Commentationes ordinis philologorum Universitatis Vitauti Magni

Archivum Philologicum

Redaguoja
Pr. Skardžius

III knyga

Humanitarinių Mokslų fakulteto raštai

KAUNAS — 1932 metai

Commentationes ordinis philologorum Universitatis Vitauti Magni

Archivum Philologicum

Redaguoja
Pr. Skardžius

III knyga

Humanitarinių Mokslų fakulteto raštai

Kaunas - - - - - - - - - - - - - - - - 1932

Turinys.

I. Straipsniai.

II. Kritika ir bibliografija.

Tocharų kalbos gramatika ir baltų kalbos.

Naujai išėjusi tocharų kalbos gramatika, Sieg'o, Siegling'o ir Schulz'o parašyta,[1]) užkiša didelę spragą indoeuropiečių kalbotyros srityje. Jau 1908 m. E. Sieg'as, dabar Göttingeno universiteto profesorius, išleido kaikuriuos tochariškus dokumentus ir pridėjo keletą pastabų apie šitą vokiečių ir prancūzų Turfano ekspedicijų naujai atrastą ryčiausią indoeuropiečių kalbą, kuri dar buvo kalbama 7-me amžiuje po Kristaus.[2]) Paskesniu laiku Sieg'as išvertė į vokiečių kalbą kaikurias tochariškas pasakas[3]) ir parašė apie vietinį šios srities gyventojų pavadinimą[4]). Jo įrodymu ta giminė, šį kraštą senovėje užkariavusi, pati save vadino Ā r ś i, kas atitinka uiguriečių (senų turkų) vartojamą T o c h r i. Uiguriečių kalba turi pasiskolinusi aibę tocharų kalbos žodžių arba išsaugojusi tocharišką sen. ind. žodžių pavidalą[5]).

1921 m. Sieg'as ir Siegling'as išleido du storus tomus, apimančius visus ligšiol žinomus tocharų kalbos paminklus reprodukcijose ir transkripcijose[6]). Svarbią šitų knygų kritiką yra parašęs E. Hermann'as KZ. 50, 296 sek. Jo nuomone, tocharų kalba turi ypatingų santykių su senovėje Trakijoj ir Frigijoj vartotomis

---

[1]) Tocharische Grammatik im Aufrage der preußischen Akademie der Wissenschaften, bearbeitet in Gemeinschaft mit W. Schulze von Emil Sieg und Wilhelm Siegling Göttingene (Vandenhoeck'o ir Ruprecht'o knygyne) 1931 518 pusl.

[2]) Sitzungsber. d. preuß. Akad. d. Wiss. 1908, 915 sek.

[3]) Festschr. für E. Kuhn (1916), 147 sek. ir Festschr. für F. Hirth (1920), 362 sek.

[4]) Sitzungsber. d. preuß. Akad. 1918, 560 sek.

[5]) Žiūr. taip pat F. W. K. Müller'io ir E. Sieg'o Sitzungsber. d. preuß. Akad. 1916, 395 sek. ir F. W. K. Müller'io ten pat 1918, 566 sek.

[6]) E. Sieg und W. Siegling, Tochar. Sprachreste (preuß. Turfanexped.), Texte, Tafeln, Transcriptionen, Berlyne ir Leipcige (de Gruyter'o knygyne) 1921.

ide. kalbomis ir su jomis gimininga dar šiandien tebevartojama armenų kalba. Bet ir neindoeuropiečių kalbos turėjo nemaža įtakos tocharų tarmei. Klausymas, kaip ji santykiuoja su kitomis indoeur. kalbomis, sudomino ir kitus garsius mokslininkus, jų tarpe ir H. Pedersen'ą, Le groupement des dialectes indoeuropéens (= Det kgl. danske videnskabernes selskalb, hist.-filol. meddelelser XI 3, Kopenhagene 1925) ir paskutiniu laiku Bonfante Annali dell' istituto orientale di Napoli 4, 135 sek. (su išnaša 1). Pedersen'as atkreipė dėmesio į bendrus tocharų ir keltų kalbų bruožus.

Prancūzų mokslininkai S. Lévi ir A. Meillet išnagrinėjo B tarmės gramatiką ir etimologiją. Šita tarmė, kad ir kuo skirdamasi, yra labai panaši į tocharų kalbą, kuri dėl to dažnai vadinama net „A tarme" [1]). Tų B tarmės fragmentų, laikomų Berlyno etnografiniame muziejuje, pavyzdžius padarė prieinamus Sieg'as žurnale „Asia maior" 2 (1925), 277 sek. ir W. Siegling'as H. Lüders'o knygutėje „Kleine Sanskrittexte d. preuß. Turfanexped.", 2 sąsiuv. 27 pusl.

Labai gaila, kad dėl lėšų stokos ligšiol nepavyko išleisti tocharų kalbos žodyno. Tik jam pasirodžius, bus galima naudotis su didžiausiu pasisekimu gausiais Turfano ekspedicijų radiniais. Vis dėlto Sieg'o gramatikai pridėti platūs dėstomųjų žodžių ir lyčių sąrašai daug padeda norinčiam įsigilinti į tocharų kalbos esmę. Kadangi visas smulkmenas aprašau straipsny, kurį jau esu įteikęs „Indogerm. Forschungen" žurnalui, tai čia pasitenkinsiu tik išrinktomis pastabomis, kurios, rodosi, galės ypačiai sudominti baltų kalbų tyrinėtojus.

Tocharų kalba turi dvi gimines, vyriškąją ir moteriškąją. Galūnėms atkritus, jos galima daugely daiktavardžių atskirti tiktai, jeigu būdvardžiai ar įvardžiai yra pridėti. Įvardžiai taip pat turi bevardę giminę. Keli daiktavardžiai yra vienaskaitoje vyriškos, daugiskaitoje moteriškos giminės. Jie, tur būt, seniau yra buvę bevardės giminės. Juk pastebime tą pačią atmainą abiejuose ru-

---

[1]) Abu šių mokslininkų straipsniai yra šie: Festschr. für Thomsen 155 sek.. Journ. asiat. 1911, 1, 431 sek.; 2, 119 sek.; 1912, 1, 101 sek.; MSL. 17, 281 sek.; 18, 1 sek. 381 sek.; 19, 158 sek. Tenai nagrinėjama B tarmės skaitdvaržiai, linksniuotės ir asmenuotės. Trumpą, bet turinio pilną apžvalgą apie tuomet tocharų kalbotyroje įgytus rezultatus paskelbė A. Meillet Idg. Jahrbuch'e 1, 1 sek.

munų kalbos skaičiuose; plg. rumun. sg. masc. fir, pl. fem. fire = lot. filum „siūlas“; scaun, pl. scaune = lot. scamnum „kedė, krėslas“.

Labai nuostabu, kad net pirmojo asmens įvardis yra įvairiai linksniuojamas, jeigu jis atstoja vyriškos ar moteriškos giminės daiktavardžius. Elementai šitiems skirtumams reikšti yra visai indoeuropiški. E. Hermann'as KZ. 50, 310 kelia klausymą, ar abiejų giminių atskyrimas tokiuose asmeniniuose įvardžiuose pareinąs nuo neindoeuropiečių, kaip a. tibetėnų, kalbų įtakos. Bet šitas spėliojimas man neatrodo tvirtai pamatuotas. Juk daiktavardžiai, kurie reiškia gyvas būtybes ir turi atskirų galūnių tocharų kalboje, lengvai galėjo sudaryti tokią pat diferenciaciją ir pirmojo asmens įvardyje, nes jis liečia tiktai tokios rūšies sąvokas. Kad vadinamoji asmeninė giminė gali vaidinti sprendžiamą vaidmenį linksniavime, patvirtina vakarų slavų tarmės[1]). Ir asmenavime gali kartais įvykti didelių keistybių. Atsiminkime tik veiksmažodžių dviskaitos galūnes, vartojamas šių dienų Slovėnijos (piet. Slavijos šiaurės) gyventojų kalbose. Jau sen. bulg. kalboje trečias dviskaitos asmuo baigėsi ne tiktai galūne -te, bet — tai bent jaunesniuose rankraščiuose — ir -tě, be to, ir -ta, t. y. taip pat, kaip ir antrasis šio skaičiaus asmuo[2]). Šitam sumišimui davė pagrindo daiktavardžių būdvardžių ir įvardžių linksniavimas. Trečias dviskaitos asmuo, kaip a. neseta „abudu neša“, susidarė tokiu pavyzdžiu, kaip ta mąža „tuodu vyru“; nesetě (vartojamas bent moteriškoje ir bevardėje giminėje) gavo savo galūnę iš tokių pavyzdžių, kaip antai dъvě, obě, tě rybě, městě „dvi, abidvi, tiedvi žuvi“, „dvi, abidvi, tiedvi vieti“ (nuo moter. gimin. ryba „žuvis“, bevard. gimin. město „vieta“). Slovėnijos gyventojų tarmėje, kur dviskaita tebėr gyva ir yra daugiau vartojama, negu kitose slavų kalbose, sutinkame taip pat tolygius analogijos darinius. -te, -ti (iš senesnio -tě) yra ir antro dviskaitos asmens galūnė; ir pirmas asmuo atskiria tenai vyriškos giminės galūnę -va nuo moteriškos -ve, -vi. Taigi tocharų kalbos priešybė tarp masc. näṣ ir fem. ñuk „aš“ galėjo susidaryti taip pat be svetimų kalbų įtakos.

---

[1]) Dėl lenkų kalbos žiūr. K. Drzewiecki, Genre personnel dans la déclinaison polon., Paryžiuje, 1918 m., dėl čekų kalbos Gebauer, Historická mluvnice jazyka českého III, 1, 47 sek.

[2]) Vondrák Vgl. Gramm. d. sav. Spr. II[2] 115 sek., Meillet Slave commun 266 sek. ir 276 sek., van Wijk Gesch. d. aksl. Spr. 1, 214 sek.

Tocharų ir „B“ kalbos turi didelį linksnių skaičių, bet tiktai maža jų tėra išriedėję tiesiog iš indoeur. prokalbės, būtent vienaskaitos ir daugiskaitos vardininkai ir galininkai. Galininkas nėra sudaromas iš visų daiktavardžių; dažnai jis sutampa su vardininku. Kiti vadinamieji linksniai sudaromi su priesagų (postpozicijų) pagalba:. jos yra pridedamos prie galininko arba, jei tokio nėra, prie vardininko. Meillet MSL. 18, 403 sek. ir E. Hermann'as KZ. 50, 310 (žiūr. irgi Pedersen'o Groupement des dial. indoeur. 27. 53 dėl palydovo linksnio, vadinamojo komitatyvo galūnės) mėgino identifikuoti tocharų ir B kalbų linksnių postpozicijas su tam tikrais kitų indoeuropiečių tarmių prielinksniais. Iš tikrųjų, kaikurių tochariškų prielinksnių ir kitų dalelyčių pavidalas yra labai panašus į šios kalbos linksnių postpozicijas; pav., -a ś ś ä l yra komitatyvo priesaga, ś l a yra prielinksnis, atatinkąs lietuvių s u; su -y o pagalba yra sudaromas įnagininkas; be to, y o yra jungtukas, kuriuo jungiamos sakinio dalys, kartais net du atskiri sakiniai; taigi y o gali reikšti tą pat, kaip liet. i r. Gal būti, y o pridera prie tos pačios šaknies, prie kurios ir sen. ind. y u- „jungti“. Jeigu junginio t m ä k y o k vertimas „ir tada“ ar panašiai būtų taisyklingas, y o galėtų būti kilęs iš pilnesnio y o k. Dėl skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių neskyrimo tocharų kalboj y o k gali būti identiškas sen. ind. šakniai y u j- = lotyn. i u n g e r e, liet. j u n g t i. Su y o šalia y o k galima palyginti prieveiksmis l o (B l a u) „šalin“ iš l o k (B l a u-k e), visiškai sutampančio su liet. l a u k(a n).

t ā p ä r k „dabar“ galėtų būti, kaip jau įspėjo tocharų kalbos gramatikos autoriai, sudėtas iš parodomojo įvardžio ir B tarmėje sutinkamo daiktavardžio p r e k e „laikas“. Šalia pilnesnio t ā p ä r k vartojamos trumpesnės lytys t ā p ä r ir t ā p r ä reikia aiškinti tuo, kad tocharų kalba pažįsta sustiprinančią dalelytę -k. Kadangi greta vartojama, pav., s ä ṃ „tas“ ir s m ä k = ryt. (Vilniaus krašto) liet. i t a s, rus. этот, t ä p r e ṃ ir t ä p r e n ä k „taip, šitaip, taip pat“, n u ṃ ir n u n a k = sen. ind. p u n a r „vėl, iš naujo, vis dėlto“, tad tokių porų įtaka pasidarė ir t ā p ä r, t ā p r ä vietoje senesnio ir iš tikrųjų nieko su dalelyte -k bendro neturinčio t ā p ä r k. Šitą naujadarą paremia dar ir tas faktas, kad nesavarankiškos funkcijos žodžiai dažnai sutrumpinami indoeur. kalbose; plg. aukščiau minėtus yo(k) ir l o(k) ir slavų kalbų, pav., rus. т е п е р ь iš т о п е р в о е, kuris, kad ir kitokio kilimo, turi tą

pačią reikšmę, kaip ir toch. tāpär (k). Čia nagrinėjamos ypatybės pavyzdžių iš B tarmės duoda Meillet Journ. asiat. 1912, 1, 114, MSL. 18, 415. 416, Idg. Jahrb. 1, 18. Čia priklauso ir taiknesa iš te- yaknesa „šituo būdu" ir pelaikne „įstatymas", kuriuose glūdi B yakne, A wkäṃ (wäkn-) „būdas". pele jau savaime reiškia įstatymą. A tarmės märkampal (tos pačios reikšmės) susideda iš pal = B pele ir pirmos dalies, kurios etimologija nėra aiški. Apie skaitvardžių sutrumpinimus mus moko Meillet MSL. 17, 284 sek. 287. 289. A tarmėje ṣa „vienas" atstoja po dešimtinių skaičių pilnesnį sas. Irgi veiksmažodžiai, atitinką liet. jungtį būti ir padedamuosius veiksmažodžius tarti, sakyti, turi dėl savo ypatingos reikšmės kaikurias sutrumpintas lytis ir tocharų ir kitose indoeuropiečių kalbose.

Pastebėtina, kad pažyminio ir daiktavardžio junginyje visi linksnių santykiai reiškiami tiktai daiktavardžiu, kuris tocharų kalboje yra visuomet antroj vietoj. Pažyminys gali čia pasitenkinti dviem lytimis, būtent vardininku ar galininku. Šitą reiškinį tenka aiškinti tuo pačiu faktu, kad, kaip aukščiau matėm, tocharų kalboje visi linksniai, išskyrus vardininką ir galininką, yra sudaryti su postpozicijų pagalba. Pakako vartoti postpozicijos vieną kartą. Pirmiau einantysis pažyminys, jeigu jis nebuvo sakinio veiksnys, sustingo galininko pavidalu. Galininkas tapo, taip sakant, „bendru linksniu" (casus generalis). Šiuo atžvilgiu tocharų kalba žymiai skiriasi nuo Homėro, oskų ir umbrų (sen. italų) ir lietuvių kalbų, kurios, apskritai imant, vartoja postpozicijas du kartu[1]; pav., liet. tan žodin; vienan balsan (einamasis vidaus vietininkas), Viešpatiesp Dievop (einamasis pašalio vietininkas), Homėro ὅνδε δόμονδε „savuosna namuosna", osk. húrtín Kerríiín „Cereros sodne".

Grupė Metrak ptāñkät „Buddha dievas Maitreya" gali būti taip linksniuojama: galūnės pridedamos tiktai prie antro žodžio, o tuo tarpu pirmasis, jeigu nevartojama jo galininkas „bendruoju linksniu", sustingsta vardininko pavidalu. Šitas antras link-

---

[1]) Žiūr. MSL. 19, 42 sek., Synt. d. lit. Postpos. u. Präpos. 5. 21 sek., Jablonskio Liet. kalb. gram.[2] 17. 74 sek., Linksn. ir prielinksn. 99 sek., Wakkernagel'io Vorlesg. über Synt. 2, 200, paskutiniu laiku Havers'o Hdb. d. erklär. Synt. (Heidelberg 1931), 181. 264.

sniavimo galimumas primena tokius pavyzdžius, kaip antai liet. ponas ūkininke, ponas daktarai, su tu španijols profesorium Doritsch Beitr. z. Dialektol. 13, 25, 33 (iš Mažosios Lietuvos) ir t. t. [1]).

Kaip ypačiai slavų kalbcs, taip pat tocharų kalba labai mėgsta daiktavardinius savybinius būdvardžius. Jų pagrindu dažnai yra tam tikras linksnis ar linksnio dalis, prie kurios pridurtos priesagos. Pav., āyäntwāṣi „kas liečia kaulus, kaulinis" pareina nuo āy „kaulas", daugisk. āyäntu, kilmin. ą̄yäntwāśśi. Yra likęs pirm priesagos -ṣi tiktai pirmas daugiskaitos kilmininko galūnės balsis. Tuo pačiu būdu yra sudaryta tosmāṣim „prie tų priklausąs", kilęs iš tosmā(śśi), parodomojo įvardžio daugisk. moter. gimin. kilmininko. Ir kitose indoeur. kalbose sutinkame tais pačiais dėsniais sudarytų būdvardžių[2]). Iš lietuvių kalbos paminėsiu mūsũjis, jūsũjis, Prūsaĩčiũjis ir t. t. (Leskien Bildg. d. Nom. im Lit. 341), burliõkūjie veidaĩ Jurkšaičio liet. pasak. 51, 115 pusl., versmiūjis Širvyd. Žodyn. s. v. zdrojowy fontanus, Vilniaus krašte žmoniūjei vaikai; dźievojis; ponūjis (Lazūnuose, žiūr. Arumaa Mundartl. Texte aus d. Wilnaer Gegend 38, 6; 36, 5; 68). Liet. mūsàsis ir t.t., sen. prūs. nousā, ioụs, iousā atitinka sen. latv. mūss, jūss (Endzelynas Lett. Gr. 384 ir Bērzinis FBR. 8, 211). Kaikuriose lybiškose Latvijos tarmėse, kur vadinamasis lėmėjo naudininkas (dat. sympathet.) eina savybiniu kilmininku, nuo pirmojo linksnio parėjo tokie būdvardžiai, kaip antai mum̃seš, jum̃seš, pašameš, viņameš ir t. t. (Marta Baumane FBR. 11, 176).

Tikro būdvardžių laipsniavimo tocharų kalboje nėra; prieveiksmyje lyutār „didžiai, labai, daug" su ablatyvu „daugiau negu" gal tebeglūdi indoeur. augštesniojo laipsnio priesaga -tero-. Primenu, kad baltų kalbose ji reiškiasi tiktai būdvardyje liet. pã-

---

[1]) Niedermann Festschr. Wackernagel 161 ir apie kitas indoeur. kalbas Brugmann Grndrß. II 1², 94 sek., IF. 43 Beih., 104 Thumb Hdb. d. ngriech. Volksspr.² 42, Sten Konow Hirthfestschr. 222 sek. ir neseniai Kieckers Acta univers. Dorpat. 25, 3 (Tartu, 1931) pusl. 4; plg. ir čekų dům páně Novakův „pono Novako namai" ir t.t. (Gebauer Hist. mluvn. III 1, 314).

[2]) Brugmann Grndrß. d. vgl. Gramm. II² 1, 34. 164. 196.

staras, latv. pastars = lot. posterus [1]). Jeigu luytār būtų kilęs iš *lyuta- tār panašiųjų skiemenų suprastinimo (haplologijos) keliu, galėtume sugretinti sen. bulg. ljutъ, rus. лютый „piktas, pasiutęs, laukinis". Sen. bulg. prieveiksmis ljutě, kaip ir iš slavų kalbos paskolintas latv. ļùoti, turi taip pat reikšmę „didžiai, labai, daug". [2])

Skaitvardžiai daro visai indoeuropišką įspūdį. Visi gali būti sugretinami su kitų indoeur. kalbų žodžiais. Tam tikrų pastabų yra reikalingi tūkstančio ir dešimties tūkstančių pavadinimai. Tūkstantį reiškia toch. wälts, kas turi sąryšio su sen. bulg. velikъ „didis". Prie jo šaknies pridera taip pat walke „ilgas, ilgą laiką trunkąs" ir, gal būti, wäl „karalius", jeigu šio pagrindinė reikšmė būtų buvusi „galingas žmogus" [3]). Tiesa, galima aiškinti wäl ir kltaip ir jį palyginti su liet. valià, latv. vaļa, sen. bulg. volja [4]), toliau su liet. valdýti, latv. vàldît, sen. bulg. vladěti, got. waldan ir t.t. [5]). Paskutinę toch. wäl „karalius" etimologiją davė Lidén Festschr. Kuhn 142 sek. ir H. Pedersen Group. des dial. indoeur. 29.

wälts „tūkstantis" turi tą pačią -ts priesagą, kaip ir kiti panašios reikšmės būdvardžiai, pav., tsopats „didis", mokats „stiprus" (nuo mok = skt. vr̥ddhá- „paaugęs"), wärts „platus" (= sen. ind. urú-, graik. εὐρύς „platus"). Liet. tūkstantis, latv. tūkstuotis, prūs. tūsimtons, sen. bulg. tysęšta (tysąšta), got. þūsundi tuo pat būdu kilęs iš šaknies *tŭ(k), prie kurios pridera liet. tùkti, latv. tūkt, sen. rus. тыти „nutukti", sen. ind. tavas „jėga, stiprumas, spėka, galia" ir k. [6]).

---

[1]) Endzelynas KZ. 44, 50¹ ir Lett. Gr. 352. 452.

[2]) Žiūr. Būga Извѣст. отдѣл. русск. яз. 17, 1, 14, Endzelynas Žodyn. s. v. ļùoti. Dėl tokios reikšmės perejos plg. panašių pavyzdžių Brender'io TiŽ. 5, 563 ir E. Hofmann'o Ausdrucksverstärkg. (Göttingene 1930), 132 sek.

[3]) Smith Tochar. = Vidensk.-selskab. skr. 2 (Oslo 1910), nr. 5, pusl. 19, Meillet Idg. Jhrb. 1, 18.

[4]) Būga Kalb. ir sen. 1, 36 sek. 220, 237 ir KZ. 52, 274.

[5]) Apie baltų ir slavų žodžių originalumą žiūr. Trautmann'o Baltoslav. Wb. 340 sek. ir ypačiai Skardžiaus Arch. phil. 1, 217; neteisingai Stender-Petersen Slav.-germ. Lehnwortk. 213 sek.

[6]) Būga KS. 1, 216. 223, Endzelynas Слав.-балт. этюд. 37 sek., Lett. Gr. 366 sek.

Ši pati šaknis yra pagrindu to tocharų skaitvardžio, kuris reiškia 10.000, būtent t m ā ṃ, B t(u) m ā n e. Šitas žodis yra labai paplitęs pasaulyje. Sutinkame jį naujesnėje persų kalboje, iš kur jį yra pasiskolinusi ir turkų kalba, vartojanti t ü m a n jau nuo Orkhono užrašų laiko (žiūr. Laufer T'Oung-Pao 16, 276 sek). Meillet MSL. 17, 292 sek.. Idg. Jahrb. 1, 19 ir BSL. 23, 2, 114 (žiūr. ir Bonfante Ann. dell' istitut. orient. di Napoli 4, 136 išnaša) kildina iš šaknies *t ŭ- ir sen. bulg. t ъ m a, didelio skaičiaus pavadinimą. Bet ar teisinga yra skirti t ъ m a nuo t ь m a, rus. т м а „tamsa", man rodosi abejotina. Bent liaudis jaučia abiejų žodžių tapatybę. Šitai liudija tokie junginiai, kaip rus. т м а т м у щ а я ir panašus rus. т у м а н „migla" (iš turkų kalbos) ir lenk. c h m u r a „debesis" vartojimas[1]). Skaitvardžius, didesnius už 10.000, tocharų kalba turi pasiskolinusi iš sanskrito.

Kaip kitos indoeur., ypačiai baltų ir slavų, kalbos, taip ir tocharų kalba vartoja skaitvardžių įnagininkus vaizdui ar pavidalui reikšti sakinyje[2]), pav., 254 b 7 k ä n t a n t u y o w ä l t s a n t u y o — w a ṣ t ä ṣ l a n t u r ä (ṣ) „išėję šimtais, tūkstančiais ir t.t. iš namų".

Labai svarbu, kad tocharų kalba sudaro dauginius skaitvardžius su ta pačia -r- priesaga, kaip ir lietuvių kalba[3]); taigi liet. v i e n e r ì, k e t v e r ì, p e n k e r ì ir t.t. atitinka kuo tikriausiai tochar. s o m ā r „vieneri", ś w e r ā r „ketveri" ir k. Slavų kalbose sen. bulg. č e t v o r o, p ę t o r o, s e d m o r o ir t.t. yra daiktavardžiai, turį kuopinių skaitvardžių (liet. k e t v e r t a s, p e n k e t a s, s e p t y n e t a s ir t.t.) reikšmę[4]). Kaip iš k e l ì yra kilę k e l e r ì: iš d a u g sen. liet. d a u g e r a[5]), (plg. taip pat būdvardžius t ū l e r i ó p a s, d a u g e r i ó p a s, k e l e r i ó p a s kaip v i e n e r i ó p a s,

1) Žiūr. Baudouin de Courtenay ir Mironov Извѣст. акад. наук 1909, 555, mano straipsnį KZ. 54, 293.

2) Dėl liet. kalbos žiūr. be mano Synt. d. lit. Kas. § 176 (su ankstesne literatūra) Jablonskio Liet. kalb. gram.[2] 71 sek. 265 sek., Linksn. ir prielinksn. 90 sek.

3) Tokios rūšies pėdsakus kitose indoeur. kalbose nagrinėja W. Schulze Zur Gesch. lat. Eigenn. 545 sek. ir Brugmann Distrib. u. kollekt. Numer. 25 sek.

4) Meillet Etudes sur l'étym. du vieux slave 231. 346, Slave commun 161, Bonfante Ann. dell' istit. orient. di Napoli 4, 79.

5) *daugera žvėrų* cituoja Bezzenberger'is Beitr. z. Gesch. d. lit. Spr. 279 iš Bretkūno Biblijos vertimo (Zirak. 43, 27).

vienerì; šimteriópas: šim̃tas ir t.t.), tuo pat būdu tocharų kalboje randame iš nežymimųjų ir savybinių įvardžių -r- priesaga išvestinių žodžių, kaip antai letkār šalia leták letäk „atskiras, ypatingas, vienas paskui kitą", B tarmėje ṣñār „nuošaliai", latv. savrup (: ṣañ, A ṣñi „savo, savas, ypatingas"). Kadangi tocharų, lietuvių ir kitos kalbos visiškai sutinka tarp savęs vartodamos -r- priesagą aibėje dauginių skaitvardžių, manau, kad kaikurių mokslininkų[1]) nuomonė, esą penkeri ir t.t. sudaryti pagal skaitvardį ketveri (garsų atžvilgiu kaitaliojantįsi su keturi), negali būti teisinga. Rytų liet. penkeli, šešeli, septyneli neįrodo senoviško po keturių (ketverių) skaičiaus skyriaus. Priešingai, jie yra naujadarai pagal keli; ketveri išlaikė savo pirminę galūnę irgi rytų tarmėse pagal lygiagretį ir paprastą skaitvardį keturi.

Didelį vaidmenį vaidina irgi tocharų kalboje greta viena antros be jungtuko stovinčios tos pačios ar priešingos reikšmės sąvokos. Kaip kituose aukščiau minėtuose pavyzdžiuose, taip ir čia tiktai antra dalis linksniuojama. Cituoju iš autorių 219 pusl. ir sek. sudaryto sąrašo mrāc śpālyo (įnagin.; abudu žodžiai reiškia galvą), tsar peyo „ranka (ir) koja", (ṣä)lyp sepalyo „aliejumi (ir?) tepalu"[2]) ir daug kitų.

Labai senoviški atrodo tokie junginiai, kuriuose dvi sąvokos papildo viena antrą ir sudaro tam tikrą vienybę[3]), kaip antai wär por[4]) „vanduo (ir) ugnis", wäs[5]) nkiñc „auksas (ir) sidabras" (kaip rus. золото серебро), pācar mācar „tėvas (ir) motina", t. y. „tėvai" (plg. rus. отец мать, ček. otec matka),

---

[1]) Nehring Wört. u. Sach. 12, 275 sek., Specht KZ. 59, 112 išn. 1.

[2]) ṣälyp prilygsta sen. ind. sarpís „ištirpytas sviestas", graik. ἔλπος (Hėsychijaus), sen. vok. augšt. salb(a) (Meillet Journ. asiat. 1912, 1, 146), o tuo tarpu sepal sutampa su sen. vok. augšt. seifa „sakai, muilas" (iš germanų kalbų lot. sāpo).

[3]) Dėl kitų kalbų žiūr. ypačiai Hujerį Μνῆμα J. Zubatého 164 sek.

[4]) Plg. iš vienos pusės sen. ind. vār(i) „vanduo", liet. jūra (Būga Kalb. ir sen. 1, 238), iš antros graik. πῦρ, sen. vok. augšt. fuir „ugnis".

[5]) Apie žodžio wäs tapatybę su liet. áuksas, sen. prūs. ausis, lot. aurum žiūr. Feist'o Kultur u. Ausbreitg. d. Idg. 206, Pedersen'o Groupement des dial. indoeur. 34. Schrader'io abejonės dėl šitos etimologijos (Reallex. I² 404) nėra teisingos.

ṣar pracar „sesuo (ir) brolis". Kad paskutiniame pavyzdyje pracar „brolis" eina paskui sesers sąvoką, o tuo tarpu laukiama atvirkščios eilės (plg. liet. broliai ir seserys), reikia aiškinti tuo, kad indoeur. kalbos dažnai yra linkusios suteikti trumpesniam iš dviejų prie vienas antro priklausančių žodžių pirmą vietą (Krause KZ. 50, 112 sek. ir E. Hermann'as ten pat 313). Todėl slavų kalbose sakoma taisyklingai brat(r) sestra[1]). Rusų отец мать neprieštarauja šitai tendencijai; mat, šitas junginys sekė kitų linksnių pavyzdžiu. Iš tikrųjų rusų pasakų ir dainų mėgiama formulė yra: Ты какого отца матери? dažnai šalia чего ты родуплемени?, kur taip pat trumpesnis žodis eina pirmiau.

Verčiant sanskrito sudurtinius žodžius su priešdėliais sa-, nis-, a- tocharų kalba vartoja śla (B śle) „su" ar sne (B snai) „be". sne yra tos pačios kilmės, kaip ir lot. sine, sen. air. sain „ypačiai, įvairiai", sen. ind. sanutár „nuošaliai, toli"[2]). Liet. sudurtiniams žodžiams su be, latv. ir slav. su bez atliepia tocharų su sne prasidedantieji, kaip antai snenati = liet. bejėgis, latv. bezspēcīgs; snewaṣt „kas yra be namų, be pastogės" ir k.

Be tokių sudurtinių žodžių, tocharų kalba, kaip ir baltų tarmės, vartoja prielinksnį sne = baltų be(z) su tam tikru linksniu net lygiagrečiai su linksniuojamais būdvardžiais; pav., sn(e) kaś lotksā, pažodžiui „be skaičiaus būdais", t. y. „nesuskaitomais būdais", sne maṅk lālaṃṣkās podhisatvenās pokeṃ „minkštos Bodhisattvo rankos (esančios) be trūkumo, be ydos". Plg. iš baltų kalbų latv. par bezastes žagatām „šarkomis (esančiomis) be uodegos", nuo bez miega nakts „nuo nakties (esančios) be miego", liet. Širvyd. Punkt. sakym. 1, 256 kwapas arba garas biauriu pakłaidu ir be giedos mełu = lenk. wonia abo para plugawych błędów y niewstydliwych kłamstw, Daukant. Būd. 129 padorę be wajdû ir liebausinos gierynę.

Tuo pačiu būdu skaitoma 5 b 3 ir su prielinksniu śla „su":

---

1) Hujer minėtoje vietoje 170.

2) Galinį sne balsį nagrinėja Meillet MSL. 18, 409, Lidén Stud. z. tochar. Sprachgesch (=Göteborgs högskolas årsskr. 22, 1916), 29 sek.

śla tuňk oki „kaip (moteris) su meile", t. y. „kaip pamilusi (moteris)".

Kaipo lietuvišką tos pačios rūšies pavyzdį galima cituoti: Garliavoje Lesk.-Brugm. Pasak. 234 trečią dieną leido (būtent: dukterį) su dviem akim, ketvirtą dieną su trimi akim.

Kreipiu dėmesio dar į sne prașt 11 b 2, kas prilygsta liet. be laiko ir latv. bezlaika (nuo ko prieveiksm. bezlaikā) „pirm (paskirto) laiko" prasme.

Postpozicija okāk „iki, lig" aplamai yra jungiama su kilmininku ar galininku; bet kartais ji yra susijusi net su vardininku, vadinasi, skaitvardžiui apibūdinant daiktavardį; pav., 347 a 1 mā säm saṃ lipo sass okāk wrasom „neliko nė vieno žmogaus" ir t.t. (Gram. 285 pusl.) Gramatikos autoriai sulygina tą patį reiškinį su sen. ind. iti yāvat „iki". Kreipiu dėmesio taip pat į vardininką po slav. do, liet. iki, latv. lĩdz; liet. apie, jeigu turi „beveik, maždaug" reikšmę; graik. μέχρι, ἐς, περί, ὑπέρ, πλήν, lotyn. ad panašiomis sąlygomis; pav., serb. до два побратима „iš viso du išrinkti broleliai", latv. līdz deviņas vasariņas, liet. Volter. lietuv. chrestom. 450, 17 (iš Kalvarijos) tam dvarelyj apie šimtas milijonų ir t.t.[1])

295 pusl. minėtas śol șolār = sen. ind. yāvajjīvám „per (ištisą) gyvenimą" turi tą pačią pagrindinę reikšmę, kaip ir sen. rus. до живота, serb. до вијека, liet. iki gyvos galvos.

Veiksmažodžių sistema yra labai komplikuota, ir reikia pripažinti, kad autoriams gerai pasisekė išspręsti visus keblius klausymus. Nepaisant tūlų aiškinimo sunkenybių, veiksmažodžių sudarymo priemonės rodo žymių indoeuropiečių prokalbės bruožų. Pasitenkinsiu keliomis ypatybėmis.

Geidžiamoji nuosaka yra apibūdinta indoeur. *-ī-* priesaga. Kaip ir kitose indoeur. kalbose, taip ir čia yra du būtieji laikai, kartinis (aoristas) ir dažninis (imperfektas). Tariamoji nuosaka (konjunktyvas) atstoja ir būsimąjį laiką, kurio atskirų lyčių nėra. Sutinkamos dvi rūšys, veikiamoji ir neveikiamoji ar gaunamoji (me-

---

1) Žiūr. mano „Baltoslavica" 18 sek., Ztschr. f. slav. Philol. 4, 265, Synt. d. lit. Postpos. u. Präpos. 219. 243, Endzelyno Лат. предл. 1, 79 sek.

diopasyvas). Pastarosios esamasis laikas rodo tą *-r-* priesagą, kuri mums jau yra žinoma kaipo italų ir keltų kalbų ypatybė; tačiau būtuosiuose neveikiamosios rūšies laikuose vartojamos galūnės, kurios apskritai sutinka su sanskritu ir su graikų kalba. Tarp dalyvių vaidina ypatingą vaidmenį su *-l-* priesaga sudaryti būdvardžiai, kurie tuojau primena kiekvienam tyrinėtojui slavų ir armenų kalbų atitinkamas lytis. Jie gali būti sudaromi esamojo laiko ar tariamosios nuosakos pagrindu. Pastarosios kamienas dažnai nesiskiria nuo būtojo laiko pavidalo. Slavų kalbų tarpe galima palyginti šių dienų bulgarų kalba, kur *-l-* dalyviai taip pat dvejaip sudaromi, ar iš bendraties kamieno (sutinkamai su kitomis slavų kalbomis), ar iš būtojo dažninio laiko kamieno[1]). Žinoma, abudu bulgarų kalbos *-l-* dalyviai turi dvi atskiras reikšmes veikslų atžvilgiu. Mažne tą pat galima pasakyti apie atitinkamus tocharų kalbos dalyvius. Iš šitų *-l-* būdvardžių yra kilę atitrauktiniai, su priesaga -l u n e sudaryti daiktavardžiai, kurių yra labai daug ir kurie savo reikšme prilygsta liet. daiktavardžius su -i m a s (-u m a s), latv. su -u m s.

Tocharų kalba, kaip ir sanskritas, turi daugybę priežastinių veiksmažodžių, kurių įvairios lytys nevisuomet lengva atskirti nuo padaromųjų veiksmažodžių. Kartais pastarųjų visiškai nėra. Tocharų ir sen. ind. kalbose priežastinių veiksmažodžių priesagos žymiai skiriasi.

Liepiamoji nuosaka prasideda beveik visados priešdėliu p-, kuris yra giminingas baltų p a- ir slavų p o-. Pavyzdžiu gali būti p l ä c, daugisk. p ä l c ä s „išeik(ite)!" iš šaknies l ä (n) t „išeiti". Meillet MSL. 18, 18 aiškina būtinąjį priešdėlio vartojimą tuo, kad bent teigiamoje liepiamoje nuosakoje esą svarbu pabrėžti veiksmo atlikimas ir pabaiga. Savo veikale Etudes sur l'étym. du vieux slave 74 sek. Meillet yra įrodęs, kad sen. bulg. kalboje teigiamosios liepiamosios nuosakos dažnai esti sudurtinės, bent jeigu graikų originalas turi aoristo imperatyvų, kurie, žinoma, turi punktualią (akimirkos) reikšmę. Neigiamame sakinyje sutinkame sen. bulg. paminkluose ar paprastą, ar su priešdėliais susijusį kartotinį (dažninį) veiksmažodį. Jis yra vartojamas net ir tada, kada graikų tekstuose atliepia aoristo imperatyvai: mat, čia tenka pažymėti,

---

[1]) Mladenov Symbol. gramm. in honorem J. Rozwadowski 2, 205 sek. 215. 537 sek. ir Gesch. d. bulg. Spr. 249. 253. 266.

kad draudimas amžinai galioja. Ir kitos slavų kalbos neigiamame sakinyje duoda pirmenybę kartotinių veiksmažodžių lytims[1]. Armenų kalba yra apibendrinusi teigiamame sakinyje aoristo, neigiamame esamojo laiko liepiamąją nuosaką[2].

Yra vienas atsitikimas, kada tocharų kalba nevartoja dalelytės p- liepiamosios nuosakos pradžioje, būtent prieš p ä l k „žiūrėti, regėti, matyti“, kas papildo šaknį l ä k. Gal būti, šita išimtis pareina nuo to, kad p ä l k jau savaime yra susijusi su p- šaknimi, ar kad bent liaudis sudėtį jautė. Tiesa, tocharų kalba skirtųsi šituo atžvilgiu nuo kelių giminingų kalbų, kurios nevengia dviejų priešdėlių prieš veiksmažodžius ir gali kartoti net tą patį priešdėlį, jeigu veiksmažodis yra su juo glaudžiai savo reikšme susijęs[3]; pav., lot. a d a l l i g a r e „pririšti“ (Plinijaus raštuose), c o n c o l l i g a r e „surišti“, vok. v e r f r e s s e n „prisivalgęs, prisiėdęs“ (f r e s s e n „ėsti“ = got. f r a- i t a n), latv. ì e p a z ĩ t i ê s, ì e p a t i k t i ê s, į z p a l ĩ d z ê t (: p a z ĩ t „pažinti“, p a t i k t „patikti“, p a l ĩ d z ê t „padėti, šelpti, gelbėti“), liet. į s i p a ž ì n t i[4], s u s i p a ž ì n t i, a p s i-, p r i s i p a ž ì n t i (kadangi paprasto *ž ì n t i nėra); i š p a r d ú o t i = latv. i z p ā r d u ô t; a p i p ã s a k o t i ir net p a p ã s a k o t i (kadangi p ã s a k o t i yra iš p ã s a k a sudarytas veiksmažodis), ček. p o p o ř á d a t i „truputį tvarkyti“, p o p o t á h a t i „traukti truputį toliau“ ir tt.

Šaknies k l y o s = liet. k l a u s y t i tariamosios nuosakos vienaskaitos 3. asmuo neskamba k l y o ṣ, kaip kad laukiama pagal kitas analogijas, bet yra išplėstas į k l y o ṣ ä ṣ. Juk tuo būdu lytis tapo panašesnė į taisyklingus pavyzdžius; dėl tos pačios priežasties ilgesnis c a s a s „dėjo“ (iš šaknies t ā = liet. d ė t i) atstoja trumpesnį ir pirminį *c a s. p i c ä s „eikite“ (iš *i* = e i t i) gali pakeisti p i c. Čia yra veikę tokie liepiamosios nuosakos daugiskaitos antri asmens, kaip antai p y ā m ä s „darykite“ (iš y a, y ā m „daryti“) ir t.t.

---

[1] Miklosich Vgl. slav. Gr. IV 279, Vondrák II[2] 372 sek., Jagić Beitr. z. slav. Synt. 83, Meillet Slave commun 243.

[2] Meillet Altarmen. Elementarb. 93. 96. Dėl priešdėlio bi- prieš liepiamąją nuosaką naujose iraniečių kalbose žiūr. Grndrß. d. iran. Philol. 1, 2, 365. 396, H. Jensen'o Neupers. Gramm. (Heidelberg 1931), 135. 148.

[3] Žiūr. ypačiai Wackernagel'io Vorlesg. über Synt. 2, 228 sek., Endzelyno, Лат. предл. 2, 20. 79, Lett. Gr. 480. 516.

[4] Pav., R. 3, 93 pusl. n o r ĕ d a m a s g'a r i o ù į s i p a ž í n t' s u j a ĩ s l i g š i ô ł n'a p a ž į s t a m a i s g y v í n t o j a i s s ã v a p o n ŷ s t e s.

Nuo paprastosios sistemos nutolusios lytys ir kitose indoeur. kalbose dažnai yra sulyginamos su daugiau praplitusiais tipais; pav., esmu vietoje esmi latv. kalboje. Ir liet. tarmės vartoja šitą naujadarą[1]). Taip pat paprastasis liet. esu yra jaunesnis už esmi. Neseniai Specht'as Archiv. philol. 2, 47 sek. yra nagrinėjęs sen. liet. destite, duostite = dėste, duoste „dedate, duodate" kilimą. Turime reikalo su veiksmažodžių -iu: -ėti įtaka. Naujadarus parėmė taip pat noras išvengti esamojo ir būsimojo laiko sutapimo, nes jau sen. liet. kalboje būsimojo laiko lytys, netenkančios jungiamojo *-i-* balsio, buvo, tur būt, labai išplitusios. Ir toch. klyoṣäṣ įgalino tariamąją nuosaką griežtai skirti nuo būtojo laiko 3. asmens klyoṣ 436 b 4. Mažvydo duostat „duodate" ir Bretkūno nepasiduosta „nepasiduoda" yra susidarę pagal tipą neša(te): nešu. Taip pat latv. tarmėse sutinkame iemam, eimam „einame". Lietuvių kalbos asmenavimas eima, giema, veima (= veizdi, bet su reikšme „ieško") yra ypačiai paplitęs Vilniaus krašte[2]).

Daug asmenavimo pavyzdžių susideda tocharų kalboje iš dviejų atskirų šaknų. Turime reikalo su tomis pačiomis sąvokomis, kurios reiškia ir kitose kalbose vadinamojo supletivizmo pėdsakus[3]); pav., nas: ṣe, tāk, mäsk „būti", kaip liet. esu: būti, lotyn. sum: fui; pär: kām „nešti", kaip graik. φέρω: οἴσω, ἤνεγκον, lot. fero: tuli; läk: pälk „žiūrėti, regėti, matyti" (žiūr. aukščiau), kaip sen. ind. páśyati: ádr̥śam, graik. ὁρῶ: ὄψομαι, εἶδον; i: kälk „eiti", kaip got. gaggan: iddja, slav. iti: šĭdŭ, šĭlŭ, latv. iêt: gãju, graik. ἔρχομαι: εἶμι: ἦλθον ir t.t. wäl „mirti" neturi priežastinės rūšies; ją atstoja sruk atitinkamos lytys. Tuo tarpu pastaroji šaknis nėra etimologiškai aiški[4]), wäl turi sąryšio su sen. isl. valr „lavonai, velionys", sen.

---

[1]) Endzelynas Lett. Gr. 546. 557 sek., Jablonskis Liet. kalb. gram.[2] 97, Specht Lit. Mundart. 2, 51. 113 ir t.t.

[2]) Žiūr. Volterio Mitt. d. lit. literar. Ges. 4, 176 ir Arumaa Lit. mundartl. Texte aus der Wilnaer Gegend 26[1]. 66. 73.

[3]) Osthoff Vom Suppletivwes. d. idg. Spr. (Heideibergo programa), 7 sek.

[4]) Žiūr. Meillet's Journ. asiat. 1911, 1, 461 ir Lidén'o Stud. z. tochar. Sprachgesch. 22 sek. aiškinimo mėginimus.

angl. wael „kruvinas mūšis, mūšio laukas“, liet. vẽlės ir vẽlės[1]), velionis, latv. veļi.

Tie būdvardžiai, kurių linksniavime yra susijungusios įvairios šaknys, liečia taip pat sąvokas, kur tas pats įvyksta kitų kalbų linksniavime[2]); pav., kāsu „geras“ šalia krant; plg. graik. ἀγαθός: ἀμείνων, lot. bonus: melior, got. gods: batiza, rus. хорошiй: лучшiй, lenk. dobry: lepszy; tsopats „didis“, daugisk. śāwe, plg. graik. μέγας: μεγάλοι; πολύς „daug“: πολλοί (iš *πολυ- λοί[3])), angl. much: many.

Tocharų kalba suteikia ir etimologijų tyrinėtojams gausią dirvą miklintis. Ir čia noriu išrinkti keletą baltistams įdomių pavyzdžių pratim „pasiryžimas“ pridera prie liet. pràsti, prõtas, latv. prast, pràts, sen. prūs. ispresnan „protas, išmintis“. poṣi „pusė, siena“ yra giminingas su liet. pùsė, latv. puse, sen. prūs. preipaus „link“. Ligšiol nebeturėjome šitos šaknies pėdsakų nebaltų kalbose. käs „gesti, išnykti, prapulti, dingti“ su jo atitrauktiniu daiktavardžiu ksalune = skt. nirvāṇa- „kūno jėgų paliova“ yra, suprantama, giminingas liet. gesti gesyti, latv. dzist, dzèst (dzest), sen. bulg. gasiti, gasnąti ir graik. σβεννύναι. Šitą sąryšį jau surado Smith Tochar. (Vidensk.-selsk. skrifter II 5, 1911) 10. 32. oks „augti“, okṣu (B aukṣu) „paaugęs. senas“ sutampa su liet. áugti, latv. aûgt, graik. αὔξειν, lot. augere, got. aukan ir wahsjan. Iš šitos šaknies yra kilęs oko „vaisius“[4]), okar „auglys (auglis), augalas“. Dėl reikšmės plg. iš vienos pusės latv. aûglis „vaisius“, iš antros liet. augalas ir t.t. (Būga Liet. mokykla 1921, 444 sek. ir Kalb. ir sen. 1, 113). Šaknis ko (B kau) „užmušti, nužudyti“ ir etimologijos ir reikšmės atžvilgiu tiksliai atitinka žem. nukauti, latv. nuokaut, sen. vok. augšt. houwan ir t.t. (žiūr. Būgos Изв. 17, 1, 27 ir KS. 1, 23).

---

1) Leskien'o IF. 34, 333 sek. dėl vėlės šalia velės buvimo abejonės yra neteisingos; žiūr. Būgos Liet. mokykl. 1921, 456 ir Kalba ir sen. 1, 156.

2) Osthoff Suppletivwes. 20 sek.

3) Thurneysen IF. 21, 176. πολλοί santykiuoja su πολύς tuo pačiu būdu kaip ir liet. daũgel su daũg (W. Schulze Jagićfestschr. 343).

4) Lidén'ui Stud. z. tochar. Sprachgesch. 34 šitie sąryšiai nebuvo aiškūs.

Pagaliau kreipiu dėmesio į k ä r k, kuris ir reikšme ir kilme visiškai sutampa su liet. k e r̃ g ti, k a r g ý t i, kurių tolesnius gimi-naičius yra išaiškinęs Būga Русск. Филол. вѣстн. 66, 232, Aist. stud. 1, 141, Kalb. ir sen. 1, 130. Būga įrodinėja, kad ne tiktai liet. k á r k l ė s, latv. k a r̂ k l e s, bet taip pat ir liet. k a r̃ k l a s, latv. k ȁ r k l s (iš *k a r g- k l-) pridera prie tos pačios šaknies, nes „karklas tinka vytims ir pinamajam darbui, tai yra kargymui“. Be to, tocharų kalboje k a r k e turi šakos, žagaro reikšmę.

Ernestas Fraenkel'is.

Žodžio *facinus* reikšmė Sallustijaus raštuose.

Sallustijaus raštai pasižymi gausingais archaizmais, ir tie archaizmai yra ne vienos rūšies. Archainiam stiliaus koloritui realizuoti autorius tarp kita ko vartoja tam tikrus žodžius arba posakius ne savo, bet buvusio laikotarpio reikšme. Taigi Sallustijus vartoja beveik visur *facinus* senesne, neutralesne reikšme „darbas", žygis", vck. „Tat", kas ir atitinka paties žodžio etimologiją (plg. *facio* „darau, dirbu").[1]) Tuo tarpu Sallustijaus laikais *facinus* turėjo jau visiems žinomą pejoratyvinę reikšmę „piktadarystė, nusižengimas, nusidėjimas, nusikaltimas". Jeigu autorius nuosekliai vartotų minėtąjį žodį senoviška reikšme, būtų galima pasitenkinti vienu fakto konstatavimu; bet kadangi jis to nedaro, visai ne pro šalį yra panagrinėti, kur jis archaizuoja, kur ne.

Daugeliu atsitikimų neutralinė žodžio *facinus* reikšmė yra aiški ir neabejotina, t. y. visur ten, kur jis yra lydimas tam tikro būdvardinio atributo, ar kur jis šiaip determinuojamas (daiktavardiniu atributu, įvardžiu ir t.t). Pav.:

---

[1]) M. Reichenbecher, De usu vocum quae sunt scelus flagitium facinus apud priscos scriptores usu. Diss. Jena 1913, 63 psl.: „Si complectimur, quae adhuc exposuimus, summa haec erit: antiquissima facinoris significatio est „das Tun" et „Geschehnis", quo redeunt omnes, quibus nunc uti consuevimus, significationes. Addenda porro haec: in prisca latinitate, quod ad mala facta attinet, saepius leviora malefacta quam graviora notantur. Numquam facinus sine aliquo additamento invenitur; semper adicitur vel adiectivum vel pronomen vel enuntiatum relativum. Numquam apud priscos auctores „facinus" per se significare potest scelus.

Ramsborn, Latein. Synonymik I 296 Facinus die Tat als die in die Sinne fallende Wirkung, die ein freihandelndes Wesen ausser sich hervorbringt und wodurch es die Grösse des Charakters, es sei im Guten oder (gewöhnlich) im Bösen, offenbart: eine Grosstat, Untat.

Plg. dar Doederlein, Synon. II 146, 12.

Cat. 2, 9 *verum enim vero is demum mihi vivere atque frui anima videtur, qui aliquo negotio intentus p r a e c l a r i facinoris aut artis bonae famam quaerit.*

Cat. 20, 3 *sed quia multis et magnis tempestatibus vos cognovi fortis fidosque mihi, eo animus ausus est m a x u m u m atque p u l c h e r r u m u m facinus incipere,...*

Lygiai taip pat arba panašiai sako Sallustijus šiose vietose: Cat. 53, 2; Iug. 2, 2; 5, 4; 56, 4; 79, 1. Arba:

Cat. 16, 1 *sed iuventutem, quam, ut supra diximus, illexerat, multis modis m a l a facinora edocebat.*

Iug. 32, 2 *dum haec Romae geruntur, qui in Numidia relicti a Bestia exercitui praeerant, secuti morem imperatoris sui pluruma et f l a g i t i o s i s s u m a facinora fecere.*

Prie šių cituotų vietų prisideda dar Cat. 11, 4; 18, 8; 51, 6; 52, 36 ir Iug. 14, 21; 53, 7.

Kartais atrodo, kad tokiuose žodžių junginiuose (*inpio facinore, nefaria facinora*) pats *facinus* lyg turėtų pejoratyvinę reikšmę. Tai apsirikimas: visų šitų posakių neigiamoji reikšmė pareina vien tik nuo būdvardinių atributų *inpio, nefaria* etc.

Bet ir be tam tikro determinuojančio būdvardžio *facinus* gali pasilikti *vox media*. Palyginkime Cat. 7, 6 *se quisque hostem ferire, murum ascendere, conspici, dum t a l e facinus faceret, properabat.*

Tokią pat reikšmę turi *facinus* visur ten, kur jam pridėtasis *tale* arba *tantum* nurodo į minėtą gerą arba piktą darbą, būtent: Cat. 19, 5. 22, 2. 28, 3. 49, 4. 51, 23. ir Iug. 13, 1. 31, 9.

Prie ligšiol cituotų atsitikimų norėčiau pridėti ir šį:

Cat. 25, 1 *sed in iis erat Sempronia, quae multa saepe virilis audaciae facinora commiserat.*

Ir čia *facinus* reiškia galų gale tą pat, kaip ir Cat. 7, 6 (žiūr. aukščiau); žodis vėl *vox media*. O jeigu jis drauge su *virilis audaciae* įgauna pejoratyvinę reikšmę, vienintelė priežastis tam yra ta, kad *facinora virilis audaciae committere* apskritai, ir kaip Sallustijus pats mano, moteriai netinka. Panašiai reikia suprasti ir *belli facinora*, Cat. 32, 2 ir 48, 2. Šitose vietose *facinora* reiškia tik tai, kas karo metu yra normalu, vadinasi, žodis išlaiko sa-

vo neutralią reikšmę; tokie darbai, žygiai nebus *contra ius belli*, jie karo atžvilgiu visai teisėti. Tada ir Iug. 91, 7 *id facinus contra ius belli non avaritia neque scelere consulis admissum, sed...* parodo *facinus* tą pačią neutralią reikšmę, kaip *facinora belli*. Jeigu junginiuose *tale facinus* ir *tantum facinus* pastarojo žodžio reikšmė be abejo neutrali, negalima abejoti ir dėl *id facinus* Cat. 4, 4 (*nam id facinus* [scil. *coniuratio*] *in primis ego memorabile existumo sceleris atque periculi novitate*), toliau *suom facinus* Iug. 13, 5 (*tum Iugurtha patratis consiliis postquam omni Numidia potiebatur, in otio facinus suom cum animo reputans)* ir *eius facinora* Iug. 33, 4 *post ubi silentium coepit, producto Iugurtha verba facit, Romae Numidiaeque eius facinora memorat, scelera in patrem ostendit)*. Pastarajame sakinyje būtų tiesiog galima *facinora* pakeisti žodžiu *facta*[1]). Tas pats ir Cat. 51, 15 *equidem ego sic existumo, patres conscripti, omnis cruciatus minores quam facinora illorum esse* (....kad visi kankinimai bus permaži palyginant su tuo, ką jie yra padarę). Galų gale Iug. 70, 5: *is postquam magnitudine facinoris perculsus ad tempus non venit* galima palyginti su *tantum facinus* ir pan., Cat. 22, 2. 28, 3. 49, 4. 51, 23 ir Iug. 13, 1.

Dėl neutralios žodžio *facinus* reikšmės rimtai abejoti galėtum tiktai ten, kur jis yra izoliuotas, t. y. be atributo ir šiaip be jokio pažymėjimo ar nurodymo, būtent:

Cat. 13, 4 *haec iuventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant.*

Cat. 15, 3 *quae quidem res mihi in primis videtur causa fuisse facinus maturandi.*

Pastarojoj vietoje *facinus* yra, kalp iš platesnio konteksto paaiškėja, ne kas kita, kaip Catilinos sąmokslas, kurį autorius, jau pirmą kartą minėdamas, tiesiog vadina *facinus;* plg.

Cat. 4, 3/4 *igitur de Catilinae coniuratione quam verissume potero paucis absolvam. nam id facinus in primis ego memorabile existumo sceleris atque periculi novitate.*

---

[1]) Kaip reikia suprasti *facinus*, rodo labai aiškiai *factum* šiose vietose:
Cat. 14, 3 *pro factis iudicium timentes* ir
Cat. 51, 8 *nam si digna poena pro factis eorum reperitur...* Abiejose vietose *factum* nurodo tikrai piktą darbą; taip ir rodo *iudicium timentes* ir *digna poena*. Vis dėlto niekas nepasakys, kad *factum* reiškia bendrai *male factum*.

15, 3 autorius deda vieną žodį *facinus* be įvardžio ir be jokio kito nurodymo. Tačiau skaitytojas supranta tuojau, kad tai bus tas *facinus memorabile,* kuriam aprašyti visas Sallustijaus veikalas „Bellum Catilinae" yra skirtas. Taigi iš veikalo tikslo ir temos jau aiškėja žodžio reikšmė. Ir ši reikšmė tegali būti tik neutrali. Pačiam autoriui tas sąmokslas įdomesnis savo naujumu, originalumu, negu kriminališkumu. *facinus* reiškia ir čia „drąsus žygis". Šiek tiek painiau atrodo Cat. 13, 4. Čia, sakysime, verčiant, „nusikaltimai" „Verbrechen" ir pan. rodos neišvengiami. Vis dėlto manau, kad paties autoriaus intenciją geriausiai atitiks vertimas „drąsūs žygiai, žygdarbiai", nes žmonės, kurie, pripratę prie prabangos, gyvena blogose sąlygose ir nori trumpu laiku pagerinti savo materialinę būklę, bus pasiryžę griebtis ko nors nepaprasto, kas reikalauja daug drąsos. Žinoma, daugeliu atsitikimų tai bus kriminalas, bet jis neturi būti. Tai atrodo ir minėtoj vietoje *haec iuventutem.... ad facinora incendebant.* Vadinasi, tie *facinora* bus maždaug tokie pat, kaip ir paties Catilinos, jų vado, *facinus.*

Visose ligšiol cituotose ir šiaip minėtose vietose *facinus* yra arba galėtų būti *vox media.* Ištikrųjų niekur nesame verčiami suprasti ir versti „nusikaltimas".

Belieka tik 4 vietos su vien pejoratyvine žodžio *facinus* reikšme:

Cat. 14, 1 *in tanta tamque corrupta civitate Catilina, id quod factu facillumum erat, omnium flagitiorum atque facinorum circum se tamquam stipatorum catervas habebat.*

ibid. 2 ..*quique aes grande conflaverat, quo flagitium aut facinus redimeret.*

Cat. 23, 1 *sed in ea coniuratione fuit Q. Curius, natus haud obscuro loco, flagitiis atque facinoribus coopertus,...*

Cat. 37, 5 ...*postremo omnes, quos flagitium aut facinus domo expulerat,...*

Puola į akis, kad *facinus* čia tam tikroj formulėje, kai tas pats žodis visur kitur yra, taip sakant, savarankiškas. Šitoj formulėje jo reikšmė iš anksto nustatyta. Tiksliau pasakius, turime dvi formules, *flagitium atque facinus* ir *flagitium aut facinus.* Pirmykštė ir todėl mums svarbesnė bus *flagitium atque facinus.*

O antroji yra tiktai pirmosios stilistiškas variantas. Šitoj formulėj *flagitium atque facinus* pastarasis žodis negali turėti neutralios reikšmės, nes jungtukas *atque* čia, kaip ir daugeliu atsitikimų, jungia sinonimiškus žodžius[1]). Šitokiam junginyje *facinus* gali būti tik lygios reikšmės kaip *flagitium*. Ir ištikrųjų, atitinkamose vietose (Cat. 14, 1 ir 23, 1) minetoji formulė, jau sprendžiant iš aplinkinių teksto žodžių, turi pejoratyvinę reikšmę. Tą pat reikia pasakytl ir apie *flagitium aut facinus*.

Šiek tiek nuostabu, kad Sallustijui, kuris, apskritai imant, su tokiu dideliu pasisekimu archaizavo, nepavyko visur nuosekliai vartoti senoviška žodžio *facinus* reikšmė. Juk sunku bus tikėti, kad autorius to nenuoseklumo siekė. O tam, rodos, vėl prieštarauja, kad *facinus* tik tam tikrame ir vis tam pačiame žodžių junginy užtinkamas naująja reikšme. Man rodos, kad Sallustijui archaizavimas pats kliudė. Mat, autorius, kaip jau įžangoje pasakyta, naudojasi įvairiais archaizavimo metodais; vienas iš jų, t. y. senoviškos žodžio reikšmės repristinacija, jau buvo nagrinėjamas. Dabar minėtinas antras. Tai yra aliteracija. Sallustijus mėgsta sugretinti tuo pačiu priebalsiu pradedančius žodžius. Plg.

Cat. 1, 4 *nam divitiarum et formae gloria fluxa atque fragilis est.*
ibid. 2, 3 *...neque mutari ac misceri omnia cerneres.*
ibid. 11, 4 *...neque modum neque modestiam victores habere*
ibid. 16, 2 *fidem fortunas...*
ibid. 5 *...tutae tranquillaeque res omnes*
ibid. 20, 3 *sed quia multis et magnis tempestatibus vos cognovi fortis fidosque mihi...*
ibid. 23, 3 *...maria montisque polliceri coepit*

Labai dažnai, kaip jau iš čia duotų negausingų pavyzdžių galima matyti, aliteruojamieji žodžiai esti ir sinonimais. O čia ši

---

[1]) Plg. Caes. bell. Gall. 1, 1, 3 *...propterea quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt,...* ibid. 1, 3, 8 *...et regno occupato per tres potentissimos ac firmissimos populos...* Bet Sall. Cat. 20, 7 *nobiles atque ignobiles*, vadinasi, jungiami ir priešingos reikšmės žodžiai.

stiliaus priemonė yra archaizmas[1]). Išoriniu atžvilgiu *flagitium atque* (arba *aut*) *facinus* atrodo labai senoviška, tik paties žodžio *facinus* reikšmė — naujoviška. Taigi Sallustijaus kūriniuose susikryžiavo du archaizavimo būdai ir, tur būt, visai prieš paties autoriaus norą, nulėmė iš tikrųjų nepageidaujamą ir nepageidautiną kalbos ir stiliaus nenuoseklumą.

Pr. Brenderis.

SMULKMENOS.

IX.

Kad tūkstantis, -čio yra seniau buvęs moteriškosios giminės, yra jau seniai patirta; plg. J. Endzelin, Le. Gr. 266. Tai rodo dar mūsų tarmės ir senoviniai raštai; pav., tūkstantis, -ies ir tūkstantė Jauniaus Gram. 256, tûkſtanties DP. 19_{54}. Bet Daukšos Postilėj randam dar ir tokių formų: n. pl. tûkſtancʒios 123_{32}, 297_{17}, dat. pl. túkſtancʒiomus 233_{46}, acc. pl. túkſtąncʒes 292_{5} ir kt.; taigi šis i̯ā- kamieno skaitvardis yra dar senesnis, kaip tūkstantis, -ties, būtent: *tūkstančia = sl. tysǫšta (tysęšta) arba *tūkstanti, -čios (plg. martì, -čiõs) = got. þūsundi, n. pl. þūsundjōs.

Pr. Skardžius.

---

[1]) Plg. iš Catono agric. 141 cituojamos maldos formulės: *viduertatem vastitudinemque, fruges frumenta, vineta virgultaque, pastores pecuaque salva servassis.* Toliau Plaut. Trin. 1076 *salvum et servatum*, ibid. 1126 *fides fidelitasque;* Ter. Andr. 956 *faustum et felicem.*

Archivalia.

1930 hielt ich mich längere Zeit in Krakau und Wilna auf, und machte dort Studien in Archiven und Bibliotheken. Einiges von dem damals gesammelten Stoff wird hier veröffentlicht.

1. **Kniga nobaznistes.**

Wer die „Kniga nobaznistes“ mit ihren drei Abteilungen, dem Gesangbuch, der Summa Abá Trumpas iszguldimas Evangeliu und den Maldos Krikscioniszkos verfasst hat, ist nicht ganz ins reine gebracht. Bezüglich der jetzigen Stellung der Wissenschaft zu dieser Frage verweise ich auf Gerullis, Senieji lietuvių skaitymai 244 ff., 247, 254, 267.

Das Gesangbuch ist dem Vorwort zufolge von dem Bürgermeister von Kėdainiai, Stefan Jaugila Telega geschrieben. Indessen schreibt Fürst Radziwiłł in einem Briefe vom 18. März 1653, dass dies nur eine Erfindung der Geistlichen ist. Der Brief ist an den Starosten von Kėdainiai, Kochański gerichtet und schliesst mit den Worten: „A wiedz W. M., że to tylko naszych xięży fantazya oto, że tam położono samego Telegę za autora.“*)

Was die Summa angeht, so geht aus dem Vorworte nicht deutlich hervor, wer die Übersetzer sind; doch kann die am Schluss des Vorwortes angewandte Ausdrucksweise darauf hindeuten, dass ein Teil des Werkes, die Leidensgeschichte, von den Pastoren Samuel Minwid und Jan Borzymowski übersetzt ist.

Was schliesslich die Maldos Krikscioniszkos mit dem Katechismus betrifft, ergibt sich klar aus dem Vorworte, dass der Katechismus von Minwid und Borzymowski übersetzt ist, und die gebrauchten Worte deuten an, dass auch die Gebete von diesen Verfassern herrühren.

---

*) Археографическій Сборникъ VIII 367.

Im Archiv der reformierten Kirche in Wilna, welches ich auf Anregung von Herrn Professor Gerullis besuchte, findet man in den Synodalprotokollen einige Auskünfte über die alten calvinischen litauischen Schriften, so auch über die Kniga Nobaznistes. Unter dem Jahre 1653 steht als Canon Nr. 2:

Opus Litewskie.

Prace pobozne wielebney Braciey Xdza Samuela Minwida Superattendenta Zawileyskiego y X. Jana Borzymowskiego Superatt. Zmudzkiego, nietylko w przetłumaczeniu y skoncypowaniu krotkich Summul Ewangelicznych, modlitew pobożnych, Historyi męki Panskiey y katechismu mnieyszego więzyku Litewskim, ale tesz w Czułym y przemyslnym Sumptu na wydrukowanie tego opus przez Collecty obmyslnonego*), odnich podięte, aprzytym pracą P. Stephana Tellegi Obywatela y Burmistra Kieydanskiego wszczęsliwym Psalmow y Hymnow zwyczaynieyszych przetłumaczeniu, wdzięcznie a mile przyimujemy, a te xięgę in vsum Ecclesiarum Lithvanicarum, w wszystkich zborach Litewskich zaraz z teraznieyszego Synodu przywieść pozwalamy. Strony Exemplarzow ktorych numero iest pięcseth taką Ordinatią do sprzedania prętszego y przywiedzienia ad vsum piorum czyniemy. X. Superattendent Wilenski ma wziąc do Siebie Exemplarzow sto, X. Superatt. Zawileyski połtora sta. X. Superatt. Zmudzki także połtora sta. A sto ktore restant Exemplarzow ma zostac propter futurum contingens w Bibliothece Kieydanskiey. Pieniądze ktore się wezmą zate Exemplarze, maią byc oddawane do X. Superatt. Zawileyskiego, z ktorych tenebitur rationes reddere na synodzie swym Dystriktowym, y tak ie obracać iako otym Canon na przeszłym Synodzie Dystryctowym Zawileyskim stanął.

Nach dem, was das Zitat über den Inhalt des fraglichen Werkes mitteilt, besteht kein Zweifel darüber, dass hier von der im Jahre 1653 erschienenen Kniga Nobaznistes die Rede ist. Auf dem Titelblatte steht: „O dabar antra karta perdrukawota | Supriedu | nekuriu giesmiu | Ewangeliu ant pomietkos Szwentuju Diewa | teypag Supriedu nekuriu maldu“. Das Buch ist also eine Erweiterung eines früheren Werkes (siehe Gerullis, Skaitymai 244 f.f.).

Bei der Vollendung der 2. Ausgabe im Jahre 1653 wird im Synodalprotokolle gesagt, dass dasselbe enthält: „Prace pobozne.....

*) Für obmyslonego.

X. Samuela Minwida.... y X. Jana Borzymowskiego" und „pracą Stephana Tellegi". Die beiden Erstgenannten empfangen den Dank der Synode dafür, dass sie kurze „summulæ" aus den Evangelien, fromme Gebete, Christi Leidensgeschichte und den kleinen Katechismus übersetzt und konzipiert haben. Dem Dritten wird für „glückliche Übersetzung der gebräuchlichsten Psalmen und Hymnen" gedankt.

Die „**Summa**" besteht aus drei Teilen: **Evangelien und Predigten** für das ganze Jahr, welches wohl die „summulæ" sein müssen, wofür Minwid und Borzymowski der Dank der Synode abgestattet wird, weiter aus der **Passionsgeschichte**, als deren Übersetzer gleichfalls Minwid und Borzymowski angegeben sind, und schliesslich aus dem neu hinzugekommenen Teil „**Evangelia ant pomietkos Szwentuju Diewa**".

Die „**Maldos Krikscioniszkos**" bestehen aus Gebeten und Katechismus. Beide Teile werden in unserm Zitat aus dem Synodalprotokolle Minwid und Borzymowski zugeschrieben (modlitew pobożnych.... y Katechismu mnieyszego).

Übrig bleiben nur die neu hinzugekommenen „Evangelien zum Gedächtnis der Heiligen Gottes"; da aber ausser Minwid, Borzymowski und Telega keine Verfasser genannt werden, dürfen wir es als wahrscheinlich ansehen, dass Minwid und Borzymowski auch diese übersetzt haben.

Was Telega angeht, so wird ihm gedankt für „pracę w szczęsliwym Psalmow y Hymnow zwyczaynieyszych Przetłumaczeniu". Nun enthält die 2. Ausgabe offenbar etwas mehr Hymnen als die 1., da es auf dem Titelblatte heisst: „Supriedu nekuriu giesmiu..." Ob Telegas Arbeit sich auf die Übersetzung dieser neuen Gesänge beschränkte, oder ob er alle übersetzt hat, ergibt sich nicht ausdrücklich aus dem Synodalprotokolle.

Der Auskunft des Synodalprotokolles widerspricht Radziwiłłs Ableugnung, dass Telega selbst der Verfasser der Gesänge ist. Wie dieser Widerspruch zuletzt zu lösen ist, ist noch unklar.

2. **Die calvinische Bibel.**

Die Frage, wer die älteste calvinische Bibel übersetzt hat, ist in der litauischen Philologie eine sehr umstrittene. Bezüglich des

heutigen Standpunktes der Forschung verweise ich auf Gerullis, Skaitymai S. 279 f.

Die Auffassung, dass Chyliński nicht der Verfasser sei, wie früher angenommen wurde, rührt von Lukaszewicz*) und von Stankiewicz**) her. Auf Grund eines Synodalbeschlusses aus dem Jahre 1663,***) wo Chylińskis Name in Verbindung mit der Bibel nicht genannt ist, schlossen diese Verfasser, dass Chyliński nur den Druck der Bibel in England besorgte, nicht aber die Übersetzung. Obgleich dieser Beschluss schon wiederholt zitiert worden ist, muss ich ihn um des Zusammenhanges willen hier wiedergeben:

Is patet ex relatione Xiedza Seniora Zmuydzkiego, ze ij pars impressa Bybliorum Lithvanicorum ktorą Xiadz Skrocki recognoscit, y imprimenda ktorą Xiądz Senior Magna ex parte, mianowicie Psalmos, Proverbia, Ecclesiasten Canticum Salomonis, Esaiam, Jeremiam, iuz zrewidował ij corrigował scatet mendis: kwoli czemu tenże Xiądz Senior Zmuydzki collatis consilijs z Bracią, ktorzij się na Sessią Kieijdanską zjachali partitis operis, znimiz na litewski język, Nowy Testament vertował, y juz ta praca jest wygotowana unanimi consensu decernimus, abij naypierwey, skoro stanie delegaty zborow naszych w Londynie, Nowy Testament drukowany był, præsidente typis Fratre Minvidio, poko Ezechiel, Daniel cum minoribus Prophetis się wygotuie, a interea temporis adhibebit curam X Superattendent, aby Lamentationes, Jeremiæ, Prophetia Ezechielis et Minores Prophetæ bijli quam correctissime transferowani, ij wczesnie okolo swiętego Bartłomieja, ad Revdum Dominum Delegatum do Angliey byli przysłani: Apokrypha mogą byc opuszczone, ij zgoła declaruje Synod S. zebij ich nie drukowac.

Chyliński wird, wie man sieht, hier nicht erwähnt. Sowohl Lukaszewicz als Stankiewicz schliesen hieraus, dass Chyliński nicht der Übersetzer sei. Wer war es denn?

Canon 10, 1664, den ich des Zusammenhanges halber auch zitieren muss, lautet wie folgt:

---

*) In seinem Buche Dzieje kościołów wyznania helveckiego w Litwie.

**) Wiadomość o biblij litewskiéj, drnkowanéj w Londynu 1663 roku...

***) Zum erstenmal zitiert von Lukaszewicz, op. cit.

Biblie Litewskie z biblioteki kurfirszta jego Mci. Biblia Litvanika z biblioteki kurfirszta jego Mci., za interpositią Xiążęcia jego Mci pana Koniuszego W. X. L. wzięte, a Clarissimo Domino professore et Bibliothecario Domino Concio per Venerabilem Dominum Krainski, nobis transmissa declaramus integra, in toto, et sine noxa przez pewne ręce odesłać, iako będzie mogło bijdz naijprędzej wszystkie octo Volumina.

Hier ist offenbar von Bretkuns Bibel die Rede, und Lukaszewicz sagt kategorisch, dass der Übersetzer von „Chylińskis Bibel" Jan Bretkun ist. Stankiewicz löst die Frage in ähnlicher Weise, indem er sagt, dass die chylińskische Bibel eine Umarbeitung derjenigen Bretkuns in „žemaitischen Dialekt" ist. Aus dem oben zitierten Canon von 1663 erhelle, dass Pr. Skrocki und Jan Borzymowski (X senior Zmuydski) diese Umarbeitung vorgenommen haben. Chylińskis Rolle beschränke sich darauf, dass er in London dem Druck der Bibel vorstand; er habe sich indessen hier den Gelehrten selbst als Übersetzer vorgestellt. Im Jahre 1659 erwähnen nämlich einige Oxford-Professoren in einem Schreiben, dass Samuel Bogusław Chyliński, der von der calvinischen Synode nach England geschickt worden sei, die Bibel ins Litauische übersetzt habe.

Heinrich Reinhold reduziert in einem Artikel in den Mitt. d. lit. litter. Ges. IV 103 ff. die Bedeutung der hier zitierten Synodalbeschlüsse, und in einem folgenden Artikel in demselben Band (S. 207 ff.) vertritt er bestimmt die Auffassung, dass Chyiński wirklich der Übersetzer sei. Bei seinem Raisonnement spielen auch englische Urkunden eine Rolle: das obenerwähnte Schreiben der Oxford-Professoren aus dem Jahre 1659 und ein Bericht von einem **Council in Whitehall** 1662, worin berichtet wird, dass Chyliński, „who had begun a translation of the Bible in the Lithuanian language", den Befehl bekommen hat, das Manuskript zur Revision nach Litauen hinüberzuschicken, und schliesslich ein Bericht von einem andern „Counc l", wo „several Petitions of Samuel Bogislaus Chylinski, the translator of the Lithuanian Bible, and Evan Tyler Printer of the same", vorlagen.

Den Ausgangspunkt des ganzen Streites um die Übersetzung der calvinischen Bibel bildet der erwähnte Synodalbericht

von 1663 den Lukaszewicz zitiert — vermutlich nach dem Original -- und den Stankiewicz nach Lukaszewicz zitiert. Es liegt aber **bereits 1661** ein Synodalbeschluss in der Bibelfrage vor, ein Synodalbeschluss, den Lukaszewicz übersehen hat und den ich in den Kopien der Synodalakte in dem Archiv der reformierten Kirche in Wilna fand. Dieser Beschluss lautet:

2. O Bibliey Litewskiey. Ornatissimus D. Samuel Boguslaus Chylinski ex Anglia redux præsentował Biblią Litewską Prace swoiey, częsc drukowaną, częsc pisaną, ktcrą Pracę Jego Pochwały godną Kosciol Bozy mile y wdzięczne przyimuie, y onemu publice podziękowawszy, vigore huius Congregationis statuit, aby ta Biblia Litewska przez Wielebnego X. Superattendenta Zmudzkiego y X. Skrockiego revidowana będąc cale w druk podana była. A poniewaz Dnus. Chylinski do Anglij ieszcze przed zimą dla wydrukowania oney powracac mysli, tedy in defectu Sumptus Ecclesiastici Synod S. pozwala onemu, aby sam gdzie będzie mogł, wziął fl. 150, ad Fidem publicam pro viatico, ktore Synod S. Anno proxime subsequente exolvere obiecuie.

Hier wird die Bibel also als Chylińskis Arbeit bezeichnet wie auch in den englischen Urkunden. **Ich glaube demnach, dass man Chyliński als den Übersetzer der „Chylińskischen Bibel“ ansehen muss.**

Schon im Jahre 1661 ist also Chyliński in seinem Heimatlande gewesen und hat dort den gedruckten Teil seiner Bibelübersetzung sowie sein Manuskript vorgelegt (vergl. die Worte: „częsc drukowaną, częsc pisaną“). Auf der Synode wurde dann beschlossen, dass das Werk von Borzymowski (Superattendent zmudski) und Skrocki revidiert werden sollte. Weiter erfahren wir, dass Chyliński schon denselben Herbst nach England zurückzufahren gedachte, um den Druck fortzusetzen.

Er muss dann auch dahin zurückgekehrt sein, denn im folgenden Jahre finden wir ihn wieder in England. Dies bezeugt das Referat von dem früher erwähnten Council in Whitehall, 21. Mai 1662, das Reinhold zitiert. Chyliński hat durch Sendboten aus Litauen die Order bekommen, ein Exemplar von allem, was gedruckt ist, sowie alles, was er ins Reine geschrieben hat, dorthin zu senden, damit es von Seiten der Geistlichen korrigiert werden könne.

Die Order, die Chyliński hier bekommt, stimmt mit dem Beschluss auf der Synode im Jahre 1661 überein. Der Beschluss kann also damals nicht effektuiert worden sein.

Aus dem bereits zitierten Synodalbeschluss von 1663 erfahren wir sodann dass die von Borzymowski und Skrocki durchgesehenen Reindrucke und Manuskripte voll von Fehlern sind. Wir hören fęrner, dass Borzymowski zusammen mit den Teilnehmern an der Synode in Kėdainiai das Neue Testament ins Litauische übersetzt hatte. Dieses sollte in Druck gegeben werden, sobald der ausgesandte Delegat in London eintraf. Ferner sollte dann die Übersetzungsarbeit daheim in Litauen fortgesetzt werden, und zwecks Beihilfe zu dieser Arbeit wird, wie wir früher gesehen haben, Bretkuns Bibel geliehen.

Wie viel von dem Neuen Testament gedruckt wurde, lässt sich nicht mit Sicherheit nachweisen. Die bewahrten Exemplare der calvinischen Bibel sind alle unvollständig; das grösste geht bis zum Anfang von Psalm 40 (Biržiška, Bibliografija 29). Nach dem Referat von der erwähnten Versammlung in Whitehall im Jahre 1662 hatte Chyliński zu diesem Zeitpunkt bis einschliesslich der Psalmen gedruckt. Hier dürfte eine Ungenauigkeit vorliegen, da man in dem Synodalbeschluss von 1663 unter „pars imprimenda" (im Gegensatz zu „pars impressa") auch die Psalmen angegeben findet. Vielleicht lag zu dem genannten Zeitpunkt **ein Teil** der Psalmen gedruckt vor. Es ist somit anzunehmen, dass auf jeden Fall die **bewahrten** Exemplare der calvinischen Bibel nur die Arbeit Chylińskis enthalten (ev. mit Ausnahme der Psalmen.).*)

In dem erwähnten Artikel von Reinhold findet man einige Urkunden zur späteren Geschichte der Übersetzungsarbeit abgedruckt. Auf der Synode 1663 wurde beschlossen, die Pfarrer Kraiński und Minwid nach England zu schicken. Ersterer sollte Geld einsammeln, letzterer den Druck überwachen. Letzteres ergibt sich auch aus dem früher hier erwähnten Canon.

*) Reinhold erwähnt in seinem ersten Artikel die Möglichkeit, dass die bewarte Bibelübersetzung nicht die 1663 als „pars impressa" besprochene sei, sondern ein verbesserter, auf Skrockis Korrektur sich gründender Text. Das heisst, den existierenden Druck anstatt mit dem in den Quellen als vorhanden bezeichneten mit einem hypothetischen zu identifizieren, was mir wenig angebracht erscheint.

Kraiński kehrte schon im Frühjahr 1664 nach Litauen zurück (Reinhold, Mitt. d. lit. litter. Ges. IV, S. 123). Auf der Synode im Jahre 1664 tritt er in der Bibelfrage auf. Der diesbezügliche Canon 11 hat im Synodalprotokoll eine etwas breitere Fassung als die bei Reinhold (l. c. 123) wiedergegebene:

Negotium biblicum Anglicanum. Gorącą ij vsilną wnosił prozbę na teij Congregatiij X. Krainski, abij negotium biblicum anglicanum, ij [Collecta pro Ecclesiis Litvanicis tamże zebrana nie szła daleij w zaniedbanie, vkazował oraz damna ztąd inevitabilia Ecclesiarum Litvanicarum nunc et in posterum cum totali dispendio et iactura existimationis ac fidei Ecclesiarum wnosząc to in medium, abij kto delegowanij bijł in Angliam ex Ecclesiasticis, albo ieslibij to nie bijło practicabile chocbij też ktokolwiek ex natione Scotica] ztym naprzod abij się dowiedział 1. jesli jusz Biblia Litvanica sunt ad vmbilicum producta, necne, 2. Jesli impressa exemplaria Bibliorum servantur pro Ecclesijs Lituanicis sub arresto et custodia admodum Reverendi Viri Domini Calandrini pastoris Anglobelgici Londinensis Ecclesiæ, tak jako ie odiezdzaiąc zostawił delegatus. 3. Abij się de residuo collectionis doskonale wywiedział ad Informandùm Ecclesiam Lituanicam, 4. Abij odijskawszij w Prusiech mogłij bijdz zpiniężone. 5. ut gratias agat Illustrissimis et excellentissimis Dominis Deputatis do ktorijch list piszemij zteraznieiszei kongregatiji.

Das Eingeklammerte steht bei Reinhold. Wir erfahren hier, dass eine Sammlung gedruckter Exemplare von dem Delegaten bei dem Pfarrer Calandrinus zurückgelassen wurden. In England soll ins Reine gebracht werden, ob die Bibel vollendet ist (ad umbilicum producta). Dies deutet an, dass die Übersetzungs- resp. Druckarbeit in England noch forgesetzt wurde, oder dass man sie weiterzuführen gedachte, als Kraiński dieses Land verliess.

Kraiński wird selbst beauftragt, wieder als Delegat nach England zu reisen. Er fährt 1664 und kehrt im Jahre darauf zurück, gibt aber der Synode erst nach Verlauf mehrerer Jahre (1667) über das Ergebnis der Einsammlung Bescheid (Siehe Reinhold l. c. 124). Über das Ergebnìs berichtet das Synodalprotokoll nichts.

Indessen scheint festzustehen, dass die Chylińskische Bibel nicht fertiggedruckt wurde. Nach langem Schweigen enthält das Synodalprotokoll vom Jahre 1680, mehr als 10 Jahre nach Krańskis letzter Mission, folgenden Canon über die Bibelfrage (Canon Nr. 28 für 1680):

O przetłumaczeniu Bibliey Litewskiey. Requirit modernus conventus Xdza Jana Borzymowskiego y Xdza Samuela Bythnera, aby cokolwiek maią u siebie przetłumaczenia Biblij S. N. y S. Testamentu na ięzyk Litewski przez w Bogu zeszłego X. Jana Borzymowskiego Superatt. quondam Wilenskiego y Zmudskiego oddali do Rąk Wieleb: X. Superat. Zawilejskiego. A Brat miły przeyrzawszy czego nie będzie dostawało; resztę tey Bibliey ma rozdac miedzy Bracią dobrze ięzyka Littewskiego umieiętnych; mianowicie Xdzu Stanisławowi Monkiewiczowi, X. Samuelowi Bythnerowi y X. Samuelowi Lipskiemu; ktorzy iako nayprędzey to opus maturabunt. A gdy będzie wygotowane, tedy do W. X. Seniora Zawileyskiego odesłac mają do Censuri, dla ktorey odprawienia przydaiemy Bracią miłą X. Stanisława Monkiewicza, X. Jana Borzymowskiego y X. Samuela Bythnera, ktorzy na Czas od X. Seniora naznaczony do Birz ziachac się maią.

Hieraus entnehmen wir, dass die calvinische Bibel nicht fertiggedruckt worden ist. Wir hören, dass der inzwischen verstorbene Borzymowski das Alte und das Neue Testament übersetzt hat. Wir müssen hier nun auf den zitierten Synodalbeschluss von 1663 zurückgreifen und lesen dort, dass man unter der Oberaufsicht des žemaitischen Seniors die Klagelieder, Jeremias, Ezechiel, Daniel und die kleinen Propheten übersetzen soll. Dieser žemaitische Senior dürfte Borzymowski gewesen sein (Siehe Reinhold, l. c. 126[2]), und wenn hier von seiner Übersetzung des Alten Testaments gesprochen wird, dürfte damit eben diese Übersetzung gemeint sein, die in Angriff genommen wurde, als Chyliński das Vertrauen seiner Vorgesetzen verloren hatte. Es ist auch von dem Neuen Testament die Rede, und es liegt nahe, diese Übersetzung des Neuen Testamentes mit der in dem obenzitierten Canon von 1663 genannten zu identifizieren, die zustandegebracht war durch die gemeinsame Arbeit des žemaitischen Seniors und

der Teilnehmer an der Synode, und die in Druck gegeben werden sollte, sobald die litauischen Delegaten nach England kamen. Ist es aber dieselbe Übersetzung, deren Manuskript 1680 gesucht wird, so liegt der Schluss nahe, dass es überhaupt nicht gelungen ist, den Druck über den Punkt hinaus fortzusetzen, bis wohin Chyliński gekommen war, als er seine Arbeit zur Revision nach Litauen schicken musste, oder dass der Druck auf alle Fälle nur unbeträchtlich weitergeführt worden ist. Denn es war ja beschlossen worden, dass das Neue Testament gleich gedruckt werden sollte, nachdem die Delegaten 1663 nach England gekommen waren. Anderseits liegt die Möglichkeit vor, dass die Delegaten im Jahre 1663 gleichzeitig mit dem Neuen Testament die in Litauen fertigrevidierten Teile des Alten Testamentes in Druck gegeben haben, und dass ein Teil davon gedruckt worden ist.

Im Jahre 1680 wird also Borzymowskis Manuskript auf der Synode besprochen. Kurze Zeit darauf wurde dieses Manuskript durch eine Feuersbrunst in Biržai vernichtet. (Vergl. Gerullis, Skaitymai 280). Hiervon berichtet Nr. 4 in den Memorialia von 1681:

Prace Versiey Bibliey Litewskiey iż były po przeszłym Synodzie Provincialnym oddane przez X. Borzymowskiego y X. Samuela Bythnera do rąk w Bogu W. Xdza superintendenta Zawileyskiego, offertur że w Plebaniey Birżanskiey pogorzały, przeto tey rzeczy informatio za powrotem w Bogu W. X. Superitendenta Zawi. desideratur.

Hiermit ist die Geschichte dieses Manuskriptes sodann zu Ende. Unter den „Memorialia" steht in demselben Jahre (Nr. 96):

Bibliey Litewskiey Drukowanie aby W. X. Super. Zaw. apud exteros promowował intimowac per literas.

Hierauf geht die Arbeit einem langen Zeitraum der Bedrängnis entgegen; beinahe auf jeder Synode werden Beschlüsse gefasst, die Arbeit an der Bibelübersetzung zu fördern; aber erst nach 20 Jahren, im Jahre 1701, erscheint das so lange vorbereitete Werk mit S a m u e l B y t h n e r als Übersetzer. Ich zitiere hier nach den Synodalprotokollen die Beschlüsse der Synoden in

dieser Angelegenheit Jahr für Jahr. Im Jahre 1682 findet man folgenden Canon:

Versią, Correctią, Censurę y wydrukowanie Bibliey Litewskiey, stosując się do Canonow lat przeszłych zlecamy W. X. Superattendentowi Zawileyskiemu, zeby na się iey Directią przyiąwszy, authoritate modernæ Conuocationis nostræ Bracią dotego naznaczoną, iako X. Jana Borzymowskiego, X. Samuela Bythnera, y kogo będzie dotego opus aptos rozumiał applicował, y to opus nullo obstante impedimento Braci pomienionych do siebie conuocował y w Jmieniu Panskim continuował.

1684 finden wir unter den Memorialia als Nr. 26:

Declarował W. X. Senior Zawileyski ze effectivè doydzie Collecta z Angliey na Versią Bibliey Litewskiey, o kturey effetuatią visum est pisac Nomine Ecclesiæ przy podziękowaniu za declaratią.

1685 steht als Canon IX:

Wydrukowanie Bibliey Litewskiey.

Zycząc roskrzewienia Ewangeliey swiętey ad instantiam Braci Delegatow Dystryctu Zawileyskiego; Canones przeszłych lat o versiej y Drukowaniu Bibliey Swiętey w Litewskim ięzyku ferowane reassumimus y zeby W. X. Senior Zawileyski*) jako przijrzekł, wiadomy sumpt effective procurare raczył vovemus et rogamus.

Im folgenden Jahre ist man nicht weitergekommen und wiederholt denselben Beschluss.

1686, Canon 13. O versiey Biblij Litewskiey.

Tot canonibus Synodalibus confirmatum versij Biblij Litewskiey propositum, aby ad exoptatum tandem ducatur effectum, reassumuiąc otym przeszłych Synodow constitutie, zlecamy to W. Xdzu Seniorowi Zawileyskiemu, aby adhibitis necessarijs ad hoc negotium medijs et Subjectis prædictum opus omni cura promoveat. Quo fine pewne Collecty y Legatie iuż ante hoc W. Xdzu Superattendentowi Zawileyskiemu zlecone y wmemoriale pierwszym Roku przeszłego wspomnione, temuz W. Xdzu Superattendentowi Zawileyskiemu commendamus.

---

*) Nicolaus Minwid; zu Minwids Biographie siehe Reinhold l. c. 160.

Im Jahre 1687 finden wir folgenden Canon (7):

O Przedrukowaniu Bibliey Litewskiey. Jako wydrukowanie Bibliey Litewskiey zaczął procurare W. X. Senior Zawileyski, tak aby to pium et necessarium opus ad effectum deducatur, samegosz W° X^a Seniora Zawileyskiego committitur dexteritati.

Es fehlte aber an den Mitteln zur Fortsetzung des Druckes. Im folgenden Jahre, 1688, lesen wir folgenden Canon:

O Biblij Litewskiey, Tot annis uradzone y zwielu miar potrzebne Versij Biblij Litewskiej Opus aby tandem wzaniechanie nieprzychodziło, dalszą tego curam polecamy W. X. Seniorowi Zawileyskiemu aby według dawnieyszych Canonow, teraz in hoc negotio sobie daną maiąc facultatem, tę pobozną sprawę do Skutku przywodził, media przedtym do tego naznaczone applicował, y insze iakieby się podac mogły, wynaydował.

1690 ist man noch nicht weitergekommen. Da man aber jetzt einige Mittel für den Druck bekommen hat, entschliesst man sich, einstweilen das Neue Testament drucken und es vorerst dabei bewenden zu lassen:

Canon 4: O Bibliy Litewskiey. Desiderijo Chwalcow B. w Distrikcie Zawileyskim zostaiących, accomoduiąc się Synod S zdawnych czasow zaczęte opus, Przedrukowanie Biblij Litewskiej iz do tych czas, według dawnych Canonow Synodowych do effectu nie przyszło, teraz maiąc iuz Nowy Testament na litewski ięzyk przełozony y do przedrukowania snadnego sposob podany, aby przynamniey ad interim Nowy Testament był wydrukowany, ad effectandum hoc negotium Wieleb. X. Seniorowi Zawileyskiemu committitur.

Hier erscheint nun endlich das Neue Testament, herausgegeben von Samuel Bythner, im Gesichtskreis. Was für Mittel jetzt für den Druck des Neuen Testamentes zu Gebote standen, erfährt man aus dem folgenden Canon (1690):

26. O Transakcyi Reszty Collecty Angielskiey. Poniewaz post varios eosque molestissimos wsprawie Reszty Collecty Angielskiej conflictus musiała lubo zwielką kosciola B. szkodą, uczyniona byc complanacia zpozostałą po W. X. Minwidzie Seniorze wdową, zaczym uczynioną wtey sprawie przez W. X. Seniora Zawileyskiego complanacyą stwierdzamy, y te rzeczy w Complanacyi

dane na rozne Kosciola B potrzeby, wyzszym Canonem o Bibliy Litewskiey rozporządamy y zpretenzyi Koscielnych o Collecty P. Minwidową uwalniamy, Oraz oblig o Piętnascie talarow bitych respectem Zegarka nieoddanego a w complanacyi obiecanego, respectuiąc na sieroctwo condonuiemi. Te zas wtey complanacyi rzeczy podane tak disponuiemy. Sto talarow bitych u X[a]. Cerawskiego przekazane a na szwabiszką sprawę in spem refusionis concredowane, tak maią in [usum]*) Ecclesiæ byc zazyte. Trzydziescie talarow bitych W. X. Taubmanowi za Rok ma byc oddano, reszta zas y co na cyrografach przekazano, a moze byc odyskano, ma W. X. Senior Zawileyski obrocic na wydrukowanie Testamentu nowego w Litewskim ięzyku, co zas w Fantach, Morgach domu podano iest wtey complanacyi z respectu na znaczne fatygi y czułe prace condonuie kosciol B. Wiel. Xiędzu Bythnerowi Seniorowi Zawileyskiemu.

Man hatte aber nicht Geld genug. Im Jahre 1694 schenkt die Fürstin Radziwiłłówna 500 Florinen (vgl. Biržiška, Bibliografija 41). Davon spricht Nr. 66 in den Memorialia für 1694:

Widząc potrzebę aby dla Ewangelikow w Xięstwie Zmuydzkim będących, a polskiego Języka nie(s)wiadomych *) przynamniey Nowy Testament w Litewskim ięzyku przedrukowany, a zwłaszcza iż natęn ięzyk iusz iest opera W. X. S. Zawil. przetłumaczony naznaczyła Xięzna J. z Skarbu Sluckiego, na to fl. 500.

1695 verspricht der Hauptübersetzer des Werkes, Bythner**), für den Druck zu sorgen. Hierüber berichtet Nr. 21 unter den „Memorialia" für dieses Jahr:

O Przedrukowanie Testamentu nowego Litewskiego obiecal postarać się Wiel. X. Sen. Zawil.

Endlich wird der Synode des Jahres 1702 das Neue Testament in fertiggedrucktem Stande (Druckjahr 1701) vorgelegt. Man findet darüber folgenden Canon:

25. Præsentowanie Nowego Testamentu Littewskiego. Opus nobilius auro Nowego Testamentu w Litewskim Języku przedrukowanego præsentował W. X. Samuel Bythner Senior Zmudzki infacie

---

*) Das eingeklammerte, fehlt im Original, ist aber in der Kopie hinzugefügt.

**) Betr. Bythners Mitarbeiter siehe Biržiška l. c.

Ecclesiæ pod czas Synodu teraznieyszego ktory iako wprzetłumaczeniu maximoperè desudavit, takżeby in lucem co nayprędzey wyszło correctum, Zwielką pilnoscią y staraniem doyrzał, czym chwale Bożey y żądosci tak wielu dusz pobożnych dogodzil ktore też Kosciol Boży iako Skarb Ceny niemaiący zrąk W°. X. Seniora Zmuydzkiego cum plausu wielce [przyimuie] *) zatę ochotną pracę Jmsci dziękuie, obiecuiąc iako insze wielke merita tak y te godną wieczney pomiątki przysługę y samci osobie zacney y posteritati onego zawdzięczać.

Der mühselige Gang der calvinischen Bibelübersetzung ist zu Ende.

3. Noten über Szyrwid und Jachnowicz.

In der Universitätsbibliothek in Wilna befindet sich ein Buch, betitelt **Liber extraordinarius provincialis**, das dem alten Jesuitenkollegium gehörte. Es enthält Schülerzeugnisse und Berichte über Prüfungsergebnisse. Hier findet man auch einige Kleinigkeiten über Szyrwid und Jachnowicz. Ich gebe sie hier wieder, da sie litauisches Publikum möglicherweise interessieren werden.

a. *Szyrwid.*

Blatt 16 A 1604.

Pultouæ 23. July examinatj sunt in fine logicæ à 5 Examinatoribus logici nostri præsente P. Zac. Koritowskj Rectore. Consultores non erant distinctj ab Examinatoribus. Jacobus Orandowicz, Franciscus Męczynskj, Jac. Wetpal, ab omnibus iudicatj plusquam mediocres. Dauid Kinardus iudicio unius mediocris, 4r supra mediocritatem. C o n s t a n t i n u s S z i r w i d idem iudicium habet cum Dauide. et Valentinus Colnensis. Matthiam Jabłonskj duo plusquam mediocrem, tres mediocrem sentiunt. Joan Krzynieckj 4r mediocrem dixerunt, unus non mediocrem tamen, sed plusquam mediocrem. De hoc iudicio consultauit P. Paul. Boxa Viceprovincialis et ccnstituit, ut Orandowicz, Męczynskj, Vitpal, Kinardus et S z i r w i d pergant in Cursu, quod sunt plusquam mediocres **).....

---

*) Fehlt im Original, hinzugefügt in der Kopie.

**) Die verkürzten Wörter im lateinischen Texte habe ich ausgeschrieben. Szyrwids Namen habe ich gesperrt gedruckt, wie in den folgenden Zitaten auch den des Jachnowicz.

Bl. 62 B. P. Constantinus Sirwid defendit in Junio 1610 generalem actum ex uniuersa Theologia, et iudicio trium examinatorum habet sufficientem doctrinam iuxta constitutiones ad professionem. 4-tus deerat, ideo P. Rector suppleuit, idem quod alii sentiendo.*)

Ein Zeugnis für Szyrwid von seinen Lehrern steht auf Bl. 149 A unter dem Haupttitel: Informatio de P. P. Tertianis qui finiuerunt annum tertium, anno 1612 sub initum Augusti. Michelis Ortizij Magistri eorum informatio. Das Zeugnis lautet:

Constantinus Sirwit. Cœpit et finiuit suam 3-am probationem eodem tempore, ardenti semper studio magnoque conatu, cum quo peregit integre omnia 6. experimenta cum omnium ædificatione, optimaque satisfactione, robustis uiribus magnoque spiritu et perfectu. Est deuotus, valde collectus, humilis, ædificatiuus, laboriosus, et uno uerbo optimus religiosus, et insignis operarius.

b. *Jachnowicz.*

Auf Blatt 21 b steht:

Anno 1616 Die 24 Junii Bransbergæ examinati sunt sequentes Logici in præsentia P. Simonis Niklewic Provincialis à tribus examinatoribus coram Rectore Collegii eiusque consultoribus ac Patre Petro Molero Consultore Provinciæ: Valerianus Szeczepkowski, Augustinus Orzechowski, Joannes Jachnowicz, Stanislaus Brokoniensis. Omnium examinatorum iudicio superant mediocritatem...... Ideo P. Prouincialis consideratis examinatorum sententiis, et auditis Consultoribus censuit et conclusit, ut omnes pergant ad physicam anno sequenti audiendam.

Auf Blatt 34 a findet man Examina Annua Physicorum:

A 10. Maii ad 15. eiusdem examinati sunt Bransbergæ sequentes Physici A 1616. Stanislaus Balinski....... Joannes Jachnowicz..... Petrus Lemke. P. Prouincialis igitur, perpensis suffragiis trium examinatorum et duorum aliorum, qui prasentes examini intererant; censuit omnes debere pergere ad finem cursus.

---

*) Derseibe Text steht auf Blatt 99 b

Auf Bl. 40 folgt:

Secundæ partis Pars secunda. In qua continentur iudicia eorum qui examinantur post auditam Philosophiam eiusque partem ante ingressum ad Societatem iuxta § 6 Regula. 19 Prouincia. in libro studiorum. (Bl. 41 a:) 1618 a die 7 Aprilis et ultra Examinati sunt Bransbergæ in præsentia Prouincialis, Rectoris & a tribus examinatoribus præsentibus aliis Patribus duobus, iuxta Reg. Metaphysici sequentes. 1. Mathias Kośiewicz 2. Joannes Jachnowicz, uterque iudicio omnium superauit mediocritatem.....

Dann folgt auf Blatt 50 a: Examina Theologorum p-i, 2-i et 3-ij Anni. Anno 1619 examinati sunt Vilnæ coram..... sequentes Theologi:

(Bl. 50 b). 28. Maij. Joannes Jachnowicz, eum omnium 4-r iudicio profecit supra mediocritatem, licet unus addat hunc excessum esse modicum.

Auf Bl. 50 b folgt weiter:

Anno 1620. Examinati sunt Vilnæ coram..... sequentes Theologi aliqui a 4-r, alij a 5. — 2-i Anni: Joannes Jachnowicz et trium iudicio absolute superavit mediocritatem, 4-r ait in paruo excessu superasse.

Wir sind nun bis zum Jahre 1620 gekommen, wo wir (auf Bl. 57 b) finden: Examinati sunt Vilnæ coram.... sequentes Theologi. Hierauf folgen die verschiedenen Examina, darunter auf Blatt 52 a: eadem die (15 Mai) Joannes Jachnowicz, et iudicio omnium 5 superauit mediocritatem, licet unus addiderit aliquid excedisse, et duo vix. Duo iudicauerunt illum etiam aptum pro actu paruo, tres non item.

Auf Bl. 67 a findet man:

Anno 1622. Debuisset examinari P. Joannes Jachnowicz post auditam 4-r annos Theologiam, sed ipsemet instanter petijt, ut non examinaretur, et in consultatione habita de hoc uisum fuit posse illi concedi quod petebat, sicuti concessum fuit.

Auf Bl. 68 a findet man wiederum Jachnowicz' Namen:

1626. Examinatus etiam est coram me Michaele Ortizio Provinciali à quattuor examinatoribus iuratis P. Joannes Jachnowicz post auditam quattuor annis Theologiam, et exerci-

tium aliquot annorum in concionibus, et ab omnibus 4-r examinatoribus iudicatus est profecisse tantum in studijs, quantum à 7 Congregatione Generali requiritur ad professionem 4-or votorum, Addidit tamen unus. posse quidem illum docere philosophiam, et theologiam cum aliqua satisfactione non magna tamen supra mediocritatem. Alter uerò dixit ex ui quidem examinis non posse illum cum satisfactione philosophiam, et Theologiam docere, prout à 7-a Congregatione ad professionem 4-or votorum requiritur, posse tamen ex ui ingenij, et habita ratione diuturnæ intermissionis studiorum.

Auf Bl. 169 a ff. findet man Zeugnisse für Jachnowicz von Rektor und Lehrern, ähnlich demjenigen, das ich schon für Szyrwid zitiert habe. Zuerst kommt:

Informatio P. Philippi Frisij Instructoris de Patribus tertij anni à 1-a septemb. An. 1622 ad 22 Julij An. 1623 Hier findet man Folgendes über Jachnowicz:

P. Joannes Jachnowicz inchoauit 3-m annum 8-ua Septembris finiuit autem 22 Julij: alacriter et cum feruore in eo uersatus: nullum ostendit tædium. Exercitia spiritualia cum bono conatu et fructu peregit per integrum mensem. Doctrinam Christianam tradidit cum bono zelo, ædificatione et commendatione magna audientium etiam Nobilium: cum bona resignatione et promptitudine culinæ ministeria obiuit: in peregrinatione bene se gessit. Missionem fecit cum bona satisfactione externorum et tolerantia laborum ac incommoditatum. Est deuotus et Orationi deditus: Humilis, obediens, patiens, modestus, regularum observans. Videtur bene profecisse in charitate fraterna, simplicitate, paupertatis affectu, sui abnegatione et amore Instituti.

Der Rektor fällt kein mildes Urteil über die Schüler im allgemeinen, macht aber doch eine Ausnahme bei Jachnowicz und einigen andern. Unter der Überschrift: Informatio P. Alandi Rectoris de ijsdem patribus (Bl. 171 a) heisst es:

Informationem longam P. P. Tertianorum non puto esse necessariam, cum una litura omnes iudicari possunt. Excepto P. Jachnowicz, P. Thill. P. Bobola, omnes alij sunt modici spirituales, parum deuoti, parum modesti, parum observantes silentij et regularum.

Zum Schluss folgt (Bl. 171 a) Informatio P. Rudzinskij Ministri de ijsdem, wo man über Jachnowicz nur folgendes findet: P. Joannes Jachnowicz. De ipso nihil in particulari occurrit in quo sit a me notatus.

4. Lubienieckis Stammbuch.

In der Czartoryskibibliothek in Krakau befindet sich ein Stammbuch, das Andr. Lubieniecki gehörte (Rkp. 1403). Unter den vielen Aussprüchen in vielen Sprachen findet man auch einige auf Litauisch. Ich gebe diese kurzen Texte hier wieder:

S. 68. Jonas ſzwentaś pirmoia gromatoia Atskirime trzeczeme[1]) raſza tuw[2]) budu. Tataij esti przijsakimas[1]) pon(a)[3]) diewą j dant mes tiketūbime jngi wardą ſunaus jo Jezusa Christusą, ir miletūbime wienas antrą kaip mumus dawe przysąkimą[1]). — Jo miliſtaij Ponu Andr(e)iu[4]) Liubenickamuij pagal krawia Jesusa Christusą brolis mielauſias.

Andrzeius Rakiska
raka sawą

Raſzýtą rakawe metvoſe 1617 menessia paszdzernika 12 dwilikoia diem.

[1]) Die Schreibweise *trzeczeme* und *przy* żeigt, wie fern das Litauische dem Schreiber lag, dessen Umgangssprache das Polnische gewesen sein muss; bei gewöhnlichen Wörtern und Elementen, wo Polnisch und Litauisch ähnlich klingen, stellt sich die Litauische Form nicht bei ihm ein.

[2]) Erinnert an N.W. žemaitisk *tǫu*. Aber sonst findet sich nichts typisch žemaitisches im Texte. Formen wie *rasza*, *Jezusa Christusa, krawia*, *menessia* (mit **-a** = schl. **-o**) kommen ja auch in hl. Mundarten vor.

[3]) **a** unvollständig; das Wort steht am äussersten Ende der Linie.

[4]) Oder Andrziu? Schreibweise unklar.

S. 117. Apocaly 3/21. Litvanicė.

Kurſay piargałes[1])[2]), duaſiu iamuy ſedeti ſu manimi ant kresła mano kayp ir aſz piargałeiau[1])[2]), ir ſedziu ſu Tewu mano ant kresła io. — Pio & Integerrimo atque Clariſsimo Viro Domino Andreæ Lubieniecio a Lubieniec, Miniſtro verbi Dei fideliſsimi amoris & honoris ergo, scripsit haec Racoviae 24 Maij Anno 1618 Joannes Okielewicz Minister in Samogitia.

[1]) **piar**- für **per**-. Übergang e > 'ä? Es ist auch möglich, dass **ia** das offene lit. ä bezeichnen soll, das dem Polnischen unbekannt ist.

[2]) *ł* vor **e**. Der Schreiber stammt also aus dem östlichen Teile des litauischen Sprachgebietes.

S. 177. Po Zmucku.

Joan 6/40 Litwan.

Toi ira walia tewo ano kursaij mane paſiunte, idant kiekwienas kursaij ręgi suną Jr tiki inghi turetą ziwata amzina, o aſz ghi pribudiſiu paskutinioy dienoy.

Zacnemu y Poboznęmu mężowi Jego Mſci. Panu Andrzeiowi Lubienieckiemu, ku wieczney pamiącá napisał w Rakowie 27 Maij Roku 1618 Stanisław Burniewicz. Obywatel miasta kieydanskiego wziemi zmuydtſkiey.

S. 192. Dides geribes ir bayrnes Diewo piłnamuy Jo Milistay Ponu Andreiu Lubienieckám ant znoka Mayłes[1]) ir wiſokios zyczliwaſties, kayp Ponu ir Brolu Warduy Pona muſu Jezusa Chriſtuſa didziey maylingamuy[1]), atminties del ranka sawo paſiraſze. Anno Domini 1618 24 Februarij.

Petrus Blastus Kmita.

Polonus.

[1]) **ei** > **ai**; Beispiele dafür gibt es dialektisch auch ausserhalb des Anlauts. Siehe z. B. Gerullis, Lit. Dialektstudien S. 83.

S. 230. Taguł[1]) Ponas Diewas wisogalis Ponu Tuiu gniku[2]) Blagasłowiia cionay kołaij bus loska io swieta[11]) apotam po kiek dasimti[3]) latu[4]) Takuł[1]) su Abromu yr su azaoku yr so[5]) Jokubu unt[6]) amziu amzinu karalawtu su ponu Diewo wisogalincioio yr su Ponu Yzganitoiu musu kursay tinay Jay[8]) karalawia yr musu łaikia[9]) korsay[5]) tiktay yam wiernay słuzys un[6]) to swieta Amen asenay ucztiwas[1]) tarnas Ponu[10]) tuiu Knigu. Elias Gintowt.

[1]) *taguł;* vgl. **ta**, **na**, **ba**, in einer Reihe žemaitischer Mundarten. Man merkt auch sonst in diesem Texte den žemaitischen Einschlag.

[2]) *gniku* für *knigu*, wie später *Takuł* für *taguł*. Der Verfasser dieses Textes war des Schreibens wenig kundig, was sich auch an manchen Stellen an der Undeutlichkeit der Schrift zeigt.

3) *dasimti* für *dešimtį*. Möglich ist vielleicht auch die Lesart *daszmti*; die hier angegebene Lesart halte ich aber für die wahrscheinlichste.

4) *latu* muss ein reiner Polonismus sein.

5) *so* muss N.W. žem. *sǫ* < *su* sein. Vergleiche unten *korsay*. Möglicherweise gehört hierzu auch *su ponu Diewo wisogalincioio*, obwohl hier auch ein reiner grammatísher Fehler des Schreibers vorliegen kann (ponu: Instr. — Diewo: Gen.).

6) *unt* = N.W. žem. *ǫ̃nt*.

7) oder *zyczliwas?* So liest Dr. Lepszy am Czartoryski-Museum in Krakau.

8) *Jay*. Lesart zweifelhaft.

9) *laikia* für *laiko* muss auf osthl. Enfluss zurückzuführen sein.

10) *Ponu*. Wenn *-u* nicht žem. *-ǫu* oder *ū* bezeichnet, kann es die Dativendung *-u* vertreten, die im Litauischen ziemlich verbreitet ist (Specht. Einl. 309, 365, 401, 430; Gauthiot, Buividze 34; Leskien-Brugmann, Lit. Volkslieder u. Märchen 297; Gerullis, Arch. f. sl. Phil. XL, 293 ff.).

11) *swieta* wohl für święta, polonisierte Schreibart für šventà. *loska io swieta* wohl = durch seine (Gottes) heilige Gnade.

Chr. S. Stang

Lietuvių latvių kalbos žodyno dalykai.

Čia tuo tarpu iškeliu aikštėn kelis lietuvių kalbos žodyno dalykus, kuriuos tarp daugelio kitų esu surinkęs iš žmonių kalbos arba iš mūsų senovinių raštų, ir juos jungiu su latvių kalbos žodyno atitikmenimis, arba atvirkščiai.

1. Lat. atdrēģis „Tauwetter nach gewesenem Frost" I, 154[1]) atliepia liet. ãtdrėgis (arba ryt. augšt. atódrėgis).

2. Lat. àustra „Morgendämmerung, Morgenröte" I, 229 turi savo atitikmenį dzūkų auštrà (praloto Laukaičio liudymu) = ssl. ustra „trühmorgens"; minimoji dainų austrelė, tur būt, yra skaitytina kaip auštrelė.

3. Liet. bagotyrus „der Reiche" I, 249, matyti, yra paimtas iš Kuršaičio Lit.-deut. Wb. 35, kuriam tas žodis buvo nežinomas, ir todėl jo parašymas yra abejotinas. Gyvoji kalba pažįsta tik bagotỹrius (Salantai) arba bagotỹras (Subačius); plg. Die slav. Lehnw. im Lit. 37.

4. Lat. baiss „Furcht, Schrecken" I, 251 visų pirma yra lygintinas su dzūkų baĩsas „šmėkla, pamėklė, призрак", ne su baisà „Schrecken".

5. Lat. bàlziêns „das Gebinde, welches die gegenüberstehenden mietnes der beiden Schlittensohlen verbindet; Stützenverband am Pfluge" I, 260 yra pirmiausia jungtinas su liet. balžíenas, -aĩ Sub.

6. Lat. bezgalis „ein Nimmersatt, Vielfraß" I, 283 savo daryba prilygsta ryt. augšt. begalỹs „kas daug, be galo ką dirba, kalba" Sub.

7. Lygiai kaip latvių būdvardžiai bezkàunîgs „unverschämt, unanständig" I, 284, bezpràtîgs „unvernünftig" I, 285

---

[1]) Šitais skaitmenimis pažymima atitinkama latvių kalbos žodyno (K Mülenbacho Latviešu valodas vārdnīcas, Rīgā, 1923 ir kt.) vieta.

ir kt., yra sudaroma, kad ir retai, panašios rūšies liet. būdvardžių; pav., begėdingas (: g. sg. begiedyngos moteriſzkes Chyl. 5 Moz. XXV, 1; del begedingo dakućiojimo 1701 NT. Luk. XI, 8), ryt. augšt. bereikalingas ir kt.

8. Šalia lat. biguze, biguzis „ein Gericht aus feinem Mehl, Milch, Speck, Zwiebel, das zu Kartoffeln gegessen wird, od. ein Gericht aus Brot, Zucker und Wasser" I, 293/4 yra liet. bìguzas „sausas valgymas iš duonos, cukraus ir vandens" (Vabalninkas); kitur (pav., Subačiuj) tokį valgį vadina mẽkeriu.

9. Lat. bizinât „zum Biesen, Laufen bringen, biesen machen" I, 302 savo reikšme ir forma atitinka liet. bìzinti „sakyti biz-biz, kad kas zyliotų, imtų bėgioti": karvės, kai piemenys jas bìzina, tuojau pradeda, parietusios uodegas, lakstyti (Sub., Kupiškis). Plg. rus. бызовáть „бегать с неистовым ревом, метаться зря, задрав хвосты" Даль[4] 365.

10. Liet. brãgas „kilnojamas stulpinis stogas, po kuriuo šieną deda" I, 322, tur būt, pirmiau yra kilęs iš lenkų bróg, ne iš gud. брогъ, kuris pats yra paskolintas iš lenk. kalbos; iš gud. *борóгъ (šiandien абарóг) yra paskolintas liet. barãgas; žr. Die slav. Lehnw. 38.

11. Lat. brazdêt „poltern, brausen, sausen, krachen" I, 329 pirmiausia yra lygus liet. brazdė́ti „poltern, krachen" Sub.

12. Nuo lat. breikšķis „der Tolpatsch, der überall anstößt" I, 330, brĩkšêt „knattern, krachen" I, 332 ir kt. yra neatskirtinas liet. breĩkšti „vis ko nors ieškoti, landžioti kur nors, ko ieškant šlamėti..." Sub.

13. Liet. bómas „Hebebaum" I, 362 (plg. Kuršaičio Lit.-deut. Wb. 54) yra neteisingai rašomas: turi būti búomas (Virbalius, Suv. Naumiestis).

14. Lat. cìetîgs „geduldig" I, 394 seniau yra turėjęs ir liet. kalboj savo atotykį kentingas: kintingas „cierpliwy" SzDi. 30a; bukig... kientingas kanćioſe KN. 227_{29}. Plg. dar žodyne nepaminėtą smirdingas (: kurie ira toli ſmirdingieſni Pcst. 162_{31}; ing... ſmirdingas duobes ib. $253b_{19}$) = lat. smiȓdîgs „Geruch verbreitend, stinkend" III, 965, supratìngas „verständig" Sub., Vab., Kup., Joniškis = lat. sapratîgs „verständig; verständlich" III, 707 ir kt. Širvydas PS. I 16_{29}

vartoja net ir suprantingas: bukite ſupruntingays (= rostropnemi) kaip ʒalćiey; latvių kalboje tai atlieptų *sapruotīgs.

15. Lat. čuba „Wulst, Büschel" I, 417 sutinka su liet. čiùbas „plaukų kuokštas pakaktėj" (pav., tylėk, aš tau tuoj čiùbą nurausiu, Sub.), kuris veikiausiai yra kilęs iš gud. rus. чуб, lenk. czub; dėl šaknies balsio plg. trūbà: triūbà...

16. Lat. dir̃sa „der Hintere" I, 470 atitinka liet. dìrsė „t. p." Sub., Kup.; dėl kamieno plg. dìrsa „Trespe" Merkinė, Suv. Naumiestis: dìrsė „t.p." Sub., Kup.

17. Lat. dižums „Größe, Herrlichkeit" I, 476 = liet dìdžiumas „daugumas" Jurgeniškiai (Joniškėlio vls.).

18. Lat. drēbulis „Schlackenwetter", n. pl. drēbuli „große, feuchte Scheeflocken" I, 498 savo reikšme (ir gal daryba) prilygsta liet. drėblỹs (pav., lįja drėbliù, t.y. šlapiu sniegu, Sub.). Drėblỹs (kitur drõblius) galėtų būti kilęs iš *drėbulys = lat. drēbulis, kaip šulnỹs<šulinỹs.

19. Lat. dreilis „ein ausgelassener Mensch, ein unartiges Kind" I, 497, rodos, yra neatskirtinas nuo liet. draĩlius „sukamas grąžtas; apsukrus, išdykęs berniokas" Sub., Kup.; pav., jis laksto ir laksto, kaip koks drailius, Sub.

20. Lat. driskât „reißen, zerreißen" I, 500 yra tolygus liet. driskóti „smarkiai, ilgai persti (plėšoti)" Sub.

21. Lat. daiktavardžio dunavas = duņavas „kleine Flüßchen, Quellen, aufgestaute Gewässer, die nicht zufrieren" I, 515, 518 šaknis dun-, man rodos, yra ta pati, kaip ir liet dunojus „gylė, giluma (ežere, upėj)" Jušk. žod. I, 366; latvių tai atlieptų *dunājs, plg. lat. dumbrava „eine ausgefahrene, vom Vieh ausgetretene, moorige Stelle": dum̃brãjs „ein Sumpf, eine sumpfige, einschiessende Stelle".

22. Su lat. gur̂dzêt „knistern" I, 683 pirmiausia reikia lyginti liet. gurgė́ti „бурчать в животе" Sub.

23. Lat. glaudât „scherzen" I, 621 = liet. glaudoti „t. p.", o šis yra sudarytas iš glauda (su šakniniu kirčiu) „juokas, Scherz": gláuda DP. 308_{2}, g. sg. gláudos 164_{5}, gláudomis 272_{48}.

24. Lat. veiksmažodžiai izvaĩrît „behüten, abwehren", izvaĩrîtiês „ausweichen, sich bergen, entgehen" I, 824, taip

pat v a i r î t i ê s „ausweichen“ IV, 442... savo reikšme nėra atskirtini nuo liet. i š v a i r ė t i „išrieti, daryti visa, kad kas nebesikęsdamas išeitų, išvyti, išguiti“ Sub., Kup. (pav., jau žandarus seniai i š v a i r ė j o iš miestelio, Sub.). Toliau tam i š v a i r ė t i savo reikšme yra artimas būdvardis p a v a i r ù s „paužulnus, pažvilus, ukośny“ (Velžys, Panevėžio apskr.), į v a i r u s „kręcący się, zatoczysty, kręcisty“ SzDi. 112; čia aš skiriu ir liet. v a ĩ r a s „Steuerruder“ (Kuršaičio „Ruder“), t. y. tai, kuo laivas yra sukamas į reikiamą pusę. Todėl, man rodos, kaip su šaknimi v a i r- liatuviai galėjo susidaryti aktyvinę formą v a i r ė t i, taip ir latviai pirmiau galėjo susidaryti v a i r ī t „vyti, sukti ką nors nuo ko...“, paskiau „gìnti, hüten, wehren, abwehren“.

25. Liet. k a ñ č i u s II, 154, kaip tariama pagrindinė forma („als vermeintliche Grundform“), esanti abstrahuota („entnommen“) iš k a n č i ù k a s. Bet gali būti ir kitaip: k a ñ č i u s gali būti tiesiog paskolintas iš lenk. k a ń c z Karłowicz, Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia I, 248, Słow. jęz. polsk. II, 238.

26. Lat. ķ e m ē k l i s „ein geckenhafter Mensch; Gegenstand des Spottes“ II, 363 veikiausiai turi tą pačią šaknį, kaip ir liet. s u s i k e m ě t i „susimaišyti (bekalbant)“, k e m ě k l i s „kurs kalbėdamas dažnai susipina, suminša (ir dėl to juokingai atrodo) (Šimonys).

27. Lat. ķ i k s t ê t „frohlocken“ II, 379, rodos, yra jungtinas su liet. k i k s ě t i „ko didžiai norint ar laukiant nenurimti vietoj, būti pasiruošusiam“ Sub., Kup. (pav., k i k s ė j o, k i k s ė j o į atlaidus išeiti, ir neišėjo, Kup.). Taip pat lat. ķ i û k s t ê t „kläffen, bellen“ II, 386 savo reikšme ir daryba gali būti visai artimas liet. k i a u k s ě t i „t.p.“ Sub., Kup.

28. Lat. k n i d ê t „kriechen, sich bewegen“ II, 246 savo reikšme ir šaknimi yra tolygus liet. s u k n ì d o: visi jau s u k n i d o į darbą (Joniškis).

29. Lat. k u ñ k u ļ u o t „strauchelnd, mühsam sich fortbewegen; sich mit kleinen Wolken bedecken“ II, 316 prilygsta liet. k u n k u l i ú o t i „kunkulais eiti, kunkulus mušti“ Sub. Plg. dar žodyne nepaminėtus liet. veiksmažodžius b r o l i ú o t i s = lat. b r ã ļ u o t i ê s „sich verbrüdern“ I, 328; m i r g u l i ú o t i = lat. m i r g u-

ļ u ô t „flimmern, leuchten" II. 632; m u r m u l i ú o t i = lat. m u r̃-m u ļ u ô t „murmeln" II, 671, ir kt.

30. Lat. l a ĩ v a „Boot, Kahn; bootförmige Wolke" II, 414 pirmiausia reikia jungti su Daukšos l a i v a (: akis trotintos bus anómis baiĩiomis ł a i w o m i s welinų DP. 527₉) ir l a ĩ v ė ryt. augšt., DP. 78₂₂.

31. Lat. l a ž a „Lager, Lagerung" (: bandas lini l a ž ā krīt BW. 28306) savo reikšme, rodos, yra jungtina su liet. l o ž ẽ (acc. l õ ž ę) „išgulusių javų tarpas" (iš to l o ž ė́ t i „išgulti": rugiai jau visi i š l o ž ė́ j ę, Sub.), l ú o ž a s „t.p." Baisogala; žr. 1928 m. Šviet. Darbo VII, 801.

32. Prie lat. l i p t „anzünden", liet. l i e p s n à priklauso dar ir liet. (Bretkūno) l a i p o, l a i p d o „lodert"; žr. Šviet. Darbo 1928 m. VII, 801.

33. Lat. m ù r g t „schlaflos die Zeit verbringen" II, 669 turi tą pačią šaknį, kaip ir liet. m u r̃ g s o, m u r g s ó t i „apsiblaususiam, apsnūdusiam būti".

34. Lat. m u š m i r e „Fliegenschwamm, Fliegenpilz" II, 674 ir p u š n i e k s „ein Hälfner" III, 439 reikia pirmiausia lyginti su liet. m ù s m i r ė „t. p." ir p ù s i n i n k a s, p ù s n i n k a s (ryt. augšt. p ù s n y k a s Sub.) „t.p.".

35. Kaip lat. p a g a „halt! warte!" (iš p a g a i d i!) III, 25, taip yra susidaręs ir liet. p a l à (iš p a l a u k!) Sub.

36. Lat. n. pl. p a r̃ p a l a s „kleine Weizenklöße" III, 91 yra tolygus liet. p á r p e l i a i Sub., Kup. (= žem. p a r̃ p a l i a i Endriejavas).

37. Lat. p e ñ t e r ê t „vereffeln, verknoten, flechten; (eintönig und schnell) sprechen, schwatzen; schnell und dumm reden" III, 200, man rodos, reikia gretinti su liet. p e ñ t a r o t i (dial. p i ñ-t a r o t i) „niekus plepėti, be prasmės ir nuobodžiai kalbėti" Sub.

38. Lat. p i ñ k â t i ê s „sich verwühlen" III, 220 yra jungtinas su liet. į s i p i n k ó t i „ką nors įsimanyti, įprasti kur nors": ką tu čia į s i p i n k o j a i kas rytas belstis? Kup.; kad į s i p i n k ó j o tos kiaulės daržan, tai nei rodos nebėra, Sub.

39. J. Endzelyno nuomonę, kad lat. p l ù k t (p l û k t) „zupfen, raufen, reissen, pflücken" III, 362 nėra paskolinta iš vok. p f l ü c k e n, paremia liet. p l ù n k t i „pešti" Kvėdarna (Būgos Žod. CXXX). Priegaidžių skirtumas tenka aiškinti metatonija.

40. Lat. s t r a u j a „Strömung, Strom“ III, 1081 visai sutinka su liet. vietovardžiu S t r a u j à „upelis, kuris teka iš Pilvìngio ežero ir įteka į Nemuną prie Kačìngės, netoli Merkinės“.

41. J. Endzelynas lat. t a č u (liet. t a č i a ũ) „dennoch, gleichwohl; doch“ IV, 122 kildina iš t a d+š u, vadinas — liet. -č i a u = lat. š u (< *š a u)? IV, 104, Le. Gr. 544. Bet, man rodos, t a č i a u visų pirma yra kildintinas iš *t a t-i̯ a u; tai rodo iš dalies, pav., dar ir Daukšos rašyba: t a t i a u ġ DP. 30₃₅, t a t i á u ġ 475₄; plg. E. Hermann, Litauische Studien 353 ir kt. Šiandieninė to žodžio reikšmė „dennoch“ būtų tad išriedėjusi iš senesnės reikšmės t a t p a t, būtent — aš t a t j a u darysiu = aš t a t p a t darysiu > aš t a č i a u darysiu = aš t a i p g i (b e t g i) darysiu; dėl -i̯ a u plg. t a s j a u „tas pat“, t o k s j a u „toks pat“, t u o j a u, t a t i é ġ DP. 398₄₁ ir kt.

42. Su lat. t e ļ â k s „ein Schimpfname („wie ein Kalb“)“ IV, 161 savo reikšme sutinka liet. t e l i õ k a s: tas bernas tai tikras t e l i o k a s „bloznas, nieko nesupranta, kaip teliukas...“ Sub.; plg. t e l l ó k a s „mündig“ Qu.[4] 84.

43. Ryt. augšt. v a z ó t i „válkioti, schleppeln“, v a z ó t i s „valkiotis, trankytis, sich herumschleppen“ Sub., Kup., v a z m à, -õ s „kuris vis eina ir eina, ein Herumtreiber“ Sub. veikiausiai yra paskolinta iš lat. v a z â t „schleppen, herumschleppen“, v a z m a „ein Faulenzer, ein Herumtreiber“ IV, 488.

Prie šios rūšies skolinių gal reikia skirti ir ryt. augšt. posakis p r ú o j a i s (priegaidę dedu sulig motinos tarimu) eiti „niekais eiti“ Sub., Kup. iš lat. iet p r u o j ā m III, 400.

44. Dėl priegaidžių irgi yra kas pastebėti. Pav., latvių žodžiai su tęsiama priegaide b r ã l ē n s I, 328, k ļ ũ d a „Unfall, Hindernis; Fehler“ II, 240, ļ u r̃ b a „ein ungeschickter, maulaffiger Mensch“ II, 544, l ĩ d z ĩ b a „Ähnlichkeit, Gleichheit“ II, 481, m ã l a î n s „lehmig“ II, 581, m a l̃ t u v e „Mahlkammer“ II, 559, m i l̃ t u ô t „mehlig werden“ II, 628, m u r̃ z a „Schmierfink“ II, 671, p u m̃ p u r s „Erhöhung, Buckel, Beule“ III, 411, s l u õ k a(?) III, 944 ir kt. — atitinka šiuos žodyne nepažymėtus liet. žodžius su tvirtaprade priegaide: ryt. augšt. b r ó l ė n a s, k l i á u d a (R. Jonas, Mūsų žodynėlis 20), l i ù r b a Sub., l ý g y b a (esu girdėjęs iš vienos tarnaitės nuo Tauragės), M ó l a i n i a i (sodžius prie Panevėžio miesto), m a l t u v ẽ, acc. sg. m á l t u v ę Sub., Kup., m ì l t u o-

ti, -uoju (Virbalius), mùrza Sub., pùmpuras, -aĩ Sub., slánka Sub. (= rus. slúka, serb. slüka).

45. Lat. diêgt „schnell, mit großen Schritten gehen, laufen" I, 480 pirmiausia reikia lyginti su dzūkų (Leipalingio) déngti „greitai bėgti", ne su deñgti.

46. Liet. kūkãlis dėl savo kirčio vietos pirmiau yra kildintas iš gud. кукóль, ne iš rus. кýколь II, 333; žr. Die sl. Lehnw. 114.

47. Liet. marúdyti „quälen" II, 564 iš Bezzenberger'io Forsch. 139 yra pažymėta su akūtu; bet čia veikiau turėtų būti cirkumfleksas, kaip kad iš tikrųjų Didž. Lietuvoj yra sakoma, būtent — marũdyti „gaišti; gaišinti"; antra vertus, Bezzenberger'io akūtu čia gaii būti žymimas ir cirkumfleksas, pav., miegálei (ib. 148) = miegãliai.

Be augščiau minėtųjų, noriu čia dar trumpai pakalbėti apie du dalykus — apie prūs. etwiērpt ir liet. paskui.

48. Arch. phil. II, 14 aš prūsų veiksmažodį etwiērpt (etwērpt) „vergeben", remdamasis Daukšos veiksmažodžiu užverpti „užkišti", buvau linkęs jungti su liet. *atverpti „atkišti, t.y. palaidą, laisvą padaryti, atleisti". Dabar tą savo spėjimą galiu jau visai tikru duomeniu paremti: žodis atveȓpti yra pažįstamas gyvojoj kalboj dar aiškesne reikšme, būtent: atveȓpk velėną (t.y. su lopeta įdurk ir atkelk nuo žemės), Plungė. Taigi, ir fonetiškai, ir semasiologiškai jau visai dabar nebesunku išvesti prūsiška reikšmė „vergeben".

49. 1928 m. „Šv. Darbo" VII, 803, remdamasis gyvosios kalbos duomenimis, esu linkęs manyti, kad mūsų pãskui (paskuĩ) yra kilęs iš senesnio instr. sg. pãsaku, plg. pãsaku eina (Kup.) ir pãtaku teka (Kup., Sub.), ir drauge su Zubatý IF. VII, 182 kt. dadar manau, kad pasaku(i) > pasku(i) yra jungtinas su *pasaka (: tů paſakos eyt (Sittig'o išleisto) Led. Kat. 24_{37}. Čia pasakos yra vienaskaitos kilmininkas, kuris su iškritusiu **a** po **s** yra išlikęs dar posaky iš paskõs (eina); dėl **a** iškritimo plg. pãtroti Kup. < pãturoti, kalmaškà Sub. < kalamaškà Rėkliai (Panevėžio apskr.), šulnỹs < šulinỹs ir kt. Su šita nuomone beveik sutinka ir E. Fraenkel'is IF. XL, 215, kur tarp ko kita jis sako: „Damit wird auch die Etymologie der Präposition und des Adverbs pãskui (paskuĩ) nunmehr in gesicherte Bahnen gelenkt und, wie schon Skardžius a.a. 0 (t.y.

1928 „Šv. Darbo“ VII, 803) bemerkt, Zubatýs Ansicht (IF. 7, 182 ff.) bestätigt“. Ir toliau jis šiaip galvoja: „Ist pasakos Direktiv des Plurals eines zu pasėkti gehörigen -ā- Abstraktums, so ist pãsakui, woraus paskui, Loc. (oder Dat.) sg. eines ebenfalls mit diesem Verbum ablautenden -u- St., dessen Genetiv in iš paskõs (pàskos) „von hinten“ R. 3, S. 93; R. 2. S 126 (mit -os aus -aus) enthalten. Den Instr. dieses -u- St. treffen wir in paskum verschiedener östlicher Mundarten sowie des Dzūkengebiets“. Panašiai jis galvoja ir savo veikale „Syntax der lit. Postpositionen und Präpositionen“ 253 kt., tik su tuo skirtumu, kad čia (255 psl.) priimtąją savo etimologiją dabar atmeta. Bet man vis dėlto ir ši paskutinė E.Fraenkel’io nuomonė neatrodo įtikima: viena, gyvoje kalboje išlikęs pãsaku yra neabejojamas ŏ- kamieno vien. įnagininkas; tad visai neaišku, kodėl čia pasakui (> paskui) turi būti u- kamieno vien. vietininkas ar naudininkas, nes ligšiol dar nesurasta aiškių pavyzdžių, kurie rodytų šalia ŏ- kamieno daiktavardžių buvus arba esant tos pat rušies u- kamieno daiktavardžius, kaip antai *pasakas = *pasakus, patakas = *patakus ir kt.; šiaipjau patakus yra būdvardžiu žinomas, lygiai kaip šalia prãbangas, prabangà yra adj. prabangùs ir kt. Antra, rytiečių augšt. tarmės visai nerodo, kad pas(a)kõs būtų kilęs iš *pas(a)kaus, t.y. galūnė -os būtų sutrumpinta iš -aus, nes, pav., rytiečiai tretieji, kurių atstovas ir aš esu, niekados -aus neverčia į -os, t.y. g. sg. sūnaũs ir mergõs savo galūnėmis čia nesupuola. Rytiečių antrųjų (į) u- kamieno vien. k-ko galūnė -ôs (čia ô dėl spaustuvės ženklų stokos žymi pryšakinį, nelabializuotą o su a- atspalviu) iš -aus (pav., ę̇š sõ·dźôs, g. sg. gaspadõ·ŕôs, žr. Gerullis, Lit. Dialekstudien 62, 63), kurią cituoja Fraenkel’is iš Specht’o, yra tolygi rytiečių trečiųjų -ôus (pav., ri·tojôus Sub.). Taigi Ledesmos katekizmo pasakos (> paskõs Sub., Kup.) neabejojamai reikia laikyti ā- kamieno vien. kil-ku; čia n. sg. *pasaka taip sutinka su *pasakas (iš čia instr. sg. pãsaku), kaip pataka (n. pl. patakos „Flüßigkeit; Bierspülicht“ Kurš. Lit.-deut. Wb. 298) su patakas „Herabtröpfeln“ Ness. 95, pataisà „Zubereitung“ Kurš. ib. su pãtaisas „vijoklis, toks augalas“ Sub. ir kt. Ir todėl, man rodos, iš tų priešybių gali būti tik viena išeitis: iš pas(a)ku pagal viršui ir kt. yra atsiradęs paskui, o pagal viršum, skyrium ir kt. paskum; žr. „Šv. Darbo“ l.c. *Pr. Skardžius.*

Vyskupo Antano Baranausko laiškai Hugo Weberiui.

(1875 — 1898)

(Tęsinys)

Nr. 15. [181 psl.]

Kaunė $\frac{\text{1. Saũsio 1881. m.}}{\text{20. Sékio 1880. m.}}$

Mylimiáusis brangiáusis mãno Prẽtėlau!

Sweĩkas Naujũ mẽtu sułáukęs. Dẽwè dũk Tąmstai su Ponią ir su waikẽlais grażiojè sweikãtoje ir łãimėje sziũs metelùs pérgyweńt naujõjoje wẽtoje daugiaũs rõžiu ne kaip erszkẽczũ rãsti; kad tenaĩ Támstą dar łabjaũs ne kaĩp czà wisì mylẽtu isz ko gaũtum tĩkrą sãwo wargůsè patẽką. Mẽs dar tebełáukiame Szwentũ Kalẽdu. Músu szweñtės, kaip ir mes pãtys, wis isz tóło paskũì jumùs weĩkamems. Mókytiniai músu jaũ iszważiãwo namũ ant Szweñczu. Rytój wãkarą ir asz růsziũs kãkti ant dwẽjato nedẽlu. Turẽdamas ben dwẽjatą dẽnũ pałaidẽsnio łaĩko aźwãkar Támstai ĩszsiunczau ãtraszą ant mẽłos grõmatos 29. Łãpkriczo; dabaȓ wẽł ben kẽlatą żodẽlu siunczù. Wõs iszłáidęs tą ãtraszą, apturẽjau Támstos grõmatą, raszýtą 27. d. Sékio. Łabaĩ ir mań szirdìs suskaũdo su Weimarẽnais draũg, kad Tąmstą ĩszkela tenaĩ kur nebuwaĩ norẽjęs. Bet antra atweȓtus, kągi darýti — musẽt tokià Dẽwo walà. Mażìr tenaĩ Támstai bũs dar geriaũs ne kaĩp Weimarè. Nũszirdźai to trókszdamas, dżaugsiũs isz Támstos kaĩp isz sãwo patẽs łáimės.

Aukszczaũs minẽtame atraszè bũwo iszraszýtos taisýklės apẽ susitrum̃pinimą źõdźu sándoroje ýsztarmės. Dabaȓ gi apturẽjęs wãkar kĩtą Támstos grõmatą, raszýtąją 28. d. Sékio ir atsakýdamas ant kłausĩmu, tenaĩ padẽtu, dar nórs skubótai padẽjau kẽlatą [182 psl.] žiniũ apẽ pérsiwertimą sánkrowos geĩstaikyje (im Optativ) ir apẽ susimínksztinimą siaũdźu ne tiktaĩ prẽsz minksztũsius balsiùs, bet ir prẽsz susimínksztinusiůs siaudźùs. Mań rẽgis kad tõs źĩnios bus Támstai mẽła.

Ãczu Támstai, sweĩkas pasãkęs, kuriõs bałsũ péreigos Támstu ausĩm[1]) mãno mũzikoje, paraszýtoje Tamosziúnaiczos Žẽmai nepamẽgo. Netiktaĩ nesijůkiù isz wókiszku ausiũ, bet jůtẽs dar jas łabaĩ bránginu ir gárbinu. Músu gadýnėje wĩsos żmoniũ gĩminės nů Wókëczu kaĩp túło móksło, teĩp ir mũzikos mókias. Kam neźĩnomi wardaĩ netiktaĩ Mozarto, Haideno, Bacho, bet ir daugýbės wėlywẽsniu muzikõñtu: Bethoweno, Szubarto ir daũgalo kitũ? Támstos pérsaugojimas łabaĩ mañ tiñka. Dar łabiaũs Támstą mylù, kad mań tẽsą pasakeĩ. Grãźiosios prẽmonės (artes) wisẽms grãžios; kasgi negeraĩ, wisẽms negeraĩ. Graźiõmsiomis prẽmonėmis, lýgiai kaĩp źõdźais, żmogaũs duszià sãwo jausmùs ir dwãsiszkas gerýbes iszpasãko. Prẽmoniu kałbà, wisõm̃s giminẽm̃s ir lëźũwiams lýgiai réiszki ir suprañtoma. Nẽko tai kałbai Bãbelo suirũtė newõdĩjo. Dėltõ kas Wókëczams graźù, graźù ir Lëtũwiams, kas netiñka wënẽms, netĩks nei kitẽm̃s.

Netĩkusios paminẽtosios péreigos ne isz to iszẽjo kad asz lëtũwis, bet isz to, kad mũzikos geraĩ nepramókau. Móksłą gi mẽgiu, nóriu jo, jẽszkau kẽk iszsigalẽdamas ir dėltõ dźaugiũs tësõs źõdį uźgiȓdęs ir tikraĩ prẽteliszką szírdį rãdęs. Jau ir asz patsaĩ mãźakëk nujaũsdamas, kad tos péreigos nesũwisu tokiõs kaĩp reĩkia, sỹlĩjaus pataisýti, bet nesĩsekė. Sãwo pértaisymo natàs czà prĩdedu (№ 2.). Dawiaũ jàs pérźiurėti músu Baźnýczos wargamĩstrai (Orgelmeister) Jůzapui Kałwáiczui, añt tõ dárbo prisi- [183 psl.] -bójanczam. Jisaĩ pajẽmęs płůksną kẽlatą wẽtu pértaisė, peĩkdamas mãno dárbą. Jo pértaisymą czà įrasziaũ (№ 3.). Įrasziaũ dar cza dėl Támstos „Gẽsmę in Panẽlę Szwenczáusią". **Sweikà Marĩja** etc. Žõdžai mãno, łaibasis bãłsas (№ 4.) mãno prẽtėlaus nabãsznįko kũnįgo Klẽmenso Kaĩrio anyksztẽno, pasimĩrusio Pérmo waldýboje 1864. mẽtůse, kur jĩ bũwo iszwẽžę. Tris gi drutėsniũsius bałsùs pridẽrino 1877. m. Grapẽnė Marià Broel Plẽterënė (Gräfin Maria Broel Plater) gësminĩkams Krakuwõs koncerto. Ant to patẽs koncerto bũwo gëdóta ir gësmẽ „**Marijà po krỹźium stowẽjo**". Žõdžai ir łáibasis bałsas mãno (№ 5.); trỹs gi drutẽji bałsaĩ tõs paczõs poniõs pridẽrinta. Jaĩ sweĩkai prigũli ir pridẽrinimas trijũ drutũju bałsũ ir in nãtą dainõs: „**Oi tu rũtã, rũta, rūtẽła źalója**". Łáibasis bãłsas isz senóbiu Anyksztẽnu gëda-

[1]) Autoriaus iš „ausĩm̃s" pataisyta.

mas, mãno iszrãszymo (№ 9.). Pérrasziau dar cza Támstai wẽną senóbiszką daĩną Anykszczũ parãpijoje gẽdamą: **„Ataskreñda bółtos guĩbės nuõ mõriu“**. Dainũja ją źmónės wisì wẽnu bałsù, kaĩp № 6., łáibasis (soprano). Tris drutũsius bałsùs pridẽrino Ponià Marià Mikuliczẽnė Sałakũ parãpijos Zarasũ pawẽtė (Nowoaleksandrowsk, olim Jeziorosy), gĩmusi Anykszczũ parãpijoje Wencłanowiczúcza. Tõs paczõs poniõs pridẽrinta trỹs drutẽji bałsai ir (№ 7.) mãno žõdžams ir łaibajãm bãłsui: **„Kõgi skaũdźa“**. Taĩ pãczai daĩnai nabãsznįkas muzikõñtas Aleksandra Klimaszaũskas (Klimaszewski) pridẽrino priskam̃binimą kławĩkortais (Clavier), parpũsę trumpiaũs ritmùs natõs (isz $^3/_4$ darýdamas $^3/_8$) intaisýdamas, kaĩp gãlima regẽti isz № 8.[1]). Dabar̃ praszaũ nesibár̃k ant manę̃s kad natàs teĩp neraĩdźai iszrasziaũ, wẽna skubýdamas raszýti, kĩtą anõt senũju byłõs: „kaĩp móku, teĩp szóku“. — Buwaũ dar pradẽjęs dėl Támstos pérraszymą Tamosziúnaiczos „**Wõsaros**“; bet nepaspéjęs vi- [184 psl.] sõs, siũñczù dabar̃ didẽsnę pũsę. Kĩtą pũsę pérraszysiu po músu Naujẽm̃s mẽtams pagrį̃žęs. Žymelės jìłgũmo ant wisũ źõdźu padẽjau, sulĩg **s. y.** R5. — Taĩ jaũ ir wĩsa, ko buwaũ norẽjęs cza pasakýti.

Apẽ spáudinimą Támstos ir mãno dárbo, wĩsa, ką tiktaĩ raszeĩ paskutĩnėje sãwo grõmatoje (28. Sẽkio), łabai mań tiñka; dėltõ dar kar̃tą Támstai ãczu ir uź wisą rũpestį apẽ pamãźinimą sziam dárbui kãszto. Bet jeigù teĩp iszmẽrkawóti nepasisekťu, tadą̃ tegul teĩp dẽsis, kaĩp jau esmù Támstai pírma rãszęs, tai yrà kãsztas pãr̃ pũsę. —

Taigì jaũ búkigi sweikũtis ir linksmũtis. Pasilẽkù wisadõs Támstą karsztaĩ mylẽdamas, wẽr̃nas prẽtėlus

A. Baranowski.

P.S. Ir nũ! buwaũ aźmir̃szęs padẽkawot' aźù kwẽtĩmą Támstos prisiłankýtu Eisenacho mẽstan. Łabaĩ mań mẽła butu Támstos brángias rankýtes suspáustu, pasiniũkti, pasiplõpti apẽ wĩsa, pasiźwalgýti kaĩp esì, kaĩp gywenì. Maźir Dẽwas dũs kadą nõrint tos dẽnẽlės sułáukti. Gãlima tai butu padarýti par músu pójilsio mẽtą, t. y. Lẽpos ir Rugpjúczo mẽnesis (Juli und August), dėltõ

---

[1]) Visų šiame laiške suminėtų dainų bei giesmių gaidos (2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) yra surašytos dviejuose folio pušlapiuose. Dėl technikinių sunkumų jos čia nespausdinamos.

kad músu kalendõrius 13. dënũ wėlywẽsnis; mań gi reĩkia Kaunàň grĩźti ant 1.(13.) Rugsẽjo (September). Tai galėcz Támstą apłankýti antrõjoje pũsėje Rugpjúczo (novi styli). Tiktaĩ neźinaũ, beg mań wyresnýbė Dwãsiszka ir Swẽtiszka dũs iszwaźiũti. Wĩsgi matýsma kaip bũs, jeigù gywì sułáuksma.

Pastaba. 1) |185—188| puslapiuose yra Baranausko nurašyta tarmiškai, su kirčių, priegaidės ir ilgumo žymelėmis pirmoji dalis (145 eilutės) Tamošiūnaičios eilių „Wõsara". Pabaigą randame 16. laiške |192—202|. Išspausdintos jos yra visos aukščiau minėtoje Specht'o knygoje „Litauische Mundarten" 430 —438 psl. Šitas eilėraštis (5) drauge su dar penkiais: 1. „Diẽnos pawõserio" Uršulės Balyčios, 2. „Pawõseris„, Kazimiero Aleknos, 3. „Žiemà", 4. „Pradźà pawõserio", 6. „Rud'anėlĩs" (tik 115 eilučių) Uršulės Tamošiūnaičios yra W. paties paruošta spaudai. Rašyba, ypač ilgumo žymės, daugiur skiriasi nuo laiškuose esamojo teksto. Matyt W. Baranauską beklausinėdamas išlygino. Specht'as spausdindamas nė vieno, nė antro tų dviejų tekstų griežtai nesilaikė. Jis minėtosios knygos priedo įvadėlyj ir pasisako rašybą ir kirčiavimą su įprastine R. 5. ir R. 4. rašyba suderinęs. Tų eilių (originalo) |188 psl.| apačioj padėta šios išnašos: „(1) ei = ž-u. iai. (2) i = ž-u. ė (3) Nósbalsiai ī = ę; u = ų; y = ę̂, į̂; iu = ią, ių, etc."

2) |189| puslapy yra Weber'io ranka surašyti jam neaiškūs žodžiai, kad B. pažymėtų kaip juos spausti tarmiškajame „A. Š." tekste. Dešinėj W. parašo kaip Baranausko buvo parašyta, nurodydamas ir teksto eilutę, o kairėje, kaip jam (W.) rodos reiktų rašyti. Dažniausia B. priima Weber'io pasiūlytąją rašybos formą, išbraukdamas savo pirminę. Keliems žodžiams prireikus paaiškinimo, B. tai padaro gretymais prie atatinkamo žodžio: „isztãroma réiszkiai: gērýbju (=gė —?)(*)" ir apačioj |189| puslapio toliau aiškina: „(*)pagàl taisyklũ ž-u. iszpułtũ gērýbiu (s. y. gė-) gẽras; bet ýsztarmėje giȓdis gē, ne ġã-. błõgãs błõgýbė; pĩktas, píktýbė; biãũrùs, bióũrýbė. sẽnas, śãnýbė; žẽmas, źãmýbė, etc. nesãkoma nei sēnybė, nei źemýbė, etc." Prie 66. eilutės žodžio sarbintaĩ B. prirašo: „sãȓbiñtaĩ s — kẽtà ne sẽr nei śãr- wrł, wsk(nom. sig.) sòrbintas". Prie ãₑjo — Bar. pažymi „arbà geriaũs ₐẽjo". Žodį gáutumem B. paaiškina: „isztãro: -mem ne ḿam; gõũczà, gõũtum, gõũtũ; gõũtumem, etc." Kitus žodžius kaip ir šį pastarąjį, pažymėjęs įvairiomis žvaigždelėmis paaiškina |190| puslapyje, kuriuos čia toliau ištisai spausdiname.

[190 psl.] (**) Wisùr prẽsz mínksztas tartìs ir treczója nũ gãło (nũ bãlsio mínkszto, arbà suminksztẽjusio) siaũdė (consonans) lĩtara isztãroma minksztaĩ.

dĩȓbť; skĩȓť; piñkiùs; kẽptì, łũpť, tũpť. bet sãkoma saptynì, ne saṕtynì (septynì) (**b).

(·X·) gấũti, gõũczà; kéĩti, kẽĩczà; wĩr̃ti, wĩr̃czà; sedḗť, sē-dẽcz; sēdẽtum, etc. (isz sēdêczà). —

gẙwĩñť, gẙwĩñtumem, ir gẙwiñtumem. gấr̃binti, gőr̃bĩñtũmēm. łaikýti, łaikỹtumēm. pḗr̃dĩr̃bti, pḗr̃dĩrbtumem. siúlỹť, siúlỹtumēm. 1. as. siúlỹcz. łópỹť, łopỹtumem,...., łópỹcz.

Pérsiwertimas sánkrowos ẽsti po żodźùs, kuriũ smagũmas kriñta 1. as. ant galĩnės tartẽs -**czà**.

száuti, szõũczà, grybáuti, grybáucza, grybáutum etc. wúogõũ-ti, wúogõũcză, arbà wũgõũcz (ũgauti).

(**b) Geȓklai siaũdźai **g**, **k**, prẽsz mínksztus siaudźùs nesi-mĩnksztina: dẽgti, sũkť, g, k, kḗtos. (ne dẽǵti, sũḱti). -- r, ł, ne-tiktaĩ prẽsz mínksztus, bet ir nů minksztũju geȓklais atskirtì bu-damì ẽsti miñkštì: pir̃kť, sir̃gť, wẽr̃kť, dḗr̃gť, tḗr̃kszterėť: g, k, ir po sziũs żodźùs pasilẽka kḗtos. (ne pir̃ḱť, sir̃ǵť, bet kaĩp auksz-czaũs). — Mãñ rẽgis kad teĩp yrà dėltõ, kad padėjĩmas lėżũwio ẽsti toks pats isztãrant ŕ, l, ir ť taĩ yrà prĩdedant płonaĩ gãłą lėżũ-wio in dãñtìs, arbà in smãgenis; ḱ, ǵ, prẽszakinį wĩdurį prikłójant in prẽszakį gómurio, k, g, gĩłumą lėżũwio prikłójant in gĩłumą gó-murio; dėltõ patogiaũs yrà isžtarýť -ŕkť, -ŕgť, lkť, lgť, ne kaĩp -ŕḱť, ŕǵť, -lḱť. (**c) [191 psl.]. Paskutĩnėje grõmatoje: **prẽraszai** (8.) sa-kiaũ kad isztãrom lẽptaikio -k kėtaĩ tũpk, nẽszk (ne tũpḱ, nẽszḱ). Wisgi toi -k isz padėjimo sãwo yrà minksztà tiktaĩ kėtaî isztãroma dėl patogũmo burnõs (lėżũwio ir gómurio). Minksztũmas to -k rẽgima isz tõ, kad prẽsz jį -r-, -ł-, wir̃sta in -l-, -ŕ-:

ł: píł-damas, píł-tas; pĩĺk, (ne pĩĺḱ)
tíł-stu, tĩłaũ, tĩłdamas; tĩĺk.
szą̃łù, szãłaũ, száłdamas: szấĺk.
szį̃łù, szĩłaũ etc. szĩlk etc. —

r: war̃gstù, war̃gk (isztãroma war̃k)
pẽr̃kù, pir̃k; sẽr̃gù, sir̃gk (= sir̃k).
wĩr̃stù, wĩr̃taũ, wir̃šk,
gḗrdamas, gḗr̃k; árdamas, ấr̃k. etc. dų̃sù, dũsaũ, dũśk. wẽ-dù, wẽśk; mẽtù, mẽśk.

b, p, m. (łúpės) pasilẽka kḗtōs: łũpk, grẽbk, dĩrbk etc. stũm̃k, dũm̃k; jẽm̃k.

n, teipogi kėtà: pĩnk, senk, (nů pinù, sénstu); gywenk etc. Mãñ rẽgis kad teĩp yrà dėltõ, kad siaũdis -n- gãlima patogiai isztarýti

par wĩsą jiłgũmą burnõs: gĩłumą lëżũwio prikłójant in gĩłumą gómurio prësz gerklùs g, k: dangùs, łaṅkas; wĩdurį lëżũwio primýgant in wĩdurį gómurio prësz gĕr̃klùs mínksztus ǵ, ḱ: daṅgĩszkas łãṅkēlis; gałą lëżũwio in dantìs prispáudżant prësz [192 psl.] dãṅczùs, d, t, teĩp kétus, kaĩp mínksztus: spráṅdas, ā́ṅta. ď, ť: sprĭṅdȳs, dăṅtȳs (isz dãṅtìs). dź, cz; skū́ṅdżu, pā́ṅczoju, siũṅczù, glĩṅdżũs, etc.

Prësz łúpius b, p, siaũdīs -n- nutrúksta nũ lëżũwio, pérszokdamas ant łū́pū ir wir̃sta in -m-:

szłā́m̃pù, szlãpti isz szłãṅpù. kĭm̃bù, kĩbti, isz kĭṅbù. sáṁpjowa, sáṁ-piłas, is*) saṅ-pjowa, sáṅ-piłas. etc.

Taigì ir lẽptaikyje prësz këtaĩ wisur̃ isztãromąjį -k, siaũdis -n- nereikałáuja atsitraukĩmo prëszakìṅ burnõs (gałàṅ lëżuwio su dantimis) kad butu -ńk, ir teĩp isztarýti nebutu patógũ, bet nusitráukia giłumõṅ burnõs in gér̃klę ir tenaĩ su kḗtą -k, këtaĩ isztãroma -nk.

Pastaba: Šito laiško pabaigoj jis surašo dar [183] puslapyje „**Gīesmē** unt Pãnẽłī Szwĭṅczáũsiū“ (natà № 4.). Išspausdinta šitoji giesmė Specht'o „L. M.“ 428—429 pusl. Sekančiame [194] puslapyj yra „**Dainà** (Natà № 6) Ataskŕaṅda bółtos gũĩbaes nuõ mõriu“, išspausta ten pat 429—430 pusl. Išnašose prie jos yra išspaustos ir Baranausko tos dainos apačioj surašytosios pastabos bei variantai.

Nr. 16. [195 psl.]

Mylimiáusis, Brangiáusis mãno Príetėlau!

Pagrį̃żęs Kaunàn po Szweñtėmis nespė̃jau wéikiai Támstai raszýti. Bũwo nemãża dárbo susikrówę.

Dabàr siunczù Urszũlos Tamosziúnaiczos pãbaigą Wãsaros, Rudenė̃lį ir Atsitikĩmą łabaĩ nedórą, ir Marijõnos Balýczos Wãsarą.

Raszýbą użłaikiaũ ant wĩso kõ sulĩg tarmę̃ R 5. pażymė̃damas kėkwéno bal̃sio ir skýstojo siaũdżo jiłgũmą, sánkrową, znaĩmiąją ir nũslėptas lĩteras pażymė̃damas taszkė̃lais apaczõn padė̃tais. Jiłgũmai wisùr padėtì yrà nè pagàl żodżúgį bet sulĩg Sándorą ýsztarmės. Susimínksztinimo siaũdżu tolimesniũju nů bal̃sio

---

*) Skaityk: isz.

nežymĕjau, kad ir bè tõ jau pardaũg wisókiu žymẽlu. Galẽsi Támsta patsaĩ daeĩti isz mãno paskutĩnės grõmatos, kùr yrà padėtos taisýklės susimínksztinimo.

Teĩp dabàr mañ rẽgis, kad jaũ Támstai nebewargù bũs Tarmės R_4. ir R_5. ant wĩso ko geraĩ pažínti ir nů kitũ Támstai žĩnomu tarmiũ atskírti.

Negeidžù asz to, kad Támsta Kupiszkẽnu ir mãno patẽs gẽsmes spáudintumai su wisókiomis žymẽlėmis pasziúrpintas. Spáudink saw teĩp kaĩp galẽsi, kaĩp Támstai [196 psl.] iszpuĩs. Žymẽlės padėta dẽl Támstos žiniõs, kad geriaũs Sándorą ýsztarmės suprãstumai ir tarmės R_4. ir R_5. pažiñtumai isz dũgnio.

Wĩso to nebuczà dãręs, neĩ wisũ taisyklũ, žymẽlu ir daugýbės žõdžu rãszęs, jeigù nebuczà Támstai pawẽryjęs, Támstos pamylẽjęs ir wisõs sãwo szirdẽs norẽjęs atwérti. Taigi žinódamas jaũ nũ praẽjusio rũdenio, kad Támsta turì lëtuwiszką kałbómokslį wĩsą paraszęs*) ir dar neiszspáudinęs; kad potãm nesigriaũstumai nekuriũ žiniũ tenai negalẽjęs indẽtì; nẽkaip gywaĩ negalẽjau apsieĩti, Támstos sziomis wisókiomis žiniomìs nesukúręs.

Geraĩ žinaũ, kad isz wisũ mãno grõmatu lëtũwiszką kaĩbą geriaũs už kitùs mókytus wýrus galẽjai isztírti: wĩsgi dar nemãža yrà tokiũ daiktũ kurẽ bè mãno kaltýbės Támstos žiniõn nedaẽjo. Sémdamas dẽl Támstos piłnomìs rėszkũczomis, wĩsgi wĩso arũdo iszsémti negalẽjau. Jeigù gywì búsime, taĩ dar nekaĩtą apẽ tarmės, apẽ žodžúgį, apẽ łañkstymą ir sudãrymą žõdžu pasikalbẽsime, ir kałbõs bus dar nemãža. Geriaũs butu, kad kadą nórint sãwo kałbómokslį galeczà eiksztẽn iszkélti. Rãsis daiktũ nei Szleĩkerui, nei Kurszáiczui nežĩnomu.

Ir mañ rẽgis kad geriaus bùs rãszant szìtë, szìtiē, nekaĩp szĩtiē, szĩtē. Wĩsgi czà [197 psl.] ne tikrà žinià bẽt dógodis. Iszpũła búti trumpai **szì**, kad įwardžu szãknys trumpos: iszpũła búti jílgai, kàd trumposios taĩtys, arbà jůtẽs žõdžai wënataĩczai trumpì bũwę, suaugdamì isz prẽszakio sù kitù žodžù, prasijílgina. Teip pražadaĩ: sù, dalẽlės: nè, bè, tè, su žõdžais búdamos wiĩsta widutĩnėmis: sũnẽszũ, sũnẽszti; nẽdẽdũ, nẽdẽti; bẽkrũtũ, bẽkrũtẽti; tẽdawiau, tẽdũti; i. k. — Taĩ ir įwardės skyrium wẽnos trumpos; bet turẽdamos áugmenį tartum galẽtu prasijílginti: szìs, szì, **widł.** sziàn; szìtë pagàl žodžúgį, bẽt **szĩtë** giĩdis sãkant R_4. ir R_5., tàs prajíl-

*) Šito kalbomokslio Weber'io palikime nėr. Alm.

ginimas gãli búti analõgijos dárbas. — Spáudink saw Támsta ar szìtįē, szìtë; arbà szĩtë, szĩtįē, kaip Támstai paczãm geriaũs regẽsis.

Búkigi sweikũtis ir linksmũtis. Pasilëkù łabaĩ łabaĩ Támstą mylẽdamas ir brángindamas Támstos wẽrnas

A. Baranowski.

Kaunè, 25. Saũsio / 6. Wasẽrio 1881. m.

P.S. Asz tikiũs kad mãno grõmata 20. Sẽkio (1. Saũsio) su natomìs ir gësmėmìs jaũ Támstos rañku daẽjo? Tenaĩ bũwo pradža „Wõsaros" Tamosziúnaiczos. —

Pastaba. [198] puslapis numeruotas bet tuščias. [199—210] puslapiuose yra Baranausko paties tarmiškai nurašytos, kaip jis vadina, giesmės: 1. Uršulos Tamošiūnaičios „Vosara" pabaiga (eilutės 147—265) [199—202] pusl., išspausta Specht'o „Litauische Mundarten" 430—438. Nuo [202—207] pusl. tos paczos autorės „Rŭďănẽlīs", išspaustas ten pat 438—444. [207—209] puslapiuose „Ătsĭtĭkĩmăs łăbaĩ ńădóras", išspaustas irgi ten pat 444—446 pusl. ir nuo [209—210] pusl. Marijonos Balyčios „Wõsără" — išspausdinta toje pat Specht'o knygoj 446—447 psl. Gale padėtosios Baranausko kelios tų autorių biografinės žinelės [210], taip pat yra išspausdintos Specht'o knygoj, tų autorių giesmių pabaigoj.

Pačiam gale dar Baranausko padėtos šios pastabos:

„a) kaĩp = kăìp, łăbăì, gĕrăì, tăì, dăžnăì etc. adverb. tăₑìp; kităₑìp etc. **nom. plur.** dăřžăì, etc. kăì, tĭ̃ktăì; jŏù = jŏũ; jĭĕ = jĭè **vel**: jįẽ; ăřklĕì etc. **instr. pl.** kiŏŭrăìs, jĕì.

b) kŭ̃ř-ńă-kŭř; kŭř, geriaũs tartŭm̀ kùř; / kùř-ńa-kŭř; — kŭ̃řgi / kùřgi.
wisùř;

c) R 4. ąźŭ̃ŏwēja, ăżiōwējẽłē."

Nr. 17. [211 psl.]

Kaunè 7./19. Karwẽlo 1881. m.

Mylimiáusis Brangiáusis Prëtėlau!

Sweĩkas szwentũ Welýku sułáukęs! Dëwè dũk Támstai sweikãtą, tĩkrąją szirdẽs linksmýbę ir syłàs naũjajai nãsztai pakélti, jau-

nĩmui geraĩ iszmókyti ir iszáuklėti, kàd taptũ geraĩs wýrais, tẽwais ir sãwo Tėwỹnės mylẽtojais ir apgynẽjais, geraĩs krikszczónimis.

Łabaĩ mãń bũwo mẽła paskutĩnė Támstos grõmata ir trum̃pas aprãszymas teĩp gražiõs ir ýszmintíngos byłõs, kurią̃ ketinaĩ Eísenake pasakýti. Łaimíngi bũs Támstos mókytiniai, jeigù mokẽs Támstą kaĩp reĩkia bránginti, mylẽti, kłausýti ir móksłais łaimẽti.

Sarmatà manę̀ jẽma, kad teĩp newéikiai teprisìrůsziau Támstai atraszýti, wẽna, nespẽdamas; kĩta gi ir nełabaĩ besiskubýdamas, kàd Támstos prẽ tëkãm rũpesczu dãr łabiaũs nesutramdýti. Ir mãń par szį̃ wĩsą łaĩką nemãźa buwo darbũ ir wisókio gaĩszto. Reĩkė bũwo mókytiniai, kurẽ kunigůsnà iszsìszwentė, isz móksłu isztírti, paszwentĩmo [212 psl.] jem̃tu prirůszti, kaĩp jũ teĩp ir wisũ kitũ ir pribũwusiu kunįgũ weikałaĩ dwasiszki (exercitia spiritualia) wẽsti; potãm prasidẽjo welýkinė spãwednis, žmónės kaĩp ũpė bažnýczon płaũkė, wisàs pałaidósias nů̃ kitũ darbũ wãłandas užjemdamì, ir daũg kitõs wisókios gaiszõs.

Pérskaiczau Támstos dárbą apẽ mãno raszýbą, smagũmą, jiłgũmą ir sánkrową baĩsiu ir tarczũ ir prẽraszus padariaũ isz tũ žiniũ, kuriõs mãń regẽjos galẽsią Támstai prawer̃sti. Jeigù Támsta norẽsi, galẽsi tů̃s mãno prẽraszus spáudinti; jeigù gì nè, taĩ wĩsgi ir teĩp nenuweĩs parnẽk.

Isz Támstos dárbo mataũ, kàd mãno raszýba Támstos geraĩ sũprasta ir réiszkiai apraszýta. Teĩp ir tikẽjaus. Bet nesitikẽjau tokiõ iszgyrĩmo, kokį̃ dabar̃ atrãñdù. Támstą mókyti wýrai pažį́sta ir kaĩp reĩkia brángina. Támstos žõdį ir tĩki. Kaĩp auksztũju stõnu žmónės neį̃westo ju draugỹstėn žmogaũs neĩ prijem̃ti, neĩ kálbinti nemẽgia, teĩp jog jãm prisieĩna szalimaĩ kur nů̃ jũ wënãm kiuksóti: teĩp ir mãno darbaĩ be Támstos nepigiaĩ galẽtu nů mókytu wýru prĩderantį pakłaũsymą ir pripažinĩmą gáuti. Žodžù sãkant, Támsta cza paródei, kad netiktaĩ lëtũwiszką kal̃bą, bet ir manę̀ tikraĩ mylì. Łáukdamas nů̃ Támstos teisýbės, sułáukiau netiktaĩ teisýbę, bet ir méilę. Tai ir mãń mẽłas Támstos dárbas [213 psl.] dar łabiaũs mẽłas patsaĩ Támsta.

Nãtą Tamosziúnaiczos žẽmai, Kałwáiczo pataisýtą, dar asz patsaĩ benkẽk pértaisiau, t. y. pãczą pãbaigą, pérdirbdamas isz C-dur in D-dur. Kaĩ mãń paczãm, tai jaũ dabar̃ rẽgis, kad bus geraĩ: kãžin gi kaĩp Támstai regẽsis? — Czà ją prĩdedu.

Wõsarai Tamosziúnaiczos nãtą pramaniaũ ir keturiaĩs bałsaĩs isztaisiaũ asz patsai. Ir ją czà prĩdedu[1]), norẽdamas žinóti, ar bùs gerà, ar nè? Rudenẽlui natõs dar mãǹ nesìsekė liksziõłai pramanýti. Žiurẽsiu gi, ar potãm nesisèks. Kebłũmas gal, žinaĩ, isz to iszeĩna, kad ne wĩsas Rudenẽlis wënókiu jausmù paraszýtas: pradžà lûdnà, põsakojimai pëmenũ apẽ senobiu miszkùs ir žwẽris týkūs, pabaigà gì apẽ rũdenio gerýbes linksmẽsnė nekaĩp pradžà. Iszpułtũ ir nãtai búti ben trejópai. Wẽnai dãlai isz Moll, kitõm dwẽm isz Dur. Jeigù kadą nors newéikiai sẽksis natà sudẽti, tai ir ją Támstai nusiųsiù.

Dabar̃ gi jaũ búk sweikũtis ir linksmũtis. Tegûl Támstą Dẽwas laĩko ir mỹli. Pasilëkù Támstą łabaĩ łabaĩ mylẽdamas ir brángindamas Támstos A. Baranowski.

P.S. Põniai siunczù gẽra žõdį.

Prẽraszai. [215 psl.][2])

1. Tẽk yrà baĩsiu suminksztẽjusiu, kẽk yrà këtũju:

Baĩsiai: a o u ů

ia io iu iů

Nósbalsiai: ą ų

ią ių

Dwĩbalsiai: au ai ui

iau iai iui

Minksztẽji gi:

Baĩsiai: e ė i y ë

Nósbalsiai: ę į

Dwĩbalsis: ei.

Siaũdis j ẽsti prẽsz wisùs këtũsius ir wisùs minksztũsius; negãli gi búti prësz suminksztẽjusiůs, deltõ kad jo wẽtą tũri minksztũmo žymẽlė -i-, kurì terpù dwëjũ baĩsiu wiršta in j: kó-j-a, jáu-j-a, sáu-j-a i. k.

Minksztũmo žymẽlei nėrà wẽtos prësz minksztũsius balsiùs, deltõ kad jẽ pãtys minksztì; neĩ põ minksztẽmsëms siaũdžams cz dž l, deltõ kad cz = ti dź = di l = łi.

---

[1]) Abejos čia minimos gaidos prie šio laiško yra Baranausko ranka rašytos, bet čia nespausdinamos. Alm.

[2]) |214| puslapis numeruotas, bet tuščias.

Eĩlos bãlsiu: 1-ja isz -ă-:

a, ia, e, ė, ī, ŷ, o̱, io, ą, ią, ę, į.

2-ja -ĭ-: ĭ ī (= ȳ) ŷ ë ei ai iai į (? ui iui ?)

3-ja -ŭ-: u iu ů iů au iau ų ių (aw iaw ow iow ? ui iui ?)

Stëbimas baĩsiu

a o
e ė
i ë etc.
u ů etc.
ia io
iu iů etc. [216 psl.]

Nósbalsiai nesistẽbia; ą siĩpsta in ę į: grążinù, gręžiù, grįžtù.

Nãwatnas pérsiwartymas baĩsiu: e ė ë ai:

le-jù, lḗ-jau, lḗ-ti, łái-styti.
szle-jù, szlḗ-jau, szlḗ-ti, szłai-stýti.
re-jù, rḗ-jau, rḗ-ti, atrajà. rý-ti.
gre-jù, grḗ-jau, grḗ-ti, graĩ-mas.
skre-jù, skrḗ-jau, skrḗ-ti,
(we-jù, wi-jaũ, wý-ti, wa-jóti)*

R_{1-6} łe-jù, łḗ-jau, líeti
szłe-jù, szłḗ-jau, szlíe-ti.

Dusetẽnai (R_6.) szlinù, szliniaũ, szliñti.

W L le-jù, lḗ-jau, líeti

Žemaĩczai le-jù, líe-jau, lý-ti, **kitùr**: léi-ti: —
sliñk-ti, slẽk-as
sniñga | snĩgo, snĩg-ti, snẽg-as.
snẽga |

Žem. bengù, bengiaũ, beñgti, pabengà

Lët.: baigiù, baigiaũ, baĩg-ti, pabaigà.

2. Szleĩkeras žemaĩtiszkas ir rytẽczu lëtũwiu tarmès isz wënũ knĩgu, ir tai dar nesũwisu geraĩ raszýtu, nesũwisu geraĩ tepažino. Szirwỹdo rasžtůsè taȓmės rytẽczu; Szleĩkeras gi mĩslijo kad lëtũwiai dabar̃ nẽkur teĩp nebeĩsztaria.

3. Łabaĩ retamè žõdyje po tarmès tiñkas atsimaĩnymas siaũdžu. Teĩp *Tĩtnagas* (Feuerstein) W.L. wẽtomis isztãro *tĩknagas*.

---

* Pieštuku pataisyta: „wa-? wi-? wei- wy- wai- we- wy- wa-."

pasénstu, pasenaũ pasénsti isztãro užnemunẽczai WL (Suwałku Waldýbos) áržůłas (= ąžůłas). [217 psl.]
Szakn. R1—6. drag- WL. ir Žem. drak.
drẽgstu, drẽgau, drẽgti; drẽkstu, drẽkau etc.
drẽgnas, ãtdrėgīs. R4. atódrėgis; atdrėkỹs, i. k.

4. Suminksztẽjęs balsis -ia netsitiñka nẽkur po prótszaknis (in Begrifswurzeln); tiñkasi gi po sẽkszaknis czà (Beziehungswurzel) czanaĩ czõnai. Jo wẽtà po łankstýgalus: dûszià, dwasià, mýnia, wêsznià, stãūnià, gûnià, girià, grûszià (= grusznià), walà, dalà, szpulà, dûlà, pônià, swôczà, mócza, bažnýcza, telỹczà, kója, žarijà, jáuja, sáuja, i. k. Móteru wardaĩ R4. Marià (Maria) Katrià, Kasià (Catharina), Pranià (Francisca), Elžià (Elisabeth), Ulà (Julianna) i. k.; bũdwardžai pẽsczas pẽscza; szłãpias, szłapià; kniúpsczas, kniupscza; i. k. daiktówardžai wýriszkos gymẽş wélnias, swẽczas, jáuczas, i. k. Mazgýbalsė žõdžu dwilỹpiu R4. płaczawéidīs, ketur-ia-rãgis, didžaturtis, dĩdžpeilis, anczakỹs, didžó-dwaris. Isz szìto žõdžo rẽgima, jog ir mazgýbalsė -ia- yrà pasistẽbusi in -io-.

Mazgýbalsė -ia- žõdžu tebẽsanczo łaĩko, łankstýgalo -iu, be prẽaugos -ė- po kitùs lėmenis (Stämmen), kaĩp wà:

werk-iù, werk-iaũ, weřk-ti
gi-r-iù, gýriau, gĩŕti i. k.

3. as. -ia, weřk-ia, gĩr-ia, szaũk-ia, wã-gia
dgsk. weřk-ia-m, weřk-ia-t, i. k. —

WL ž. R1 ž. R2. isztãro weřk, gĩŕ, szaũk, i. k. bet weřk-iam, weřk-iat etc. — [218 psl.]. Žemaĩczai szĩtos mazgýbalsės -ia- netũri, isztarýdami kẽtaĩ -a-: wẽřkù, werkì, weřk, weřk-a-m, weřk-a-t, weřkąs, weřkont (= weřk-a-nt) i. k. —

3. as. isztãro weřkia, gĩria i. k. WL p. R1. p. R3—6. —

5. K. Jaunius patsaĩ búdamas Žemaĩtis ir žemaĩtiszkas tarmės isztýręs, sãko Žemaĩczaì nósbalsius isztãrą be siaũdžo n, ą isztarą ǫ wẽtomis ų, bet ne an, on un: žǫsìs, žųsìs, bet ne žansìs, neĩ žonsìs, nei žunsìs. Sałantĩszkiai Ž.T. žõūsìs, kẽsti (= kęsti).

6. Žõdžai, łañkstymai ir sudarymai sawėji lëtũwiszki, tẽ už kitùs geresnì, kurẽ płaczaũs po Lẽtuwą užsiłaĩkė; bet jei butũ ir po wĩsą Lẽtuwą prĩjemtas swẽtimas, wẽnojè gi kuriojè

wẽtoje sãwas, tai tas sãwasis už anį swẽtimąjį gerẽsnis. Teĩp darýti, kad skaitýtojams rãsztas ir kłausýtojams kałbà butũ grynà ir réiszki. Prireĩkus gi žõdžo, prareczaĩ tesãkomo, ne wisẽms žĩnomo, reĩkia jo tikrója mislìs paréiszkinti. Wĩs gi teĩp apseĩti, kad ir anẽ retéji žõdžai nebutũ panékinti ir užmĩrsztì. Pírmykszti łankstýgalai, caeteris paribus, geresnì už añtrykszczus.

7. Trumpéji bãlsiai po prótszaknis tiñkasi tiktaĩ po jíłgas tartìs tvirtagalès ⏑– prẽsz skýstąjį siaũdį: wãr̃-gas, wẽłkù; mĩñtù, gũm̃bas, sziũr̃pas, i. k. Be skýstojo siaũdźo trumpũju balsiu po prótszaknis sũwisu nėrà. Po sékszaknis ẽsti trumpéj bal̃siai po trumpósias tartìs: kà-s, szì-s, tà-s, [219 psl.] bè, nè, tè, sù, pà, wà i. k.

Teipõgi ẽsti po łankstygalus wardũ. -as, -a; -ias, -ia, -ĩs, -us, -ius, -ĩ: dárb-as, gałw-à, wéln-ias, du-sz-ià, wag-ìs; ak-ìs, sun-ùs, rãczũs, pat-ì, mart-ì.

bũdwardžai: gẽr-ăs, ger-à, pẽsczăs, pẽscză, graž-ùs, graž-ì,

tł. wsk. -ũ, iũ, -ą̃, -ią̃, -ę̃, -mì: dáikt-ũ, árklu, gáłw-ą̃, dûsz-ią̃, kat-ę̃, aki-mì, ẽsanczą̃.

szł. wsk. po-nè, gáłwă, dũsziă, kãt-ĕ.

wł. wsk. -jè, -ĕ, -mĕ: darb-è, swetyjè, gałwo-jè, gera-mè.

widł. -ănă, -ĭnă, -ŭnă: darb-ănà, darbàñ, gałwô-nà, gałwõñ, arklìñ, sweczàñ, akìñ, sun-ùñ, rãczũñ, pëmenìñ, seserìñ.

artył. -pĩ daikto-pì etc.

dwsk. dũ dáikt-ũ, dù bar-ù, dwì rãñk-ì, dwi dûsz-ì, du gãĩdzù*), dù wagiù, dwì akì, dù súnũ, dù pẽmeniũ, dwì dũkterĩ.

dgsk. wrł. ger-ì,

— **skł.** bar-ùs, szak-às, sweczùs, dûsziàs, gaidzùs**), katès, akìs, wagiùs, dantìs, tũr̃gùs, sukczùs, pẽmenĩs, ir pẽmeniũs, dũkter-ĩs, ger-ùs, ger-às, gražiùs, gražiàs, geresniùs, geresnès. i. k.

dł. -mũs gerẽmũs, gerẽm̃s.

wł. -sè: daiktů-sè, gałwô-sè, i. k.

---

*) **) Skaityk: gãĩdżù, gaidžùs. Alm.

widł. -nà: daiktûsnà, gałwôsn-à, i. k.
artył. -pì: daiktũm̃pì, gałwũm̃pì, i. k.
1. ir 2. as. tebẽsanczo ir búsinczo łaĩko -ŭ, -iŭ, -ì, [220 psl.] neszù, neszì, neszìù, neszì.
1. ir 2. as. **dwsk.** -wă, **-tă dgsk.** -mĕ, tĕ. Mazgýbalsės tebẽsanczó łaĩko -ă, -iă, -ĭ: nẽsză, weȓkiă, sė́dĭ. Lẽptaikio -kĭ, dı́ȓbk-ĭ-gĭ. Neaptarýto taĩko -tĭ, dı́ȓbtĭ. i. k. Pražadaĩ pă dă sŭ nŭ, săkomi wẽtoje žõdžo wënì ẽsti trumpì; săkant pradžojė žõdžo ẽsti widutĩniais: pãneszu, dãturiu, sũjemu, nũkelu. Teĩpaja ir dalẽlės nė, bė, tė, nebė: nẽneszìau, bẽneszant, tebẽneszė, nebẽneszė i. k.

8. R$_2$. tũri po nekuriàs wëtàs sutrum̃pinimą ir dwĩbalsiu ir widutĩniu balsiu. Teĩp Joniszkẽlyje (lénkiszkai Johaniszkiele) isztãro, roñk, gałw (= rankà, gałwà) krúms (= krúm**us** skł. dgsk.) uzbõñ (= uzbõn**ui** dł. wsk.) ing upẽl (upẽlį skł. wsk.) dăgiaũ (= daugiaũs), [1]) asz tawi prigírdiś (asz tawę prigírdysiu), ìszmisłĕ (= iszmisłaĩ wrł. dgsk.) jõ (= jaũ, jungtuwė) łă**b**$_a$ĕ (= łabaĩ, prė̃žodė). ē ē = ia: giárť, kiál (= gérti, kẽla 3. pers. praes.) łãpiā motiărĩszkiā, pastãtiā (-ē), Prĩdedu cza wė́ną pãsaką isz Joniszkẽlo parãpijos paraszýtą Kunįgo Antõno Stapulonẽs, mãno mókytinio „Łãpė ir Uzbõnas“.[2]) [221 psl.]
Isz szìto pawéiksło[3]) gãlima regė́ti, kaip smagũmas ir sánkrowa sziõs tarmẽs yrà nekaȓtą atsimaĩnę. —

9. Jilgė́ji bãlsiai ir taȓtys jı́łgosios ýsztarmėje jiłgì ir be smagũmo pasilẽka, budamì grẽczumi prësz trum̃pą smãgią taȓtį ga- [223 psl.] linę žõdžo; bet jei ta trumpója smagiója tartìs butũ negalĩnė, arbà ir galĩnė isz dwëjũ trumpũ wënõñ trumpõñ susitráukusi ir prësz smãgiąją jı́łgąją arbà widutĩnę taȓtį të jilgė́ji nesmagė́ji isztãroma kaĩp widutĩniai, kaĩp jaũ pasakýta ir pawéiksłais iszródyta Sándoroje ýsztarmės.

---

1) Pieštuku Weber'io pakraštyj prirašyta: „[iaù] [iă?]“.
2) Šita pasaka čia Baranausko parašyta tarmiškai [221 psl.] ir čia pat [222 psl.] perrašyta jo sudaryta rašomąja kalba Abu tekstai, su nežymiais rašybos skirtumais, yra išspausdinti Specht'o „Litauische Mundarten“ I t. 154. ir 155. pusl. Čia pačių tekstų nebespausdindami, paďedame tik jų aiškinimus, kurie prasideda [222] pusl. gale.
3) t. y. pasakos „Łãpiā ĭ ŭzbõñs“ teksto. Alm.

10. Dwìbalsiai, teĩp lýgiai kaip ir kitì jilgḗji bal͂siai ir kaĩp jiłgosios tar͂tys, isz ž-u. wisadõs jilgì, bet isz s. y. ẽsti isztãroma, **kaĩp kadą** iszpũła, ir jiłgaĩsiais ir widutĩniais, kaĩp smãgūs teĩp ir nesmãgūs budamì Smãgūs budamì, pradžojè ir widuryjè žõdžo wisadõs jilgì, pabaigojè gi žõdžo budamì isz sãwo padėjĩmo isztãroma kaĩp widutĩniai: waikaĩ. wrł. dgsk. (nom. pl.) ž-u. wāĩkāĩ (6. w.) s. y. wãĩkãì (4. w.). Nesmãgūs budamì isztãroma kaĩp widutĩniai netiktaĩ pabaigojè žõdžo, bet ir pradžojè ir widuryjè: a) jeigù smagiója tartìs turi trìs arbà dwì wãłandi jiłgũmo: wãĩkẽlĩs, wãĩkỹstė. b) jeigù smagiója tartìs trumpà, bet ne grẽczumi po dwĩbalsiui stówi: wãĩkēlùs (4. w.) ž-u. wāĩkēlùs (6. w.); bẽr̃žēlùs (4. w.) ž-u. bẽr̃žēlùs (6. w.). c) jeigù smagiója tartìs nors ir trumpà, bet isz dwëjũ trumpũ susitráukusi par nudilĩmą galĩnes wënõñ trumpõñ: wãĩkàñ isz wãĩkãnà; pĩr̃kàm̃ isz [224 psl.] pĩr̃kãmè; rãĩnàm̃ isz rãĩnãmè. Bet ir nesmãgūs budamì isztãroma ẽsti isz sãwo padėjĩmo trimìs wałandômìs jiłgũmo, stowẽdami prësz trum̃pą smãgią tar̃tį grẽczumi: wāĩkù, tł. wsk. (instr. sing.) dù wãĩkù wrł. ir skł. dwsk. (nom. et acc. dual.), wāĩkùs skł. dgsk. (acc. pl.). — Tokiamè padėjimè jilgḗji bal͂siai budami twirtaprãdžais sãwo sánkrową pérwercza in twirtagãlę: jáunas, jãūnì wrł. dgsk. (nom. pl.) beržýnas, beržỹnè wł. wsk. (loc. sing.); gãl̃wà dł. gál̃wai; wéidas, wẽĩdè wł. wsk.; łáibas, łãĩbì, báłtas, bãltì wrł. dgsk. (nom. pl.).

11*) Wisì widutĩniai bal͂siai, po łankstýgalus padėtì, widutĩniais iszẽjo isz sãwo padėjĩmo, t. y. isz s. y.; bet isz ž-u. jë turẽjo búti jilgì: grėblŷs, kir̃wŷs, gáłwą̂, stałą̂, wẽgėlę̂, katę̂, mýnią̂, wélnią̂, katẽ, kárwê, akẽs, ýszmintês, rudů̃, wándů̂, (ándů̂), kuriů̃s, kir̃wį̂, grẽblį̂, súnų̂, tur̃gų̂, dů̃nių̂, krů̃pių̂, rũgiô, súriô. Ar teĩp, ar nè?

Jeigù teĩp, tai wisì trumpḗji łankstýgalai trumpaĩs tãpo isz sãwo padėjĩmo, tai yrà isz s. y., bẽt isz ž-u. turẽjo búti widutĩniais dãr̃bãs, gałwã, ākĩs, i. t.t. Žodźúgio bus dwejópas jiłgũmas; sándora gi ýsztarmės ĩwedė trumpũsius balsiùs, wẽnus isz padėjĩmo, t. y. pabaigojè žõdžu, kitùs isz nurangĩmo t. y.

---

*) Šito aiškinimo dalį W. išsirašęs įdėjo į Baranausko laiškus, tarp [224 ir 225] puslapių. Alm.

pradźojė ir widuryjė žõdžu balsiai ir tar̃tys be smagũmo po wḗną [225 psl.] wãłandą pasitrumpino, jilgḗji tapdamì widutĩniais, widutĩniai gi trumpaĩs: ir teĩp trejópas jiłgũmas pasidãrė ne isz ž-u., bet isz s. y. Tasaĩ trejópas jiłgũmas užsiłaĩko ir ant smagiũju ir ant nesmagiũju. Ant smagiũju: ^ brôlis, mõnai, gýwas, dỹkas i. k. — rãgas, wĩsas, szłũbas, i k. ◡ rûtà, pĩr̃tìs, i. k.

Ant nesmagiũju: ^ mônùs, dŷkùs, i. k. — mōnéĩnįkas, dỹkũmas, i. k. ◡ rãgăs, rũtă szł. wsk. (voc. sing.) răgaĩ, szăkà, i. k. Bet ar teĩp **tikraĩ** yrà, ar tikraĩ isz ž-u. dwejópas jiłgũmas, ar nêrà isz ž-u. trumpũju (wënawałañdžu)? — Rẽgis kad teĩp isz tõ, kad trumpḗji pražadaĩ nè, bè, tè i. k. (ž. prḗrasz. 7.) péreidami pradzõñ*) žõdžu tam̃pa widutĩniais: nẽneszu, nẽnesziau i. t.t. — wăĩkăĩ isztãroma: wăĩkăì (ž. prḗr. 10.).

Rẽgìs gì kad nè, isz tõ, kad įwardė **kàs** trumpà pasilẽka ir pradžõn žõdžo pajemtà ir smagũmą tebeturẽdama: kàsgi, kàžin, kàžinkăs (= kàs žĩno kàs). R. 4. ir 5. sakýtu kõžin, kõžinkas jeigù butu widutĩnė ā, bet sãko kaĩp ir kitur̃ wisur̃ kàžin, kàžinkas. Isz tõ rẽgima, kad yrà ir isz ž-u. trum̃pos (wënawałañdės) tar̃tys. Łankstýgalai gir̃staikio (conjunctivi) ir žõdžwardžu turẽdami smagũmą wisàs trìs wãłandas jiłgũmo [226 psl.] eiksztẽñ ĩszkela netiktaĩ prẽsz -s wsk. gymẽs wýriszkos; esą̃s bėgą̃s, neszą̃s. R. 3-6. esũs, bēgũs, nĕszũs, ir bũwusio sawýweikslo jůkę̃s, jėmę̃s R. 3—6. juōkỹs, jēmỹs, (plur. praet. reflexivi conjunctivi); bet ir be -s, dgsk. gir̃staikis ir žõdžwardžu: esą̃, neszą̃, bėgą̃ R. 3—6. ĕsû, ńaszũ, bēgũ, i. k. — Isz tõ wẽĩ rẽgima, kad ne wisì jilgḗji isz sãwo padėjĩmo susitrum̃pina pabaigojė žõdžu. Taĩ ir iszpũła pripažínti, kad ir isz patẽs žodžúgio iszẽjo trejópas balsiu ir tarczũ jiłgũmas, ne gi isz wënõs s. y. — Pawéiksłai jiłgũju tarczũ po pãbaigas žõdžu, aukszczaũs padėtì, wisì tũri sánkrową twirtagãlę ◡ —; bet yrà ir twirtaprãdė — ◡ põ įwardes móteriszkos gymẽs, pažymẽtas (determinatae formae) tł. wsk. (instr. sing.) R. 3—6. sziṹ, tṹ, anṹ, kuriṹ i. k. (= szią́, tą́, aną́, kurią́) R 1. ir WL isztãro sziâjă, tâjă, anâjă, kuriâjă (= sziąją etc.).

*) Skaityk: pradžõñ.

Jeigù pabaigojè žõdžo rañdame s. y. wisùs trìs jiłgumùs; ◡, —, ^, taĩ kàs iszpũła mĩslyti apẽ nè, bè, i. k., aȓ jẽ yrà isz ž-u. widutĩniai, trumpì gì isz padėjĩmo; ar atwirksczaĩ — isz ž-u. trumpì, widutĩniai gi isz padėjĩmo: t. y. aȓ jẽ pabaigojè susitrum̃pina; ar pradžojè ir widuryjè prasijílgina? — Asz mĩslyju, kad jë yrà isz ž-u. widutĩniai nē, bē i. k. isz padėjĩmo gi s. y. tãpo trumpaĩs nè, bè, dėltõ kad triáuszėjimas pabaigõs yrà rẽgimas, wĩduriui ir prãdžai užsiłaĩkant [227 psl.] wĩsą sãwo jiłgũmą. Ganà ben dwẽjato pawéiksłu: darbãms isz darbãmũs; sakýť sakýk isz sakýtĩ, sakýkĩ; raszìs, aȓs, piaùs isz raszýs, ãȓs piãũs, i. k. — Taĩ ir nẽ, bẽ susitrum̃pino in nè bè paȓ triáuszėjimą: nẽ(+ĕ), bẽ(+ĕ).

Taĩ kõdėlgi esą̃s, i. k. jůkę̃s i. k. sziá̜ i. k. nesusitrum̃pino in esą̃s, arbà esąs; jůkę̃s arbà jůkęs; szią̃ arba szią?

Wisì pripažį́sta, kad pírmykszti dugnĩniai bal̃siai, ă, ĭ, ŭ, yrà trumpì; tai iszkõgi iszẽjo ju prasijílginimas in ā, ī, ŷ, ū, û, ir pasistëbĩmas in o, ë, ei, ai, ů, au? pasilpĩmas in e, i, stëbimas pasiłpusio e ir ė? —

Atsãkymas szìtëms kłausĩmams ir isztyrĩmas ir iszkėtójimas wĩso žodžúgio, taĩ dárbas tyrėjũ kałbũ (philologorum), sulýginanczu wisàs Indoeuropẽjiszkas kałbàs, kaĩp ant szakniũ, teĩp ir ant augmenũ, (Bildungselemente) ir ju pirmykszczũju pérsiwartymu iszsipíldžusiu kałbõms iszáugant ir skĩriantis isz wéno pírmykszczo kéłmo. Tasaĩ dárbas mãno syłàs ir móksłą prãnesza ir tolì płaczaũs sékia ne kaĩp tẽ krasztaĩ, kuriũs asz sawãm dárbui pasižymẽjau. Mãno siuntenýbė esse philologum per accidens vel per participationem, non per essentiam, t. y. tẽk pažínti ir isztírti lëtũwiszką kal̃bą, kẽk tereĩkia Dẽwo žõdžui prĩderanczai apsakinëti ir rasztù apraszýti. Atsãkymą ant anũ kłausĩmu dũs φιλολογοι κατ ἔξοχην. Nů jũ łáukiu ir iszparódymo, kurẽ łankstýgalai žõdžu isz ž-u. trumpì, kurẽ widutĩniai, ir kurẽ jilgì? Mãn gi ganà, žĩnant, kokẽ jë yrà isz s. y. — [228 psl.] Nors ir pasimaĩszo mań kar̃tais kokẽ dógodžai (hypotheses), bẽt àsz dógodžu nemẽgiu, pakolìk ju tikrýbės geraĩ isztírti neiñgalu.

12\. Trejópas jiłgũmas znaimùs po wisàs tarmès, žiũrint in kal̃bą isz wĩso; nórint gi këkwënamè žõdyje ir këkwënojè tartyjè

daeĩti koksaĩ jũ yrà tĩkrasis jiłgũmas, dažnaĩ neganà ẽsti pažinĩmo wënõs kuriosnõr̃s tarmẽs, prisireĩkia sulýginimo jos su kitomìs tarmėmìs; neganà nekar̃tą ẽsti péržiurėjimo wisũ tarmiũ rytẽczu, neatsékus wakarẽczu ir Žemaĩczu; ir atwirszczaĩ, nekar̃tą neganà péržiurėjimo wisũ tarmiũ wakarẽczu ir Žemaĩczu, bẽt reĩkia pérkratymo ir tarmiũ rytẽczu. Teĩp 3. as. búsinczo łaĩko R 2—6. ar̃s, eìs, sakìs, i. k. R 1. LW. Ž. ā́r̃s, ẽĩs, sakýs. Wrł. wsk. R 3—6. arklỹs, arbà jůtẽs arklĩs, gaidĩs. R 2. ar̃klĩs (gł. ā́r̃kla) gāĩdis, (gł. gaĩdža). R 1. WL. Ž. arklỹs, gaidỹs i. k. R 4. tũriù, turėjau, tũrėti (haben, halten); po kitàs gì tarmès tũriù (Ž. turù) tũrėjau, tũrėti (haben), tûriù, tūrėjau, tūrėti (halten). R 1—6. WL. tũr̃gus, pìłwas, szwẽñtas. Žemaĩczai isztãro tūr̃gus, pìłws, szwēǹts. Teĩp lýgiai ir kitàs tartìs twirtagalès ◡— prësz skystũsius (liquida) Ž. isztãro twirtaprãdėmis –◡̀, dėdamì smagũmą ne ant pirmõsios, bet ant treczõsios wałandõs jiłgũmo. [229 psl.]. Atsiskyrĩmas wënũ tarmiũ nů̃ kitũ netiktaĩ padarė prasmegĩmą po łankstýgalus wënõs arbà ir dwëjũ wałandũ jiłgũmo wersdamas ^ in – arbà ^ in ◡, teipogi – in ◡ (tą dárbą wadĩname susitrum̃pinimu bal̃so (abbreviatio)*), bet ir prasmegĩmą wisõs łankstýgalo tartẽs kaĩp trumpõs ˘ (sakýk isz sakýk-ĩ), bẽt ìr widutĩnės – (R 2. ing upẽĩ isz upẽlį) ir jiłgõs ^ (uzbõñ isz uzbõn-ũi žiurẽk aukszczaũs prẽr. 8. Joniszkẽlyje) tą dárbą wadĩname susitrum̃pinimũ žõdžo (abbreviatio vocabuli); ir netiktaĩ padãrė pérsiwertimą sánkrowos ◡– wer̃sdamas in –◡ pĩr̃tìs (WL. R 1–6.). Ž. pĩr̃tìs; arbà pĩr̃tė, bet dar ir pérsimainymą łankstýgalo: teip R 4—6. smẽr̃tìs gł. smer̃tės moter. gym. WL. R 1—3. smẽr̃tìs gł. -tës mot. gym. ir smẽr̃tĩs gł. smẽr̃czo (žëmẽczai gł. smer̃cza) wýr. gym. Ž. dažniaũs isztãro smẽr̃tĩs gł. smẽr̃cza (wẽtomis smẽr̃tė) wyr. gym., ne kaĩp smẽr̃tìs, smẽr̃tė, gł. smẽr̃teis smẽr̃tes mot. gym. R 4. áibė WL. áibĩs; R 4. garúnksznė, WL. garánksz-**tĩs**; WL. R 1—6. tószìs, páltĩs, skíltĩs, ántĩs, gł. -ës mot. gym. Ž. tószi, pálti, skílti, wílti (= tósze, páltė, skíltė, wíltė i. k.) mot. gym.; bet dar ir pérsimainymą łankstygalo pradžojè áugmenio: teip W L. R 1—6. bũdwardžus -us, isztãro gł. -aus gražùs, gražaus;

*) Pieštuku autoriaus dar prirašyta: „vocis sonu".

płatùs, płataũs i. k. Ž. gł. -ē (= io) gra- [230 psl.] žùs gł. grãže (= grãžio), płatùs płacze (= płaczo); prẽžodes wirszẽsnės łáipos (adv. comparativi) WL. R 1—6. -iaus, geriaũs, gražiaũs, płaczaũs, Ž. -esne (= esnei. arbà -esniai) gerẽsnei, gražesne, płatesne i. k.). Nekuriõs dar tařmės ir łaĩko (tempus) kokiõ, arbà sudãrymo žõdžu (constructio) arbà taĩko (modus) nebetũri, nors po kitàs užsiłaĩkė. Teĩp Ž. netũri łaĩko búdawusio WL. R 1—6. darýdawau, sakýdawau i. k. Ž. lũbu (respective lóubu) darýti, lũbu sakýti soleo v. solebam facere, solebam dicere. R 3—6. tũri widúłankį (locativum) darbàň, daiktàň, gałwõň, dgsk. darbůsnà etc. R 2. ing dárbo arbà unt dárbo (= į dárbą) R 1. WL. Ž. Į darba skł. (accus.) R 1. p. R 3—6. ir po nekuriàs wëtàs R 2. kaĩp Wabalnykẽczai, ir Rastauskinẽczai (Podbirze) isztãro ketíntaikį -**tu** (supinum) dírb**tu**, wálgy**tu** i. k. kĩtos tařmės isztãro neaptarýtũ taikù (infinitiv) dírb**ti**, wálgyť i. k. R 1—6. tũri sudãrymus: reĩkia rugiaĩ piáuti, žmoniũ rugiaĩ piáunama (nominativus objecti) WL. ir Ž. sãko (acc. obj.) reikia rugiùs piáuti; žmoniũ rugiaĩ piáunami (wẽton žýmtaikio (modus evidentiae), piáuna**ma** dẽda žõdžwardį particip. piáuna**mi**), arbà réiksztaikį indicativ. (matýti kad žmonės rugiùs piáuna). Ir daũg kitũ atsimaĩnymu po tarmės rañdasi. [231 psl.].

13. R 4. widutiniùs balsiùs smagiùs ẽ̄, ẽ̄, ir nesmagiùs ē, ē isztãro teĩp lýgiai kaĩp widutĩnę ē tiktaĩ tadą̃, kai ant ē kriñta smagũmas: bĩ**tē**, katẽ̄, artẽ̄, szì**tẽ**, tẽka intéřpti (3. as.) wĩsos tõs tařtys lýgiai isztãroma **tē**. kẽ̄kē, rēk**ẽ̄**, kok**ẽ̄**, kéĩmas, wĩsos lýgiai isztãroma **kē**. Bet jeigù widutĩnis ē netũri smagũmo, tai susitrum̃pina **s. y.** in ĕ ir R 4. isztãroma ẽsti kaĩp iă: tĕkù, tĕkì, kĕkẽłĕ, kĕłmaĩ, isztãroma ťakù, ťakì ƙakẽłe, ƙałmaĩ. i. k. Teĩp lýgiai ir ů̄ widutĩnis, ō isztãroma R 4. kaĩp ā smagùs: kóĩnas, kõgi, móĩtas, mõno, akmõ (= káłnas, kõgi, máłtas, mãno, akmů̃) bet ā be smagũmo ẽsti **s. y.** ă ir teĩp isztãroma **kăĩ**năₑlis, măĩtì, manĩ (= manę̃s).

14. Pérsiwartymai sánkrowos twirtaprãdės – ◡ in twirtagãlę ◡ – prẽrasze 10-me paminẽtas jãũnas, jăūnì; dãĩktas, dăĩktè wł. (localis); pãĩszas, păĩszì, béřnas, bĕřnè, wł., taĩ ne smagũmo dárbas; bẽt sándoros ýsztarmės; žõdžu gì prẽrasze 12-me

paminētu R 2. ăr̃klis, ár̃kla, tũr̃gũs, pĩlwas Ž. tūrgũs pīlws i. k. dárbas tarmiũ, teĩpaja ne smagũmo, kùrs añt tõs paczõs tartẽs (tūr̃gus, tũr̃gus) pasilẽka.

15. Ant pirmõsios widutĩniu bal̃siu wałandõs jiłgũmo smagũmas tiktaĩ tadą̀ tekriñta ◡̇◡, kaĩ tojè paczojè tartyjè po widutĩniam bálsiui ẽsti skýstasis siaũdis, t. y. jeigù bal̃sis widutĩnis bet tartìs jiłgà, kaĩp wà: bér̃-nas, pém̃-pė, mál̃-kos [232 psl.] sám̃-tīs, páñ-tīs, i. k. Bẽt jeigù po widutĩniam bãlsiui nėrà skýstojo siaũdžo, t. y. jeigù tartìs nejiłgà, bet widutĩnė; tai ant jos smagũmas nẽkados pirmõjoje wałandojè nestówi, bet wisadõs antrõjoje ◡◡̇. Isz tõ iszeĩna atsiskyrĩmas jiłgũmo tarczũ nů jiłgũmo bal̃siu. Tar̃tys jíłgosios tũri sánkrową –◡ ir ◡–, widutĩnės tiktaĩ ◡*, netũri *◡, trum̃posios *. Bal̃siai jilgėji ⏑◡ ir ◡⏑, widutĩniai *◡ po jiłgósias tartìs t. y. prẽsz skýstąjį siaũdį, ir ◡* po tartìs widutinės. Bãlsis widutĩnis prẽsz skýstąjį siaũdį tadą̀ tiktaĩ tẽturi smagũmą antrõjoje wałandojè, kaĩ skýstasis prigũli kĩtai tar̃czai, k. w. ãria-me, arbà tar̃czai galĩnei nutriáuszėjus skýstasis pasilĩko prẽ widutĩniam bal̃siui k. w. waikã-ms isz waikã-mus; gerã-m isz gerã-mui; gerẽms isz gerẽ-mus. Kurszáitis rãszo waikáms, gerám, geríėms. Nežinaũ begù teĩp ir Prúsu lëtũwinįkai isztãro, neatsitĩko máń ju pasikłausinėti; bėgnė bus tiktaĩ ir prusẽczu: waikãms, gerãm, gerẽms? —

Skystẽji siaũdžai, po jiłgósias tartìs apwiłkdamì bãlsį, pri sìjema põ wéną arbà po dwì wãłandi jiłgũmo ir tam̃pa trumpaĩs, arbà widutĩniais. Trumpì budamì smagũmo negáuna, kurs tadą̀ ant widutĩnio balsio kriñta; widutĩniais gi budamì smagũmą gáuna ant antrõsios sãwo (treczõsios gi tartẽs) wałandõs jiłgūmo: wăr̃gas, wár̃na (= w ă r̆-gas w ă r̆-na).

16. Pasiłaikiaũ asz sãwo raszýboje atskyrĩmą ł nů l ne dėl wéno tiktaĩ pripratĩmo Lëtũwinįku in rasztẽlį ł, bet nekar̃tą dėl tarmiũ. [233 psl.] R 1—6. ẽsti toksaĩ atskyrimas reikalingas. Nes R 1—6. le, lė, lei, lę, po wisùs žodžùs isztãro łe, łė, łei, łę (= łe, łi); tiñkasi gi žõdžai, kurẽ ir po rytẽczu tarmès prẽsz e, ė, ei, ę isztãroma l ne ł. Teĩp R 4. lẽpszis, leibà, kazlẽkas, leblẽberis, lẽĩkà i. k. isztãro minkształ l ne ł. Isz-

mẽtus isz raszýbos ł, rãszant pagàl Szleĩkero, reiktu raszyti: liepszis, lieiba, kazliekas, lieblieberis, lieika i. k. Prisireiktũ pripažínti, jog yrà dwejópas e, ė, ei, ir mínksztos, ir kẽtos. Nors Szleĩkeras teĩp ir sãko, kad e esanti ir minksztà ir kẽtà, bet teĩp jam regẽjosi isz kitõs prẽžastės, t. y. isz neatskyrĩmo e nů ia. Pripažĩnus gi szìtůs rasztelùs minksztaĩs, ir žĩnant, kad minksztẽji balsiai neprisìjema sumínksztinimo žymẽlės -i-, łabjausia rãšant sulĩg tarmėmìs rytẽczu łẽdas, meiłė, sáułei, i. k. newãrgù paraszýti lẽpszĩs, i. k. Antratwer̃tus siaũdĩs ł, l, dĩdelis zbĩtkinįkas, daũg tũri atsimaĩnymu po tarmės. Teĩp WL. Ž. isztãro le, lė, lei, lę, minksztaĩ R 1—6. kẽtaĩ. Bet žodžùs lentà, leñkai, i. k. R 3—6. isztãro minksztai lĩñtà, Lĩñkai, WL. wẽtomis Ž. R 2. łõñtà, Łoñkai. Yrà dar ir ant kitũ žõdžu isztarĩmo ł ir l po tarmės atsimaĩnymu. Tiñkasi dar nors prareczaĩ ir tokẽ žõdžai, po kuriůs prẽsz kẽtą siaũdį ẽsti mínksztas [234 psl.] l, (ne kẽtas ł), kaĩp wà: szelmů̃, želmů̃. Asz neiszmanaũ, kaip tokẽ žõdžai gãlima butu pagàl Szleĩkero raszýbos paraszýti, t. y. neužłaĩkant raszýboje ł ir l.

Nr. 18. [235 psl.]

Kaunė d. $\frac{\text{8. Łapkriczo}}{\text{27. Spalu m.}}$ 1881. m.

Mẽláusis, brangiáusis Prẽtėlau!

Grõmata Támstos 23. d. Spãlu mẽnesio raszýta łabaĩ mań mẽła ir brángi. Wẽna, kad jau nů jíłgo łaĩko buwaũ žiniõs nů Támstos pasílgęs; kĩta gi, kad teip nespẽdamas, wargůsė pasinẽręs budamas, mań ją paraszeĩ. Trumpũtį Támstos rasztẽlį atãwĩrą radaũ isz Wíndawos pagrĩžęs. Buwaũ dwi nedẽli Lẽpawoje (Libau) ir pusketwirtõs Wíndawoje. Pagrįžaũ stiprẽsnis. Wẽnà wotìs kẽlės pasmakrẽjė, kità gi ant sprándo; bet jau abì sugĩjo. Nů 9. dẽnõs Rugsẽjo prasidẽjo móksłai. Rũdenį tũrime száłtą, saũsą. Apsnĩgus, szãło wĩsą nedẽlą; bet jau treczà dẽnà kaip snẽgą wẽl nuwãrė.

Skaitýdamas Támstos grõmatą, tarỹtum, kad sawom akĩm̃ Támstos saklỹczą, knįgàs, ir pro łángą medžùs ant kẽmo mataũ. Netũrint pažiñtës isz pradžõs tikraĩ Támstai patogiaũs yrà: galì saw wĩsas darbaĩs ir rũpesniais užsijem̃ti, Támstos žmõnai gãli [236 psl.] búti nůbodù. Begywẽnant, pamažù, pamažù — ir susiràs pažį́stami ir prétėlai. Mylḗjo Támstą Weimarḗnai: mylẽs ir Eizenakḗnai. Tadą̀, su darbaĩs ir rũpesczais apsiprãtusiam, daugiaũs ir łaĩko patogẽsnio rãsis kãlbesiams su prḗtėlais.

Lëtũwiszkus rasztùs ir žiniàs apẽ lëtũwiszką kałbą nů manę̃s gáutas spáudink saw Támsta tadą̀ ir teĩp, kaip Támstai paczãm regẽsis patogiaũs ir geriaũs. Atsimaĩnius Támstos padėjĩmui ir aplinkýbėms, nereikałáuju iszpíldymo padarýtos sántarwės. Wisudidžáusis mãno rũpestĩs dabar, kad Támsta pardidžaĩs wargaĩs be pójilsio brángios sawo sweikãtos nepasílpnintumai. Kaip padarýsi, teip bus geraĩ. Łabaĩ teĩpaja dẽkui ažù gẽrą szírdį, kad sãwo prõcią nóri mań ir K. Jaũniui añtraszũ paskírti. Tokiõs garbẽs nesitikḗjau. Ir szìtame dalykè darýk teip kaip Támstai paczãm regẽsis kad geriaũs iszpůła. Daũkanto rasztùs paréiszkino Támstai K. Jaunius; asz apẽ jů̃s nẽdawiau nei wḗno žodẽlo: tai begnè geriaũs iszpułtu wënãm K. Jaũniui ir paskyrĩmą darýti, ne kaĩp mum abẽm draug. Kita wẽl, Daũkanto kałbà mań nełabaĩ mẽgia, dėltõ kad jisaĩ neteĩp rãszė, kaip žmónės isztãro, nei wẽl teip kaip tikrḗji kałbũ móksłai ródža, bet [237 psl.][1]) teip kaip jam paczãm regḗjosi. Wis gi, jeigù Támsta patsaĩ norḗsi músu abëjũ wardùs añtraszu paszłówinti, žinókis.

Jeigù Támsta spẽsi mań atsiųsti sãwo pramãnymo abecẽlę, tarmẽms geraĩ apraszýti, ir tai bus mań łabaĩ mḗła.

Baĩgdamas dar kar̃tą Támstai už wĩsą méilę nůszirdžai dẽkui. Pasilëkù Tamstą łabaĩ łabaĩ mylḗdamas ir brángindamas Tamstos tĩkras prḗtėlus

A. Baranowski.

---

[1]) [238] pusl. yra numeruotas, bet tuščias. [239] pusl. yra Weber'io ranka surašyti žodžiai apie kiekybę („Quantität"). Matyt, išrankioti pavyzdžiai iš Baranausko prierašų. Baranausko jokių pažymėjimų ten nėr.

Nr. 19. (atvirukas). [239 psl.]

Kaunė 19. (31.) Saũsio 1882. m. [1])

Tamstos dwi grõmati „įraszýti“ 6. Sẽkio 1881. m. ir 18. Saũsio 1882. m.; grõmatą, „ãtwirą“ 14. Łapkriczo 1881. m., ir grõmatą su toblyczą lı̃teru 17. Lapkriczo 1881. m. apturẽjau su dżaugsmù, mẽgdamas skaiczaũ, ir brángindamas łaikaũ; bet ir łabaĩ betrókszdamas ãtraszo dũti nespẽjau už darbũ gałwõs. Tikiůsì sziomìs dẽnomìs ãtraszą jılgẽsnį apẽ wisùs dáiktus anosè grõmatose pamiñẽtus, galẽsiąs paraszýti ir nusiųsti. Dabar̃ gi łabaĩ Tamstai âczu! už wisàs geradejystès, už gerą szirdį ir gerą žodį. Nůszirdžai sweikindamas.

A. Baranowski.

Nr. 20. [240 psl.]

Kaunė $\frac{\text{11. wasẽrio}}{\text{30. saũsio}}$ 1882. m.

Mylimiáusis ir Brangiáusis Prẽtėlau mãno!

Nukaltaũ prẽsz Támstą teip jiłgaĩ tylẽdamas. Támstai gi pasimãtė kad mań nusidẽjai, ketíndamas szẽmet spáudinti pãsakas Pẽdro. Ne, neteĩp yrà: nenusidẽjai mań nẽkẽk. Kad teip bûtumai norẽjęs tebebúdamas pírmykszczame sãwo padėjimè; ir tai nebutũ nei už ką pŷkti, nei isz ko dŷwytẽs. Darŷtumai kaip Támstai iszpũła. Músu sántarwė bũwo padarýta, kad asz siųsiù apẽ tarmès R 4. ir 5. žiniàs, Támsta gi isz tu žiniũ padarýsi paréiszkinimą Mókytėms wýrams gẽsmiũ ir pãsaku, kuriàs ketinaĩ iszspáudinti. Bet kadą, kokiaĩs mẽtais tai iszpíldysi — antatõ nẽjókios sántarwės nebũwo. Kadą saw norẽsi ir galẽsi, tadą iszpíldysi. Ir asz nẽwẽnojė grômatoje nů Támstos nei geidžaũ, nei prasziaũ, kad tokiůsė ir tokiůsė mẽtůse spáudintumai, arbã kad paskubŷtumai. Kad Támsta ant gãło ir sũwisu nebenorêtum spáudinti; ir tai dar nebutũ ko pŷkti. Pérnei wẽnojė grômatoje [241 psl.] esmù

---

[1]) „Tasaì ženklẽlis máń dı̃delį džaũgsmą ir ramũmą padãrė“, — parašyta Web. ranka viršui arviruko pieštuku. Alm.

Támstai rãszęs, kad ir sándorą ýsztarmės ir kitàs žiniàs Támstai siunczù gaũsiai, jau nebè dėl sántarwės, bet kaipõ prẽtėlui, norė̃damas paródyti kad asz szìtą žôdį suprantù ir žadė̃damas nedū̃ti Támstai prẽžastės ant manę̃s skų́stis, ir draũg esmù tenaĩ pasãkęs, kad gausýbė mãno žiniũ yrà isz tõ, kad Támsta apsìjėmei isztaisýti lėtũwiszką kałbómokslį — tai tos žĩnios Támstai reikalíngos. Isz to gi wĩso iszpū̃ła, kad asz nebegalêcz pŷkti, jeigù Támsta sũwisu nebespáudintumai nei Anykszczũ Szilė̃lo nei kitũ daiktũ. Žodžù sãkant, spáudinimas, nů tos grômatos, tãpo jau nebè sántarwės, bet wãlos dárbas. Tai teip jau stowė̃jo wisà szìtoj rokúnda, dar Támstai Weimarė tebêsant.

Dabar̃ gi, Támstai kitàn padėjĩman pérsikėlus, kad ir pírmykszcza sántarwė tebeturė̃tų wĩsą sãwo twirtýbę; atsimaĩnius aplinkýbėms, wisà jos syłà butũ pragaĩszusi. Tai dar labiaũs negalêcz dabar̀ nů Támstos geĩsti iszpíldymo tos sántarwės, kad jau ir be to ji nebeturė̃jo nėjókios syłõs, wisãm szìtam dáiktui isz teisýbės pérsikėłus méilėn*). Koks gi asz bûcz prẽtėlus, ir kokià mãno méilė, jeigù matýdamas Támstą pasinė̃rusį wargûsè, kłapatûsè, jemczà speĩsti kad, ar wĩsa pamẽtęs, arbã sweikãtą padė̃damas, užsijem̃tum spáudinimu anũ daiktũ, kurẽ mań dabar̀ nebereikalíngi? —

Isz to gãlima suprãsti, kad asz nėkė́k nepyk- [242 psl.] stù už Támstos ketĩnimą szẽmet spáudinti pãsakas Pẽdro. Támstai gi galė̃jo kiteĩp regė̃tis ar isz paminė̃jimo mãno grômatoje sántarwės, arbã isz to, kad rasziaũ jog mań rẽgis, kad neiszpū̃ła, kad pãsakos Pẽdro dėl manę̃s draug su K. Jauniù skir̃tumai. Dėl ko mań teip rẽgis, asz parasziaũ prẽžastis anojè grômatoje; dėlkõ paminė̃jau sántarwę dabar̀ paraszýsiu.

Matýdamas, kad Támsta pérsikėlęs Eĩzenakan sũwisu nustójai apẽ letũwiszką kałbą rûpintis; dasigodójau kad daug gawaĩ wargũ kłapatũ. Dasiskaĩtęs isz Támstos grômatos kad wãsaros pójilsio mẽtą wĩsą prãwertei ant taĩsymo pakrŷpusios sweikãtos, pradė̃jau bijóti, kad kar̃tais Támsta szẽmet nebeužsijem̃tumai tarmėmìs R 4. ir 5. ir partataĩ wĩsiszkai jau nů sweikãtos nebenuweĩtumai. Tai mań regė̃josi, geraĩ búsią, nůsakiaĩ paminė̃jus, kad iszpíldymo sántarwės nereikałáuju, kad teip darŷtumai, kaip bus Támstai paczãm patogiaũs, kad mań Tamstos sweikatà už wĩsa bran-

---

*) Šitie žodžiai, matyt, Weber'io mėlynu pieštuku šalyj pasibraukta. Alm.

gẽsnė. Enũ, mat, Támstai gałwôn įsìmuszta kitõs mĩslẽs, isz szìtu žôdžu. Teip szìtë žôdžai, netiktaĩ Támstos nenuramĩno, bet dar łabiaũs parûpino, sêławartą padãrė Wĩsa pamẽtęs jėmeĩs wêl ažù tarmiũ R 4. ir 5. ažù sándoros ýsztarmės, naktimìs nemëgì, gáłwą sukì, sujũdinai spaudėjùs knįgu, atsẽkei Aukesztósias sãwo Wyresnýbes, szal'n blínkterėjai pãsakas Pedro. Neganà to wĩso, jėmeĩ krim̃stis, mĩslydamas, kad asz galẽsiu nustóti Támstai apẽ letũwiszką [243 psl.] kal̃bą žiniàs dũti. Wĩsas szìtas sêławartas prë tëkãm kłapatũ wisókiu ir prë tokiãm szirdẽs skaudẽjimui, kokį̃ turì po smer̃czai sãwo szwôgeriaus... O! wĩso to ant wẽno žmogaũs perdaúg!

Ne, tai ne Támstos kaltýbė, tai mãno kaltýbė. Asz neturiù ko ant Támstos skų́stis, asz patsaĩ sawę̃ káltinu ir apsiskúndžu... Dabar̃ mań butũ łabaĩ mẽła, kad Támsta szẽmet pãsakas Pẽdro progrãmon dêtumai; mãno gi raszýbą ir rasztùs kitêms mẽtams palĩktumai. Bet žinókis, darýk saw, kaip Támstai iszpũła, ir kaip Támstai paczãm patogiaũs. Asz nesìkiszu, mań tiktaĩ gaĩli Támstos sweikãtos, Támstos žmonõs, Támstos szeimýnos.

1873 ir 1874. mẽtûse mań łabaĩ norẽjosi dũti žmonêms mókytëms pažínti sãwo raszýbą; dabar̃ nebaturiù nëjókio reĩkalo. Esmù Támstai rãszęs, kad tadą̃ buwaũ ir sãwo mokytiniu ir kunįgų̃ músu Wyskupĩjos nukáltintas ir ĩszpeiktas, kad netĩkusios raszybos mókiąs. Tai kad tadą̃ bûczà galẽjęs sãwo raszýbą iszspáudintą ir mókytu wýru pripažíntą wisêms paródyti — tai butũ bũwęs dėl manę̃s apgiñkłas. Dabar̃ gi jau wĩsa aptíłko, wisì mãno Mókytiniai su mãno raszýbą apsiprãto: tai mań wis tëkãm ar dabar̃, ar už deszimtẽs mẽtu Támsta manę̃ prësz mókytus iszgírsi ir raszýbą mãno apskelbsì. Jeigù ir sũwisu nebespáudintumai mãno rasztũ ír raszýbos — nebe bėdà. Wisà mãno rûpestis apẽ Tamstos brangią sweikatą. [244 psl.] Tai dabar̃ gal jau Támsta numanaĩ benkẽk, kõdėl asz nesiskũbinau Támstai ant tëkõs grômatu atãraszo dũti. Wẽna, kad nespẽjau; kĩta, kad nenorẽjau par skubótą atrãszymą, kaipir Támstos prikúrstyti, kad szëmẽtai mãno rasztùs spáudintumai; mĩslydamas saw, kad Támsta, nesułáukęs mãno atãraszo, turẽsi spáudinti progrãmoje pãsakas Pẽdro; asz gi tiwir̃szcz in Welýkas Támstai toblŷczą su lĩteromis parsiųsiù. Enu mat mań nesìsekė. Dabar̃ po Támstos wisôms grõmatoms nebeiszpũła jilgiaũs gurdínti, kad dar labiaũs Tamstai nenusidẽti.

Sakiaũs nespẽjęs atraszýti. Isz tẽsũ turẽjau daug dárbo. Par wĩsą Łãpkriczo mẽnesį ir pũsę Sékio prë kitẽms sãwo darbãms, raszIaũ, Wŷskupo lẽptas, dėl wënõs asãbos paréiszkinimą kas žmôgui ant szio swẽto lĩkta, ir kaip žmogùs sawo likĩmą gãli iszpíldyti. Prisiẽjo newẽną dalýką ir ìsz istõrijos ir isz psychologijos ir isz teologijos geraĩ iszpérkratyti. Susikrówė to wĩso dárbo ben trĩdesėtkis łãpu. Isz sãwo kalbómokslo, sziurũdeń prisiẽjo mań pérkratyti ir isznaũjo paskírstyti wisì skŷriai lëtũwiszku žôdžu añtrykszczu (Ableitungs verba). Potãm raszIaũ rubicellą wẽna kunįgãms, kĩtą zokonĩkėms. Tas dárbas wêl ben kẽtwertą nedẽlu mań ũžjėmė. Potãm po szweñtėms wĩsą nedẽlą buwaũ su Wŷskupu iszważiãwęs pas Jo gĩmines. Ir teip nebũwo kadą̃ Tamstai atraszýti.

Jeigù Támsta nů sãwo pasiketĩnimo nestũpysi, ir sziaĩs mẽtais nekuriũs rasztùs [245 psl.] isz tarmẽs R 4. spáudinsi; žinókis, spáudink. Žĩnama, kad geriaũs butũ nors negraĩt kadą̃ wĩsa draũg ką ketinì iszspáudinti, ne kaip ìn dalìs iszskírstyti; bet ar szeip ar teip padarýsi wis bus geraĩ, bet tiktaĩ Támstos sweikatà nesumažẽtu.

Támstos wĩsas su manimì apsiejĩmas ir su mãno rasztaĩs, netiktaĩ yrà gírtinas ir łabaĩ gẽras, garbíngas; bet dar tõks, kad jo negãlima atsigírti këk reĩkia. Támstos szirdìs dėl manę̃s atwirà, dûsziá geriáusiais jaũsmais patwĩnusi; netiktaĩ kaip bròlo dėl bròlo, arba tẽwo dėl waĩko, bet kaip tĩkro prẽtėlaus, kurs patsaĩ sawę̃s nežiûri, wĩsas atsidẽjęs antatõ wẽno, kad tiktaĩ prẽtėlui gẽra butũ. Taigi jau seniaĩ pagawaĩ mãno szírdį; mań rẽgis, kad jau esmù in Támstą prilĩpęs, priáugęs, prikẽpęs; nebeatsikrapsztýsiu nů Támstos. Kas Támstą línksmina tai ir mań džiaũgsmą padãro, kas Támstai skaũdi ir mań skaũdi. Asz suprantù Támstos gáilistą numĩrusio Szwôgeriaus, teip gẽro žmogaũs, teip Támstą mylẽjusio. Łabaĩ mań mẽła bũwo žwyłgterėti in Támstos krikszczôniszką szírdį, skaũsmo nugéłtą, wĩsgi Dẽwui ant wãlos atsidãwusią. Cza tikraĩ yrà wisà syłà ir twirtýbė žmogaũs wargůsẽ szio gywẽnimo, czà gausì wersmẽ nuramĩnimo dûszios geriáusia mostìs nů dwãsiszku sopulũ, kuriũ teip yrà píłnas [246 psl.] žmogaũs gywẽnimas. Asz atãmenu gražiùs Támstos žodžùs, atraszýtus swéikinant manę̃, kanaunįkù tãpusį, jog „už wisùs skárbus brangẽsnis yrà tikras prẽtėlus“; dabaȓ gi wêl su Támstą draũg pripažį́stu, jog

wisũ prẽtėlu pats wërniáusis yrà Dêwas, ir Jo walà, ir mẽła budamà ir skaudì, wĩs ẽsti szwenczáusia ir dėl músu geriáusia. Bet apẽ tataĩ ganà... kad nesibodêtum.

Támstos apsiejĩmas su mãno grômatomis ir rãsztais ir žiniomìs wêl begàl gẽras. Mãno grômatas mẽgi, džaugẽs sułáukęs, łáuki pasílgęs, nerimesczũji nesułáukęs, atraszaĩ szírdžą ir dûszią. Mãno žiniàs apẽ lëtũwiszką kałbą manaĩ ir tirì isz dũgnio, wĩsas atsidẽjęs nóri suprãsti ir iszmanýti, suprãtęs mẽgi bránginì, džaugẽs kaip ir sãwo patẽs skárbu ir trókszti, kad kitì wisì mókyti wýrai pažintũ, suprastũ, iszmanýtu ir brángintu. Wĩsa tai netíl Tamstai ant szirdẽs gũli, bet eiksztên mũszas Támstos wargaĩs, darbaĩs, prôciomis: naktimìs nemëgì atsisẽdęs knerpì, gáłwą sukì sweikãtą sãwo mãžini, pajũdini tẽk žmoniũ ir galýbiu swẽto, kad tiktaĩ mãń gẽrą nů kitũ ir žôdį ir szłôwę iszgãdyti... Bet jau ganà, rokúndai nebũs gãło. Ir po wisãm tam dar ne sawę mãno, bet manę sãwo geradẽjumi begnè skaitaĩ tiktaĩ, jeigù asz nepsirinkù. Ganà jau ganà! póbaiga tiktaĩ, ir daugiaũs nẽko! — Praszaĩ manę nenustóti rasztũ ir žiniũ rei- [247 psl.] kalíngu Támstai siuntinẽti. — Kad nebijôcz Támstai nusidẽti, pakłaũscz, ar isztësũ manę praszaĩ? Begnè sztukomìs? — Bet atsimĩnęs Támstos szírdį smerczą prẽtėlaus patramdýtą, nũwargius, kłãpatus, nedamëgójimą, sweikãtą pasiłpusią; žinaũ kad žmogùs nů szìtokiu daiktũ pasidãro ópus. Wałandà opũmo, nusiminĩmo, ẽsti łabaĩ wargì. — Búk drąsùs, mylimiáusis Prẽtėlau, nesibijók! Mãń iszpũła Támsta praszýti, kad nepamẽstumai manęs. Asz kĩto tokiõ kaip Támsta nerasiù: nei tokiõs szirdẽs, nei dûszios, nei méilės dėl manęs; nei kĩtas nenorẽs kaip Támsta mãno dárbo teip suprãsti ir iszmanýti, nei manęs gerù žodžù ir móksłu szełpti.

Taigì rôdžai raszýsiu atsãkymą ant këkwéno Támstos pakłausĩmo, kẽk mań darbaĩ mãno łaĩko důs. Asz patsaĩ numanaũ, kad po mãno grômatas, Támstai raszýtas, žŷmės ne wënałũmiškai padẽta. Iszkarto žymẽjau sũwisu teĩp kaip Szleĩkeras lêpia, potãm pradẽjau žymẽti žodžùs kaip Kurszáitis, ir tadą nekartą galẽjau apsirĩkti dar nebúdamas in tas žymės priprãtęs. Potãm patsaĩ geriaũs sánkrową isztýriau; bet dar widutĩnio jiłgũmo nũ trumpûju ir jiłgûju nebuwaũ nůsakiaĩ atskýręs. Iszpíldęs tą atskyrĩmą, žymẽdamas nepãturojau sándoros ýsztarmės — žymẽjau sulĩg žodžúgiu. Tadą wêl galẽjo newẽnas apsirikĩmas atsitĩkti. Ant gãło jau

Támstai sándorą ýsztarmės nusiuñtęs, żymės jėmiaũ atsargiaũs dė̃ti. Ir teip galė̃jau nekar̃tą nepasimatýdamas apsirĩkti. Dėltõ mań bus łabaĩ mė́ła apturė̃jus nů Támstos paródymą newënokios [248 psl.] mãno raszýbos kokiu nôrint żôdżu. Szendënà asz pats galù tikriaũs ne kaip pírma daeĩti koks jiłgũmas, sánkrowa ir smagũmas, ir kaip sulĩg s-y. iszpũła żymė̃ti.

Sántarwė, Támstos su spaudėjù Böhlau'u padarýta, łabaĩ mań tiñka. Nei tikė̃jaus teip gerõs sántarwės, nei norė̃jau, nei łáukiau. Bijójaus tiktaĩ, kad Támsta patsaĩ pardaũg sunkýbės neprisijem̃tumai ant sawę̃s wė́no: ir dėltõ wënojè grômatoje rasziaũ Támstai, kad wĩsas ir war̃gas ir kãsztas ir pel̃nas mum[1]) butũ abêm par pũsę. Teip raszýdamas tikraĩ mĩslijau, kad pel̃no nebũs jókio, war̃go gi ir kãszto mum abêm pakàks lĩg sóczai. Böhlau'as manę̃s nepażį́sta, mãno dárbo nëkė̃k nesuprañta. Kad asz bûcz neżinaũ kaip prësz jį iszgýręs sãwo raszýbą, nebutũ jisaĩ mań wêriję̃s; netiktaĩ nebutũ nêko mań uż prôcią dãwęs; bet nei spáudinti neużmokė̃tas nenorė̃jęs. Wisì waĩsiai ir pełnaĩ sántarwės Támstai prigũli, ne mań. Ir jis patsaĩ ir wisì mókyti wýrai, kuriũ jisaĩ rôdos kłáustis galė̃jo, Támstą pażį́sta ir żĩno, kad ką daraĩ, geraĩ daraĩ, ką girì, tai gyrĩmo wer̃ta. Wisì tad ir pinįgaĩ ir knį̃gos, kuriàs Böhlau'as kaip Támstai teip ir mań dũti żãdasi, ne mań prigũli, bet Támstai; asz nei ju użsidírbti, nei gáuti nů Böhlau'o negalė̃jau: dėltõ ju ir jem̃ti negalù. Jeigù Támsta wė́nas netiktaĩ pĩnįgus, bet ir wisàs dėl manę̃s skírtas knįgàs pasiłaikýsi saw — ir tadą̃ mań iszpułs isz to wĩso darbo didė̃snis pel̃nas ne kaip Támstai. Pĩnįgas [249 psl.] meñkas dáiktas, knįgà gãlima uż pĩnįgus nusipir̃kti: mań gi iszeĩs pel̃nas, kokiõ nei skarbaĩs swė́to nenupirksì. Mãno pel̃nas szìtoks: 1. wisudidżáusis — tai Támstos méilė 2. nů Támstos gautà szwësà, be kuriõs asz pats wė́nas nebûcz letũwiszkos raszýbos teip isztýręs ir isztaĩsęs. 3. nů mókytu wýru gẽras żôdis ir tój garbė̃, kad su Támstą draũg procawójau ir gawaũ prësz wĩsą swė́tą nů Támstos gẽrą żõdį ir gẽrą szírdį. Asz szìtu trijũ gerýbiu nepardůcz uż wisùs Rõtszildu turtùs. Tai kas prësz jas anė̃ pinįgaĩ ir knį̃gos? — nêkis. Böhlau'o nepażíndamas, neżinódamas ar jisaĩ isz szìto dárbo pelnýsis, ar neprisigaũs; nëjókiu dowanũ, nei jókio użmókesnio jem̃ti negalù. — Knįgàs

[1]) -s gale nubrėżta autoriaus.

dėl manę̃s skírtas, prijemsiù nů Támstos, kaipõ Támstos dôwaną brángią, negi kaipõ kokį̃ peĩną, arbã ažũdarbį. Prijemsiù, tiktaĩ nenorė̃damas Támstos markãtnyti, neĩ prė́sztarawimais wárginti. — Pinįgũ gi neĩ nů Böhlau'o, nei nů Támstos sũwisu nejemsiù. Támsta užsidírbai, Támsta ir turė̃k. Támsta dwejatė̃k trejatė̃k wargo padė̃jai ne kaip asz; Támstos móksłas ir swarýbė ir Támstos war̃das pabrángino akysè mókytu tą knį̃gą. Tai kad asz jeñcz pinįgus, iszeitũ teip, kaip senûju sakýta: wė́nas ažù ragũ tũri, kĩtas mélžia. Knį̃gos gi, tai kas kĩta. Asz tenaĩ dėl sawę̃s rasiù szwė̃sõs ir móksło, tas móksłas ir szwė̃sà iszeĩs gerũju ir lė̃tũwiszkai kaĩbai. Asz tas knįgàs galė́siu sawêms prė̃tėlams paródyti kaipo žeñkłą, kad Támsta manę̃ atãminei, apẽ manę̃ rûpinais ir mań esì prė̃tėlumi. [250 psl.]

Asz mataũ kad Támsta wė́no žôdžo mãno nesuprataĩ, Anẽ mẽtai, Támsta manę̃ pakáikinai, ar nedũsiąs asz sãwo kałbómokslo wókiszkai pérwersti ir spáudinti: kãsztas ir rûpesnĩs búsiąs Támstos, bet jeigù búsianti nů spaudė̃jo kokià mókestis, tai wisà mań búsint. Atrasziaũ tadą̃ Támstai, kad ne kiteĩp sũderu, kaip tiktaĩ: 1. kad mãno kałbómokslis butu, kaip stówi, lė̃tũwiszkai iszspáudintas, potãm gi Támata galė̃si saw jį wókiszkaĩ wer̃sti. 2. kad jeigù butũ už tataĩ kokià mókestis, tai mań pinįgũ nereĩkia, bet prisìjemu **tomìs paczomìs knį̃gomis** (t. y. letũwiszko kałbómokslo letũwiszkai iszspáudinto), kad nereiktũ mãno mókytiniams raszýtės, kaip dabar̃ dãro. Kitàs gi wisókias knįgàs asz galù nusipir̃kti po músu knį̃ginyczas, kuriõs wéikiai aptũri knįgàs ir isz swetimũ szalũ. Bet nors Támsta mãno žodžùs kiteĩp suprataĩ, wĩsgi mań nů Böhlau'o tokiũ reikaławaĩ knį̃gu, kokiũ nei turiù, nei esmù skaĩtęs; ir kokiõs mań łabaĩ tiñka.

Sántarwė Támstos su Böhlau'u ir isz tos pũsės dėl manę̃s patógi, kad Támsta ant jo wė́no rûpestės wĩsa iszpardôžę uždė̃jai, neminė̃damas jam nêko, kad buwaũ Támstai rãszęs, jog gãlima bus[1]) ben 1000. Maskolĩjoje iszpardũti ir jog asz wė́nas ben 100. pirksiù dowanôms dėl prė̃tėlu. Kad bûtumai szìtą puñktą sántarwėn indė̃jęs butũ isz to dėl manę̃s nemãža kłãpato. Dabar̃ gi asz tė̃k pirksiù, kė̃k mań reiks: kė̃k pirksiù, tė̃k bus geraĩ [251 psl.] ir kad nė̃wė̃nõs knį̃gos nepir̃kcz ir teip neturẽs ko Böhlau'as ant

---

[1]) „gãlima bus" parašyta autoriaus vietoj išbraukto „asz galė̃siu".

manę̃s skų́stis. Žodžù sãkant, Támsta isz wisũ pũsiu mãno patogũmo jẽszkojai.

Asz isz sãwo pũsės nežinaũ kaip Támstai gẽrą szírdį ródyti ir atsimokẽti ažù wisàs geradėjystės. Priseĩs Támstai pałukẽti, kôlei szìtą skôłą iszmokẽsiu. Dabar̃ dũsiu ant rañkos prãdžą mókestës szìteip:

Támsta sakaĩ szìtoj knįgà búsint músu abëjũ par pũsę ir kłáusi manę̀, ar nedaleisti Böhlau'ui daugiaũs ne kaip 500. spáudinti. Asz Támstai sãwo prôwą ant tos pũsės knįgos stũpĩju. Tegũl Böhlau'as tëk spáudina, kẽk jam Támsta tiktaĩ daléisi. Nů szios wałandõs ṡzìtoj knįgà tegũl bus nebe músu, bet Támstos wẽno, Galì wĩsą prôwą kam pardũti, dowanóti, ar kiteĩp kaip saw su ją́ apsiwer̃sti. Pabaĩgti gi ją raszýti ir iszbaĩgti taisýti asz Támstai padẽsiu, këk tiktaĩ iszsigalẽsiu.

Dabar̃ siunczù Támstai atgàl toblŷczą su lĩtaromis. Kas̃ mań regẽjosi, tai iszpasakiaũ po prẽraszus. Prẽraszus szìtůs Támstai siunczù dũdamas ant wãlos; ar jůs spáudink, arbã nè, kaip Támstai paczãm geriaũs ir patogiaũs regêsis ir iszpùłs. Skyrium̃ jůs parasziaũ, kad szìtos grômatos pardaũg neprajílginti. Jeigù Támstai regêsis kad mãno tësà tai prijẽmk, jeigù ne, tai prẽraszu nepãturok: darýk, kaip Támstai geriaũs regêsis.

Prẽraszus sziomìs dënomìs pabaĩgęs siųsiù. Búkigi sweikũtis ir linksmũtis.

Wĩsas Tamstai atsidãwęs Tamstos mylẽtojus

A. Baranowski.

(Bus daugiau).

D. Poškos „Mužiko“ kopija.

Pirmą sykį Poškos „Žemaicziu ir Lietuvos mužikas“ išspausdintas 1886. metais „Auszroj“, pirmame numery. „Mužiko“ tekstą „Auszrai“ atsiuntė, prieš 1884. metus, J. Kalnėnas (J. Andziulaitis)[1]. Ar Andziulaitis pats „Mužiko“ tekstą į to meto rašomąją kalbą perrašė, ar tai atliko redakcija, nežinome. Nežinia tikrai, iš kur Andziulaitis „Mužiko“ tekstą turėjo. Gal iš Ivinskio nuorašo, bet gal ir iš kur kitur. Ivinskio nuoraše Poškos „Mužikas Ziamajćziu ir Lietuwos“ yra paskelbtas pirmą sykį M. Biržiškos Lietuvių Tautoj II, Vilniuje, 1919. m. Pats rankraštis yra Lietuvių Mokslo draugijos archyve, Vilniuje.

Tarp Hugo Weber'io paliktųjų rankraščių (dabar Leipzig'o universiteto Baltistikos instituto nuosavybė) radau Poškos „Mużykas Źemayczіu ir Letuwos“ kopiją[2]. Kuriuo keliu ji pateko į Weber'io rankas, iš Baltistikos institute jo turimojo rašybinio palikimo nesisekė patirti. Kas ją yra padaręs, ir vargu pasakyti. Bandžiau kopijos rankos raštą kiek lyginti su Vytauto Didžiojo Universiteto bibliotekos turimaisiais to meto rankraščiais, bet aiškiai to paties rašto užtikti neteko. Poškos paties ranka vargu ji bus padaryta. Rasi būtų galima identifikuoti su Daukanto dainų rankos raštu.

Šitoji „Mužiko“ kopija yra surašyta „arkužo“ (34×22 cm.) keturiuose puslapiuose. Pirmojo puslapio dešiniojoj kertėj, viršuj, užrašyta: „Kopia“. Popierius rupus, kiek parudavęs. Dėl savo išvaizdos galėtų tikrai būti iš Poškos laikų. Rankraštis yra buvęs sulankstytas į 8 dalis ir taip ilgoką laiką nešiotas kišenėj, nes viršutinės sulankstymo pusės gerokai nuteptos bei nusitrynusios. Ma-

---

[1]) Plg. 1884. m, „Auszros“ 2 Nr. „gromatų skardinėj“ redakcijos atsaką J.A. Kalnėnui.

[2]) Toliau šiame rašiny trumpumo dėliai „Auszroj“ spausdintąjį „Mužiko“ tekstą žymėsiu A, Ivinskio nuorašą — I ir čia spausdinamąją, Weber'io rašybiniame palikime rastąją kopiją — K.

tyt, dėl apskarimo dešinysis lapo pakraštys, viršus ir apačia, po truputį (3—4 cm.) žirklėmis apkirpta. Ketvirtame puslapy visam tekstui nesutilpus, pastarosios 4 eilutės parašytos išilgai, kairiojoj lapo pusėj, paraštėj. Ten pat viršuj, išilgai puslapio, padėtas, tur būt, nurašytojo neaiškus parašas: „Knipele", „Kiupele" arba „Kuipele".

Palyginus kopijos rašybą su Poškos, vartojamąja notose[1]) „Mužiko" ištraukų rašyba, terandame mažų skirtumų. Nebent kiek į akį krinta skirtingas priebalsių minkštinimas Poškos notose pagal lenkišką būdą su i, kurio visai nerandame Kopijos rašyboj. Pavyzdžiui, Poškos notose užsilikusiame tekste: 112 mokiesnius[2]), 115 paszierti, 116 gierti, 119 wysokies, 85 Griniczieli, 86 lętykies, 88 Krintanczies. Kopijoj: mokesnius paszerty, ǵerty, griniczely, lętykes, krintanczes. Tą patį galima pasakyti sulyginę K. rašybą su kitų Poškos notų ir eilėraščio „Pas Jomilestas Daugalia Mikoła Zaleskia Storastas Szwentyszkia" [3]). Dar artimesnė yra K. rašyba su Poškos laiško Žemaičių Vyskupui kunigaikščiui Giedraičiui[4]). Aplamai paėmus, ji nuoseklesnė už P., bent kiek teko sulyginti su spausdintaisiais jo raštais Gaila, neturime jo raštų chronologijos, tad sunku kas pasakyti ir apie jo rašybos raidą. Reikia pastebėti, kad K. rašyba labai gimininga vietomis su Simano Daukanto: „Darbay senuju Lituwiu yr Żemayczių 1882"[5]). Ji visai sutampa su D.P. (spėjama D. Poškos) taisymų ortografija minėtame Daukanto veikale nuo XIX—XXI. Iš to galima spręsti, kad ši „Mužiko" kopija priklauso, maždaug, tam laikotarpiui. Jei taip, tai ir užrašas: „Kopia" įgauna daugiau reikšmės: galėjo tikrai būti duotas nusikopijuoti kuriam pažįstamajam.

Čia tuo tarpu bandysiu paryškinti K. rašybą pasigaudamas rašomosios kalbos ir žemaičių raseiniškių tarmės, kuria Poškos „Mužikas" daugiau ar mažiau yra parašytas. Jau vien dėl savo žemaitiškumo K. tekstas išrodo turįs būti artimesnis originalui, nekaip I., kurio rašybą, akį metęs, pamatai esant skirtingą.

---

1) Išspausdintos M. Biržiškos straipsnyje: „Iš D. Poškos Raštų", Lietuvių Tauta II.

2) Skaičius prieš cituojamąjį žodį pažymi „Mužiko" teksto eilutę.

3) Originalas Vytauto Didžiojo Universiteto bibliotekoj pažymėtas Rš. 236.

4) Lietuvių Tauta II, 126.

5) Išspausdinta Mykolo ir Vaclovo Btržiškų, Kaune 1929.

Pradėsiu nuo K. nelygumų. Jų esama tokių, kurie atsirado vienur tuos pačius žodžius tarmiškai rašant, kitur labiau į augštaičių tarmę, pakreipus[1]: 35 diena, 24 kasdien ir 48 dindarzius; visur priešdėlis isz- 48 isztusztinty etc., bet 138 eszwertys (= išvertęs); 70 piwas (= pievas) ir 27 piewoy; visur unt (= ant), bet trijose vietose: 92, 157, 116 ant (dukart eilutės pradžioj); 105 antras ir untroj (motto); 11 gera (= gero) 150 geriaus ir (motto) giara (= gerą). Yra ir grynų ortografinių nelygumų: 98 Argy ir 100 Argi; 103 gyrde (= gir̃di) ir 15 girdent; 19, 110 kada ir 25, 161 kadu, 147 raszity ir 160 raszíti; visur uź ir 135 usz (šį pastarąjį būtų galima aiškinti ir ištarimu sakiny); 2, 221, 138 żemys (= žẽmės) ir (motto) żemés ir dar vienas kitas skirtumas, kurie ir tarmiškumais būtų galima aiškinti. Esama ir vienos kitos, arba originale jau buvusios, arba nurašytojo padarytos klaidos: 75 smytiemys vietoj: smyltiemys; 68 tayk vietoj: tay; 113 szarwaykay vietoj: szarwarkay, o rasi ir 29 garbingy vietoj: darbingy.

Kopijoj nevisur dedami ženkleliai ant ž. Ten rašoma: mużykas, mużyke, bet ir (motto) muzyks; 107, 120 żyna, bet: 89 darzyney (= daržìniai); 126 unźule, bet 77 darzus. Minkštųjų ž visiškai nežymi: 48 dindarzius, 77 grazius, medzius, 117 gaydzius, 128 skundzius, 72 gelziu, 143 meldziu, 157 waziuju, 65 waziuk; 141, 145 zidelys, 143 zidu, 55 zimos, 3 nemazinsiu, 38 dziowa; 51 suzielys. Šis svyravimas nėra vien tik nurašytojo padaras. Ir Poška pats savo raštuose nemažiau svyruoja. Palygink P. laišką Žemaičių Vyskupui kunigaikščiui Giedraičiui[2]), kur rašoma: Ziemiausis (= žemiausis), Graziey (= gražiai), iszrozitas (= išrožytas). Tokio svyravimo žymių randame ir kituose P. eilėraščiuose bei epigramose[3]): grazi, didziausis, gieydzia, leydzia. Arba ir Poškos eilėraštyje: „Pas Jomilestas Daugalia Mikola Zaleskia"[4]) skaitome: dziauksma (= džiaugsmo), rozie (= rožė), szirdziu (= širdžių).

---

1) Stebėtis tuo netenka, nes Poška gimęs Žemaičiuose, vėliau gyveno žemaičių ir augštaičių tarmės pereinamojoj zonoj (Raseiniuose), kur abejokios formos jau pažįstamos.

2) Lietuvių Tauta, II, 116.

3) Plg. Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft, 4 t. 307—308 psl.

4) Cituoju pagal originalą esantį V. D. U. bibliotekoj.

Panašiai yra Kopijoj ir su „šč“ rašymu: 31 tuszcius (=tuščius), 15 paukszciu (=paukščių), 26 barszcius, 91 wyrkszciomys. Vargu šios rūšies nukrypimus visur bus galima klaidomis aiškinti. Tam bene reiks priežasčių ieškoti lenkiškoj ortografijoj ir ištarime? Šitą gomurio dantinių priebalsių: z, ž; s, š; c, č krūvon sumetimą, pastebime jau pirmuosiuose mūsų vilniškiuose raštuose. Kiek, aplamai, šis reiškinys yra susijęs su tometine ortografija ir kiek su ištarimu, neištyrus, sunku pasakyti.

Sugretinę K. kalbą su I. nuorašo kalba matome pirmąją esant daug žemaitiškesnę ir daug artimesnę Poškos kalbai (plg. turimąsias „Mužiko“ vietas P. notose). Kopijos ir rašyba yra daug gimingesnė Poškai, nekaip Ivinskiui. Galima pasakyt, kad K. rašyba yra net nuoseklesnė už Poškos turimųjų raštų rašybą; pav., kad ir didžiųjų raidžių vartojime.

Peržvelgsime čia nors K. balsių rašybą. Rašomosios kalbos nekirčiuotas -o žodžio gale rašomas Kopijoj: **a**: 77 paswadyna (= pasvadìno), 78 suligyna, 144 pyrka, 137 buwa; 54 ir kitur: źyna (=žino), 33 mieta, 81 nupełna, 110 pasydara, 152 mata; 11 gera (= gẽro). 26 uźdara (= ùždaro), 34 darba, 37 ir kitur: tawa (= tãvo), 40 sziauda, 127 pona, 94 kuna etc., bet (motto) tawo: 23 wasaras (= vãsaros), 24 kaktas, 142 pakałas; 92 wiźas (výžos — vard. dgsk.), szeszłąkotas, 113 tałkas (= tal̃kos). Nenuosakiai parašyta K. tik: 41 dyrw**o**s (= dir̃vos — kilm. viensk.), 43 warp**o**s. Nenuosakumas žodžiuose: 46 prasydiej**e** (= prasidėjo), 45 parej**e** (= párėjo, 135 pakausz**e** (= pakaũšio) — galima išaiškinti žemaitišku tų žodžių ištarimu: prasęd̦eję etc. Kirčiuotasis raš. k. o — K. rašomas — o: Letuwos, 44 gałwos, 43 wienos, 55 zimos (= žiemõs).

K. rašoma **i** visur ten, kur žemaičiai ištaria ilgą ī uždaruose skiemenyse (= raš. k. y), arba pusilgį **i**. — netikruosiuos dvibalsiuose su **n**. (raš. k. i). a) Kopijoj -i- = žem. ī = raš. k. y: 147 raszity, 78 sul**i**gyna etc. Tam prieštarauja tik: 32 rag**i**nant, 136 bernad**y**nu (= bernadynui), bet nežinia rasi pastarasis buvo su trumpu i ištariamas. b) K. -in- = žem. -i.n- = raš. k. -in-: 156 nayk**i**nsiu, 48 isztuszt**i**nty, 12 nełaym**i**ngas, 3 nemaz**i**nsiu, 109 padaug**i**nty, 29 turt**i**ngas etc. c) K. -i- = žem. ras. **-ī-** = raš. k. -ie-: 66 Lipoi (= Liepoją), 134 susyritys (= susirietęs), 75 wiszkelus, 63 l**i**tus, 65 m**i**ga (= miẽgo), 70 p**i**was (= píevas); 137 ausis (= ausiẽs), 4 szyrdis

(= širdies); 44 gistant (= giestant), 16 ruginas (= rugíenas) ir visur kitur. Čia pat reikia pridurti, kad K., kaip ir Poška pats, vartoja gretymais ir „i", ir „ie": 121 wietoms (= wietomis), 19 wiena, 34 wieta, 35 diena, 86 ir kitur: wietoy etc.

Kopijoj visur rašoma y, kur žemaičiai ras. ištaria ẹ (garsą tarp e ir i). Šitas K. y atliepia: 1) rašomosios kalbos i — a) galūnėse: 8 tingiety, 47 pazinty, 48 isztusztinty, 49 kapstity, 50 drapstity, 52 kyrpty, 109 padauginty, 147 raszity etc. (išsiskiria tik: 160 rasziti); 17 rausy (= rausi), 20 groby, 25 piauny, grieby, 26 sreby, 35 kruty, 39 kerty, 13, 98 esy, 83 kalby, 57 nebgaly etc.; 18 gausy (= gausi), 41 suryszy. griebstisy, 42 sustatisy; 7 Rąmty (= ramti!), 35 iky (= iki) 103 wysy, 86 tąmsy etc. [išsiskiria: 5 gyni (=ginì), 6 pamatyni, 147 moki. 1 brągi, 44 parneszi (= parneši — 2 asm. esam. laiko)] — b) viduryje žodžio: 28 szyrdys (=širdìs), 9 gymyniu (=giminių). 121 pusrieżelys, 32 trumpynat (= trumpinate), 46 kyteyp, 88 akys (= akìs), 104 wadyname, 110 pasydara, 126 bytes, 118 lynu, 147 gudyszkay etc.; 51 kyrpty, 59 gyrnu, 105 Pyrms, 153 pyrsztu, 161 dyrpt etc. (bet 89 bieraliny); 9 tykra, 61 ir kitur: tykt, 80 blyzganczes, 117 wyłnas, 120 lękyszkay, 162 pykts etc. (bet: 31 apilsy (= apiłsę) rime su: atilsy (= ãtilsį).

Raš. k. ė = žem. ras. ẹ žodžio gale rašomas trejopai: a) 73 iszwaly (= išvalė), 75 iszpily. isztaysy, 79 pastaty, 135 nurowy, 136 padary, 146 jemy; 89 bieraliny etc. b) 70 iszskine (= išskynė), 71 padare, 72 suskalde, 138 nupiere rime su: nutwiere, 8 skruzdiele; 11 tiewistes (= tėvystės = žem. tievīstẹs), 12 pawardes. c) 129 pasaki (= pasãkė), 130 płaki; 62 kumelyki (= kumelikė).

K. y atliepia raš. k. ę (= žem. ras. ẹ): 31 apilsy (= apilsę) rime su atilsy, 51 suzielys (= sužėlęs), 124 atgulys (= atgulęs), 134 susyritys (= susirietęs), 138 eszwertys (= išvertęs). Išimtis čia yra: 17 nusytwieres (= nusitvėręs).

Raš. k. -ė- rašoma K. ie (atsako žem. ras. ie): 28, 127 gieda (= gė̃da), 41 griebstisy, 25 grieby, 60 Kalbiedams, 11 tiewistes (= tėvystės), 26 ekieczes, 22 iszekiety, 93 kriekley, 88 błakstienus, 109 noriedamas, 146 norieje (= norėjo), 62 pusniey, 33 mieta (= 40 żemien (= žemėn), 15 pawasarie (= pavasarė(je), bet ir: 7 klety (= klėte!), 146 kletys (= klėtės), 132 tilek (= tylėk).

Rašomosios kalbos dvibalsiai: **ai**, **ei**, **ui** (suaugštaitintuose žodžiuose) Kopijoj rašomi — **ay**, **ey**, **uy**: Źemayczіu, 2 waysey, 30 patsay, waykay, 24 kayp, 8 tąy etc.; 42 padorey, 30 Skubey, 54 sunkey; 74 tąkey, 3 Jey etc.; 4 pasauluy (= pasauliui) etc. Žemaitiškose formose tie patys dvibalsiai rašoma: 99 sopule (= sopuliai), 150 żyna (= žinaĩ), 129 źmogu (= žmõgui), 136 Bernadynu (= bernadynui), 143 zidu (= żydui), 162 bajoru (= bajorui) etc.

Rašomosios kalbos junginius: **an**, **am**, **en** K. rašo: **ą**, **ę**: 2 rąkos, 19 rąka, 50 rąku, 114 rątit (rantyti), 94 ląda, 156 gądras, 103 dąguy; 86 ląga, 93 skrąda, 1 brągi, 74 tąkey, 92 szeszłąkotas, 86 lętykes, 120 lękyszkay, 108 kętiejmu. Čia pat priklauso ir raš. k. **ą** < **an**: 64 rąstus, 6 rąste, 117 źąsys, 110 Tąkart; 146 ką (žem. kǫ.n), tą, 25 aną, 160 sakąt. Gretimais vėl vartojamos K. suaugštaitintos formos: 19 wałdant, 44 Gistant, 20 antra, 116 spranda etc. Šiuodu K. **ą**, **ę**, paimtu iš lenkų rašybos su lenkiškuoju ištarimu, atliepia žem. ras. garsams ǫn, ęn. Kad taip, arba K. nurašytojo, arba Poškos (nes to garso rašybos atžvilgiu daugume atvejų abu sutampa) galvota, matome sugretinę K. žodžius: 7 Rąmty, 86 Tąmsy ir 123 tamsta. Pirmieji du žodziai žem. ras. ištariami su atviru nosiniu o šakny, **o** pastarasis su aiškiu ilgu **a** — tãmst[a]. Tad galima ir čia į formas su **ą**, **ę** žiūrėti kaip į žemaitiškumus, o į formas su **an**, **am**, kaip į augštaitiškumus.

Baigiant šias trumpas pastabas apie K. rašybą, reikia priminti ir priebalsių minkštinimą. Kaip pradžioj buvo užsiminta, K. daug mažiau tevartoja priebalsių minkštinimui i, nekaip Poška. Kur turi, dažniausia prieš u: 5 Ciesorius, 153 duriu, 81 żemcziugus, 72 akmenius, 110 werkiu, 144 Cukriaus etc. Po minkštojo **l** K. kaip ir P. minkštinimo ženklo niekur nededa: 115 arklus (= árkliu̇s), 102 sopulu (= sopulių), 75 wiszkelus etc. Kad Kopijoj tiek daug rašybos nenuoseklumų dar esama, stebėtis netenka, nes kiekvienoj kalboj, kol gramatika nėra surašyta, svyravimų pakanka. Daukantas su Ivinskiu tiek rašė ir spausdino, o rašybos dar margesnės.

Daugiau čia tenka susidomėti, kas galėjo ją nurašyti. Jeigu vėliau nepaaiškės, kad Poška tą pačią rašybą yra bent kuriuo laiku turėjęs, ir nurašytojas ištikimai tik iš originalo nusirašė, tai iškyla klausymas, katras to laiko žemaičių rašytojų-kultūrininkų

tiek toli buvo rašte pasistūmėjęs, kad tokią relatyviškai nuoseklią rašybą buvo susidaręs.

Kopijos tekstas čia spausdinamas taip kaip parašytas. Neaiškumai ir apsirikimai pažymima išnašose. Be to, išnašose sulyginama skirtingosios vietos iš Ivinskio nuorašo ir „Auszros" spausdintojo teksto. Gretimais padėtas ir Kopijos tekstas transponuotas į dabartinę rašomąją kalbą. Skaitant „Mužiką" kirčiuoti daugiur tenka žemaitiškai, šiaip išsikraipo ritmas. Yra vietų, ypač eilučių pabaigoj, kur tenka žodis visiškai ne vietoj kirčiuoti, jei norima išlaikyti eilutės ritmą. Retesnieji ir nesuprantamieji žemaitiški teksto žodžiai paaiškinami išnašose. Eilutės sunumeruotos mano, kad lengviau būtų susivokti. Skaičiai, padėti laužtiniuose skliaustuose [ ] K. tekste, pažymi Kopijos puslapius.

K. Alminauskis.

Kopia

Mużykas Żemayczių ir Letuwos[1].

Diewaytey żemés! jey kurs tury giara szyrde!
„Tegul tą mana bałsa, tawo ausys gyrde ;
„O iszgyrdus: „susymyłk! unt teyp daugel wargu,
„Susymyłk! ir nedumok: jog muzyks jr wergu. —
Eneidos knigo untroy, eyloy 144.
Wirgiliuszas. —

Daleli żmoniu brągi, wienok paniekinta!
Jsz kurio[2]) darbios rąkos żemys waysey krinta,
Jey mana rasztu, tawa wargu nemazinsiu,
Norint sopulus szyrdis, pasauluy priminsiu. —

Mużyke! tu Ciesorius ir Karalus gyni
Jr anu wysu łaymiu, rąste pamatyni,
Rąmty garbingu wardu, wysu naudu klety,
Skruzdiele neżynanty, kas tay ir tingiety,
Penietoi[3]) gymyniu, tykra nekaltiste,
Tu maźne wiens pazinsty, kas tay[4]) ir wieźliwiste?
Wysa gera tiewistes, sarge rupestingas[5]),
/: Tos pawardes taw prigul, żmogau nełaymingas, :/

Mużyke! kurs pasaula esy geradieju,
Dielkogi tawy niekyn, kayp dulkes tarp wieju?

---

[1]) „Letuwos" čia yra nelauktas, matyt nurašytojo padaras. Poška kitur rašo tik Lituwa, Lietuwa. Šitoji forma vartojama Simano Daukanto, Darbay senuju lituwiu yr Żemayczių 1882. Biržiškų M. ir V. leidimas. Kaunas 1929.

[2]) I. „kurio", A. „kurios". Teksto prasmė reikalauja „kurios".

[3]) I. „Penietojau". A. „Penētoji". Tokį pat šauksmininką randame 101. eilutėj: K, „geraradiei", I. „giaradiejau". A. abiejose vietose turi: „Penētoji, geradēji". Tai prieštarauja, kad A. tekstas būtų sudarytas pagal Ivinskio nuorašą.

[4]) I. „kas ir", A. „kas yr"; abejur be „tay". [5]) I. „rupesningas".

Mužikas Žemaičių ir Lietuvos.

Dievaičiai žemės! jei kurs turi gerą širdį!
„Tegul tą mano balsą, tavo ausis girdi;
„O išgirdus: „susimilk! ant taip daugel[1]) vargų,
„Susimilk! ir nedūmok[2]): jog mužiks yr vergu.
Eneïdos knygoj antroj, 144 eilėj.
Virgilius.

Dalele[3]) žmonių brangi, vienok paniekinta!
Iš kurio[4]) darbios rankos žemės vaisiai krinta,
Jei mano[5]) raštu, tavo vargų nemažinsiu
Norint[6]) sopulius širdies pasauliui priminsiu.
Mužike! tu ciecorius ir karalius gini
Ir anų[7]) visų laimių, ręste pamatini,
Ramti[8]) garbingų vardų, visų naudų klėte[9]),
Skruzdėle nežinanti, kas tai yr tingėti,
Penėtoji[10]) giminių, tikra nekaltyste[11])
Tu mažne viens pažįsti, kas tai yr viežlyvystė[12])?
Viso gero tėvystės[13]), sarge rūpestingas
(Tos pavardės[14]) tau prigul, žmogau nelaimingas.)
Mužike! kurs pasaulio esi geradėju,
Dėlko gi tave niekin, kaip dulkes tarp vėjų?

---

1) **daugel** sutrumpinta iš daugelio. 2) **nedūmok** — nemanyk, negalvok, nemislyk. 3) **dalele** — greičiausia suprastina kaip žmonių dalis, saujelė, grupė, nes to reikalauja kitų dviejų eilučių prasmė: iš tos žmonių dalelės darbios rankos žemės vaisiai krinta. 3 eilutėj vėl **tavo**, atseit, tos **dalelės**, vargų nemažinsiu.

4) Čia suprastina yra ir skaitytina: kurios. 5) Suprask: savo. 6) **norint** — nors, bent. 7) **anų** — įprastinė raštų forma: jų. 8) **ramtis** — tas pats, kas atrama, atspara. 9) **klėtė** — svirnas. 10) **penėtoji** — žemaitiškas šauksmininkas vietoj: penėtojau. 11) **nekaltystė** — nekaltumas, nekaltybė, niekam pikto nedarymas. 12) Poška yra, matyt, linkęs į žodžius su priesaga **-ystė**. Jis ir iš slaviško skolinio **viežlyvas** pasidarytą **viežlyvystę** gana dažnai vartoja: „Jo śzirdiej' **wieźliwistė** buwa su gieribe" (jo širdyj viežlyvystė buvo su gerybe), Rauda... Lietuvių Tauta II, 355., arba ten pat 356 psl. eilėse: Pas Leona Uwajnia...: „Wieźliwistiese turtingas" (viežlyvystėse turtingas) ir kitur. Visur jo **viežlyvystė** reiškia **dorybę.**

13) **tėvystė** Poškos yra gana dažnai, rimuose ir šiaip vartojama, bet ne senąja (Širvydo) reikšme: paternitas, oycostwo, o tėviškės, tėvynės.

14) **pavardės** — reikia suprasti: pravardės, praminimai, pridėti vardai.

Tu pawasarie[6]) girdent, paukszciu giedojma[7]),
Ar perniksztes ruginas, ar naui skinima,
Nusytwieres uź źagres, gyle waga rausy,
Dumodams jogey waysiu, su nupełna[8]) gausy;
O kada wałdant jauczius, sustimp rąka wiena,
Groby antra ilsente, pataysay weliena;
Bet kol unt minksztos dyrwos, galy jawus siety,
Nors dukart reyk iszarty, dukart iszekiety. —
Muźyke! jau sułaukey[9]) dyd kaytrios wasaras,
Jsz kaktas kayp isz krosnes, kasdien ruksta garas,
Ar kadu[10]) sziena piauny, ar kad aną grieby,
Ar ałkans be uźdara, szałtus barszcius sreby,
Matant piewoy kiek wiena, prakaytuta pieda,
Kurio szyrdys mok justy, apsywerkt ne gieda. —
Ateyn turtingas rudu: wiel garbingy[11]) łaykay,
Skubey eynat[12]) dyrwon, ir patsay[13]) ir waykay,
Palinkat tuszcius numus[14]), dyrbat nors apilsy,
Wienas antra raginant,[15]) trumpynat atilsy, [2]
Wos dar auszt ir dar sauly, spindulu ne mieta,
O jau tu su szeymina, matay darba wieta,
Tynay par diena kruty, iky pat wakara,
Koley ne pradies temty, kol ne uźkrys źara;[16])

---

[6]) I. „pawasari“ (= pavasarį). A. „pavasaryj“ turėtų būti „pawasarie“ vertimas. Tiksliai tą formą į raš. kalbą transponuojant išeitų: pavasarė(je).

[7]) I. „giedojima“. Kopijoj tokių skiemenų trumpinimo pavyzdžių esama ir daugiau: 143 gelbieima (= I. gelbiejima); 56 pradieimas; 90 troksztieima, 15 giedojma (= I. giedojima); 108 kętiejmu; 107 raudojmu. Šitokia šių žodžių Kopijos rašyba yra aiškintina greičiausia Poškos ištarimu, nes tos rūšies trumpinimu ir jo raštuose pasitaiko.

[8]) I. „nuopełna“. Reikėtų laukti „nupełnu“ (= núopelnu), šiaip šis žodis turėtų būti moteriškosios giminės. [9]) A. „kad sulauki“.

[10]) I. „kada“. Kopijoj „kadu“ dar pasikartoja 161. eil., šiaip visur „kada“.

[11]) I. „darbingi“, A. taip pat. Matyt, Kopijos nurašytojas bus apsirikęs. Ir minties konsekventiškumui labiau tinka jei skaitome „darbingi“, nes toliau yra apsakomi mužiko darbai. [12]) I. „ejnate“, A. „einate“; bet K. sutrumpinta forma labiau dera eilutės ritmui.

[13]) A. „tėvai ir vaikai“. [14]) A. „tuszczią namą“. [15]) A. „raginat“.

[16]) A. matyt žodžio „žara“ pabūgus, pakeičia jį „szviesa“ ir per tai rimo dėliai turi abi eilutes visiškai perdirbti.

Tu pavasaryj girdint[15]) paukščių giedojimą,
Ar pernykščias rugienas, ar naują skynimą[16])
Nusitvėręs už žagrės, gilią vagą rausi,
Dūmodamas jogei vaisių, su nuopelnu[17]) gausi;
O kada valdant jaučius, sustimp ranka viena,
Grobi[18]) antra ilsinčia, pataisai velėną;
Bet kol ant minkštos dirvos, gali javus sėti,
Nors[19]) dukart reik išarti, dukart išekėti.
Mužike! jau sulaukei did[20]) kaitrios vasaros,
Iš kaktos kaip iš krosnės, kasdien rūksta garas,
Ar kada šieną piauni, ar kad aną[21]) grėbi,
Ar alkans be uždaro[22]) šaltus barščius srebi,
Matant pievoj kiekvieną prakaituotą pėdą,
Kurio širdis mok justi[23]), apsiverkt ne gėda.
Atein turtingas ruduo; vėl darbingi laikai[24]),
Skubiai einat dirvon ir patsai ir vaikai,
Paliekat[25]) tuščius namus[26]), dirbat nors apilsę,
Vienas antrą[27]) raginat, trumpinat atilsį[28]).
Vos dar aušt ir dar saulė spindulių nemėto,
O jau tu su šeimyna matai darbo vietą,
Tenai per dieną kruti, iki pat vakaro,
Kolei ne pradės temti, kol neužkris žara;

---

15) **girdint** vietoj, tolimesnis tekstas reikalautų: **išgirdęs** ar bent **girdėdamas**. 16) **skynimas** — medžius, krūmus išskynus naujai padaryta dirva, laukas; išretinta vieta miške, krūmuose.

17) **su nuopelnu**, suprask su prieaugliu: daugiau kaip pasėsi.

18) **grobti** — grėbti, čiupti, tverti. 19) **nors** — bent, mažiausia. 20) **did** — didžiai, dideliai, labai. 21) **aną** -- jį. 22) **uždaras** — uždaralas, užkulas, užtrínas, riebalai vartojami viralui uždaryti. 23) **justi** — jausti, pajusti, atjausti 24) **darbingi laikai** — kada daug darbų esama, darbýlaikas (plg. išnašą 11. prie Kopijos teksto). 25) Formaliai reiktų transponuoti: **palinkate**.

26) **namus**, suprask: gyvenimus, trobas. 27) **vienas antrą** = vienas kitą. 28) **atilsis** — poilsis.

Ne uźtur tawa wargu, ney saulés[17]) karsztumas,
Ney prakaytay, ney dziowa[18]), ney kaułu skaudumas;
Kas diena jawus, dalgiu ar piautuwu kerty,
Kol paskutynia sziauda, źemien ne pawerty[19]);
Kol piedus ne suryszy, dyrwos[20] ne griebstisy,
Koley padorey kruwas, eyłoms sustatisy;
O kad ney wienos warpos stowenczios neblyka[21]),
Gistant[22]) namon unt gałwos, parneszi waynyka. —
Pons taré[23]): „garbie Diewuy! darbimets pareje[24])";
Muźyke! kyteyp sakay: naus[25]) darbs prasydieje,
O uź wysus sunkesnis, jey kas gal pazinty?
Kayp tay stałdus, dindarzius, reyk[26]) isztusztinty?
Kaypo łaukon iszweźus, po dyrwas kapstity?
Kayp su szake unt rąkų, weźymon drapstity?

---

[17]) K. neaišku „saulés" ar „Saulės". [18]) A. „troszkums", I. „dziowa" Įdomus yra šio žodžio patekimas į „Auszros" tekstą, nes jis, nei savo prasme, nei formos augštaitiškumu nėra geresnis už „džiowa". O rasi A. turėjo dar kitą „Mužiko" variantą?

[19]) I. „źiamin ne-parwerti" (= raš. k. žemyn neparverti), A. „žemēn nepraverti". Kopijos variantas šioj vietoj skambėjimo atžvilgiu geriau tinka, atseit, turėtų būti artimesnis originalui.

[20]) I. „dirwas nuogriebstiśi" (= dirvas nugrēbstysi), A. „dirvos nenugrēbstysi". Minties atžvilgiu šioj vietoj nuosakesnis yra K. tekstas.

[21]) A. „O varpos nei vienos stovinczios neliko".

[22]) A. sintaksės atžvilgiu teisingai pataisyta: „Giesdams".

[23]) I. ir A. „taria" (= raš. k. tãria). K. „taré" reiktų suprasti tãrė, nes esamąjį laiką ji rašo „tar" (141).

[24]) I. „pàr-eja" (= pàrėjo, praėjo). A. matyt nesupratusi, kad žem. **par** = raš. k. **per**, išsivertė: „parējo", suprask atėjo. Šios eilutės gale turėtų būti kabutės, nes čia baigiasi pono kalba. I. nuoraše tos " yra. [25]) A. „Kits darbs prasidējo". [26]) I. „rejke" geriau eilutę užpildo negu K. „reyk". A. vietoj „stałdus, dindarzius" rašo „tvartus, priedaržes".

Neužtūr[29]) tavo vargų, nei saulės karštumas,
Nei prakaitai, nei džiova[30]), nei kaulų skaudumas;
Kasdieną javus dalgiu ar piautuvu kerti,
Kol paskutinio šiaudo žemėn nepaverti;
Kol pėdus nesuriši, dirvos negrėbstysi
Kolei padoriai krūvas eiloms[31]) sustatysi
O kad nei vienos varpos stovinčios nebliko[32]),
Giestant[33]) namon ant galvos pařneši vainiką.
Pons tarė: „garbė Dievui! darbymets pérėjo"
Mužike! kitaip sakai: naus darbs[34]) prasidėjo,
O už visus sunkesnis, jei kas gal pažinti?
Kaip tai staldus[35]), diendaržius[36]) reikia[37]) ištuštinti?
Kaip laukan išvežus, po dirvas kapstyti[38])?
Kaip su šake ant rankų vežiman drapstyti[39])?

---

[29]) **neužtūr**, vietoj: neužtūri; nesutūri, nesulaiko, nesutrukdo. [30]) **džiova** čia berods gerklės džiovinimą, troškimą, troškulį, o ne kaitrą, kada šienas gerai džiūna, reiškia.

[31]) **eiloms** — vietoj **eilomis**, tas pat kaip **eilėmis**: gubas į eiles sustatysi.

[32]) **nebliko** vietoj **nebeliko**. [33]) **giestant** vietoj labiau tiktų **giedodamas**, nes juk ne kitiems giestant (= giedant) mužikas namo pabaigtuvių (iš varpų pintą) vainiką neša, bet patys dainuodami iš laukų vainiku nešini grįžta. Tokių apsirikimų (iš lenkų kalbos) Poškos raštuose ir daugiau pasitaiko, pav.: Poškos notose (atspaudinta Lietuvių Tautoj II, 332 psl. P. I. 212. skaitome:

...o Tiew's Rafoł's tumi łayku,
Murment ne budu wayku,
Garbynant Bławywiste Swieta,
Surbe Plieczka jau Pradieta. (Pabraukimai mano).

Prasmė yra: Rapolas **murmėdamas**... blaivystę garbindamas surbė... Arba vėl: „Pirmas klist iłgaj **raszant**, antras **giestant** klista". Op. cit. 367 psl., kur turėtų būti: pirmas klysta... rašydamas, antras — giedodamas. Panašiai ir op. cit. 339 psl.:

„Jaunistiey neabźwalgioy **metant** Kialus tisus
Parjemiau Drauginiku Papratimus wysus".

Čia jau ir lenkiškas „sszedłszy" parodo turint būti: metęs.

[34]) **naus darbs** — naujas darbas. [35]) **staldus** — tas pat kaip ir tvartus, staldžius. [36]) **diendaržis** — laidaris, pastaldys; vieta, kur vasarą, dienos metu, gyvulius suvaro. [37]) Čia K. „reyk" pakeista ritmo dėlei pilna forma: reikia.

[38]) **kapstyti** — (mėšlus) ardyti, drabstyti, skleisti. Žemaičiai mėšlus į vežimą kabina, iš vežimo dirvoje verčia į kupetas (krūvas) ir iš jų po dirvą ařdo. [39]) **drapstyti** — kabinti, mėšlus į vežimą drėbti.

Kayp pudimas suzielys, sunkus ira kyrpty?
Jr kol rugius pasiesy, ne pygu iszdyrpty?
Jey kas norint supranta, wargus tokius baysius,
Tas[27]) żyna: kayp tay sunkey, pełnos żemés waysius.
Jłgay braydidams[28]) purwa, jau sułaukey zimos[29]),
Wiel kytonyszku wargu, ateyn pradieimas[30]);
Kayp tiktay gaydis pragis[31]), jau nebgaly gulty,
Reyk[32]) spragiła nutwerty, ir jaujoje kulty,
Ar kayp prikałtas pri gyrnu, par didziausy szalty,
Kalbiedams poterelus, wysa nakty malty,
O kayp tykt praded auszty, nors[33]) wies sniga pusta,
Wos tawa kumelyki, pusniey nepraźusta,
Arba ir źemiewyłkays[34]), nors krint gausus litus,
Weźk rąstus, ronus, małkas, szatras, tworas, mitus[35])
Ar waziuk ing kelony, par naktys be miga,
Jng Warszuwa, ar Wylniu, Lipoi ar Riga[36]). —
Muźyke! rasziau[37]) darbus, pagal mana gales;
„Ne tiesa: tayk[38]) tikt ira, darbu mana dales,
„Kures[39]) tyktay nugraybey, kayp weriene[40]) taukus.
„O kasgi tus[41]) iszskine? piwas, dyrwas, łaukus,
„Kas sausomys padare? tas pelkes be dugnes,
„Kas akmenius suskalde? su gelziu par ugnes[42]) [3]

---

[27]) I. „kas“ yra aiškus apsirikimas. A. „Tas“. [28]) A·„braidžiodams“. [29]) A. „žiemą“.

[30]) A. šitoji eilutė visiškai pakeista: „Kitoniški vēl darbai prasided po žiemą“. Čia vargu pasakyti, ar taisytojo, ar rankraščio įtaka, I. „pradiejimos“, o ir K. galūninis to žodžio a neaiškus ir į o pasinešęs. Galėtų tai būti ir originalo įtaka, nes Poška geba retkarčiais rimų dėlei sužaloti žodžio formą. Pav. 398. notoje (Lietuvių Tauta II, 335) skaitome:

„Ay! wargas tau! wargas juduy!
Tare Katił's senam puduy“.

[31]) A. „pragysta“. [32]) I. „Kiałk“, A. „Reik“. [33]) A. be „nors“. [34]) A. „atadrēkyj“. [35]) A. šitoji eilutė skamba: „Vežk malkas, tvoras, rąstus — girēj pagamįtus“. [36]) A. vietoj „Lipoi ar Riga“ rašo: „purvynu ar sniegu“.

[37]) A. „raszau“. [38]) Greičiausia čia bus klaidingai parašytas „tay“, kaip daugumoj K. vietų ir rašoma. I. „taj“, A. „tai“.

[39]) I. „kures“ (= raš. k. kurias), A. ir „kurias“. Tiksliau būtų, jei „kures“ būtų su darbais suderinta, atseit, tik kurius-ne-kurius darbus nugraibei, kaip verėne taukus. Vyriškos gim. daug. galininko forma Kopijoj rašoma „kurius“, plg. 94 eil. Matyt, kad Poškos originale jau taip buvo parašyta.

[40]) A. „virēja“. [41]) A. „jums“. [42]) A. „be ugnies“.

Kaip pūdymas[40]) sužėlęs, sunkus yra kirpti[41])?
Ir kol rugius pasėsi, ne pigu išdirbti?
Jei kas norint supranta, vargus tokius baisius,
Tas žino: kaip tai sunkiai, pelnos[42]) žemės vaisius.
Ilgai braidydams purvą jau sulaukei žiemos,
Vėl kitoniškų vargų, atein pradėjimas;
Kaip tiktai gaidys pragys, jau nebgali gulti,
Reik spragilą nutverti ir jaujoje[43]) kulti,
Ar kaip prikalts[44]) prie girnų, per didžiausį šaltį,
Kalbėdams poterėlius, visą naktį malti,
O kaip tik praded aušti, nors vėjas sniegą pusto,
Vos tavo kumelikė[45]), pusnėj[46]) nepražūsta,
Arba ir žemėvilkais, nors krint gausus lietus,
Vežk rąstus, ronus[47], malkas, šatras[48]), tvoras, mietus
Ar važiuok į kelionę, per naktis be miego,
Į Varšuvą, ar Vilnių, Liepoją[49]), ar Rygą.
Mužike! rašiau darbus, pagal mano galės;
„Ne tiesa: tai tikt yra darbų mano dalis,
„Kurius tiktai nugraibei, kaip verėne[50]) taukus
„O kasgi tuos išskynė: pievas, dirvas, laukus?
„Kas sausomis padarė, tas pelkes bedugnes?
„Kas akmenis suskaldė, su gelžiu per ugnis?

---

[40]) **pūdymas** — dirva palikta per vasarą išsipūti, į kurią rudenį rugius sėja. [41]) **kirpti** — plėšti, arti. [42]) **pelnos** — pelnosi (yra uždirbamas). [43]) **jauja** — kluonas. [44]) **prikalts** — prikaltas, sutrumpinta ritmo dėliai. [45]) **kumelikė** — kumelaitė, kumeliukė, plg. mergelikė etc. [46]) **pusnė, -ės**, pusnìs, -iẽs.
[47]) **ronas** — storas sunkus rąstas, kamienas. [48]) **šãtros** — smulkios šakos, virbai, eglėšakiai. [49]) Liepoja, -os. [50]) **verėnas** — viralas.

„Kas isz upiu iszwaly Boterynes ułas[43])?
„Ant kuriu Eldes, łaywes, tąkey susykułas,
„Kas wiszkelus isztaysy, smytiemys[44]) iszpily?
„Jr isz abeju pusiu[45]), tą parkasa gyly,
„Kas po darzus, tus grazius medzius paswadyna?
„Jr tus kałnus su dauboms, dayley suligyna. —
„Kas pastaty tas bałtas trobas muryniczēs?
„Jsz plitu ar isz akmens[46]), blyzganczes baźniczes?
„Kas tus źemcziugus, auksus, sydabrus nupełna?
„Wys tay kruwyns prakaytas, ir muźyka dełna[47]). —
Muźyke! ką tu kalby teysus apsakimas[48]);
Bet tark man: koksay ira tawa giwenymas?
„Su krosne griniczely, kurioje giwenu,
„Tąmsy, o wietoy łąga, lętykes tarp sienu[49]),
„Toy[50]) par dienas, ir naktys, ir dumas ir garas,
„Kruwyn akys, błakstienus, krintanczes aszaras. —
„Walgims łapay darzyney, bieraliny duna,
„O Kauszas wandens, wiesyn troksztieima kuna[51]),
„Wietoje łowas sułas, wyrkszciomys[52]) pakłotas,
„Ant koju apawymas, wiźas szeszłąkotas[53]),
„Apjusymas[54]) isz wyrwes, o kriekley ir skrąda,
„Tay apdaray, po kurius kuna paukszty ląda.

---

43) A. parašiusi „botyrinę uolą" ir kitoj eilutėj taiso: „tankei taip užpůla".
44) I. „smiltimis". Čia K. aiški klaida, skaityk: „smyltiemys".
45) A. šios eilutės pradžią taiso: „Ir iszrausē szalimis".
46) A. „akmeniu" (= akmenių). 47) A. „isz mužiko delno". 48) A. „pasakymas".
49) A. „nēs vietoj langu lentukēs nů seno". 50) A. „Taip".
51) A. 89. ir 90. eil. šiaip perdirbtos:
„Valgis? — lapai daržovēs, důna bēralinē,
O kauszu vandens kuno troszkimą vēsini".
52) I. „wirksztiemis", A. „virkszcziomis". 53) A. „suraizgiotos".
54) Poškos notose: „Apjustuwas", I. „Apjusimas", A. „Apjůsimas". Iš viso P. notose pasitaiko šios „Mužiko" eilutės: 85—88; 93, 94, 97, 98; 109—120; 157, 158. Lietuvių Tautoj II jos M. Biržiškos išspausdintos praretintu šriftu.

„Kas iš upių išvalė boterines[51]) uolas?
„Ant kurių eldžios[52]), laivės[53]), tankiai[54]) susikulias[55]).
„Kas vieškelius ištaisė, smiltėmis išpylė?
„Ir iš abiejų pusių tą parkasą gilią
„Kas po daržus tuos gražius medžius pasvadino?
„Ir tuos kalnus su dauboms dailiai sulygino. —
„Kas pastatė tas baltas trobas mūrinyčias?
„Iš plytų ar iš akmens blizgančias bažnyčias?
„Kas tuos žemčiūgus, auksus, sidabrus nupelno?
„Vis tai kruvins prakaitas ir mužiko delna.
Mužike! ką tu kalbi — teisus apsakymas;
Bet tark man, koksai yra tavo gyvenimas?
„Su krosne grinyčelė[56]), kurioje gyvenu,
„Tamsi, o vietoj lango lentikės[57]) tarp sienų,
„Toj' per dienas ir naktis, ir dūmas ir garas,
„Kruvin' akis, blakstėnus, krintančios ašaros.
„Valgyms — lapai daržiniai, bėralinė duona[58]),
„O kaušas vandens vėsin trokštėjimą[59]) kūno,
„Vietoje lovos — suolas virkščiomis[60]) paklotas,
„Ant kojų apavimas — vyžos šešlankuotos.
„Apjuosimas iš virvės, o krėkliai[61]) ir skranda[62]),
„Tai apdarai, po kurius kūno paukščiai lando.

---

51) **boterines** Poška pavartoja ir eilėse „Pas Leona Uwajnia..." op. cit. 356 psl.:

„Jis kajp botirines uołas
Mariu wilnis atidauža".

Ką tas žodis tikrai reiškia, vargu pasakyti. Iš abiejų P. teksto vietų turėtų reikšti: didelios, stambios. Gal čia pat priklauso ir Valančiaus vartojamasis būdvardis: „...atnešė **boterį** žiupsnį žydinčių žolelių (Vaikų Knygelė); „...**boterę** valandą praleidęs" (Žyvatai šventųjų). Abejur jis reiškia: gerą, didoką, ilpoką. O rasi Poška šį būdvardį pasidarė pasigavęs lenkiško: bat, batka — laivas, laivelis?

52) **eldžia** — ilgas, nedubus, plokščiadugnis laivas, eldija.

53) **laivė**, -ės = laivas. 54) **tankiai** — dažnai. 55) **susikultis**, susìkulia, susikūlė — sudužti.

56) **grinyčelė** — grytelė, pirkelė, trobelė. 57) **lentikės**, su žemaičių priesaga — lentelės. 58) **bėralinė duona** — nebertų, neišvalytų rugių duona; su pelais.

59) **trokštėjimas** — troškulys, tróškimas. 60) **virkščios** — žirnių virkštės, sudžiūvę žirnių stabarai, stiebai. 61) **krėkliai** — reti, išpéndėję, išdáužėję, iškáurėję drabužiai. 62) **skranda** — sukietėję kailiniai.

„Wysa nauda sudines[55]), kureys[56]) pełnos walgys,
„Spragiłas, żagre, piautuws, spats, ekieczes[57]), dalgys".
Broly mana[58])! par wysus mużyku wadintas,
Argy[59]) isz wysu szalu esy ne łaymintas[60])?
Tawa sopule siedos, mana szyrdie[61]) gyle
Argi jau ir pons tawa, tawęs jau nebmile[62])?
„Manas tu geradiei[63]), su geriause szyrde!
„Mana sopulu, wargu, nieks nereg, ne gyrde;
„Wieszpaty kurs ir dąguy, wysy szaukem Diewu[64]),
„O Ciesoriu, Karalu, wadyname Tiewu,
„Pyrms dyd auksztay, o antras dyd tolin giwena,
„Dielto ne daeyn werksmay, mużyka nie wiena[65]),
„Dielto anij ne żyna musu raudojmu[66]),
„Jr baysiausio ne łayswiey, sunkiu kętiejmu.
„Pons musu[67]) noriedamas, padauginty turtu,
„Tąkart kada asz werkiu, pasydara kurtu[68]);
„Kaypo giwoly sawa, tykt diel darba augyn,
„Kas meta wys mokesnius, ir łaża[69]) padaugyn,
„Jpatey[70]), gwałtay[71]), sargay, szarwaykay[72]) ir tałkas,
„Reyk par dienas ir naktys, dware rąt t małkas,
„Reyk galwyjus ir arklus, wysados paszerty,
„Jr su naszteys ant spranda, atneszty ims gerty, [4]

---

55) A. „padarai". 56) I. „kurejs". Jei „sudines" mot. gim., turėtų būti ir: kuriomis. 57) I. „ekietes". 58) Poškos notose: „Žmogau! Broli!", I. „Brołau mana!", A. „Broli mano!". 59) I. „Ar-gi", A. „Argi", Poškos notose: „Dielko". 60) A. „esi vienaip nelaimintas". Šitas įspraustas „vienaip" sudarko eilutės ritmą.

61) I. „śżirdiej'". K. „szyrdie" yra į raš. k. transponuotina: širdė(je).

62) A. 99. ir 100. eil. šiaip pakeistos:

„Sopulei tavo sēdas gilei szirdyj mano —
Ar ir ponas dēl tavęs nēko nepramano?"

63) I. „geradiejau". A. „geradēji" rodo, kad jos šaltinyj turėjo būti šitoji forma, o ne I. 64) A. šitoji eilutė pataisyta: „Vieszpats, kursai dangůse — visi szaukia Dievu", bet minties nuoseklumo nežiūrėta.

65) A. „Dēl to nenuein verksmai, nei szauksmai mano!"

66) I. „raudojima", A. „raudojimu" sutinka su K. 67) A. „mano".

68) A. „lyg tartum apkurto". 69) A. „darbą". 70) A. klaidingai verčia: „Įpacz". 71) A. „baudžiavos". 72) Poškos notose: „Szarwarkay". K. matyt padaryta nurašytojo klaida. A. „szarvarkai".

„Visa nauda sūdynės[63]), kuriais[64]) pelnos valgis:
„Spragilas, žagrė, piautuvs, spats, ekėčios, dalgis“.
Broli mano, par visus[65]) mužiku vadintas
Argi iš visų šalių esi nelaimintas[66])?
Tavo sopuliai sėdos mano širdyj giliai
Argi jau ir pons tavo tavęs jau nebmyli?
„Manas tu geradėji, su geriausia širdžia!
„Mano sopulių, vargų, nieks nereg, negirdi;
„Viešpatį, kurs yr danguj, visi šaukiam Dievu,
„O ciecorių, karalių, vadiname tėvu;
„Pirms did' augštai, o antras did' tolyn[67]) gyvena,
„Dėlto nedaein verksmai mužiko nė vieno,
„Dėlto anie[68]) nežino mūsų raudojimų,
„Ir baisiausioj nelaisvėj, sunkių kentėjimų.
„Pons mūsų norėdams padauginti turtų
„Tąkart kada aš verkiu pasidaro kurtu:
„Kaipo gyvolį savo, tikt dėl darbo augin,
„Kas metą vis mokesnius ir lažą[69]) padaugin,
„Ypačiai[70]), gvoltai[71]), sargai, šarvarkai[72]) ir talkos,
„Reik per dienas ir naktis dvare rantyt malkas,
„Reik galvijus ir arklius visados pašerti,
„Ir su naščiais ant sprando atnešti jiems gerti,

---

63) **sūdynės** — indai, padargai, Valančius vartoja „sūdynai“ ir tik indų prasme. Čia šis žodis turi padargų prasmę.

64) suderinus su „sūdynėmis“ turėtų būti: kuriomis.

65) **par visus**, suprask: visų mužiku vadintas, vadinamas.

66) **nelaimintas** — kuriam niekas laimės. gero nevelijo; tik prasto.

67) **tolyn** — toli; plg. artyn — arti. 68) **anie** — jie. 69) **lažas** — baudžiava. 70) **ypačiai** — baudžiavos darbo rūšis. 71) **gvoltai** — netikėti, nenumatyti baudžiauninko darbai dvarui. 72) **šarvarkai**, kitur ištariama **šalvarka** — baudžiavos darbai, į kurius reikėjo su vežimu važiuoti. Dažniausia viešieji darbai, kelių taisymas etc.

„Reyk duty, żąsys, gaydzius, kiausziu̇s, (ugas)[73]) wyłnas,
„Riszutus, gribus, surius, kaylus[74]), lynu srugas, [ugas,
„Jr wysokius pramonius[75]), kuri wys dydynas,
„Diews żyna! kayp anij[76]) lękyszkay wadynas. —
„O żemys pusrieżelys, wietoms smyltingas,
„Kytur tykras pajaurys, o kytur purwingas,
„Bet ir tasay toks ira /: kad tamsta żynotum[77]) :/
„Jog szu dydys atgulys, udega użklotum. —
„Wiena karta myszke ilsent[78]) unt kełmuka siedaus,
„Radau unżule bytes, ir byszkely[79]) medaus,
„Eynu pas sawa pona, bet[80]) tuszczem eyt gieda.
„Nunesziau kory medaus, skundzius unt urieda[81]),
„Jog żmogu niekad gera żodże ne pasaki[82]),
„Jog darbu be rokunda, jogey wełtu płaki[83]),
„Jogey:... /: tą man bekałbant :/ „ „pons szauk bałsu garsiu,
„ „Tilek chamie[84])! o tujau tarp wartu[85]) pakarsiu" "
„Asz matau jogey pons, su manem ne jukau,
„Dwylinkas susyritys, pro durys isztrukau;
„Urieds łapt usz pakausze, nurowy kałtuna,
„Kayp[86]) kokiam Bernadynu, padary karuna,
„O kayp płauku ne buwa[87]), uż ausis nutwieré,
„Jr unt żemys èszwertys[88]), su łazda nupiere. —

---

73) Įskliaustasis žodis Kopijoj toj vietoj išbrėžtas. 74) P. notose: „ylgies".
75) Poškos notose; „yr wysokies Rinklawas, kures..." I. „Yr wisokius pramonius kurij..." 76) P. not.: „kaypo anas" suderinta su „Rinklawas".

77) A. „žinotu". Matyt vertėjo žemaitiškasis „žinotum" palaikytas trečiuoju tariamosios nuosakos asmeniu, tuo tarpu čia antrasis, iš „žinotumei" pasidaręs. O gal A. vertėjas dėl kitos eilutės rimo tai padarė, kur tikrai „użkłotum" atsako raš. k. užklotų?

78) A. norėdama „ilsent" išvengti ištaisė: „Kart miszke ilsėdams..." Tai pagreitina eilutės tempą ir sunaikina visą mužiko pasakojimo įspūdį.

79) A. taiso: „mažumą". 80) K. žodžio „bet" raidė b visai išdilusi.

81) A. šitos visos eilutės trūksta, I. yra. 82) A. „nepasako".

83) A. „Jog darbai be rokundu, jogei veltů plaka".

84) Šis žodis K. parašytas neaiškiai: „chamú" ar „chemie". I. „Chamie".

85) I. „tarp-wartiej'", A. „tarpvartēj". I. ir A. formos „tarpvartėj" labiau į eilutę įtinka. 86) A. „Lyg". 87) I. „neb-buwa", A. „neliko"

88) I, „iszwertes", A. „parvertęs". K. šis žodis neaiškiai parašytas, nežinia ar pradžioj „è" ar „ì". Greičiausia reikia skaityti „èszwertys", būtų tai žemaitiškumas.

„Reik duoti žąsis, gaidžius, kiaušius[73]), vilnas, uogas,
„Riešutus, grybus, sūrius, kailius, linų sruogas,
„Ir visokius pramonius, kurie vis didinas,
„Dievs žino kaip anie lenkiškai vadinas!
„O žemės pusrėžėlis, vietomis smiltingas,
„Kitur tikras pajauris[74]), o kitur purvingas,
„Bet ir tasai toks yra (kad tamsta žinotum)
„Jog šuo didis atgulęs, uodega užklotų.
„Vieną kartą miške ilsint[75]) ant kelmuko[76]) sėdaus,
„Radau ąžuole bites ir biškelį[77]) medaus;
„Einu pas savo pono, bet tuščiam eit gėda:
„Nunešiau korį medaus, skundžiuos ant urėdo,
„Jog žmogui niekad gero žodžio nepasakė,
„Jog darbų be rokundo[78]), jogei veltui[79]) plakė,
„Jogei"..., tą man bekalbant, pons šauk balsu garsiu
— „Tylėk kame! o tuojaus tarp vartų pakarsiu!"
„Aš matau jogei pons su manim nejuokau[80]),
„Dvilinkas susirietęs pro duris ištrūkau;
„Urėds, lapt, už pakaušio, nurovė kaltūną[81]),
„Kaip kokiam bernadynui padarė karūną:
„O kaip plaukų nebuvo[82]),' už ausies nutvėrė,
„Ir ant žemės išvertęs[83]) su lazda nupėrė[84]).

---

[73]) **kiaušis, -io** — kiaušinis. [74]) **pajauris** — žemė prie pelkių, pelkėta. Plg. **jáuras** — pelkėta, šaltiniuota vieta; pelkės, tyrai, klampynės. [75]) **ilsint**, suprask ilsėdamasis. Plg. išnašą 31. Nebent ši vieta būtų suprastina; visiems kitiems ilsint, jis ant kelmuko sėdos. [76]) **kelmukas** — kelmelis, kaip namukas, tėvukas etc. [77]) **biškelis** — truputis. [78]) **rokundas** — susitarimas, reikalas. Čia „be rokundo" — be susitarimo, be saiko, pernelyg. [79]) **veltui** — be reikalo, be priežasties, neužtarnautai. [80]) **nejuokau** iš **nejuokauja** sutrumpinta.

[81]) **kaltūnas** — susivėlę plaukai, plaukų liga. Čia — plaukai.

[82]) suprask: nebebuvo. [83]) **išvertęs** — pervertęs, permetęs, pavertęs, pasivertęs, paguldęs. [84]) **nuperti** — numušti, apkulti.

„Eynu namon wos giwas, nupesztas, nupłaktas,
„Jr su dydelu gumbu, kruwynu unt kaktas, —
„Zidelys tar: „ „gyrdiejau, jog unt to negałas,
„Jogey dabar bus riksztes, unt tawa pakałas[89]),
„Bucziuju zidu kojes, meldziu gelbieima,
„Tas uź Cukriaus galwely, pyrka atleydyma;
„Teypo zidelys, mana sweykata gelbieje[90]),
„Bet isz kletys tą jemy, ką tykt pats[91]) norieje. —
„Geradiei! juk[92]) moki gudyszkay raszity?
„Jr wysokius rokundus, szeyp teyp iszgulgity?
„Raszik pas Alexandra ar pas Konstantyna,
„Ar pas anu[93]) Senata, patsay geriaus źyna,
„Juk[94]) kasdiena meldemos, uź anu sweykata,
„Tegul tij źmoniu tieway, źmoniu wargus mata. —
Atsakiau[95]): neder pyrsztu[96]) tarp duriu[97]) kayszioty,
„Jr swetymo baźniczio, źwakeles dagioty —
„Ar tay asz budu taksu[98]), urwon łapiu linsiu,?
Ar kay gądras giwates, swetymas[99]) naykinsiu?
Ant kino asz weźyma, ir[100]) arklu waziuju,
Pagal jo nora wysad gismelé dayniuju[101]),
Kaypo dudorius byrbyn[102]), teyp kazoka szoku,
Trumpay sakąt: gudyszkay raszιti[103]) ne moku,
O kadu[104]) ir mokieczio, tay to dyrpt nenoru,
Nes bajoru[105]) unt ponu, pykts źodys nedoru.
Atstankie[106]): teysey kałbant, teyp raszit ne lusu[107]),
Tegulgi Wieszpats Diewas, susymyl[108]) unt jusu. —

---

[89]) I. ir A. tekstuose kabutės yra ir žydo žodžių pabaigoj. Čia, matyt, kopisto praleista. [90]) A. tekste šios eilutės trūksta.

[91]) A. „Bet isz klėties iszvežē ką tik jis norējo“. Po šios eilutės A. tekste seka eilutė, kurios nė I. neturi: „O dovaną paēmęs, szitaip prakalbējo:“

[92]) I. „Giaradiejau! juk...“, A. „Girdējau jog...“ Keista, kad A., šiaip labai arti laikydamasi teksto, čia tiek nutolsta, kad net mužiko kalbą į autorių, sumaišo su žydo kalba į mužiką. [93]) A. „aną“ čia nebeturi prasmės.

[94]) A. „Jog“. [95]) Po „Atsakiau“ reiktų laukti kabučių, nes prasideda autoriaus kalba į mužiką. Jų nėra nė A. nė I. tekstuose, jos prasideda I. ir A. prieš „Atsakiau“ ir eina I. iki galo, o A. iki 162. eilutės: nuo ten prisideda dar antrosios kabutės. [96]) I. „pirsztus“, A. „pirsztus“. [97]) I. „duru“, A. „duriu“.

[98]) K. neaišku: „taksu“ ar „toksu“. I. „taksun“. A. „Ar asz budu tokiu“, matyt, ar paskutinio žodžio nesuprasta reikšmės, ar rankraščio neišskaityta. [99]) A. vietoj „swetymas“ rašo: „po pelkes“. I. „swetimas“. A. nutolimas čia visiškai nesuprantamas. [100]) A. „ar“. [101]) Poškos not.: „Tay ant jo Prisakima yr werkient dayniůju“, I. ir A. „Pagal jo nora wisad giesmele dajniuoju“.

[102]) A. „birbia“. [103]) I. „raszιti“, A. „raszyt“ sugadina eilutės ritmą.

[104]) Suprask: „kada“. [105]) I. „bojuruj“ matyt aiški klaida.

[106]) I. „Atstanke“, A. matyt, žodžio prasmės nesupratus, parašė „Atsakē“. Po šio žodžio ji deda antras kabutes, turbūt laikydama paskutines dvi eilutes mužiko žodžiais. K. šio žodžio galūnės parašymas nesutinka su joj vartojama ortografija. Matyt, nurašytojas žodžio prasmės nesupratęs paliko Poškos rašybą. [107]) A. „neliusiu“, matyt dėl teksto nesupratimo.

[108]) I. „susimiłst“, A. „susimilst“.

„Einu namon vos gyvas, nupeštas, nuplaktas,
„Ir su dideliu gumbu kruvinu ant kaktos.
„Žydelis tar[85]: „girdėjau, jog ant to ne galas,
„Jogei dãbar[86]) bus rykštės ant tavo pakalos[87])".
„Bučiuoju žydui kojas, meldžiu gelbėjimo,
„Tas už cukraus galvelę pirko atleidimą:
„Teipo žydelis mano sveikatą gelbėjo,
„Bet iš klėtės tą ėmė, ką tikt pats norėjo.
„Geradėji, juk moki gudiškai rašyti
„Ir visokius rokundus[88]) šiaip taip išguldyti?
„Rašyk pas Aleksandrą ar pas Konstantiną,
„Ar pas anų[89]) senato, patsai geriaus[90]) žinai,
„Juk kasdieną meldžiamos[91]) už anų sveikatą,
„Tegul tie žmonių tėvai, žmonių vargus mato".
Atsakiau: „neder pirštų tarp durų kaišioti
„Ir svetimoj bažnyčioj žvakeles dagioti[92]).
„Ar tai aš būdu taksų[93]) urvon[94]) lapių įlsiu?
„Ar kai gandras gyvates svetimas naikinsiu?
„Ant kieno aš vežimo ir arklių važiuoju
„Pagal jo norą visad giesmelę dainiuoju.
„Kaipo dūdorius birbin, taip kazoką šoku,
„Trumpai sakant: gudiškai[95]) rašyti nemoku,
„O kada[96]) ir mokėčiau, tai to dirbt[97]) nenoriu,
„Nes bajorui ant ponų pikts žodis nedoru[98]).
„Atstanke[99]): teisiai kalbant, taip rašyt neliuosu[100]),
„Tegulgi Viešpats Dievas susimyl[101]) ant jūsų".

---

[85]) **tar** iš taria. [86]) **dãbar** — dar, be to. [87]) **pakala** — nugara, užpakalis. [88]) **rokundus** — reikalus, susitarimus, skundus, prašymus. [89]) **anų** — jų. [90]) **geriaus** — geriau. [91]) **meldžiamos** — meldžiamės. [92]) **dagioti** — degioti. [93]) **taksas** — šunų rūšis: mažiukai, kreivomis kojomis. [94]) **urva, -os** — urvas. [95]) **gudiškai** suprask rusiškai. [96]) **kada** — kad, jei. [97]) **dirbt** — daryt. [98]) **nedoru** — nedera, nepadoru, negražu. [99]) Ką **atstanke** turėtų reikšti, neaišku. Gal jį reiktų siedinti su **atstankas** — atsarga. Pasilik rugių atstankui (=atsargai); su atstanku žmogus (=pasilieką̃s ãtsargai, su atsarga). **atstanka(s)**, **atstonkas** jau mūsų senųjų raštų, Mažvydo, Bretkūno, Chilinskio, pažįstama.

[100]) **neliuosu**, suprask: nepigu, neatsargu.

[101]) **susimyl** iš susimyli. Galimas daiktas, kad P. čia pavartota **susimilti**, tuokart reikėtų į raš. k. transponuoti: **susimilsta**.

Wörter auf *-ninkas* und *-ininkas* in Donalitius' Dichtungen.

In Bezug auf die Reihenfolge der elf Gedichte des Donalitius weichen die beiden wichtigsten Ausgaben, die Schleichersche und die Nesselmannsche, voneinander ab. Bei Schleicher[1]) stehen voran die vier grösseren, die Jahreszeiten schildernden Gesänge, dann folgen die bedeutend kleineren sechs Fabeln und zuletzt, an Umfang zwischen Fabeln und Jahreszeiten stehend, kommt die Erzählung von der litauischen Hochzeit. Nesselmann[2]) hingegen bietet zuerst die Fabeln, an diese anschliessend die Hochzeitsschilderung, an letzter Stelle die Jahreszeiten, auch diese wieder anders geordnet als bei Schleicher.[3]) Nesselmann stützt sich hierbei, und gewiss nicht mit Unrecht, auf die von der Hohlfeldschen Handschrift[4]) eingehaltene Reihenfolge und begründet diese unter anderem auch damit, dass der Dichter in den Fabeln die Hexameter noch schwerfällig und ungelenk gebaut habe, dass die Verse in den grösseren (d. h. späteren) Gedichten aber elegant dahinflössen.[5]) Er deutet ferner an und gibt im Glossar Belege dafür, dass die Akzentuierung einzelner Wörter in den früheren Stücken von der in den späteren konsequent durchgeführten abweiche. Auch schon Schleicher waren Unterschiede in der Akzentuierung zwischen den Fabeln und den Jahreszeiten aufgefallen.[6]) Doch bietet keiner der beiden Herausgeber mehr als un-

---

[1]) Christian Donaleitis litauische Dichtungen erste volständige ausgabe mit glossar v. Aug. Schleicher. St. Petersburg 1865.

[2]) Christian Donalitius Littauische Dichtungen nach den Königsberger Handschr. mit metrischer Uebersetzung, kritischen Anmerkungen u. genauem Glossar herausgegeben von G.H. Nesselmann. Königsberg. 1869.

[3]) Frühling, Sommer, Herbst, Winter. Bei Nesselmann: Herbst, Winter, Frühling, Sommer.

[4]) Aufbewahrt in der Staats- unn Universitätsbibliothek Königsberg.

[5]) S. Vorrede S. IX.

[6]) Vgl. sein Glossar s.v. *neprētelius* bezw. *neprētelis*.

zusammenhängende Einzelbeobachtungen. Leider haben sie es unterlassen, der Verstechnik des Dichters systematisch nachzugehen.[1]) Es wird darum nicht überflüssig sein, eine metrische Beobachtung mitzuteilen, welche die von den Herausgebern angedeutete Ungleichheit in der Versbehandlung noch deutlicher hervortreten lässt.

Es fällt auf, dass in den Fabeln und in der Hochzeitsschilderung, also in I—VII[2]) mit einer einzigen Ausnahme[3]) lauter Formen auf *-ininkas* vorkommen, von denen wiederum eine im Gegensatz zu den übrigen suffixbetont ist.[4]) In dreizehn Fällen hingegen haben wir Formen mit Stammbetonung[5]), und im Zusammenhang damit steht das zweisilbige *-inink-* regelmässig in der Senkung; *-nink-* selbst wird also kurz gemessen.[6]) Man wäre versucht, darin einen Zufall zu sehen, wenn nicht in der andern Partie der Dichtungen, in den Jahreszeiten das Umgekehrte der Fall wäre. In VIII—XI findet sich nämlich nur ein einziges stammbetontes Wort auf *-ininkas*[7]), drei haben Suffixbetonung, also *-inìnkas.*[8]) In der erdrückenden Mehrzahl der Fälle aber handelt es sich um Wörter auf *-ninkas,* deren *-nink-* im Gegensatz zu dem der Fabeln durchweg lang gemessen erscheint. Nur an den beiden Stellen, an denen *liùdininkas* vorkommt, ist *-nink-* als Kürze

---

[1]) Die Notwendigkeit einer solchen Untersuchung sah Schleicher ein; vgl. seine dies bezügliche Bemerkung S. 5 seiner Ausgabe: „Auch die art und weise, wie Donaleitis die prosodischen und rhytmischen verhältnisse der litauischen sprache zum zwecke der hexametrischen form seiner dichtungen behandelt, kann ich hier nicht genauer erörtern".

[2]) Nach der Nesselmannschen Numerierung.

[3]) *razbáininkas;* vgl. II 38 Ness.

[4]) *mésinìnkas;* vgl. II 23. 27; V 4; ich behalte auch im Folgenden die Nesselmannsche Akzentbezeichnung bei.

[5]) Typus: *krómininkas.*

[6]) Diese auf die Metrik der klassischen Sprachen zugeschnittene Ausdrucksweise mag solange als Notbehelf dienen, bis die Grundlagen des donalizischen Hexameterbaues aufgezeigt sind.

[7]) *liùdininkas*, an zwei Stellen: IX 329. 338.

[8]) *lésinìnkas*: VIII 571, IX 101. 142. 148. 180.
mésinìnkas: VIII 144, IX 79, X 505; auch in den Fabeln, vgl. oben Anm. 4.
smalinìnkas: X 439.

behandelt. Auf Grund davon möchte man auch hier wieder von Zufall sprechen. Aber jeder Gedanke daran wird ausgeschlossen durch die Tatsache, dass in I—VII die längeren Formen *Lëtùwininkas -kė* und *prówininkas*, in VIII—XI aber die kürzeren *Letùwninkas* und *prówninkas* überliefert sind.

Die Sache ist bereits von Nesselmann bemerkt und, wenigstens für das häufiger vorkommende *Lëtùw(i)ninkas* auch angemerkt worden [1]). Was *prów(i)ninkas* anbelangt, so sprechen die im Glossar vollzählig aufgeführten Belege für sich selbst.[2]) Es zeigt sich, dass *-nink-* verschieden behandelt ist, in den Fabeln als Kürze, in den Jahreszeiten als Länge. Dazu kommt, dass Donalitius auch in den Hexametern[3]), die er seinem zweiten Brief vorausschickt — dieser Brief steht den Jahreszeiten chronologisch sehr nahe[4]) — zweimal unmittelbar nacheinander die gekürzten Formen von *Lëtùwininkas* verwendet.[5])

Wenn Donalitius in seinen früheren Dichtungen fast ausschliesslich Wörter vom Typus *krómininkas*, in den späteren, reiferen meist solche vom Typus *razbáininkas* verwendet, wenn er also unakzentuiertes *-nink-* im allgemeinen anfänglich kurz, später lang misst, wenn es im Zusammenhang damit zu Doppelformen wie *Lëtùw(i)ninkas* und *prów(i)ninkas* kommt, so ist dies nicht der Ausfluss einer Laune des Dichters, sondern bewusste Umstellung in der Behandlung des Hexameters. Die Langmessung von *-nink-* muss ihm besser geklungen haben; sie war für ihn ein Fortschritt. Die Tendenz, eine „positionslange" Silbe im Verse als wirklich lang gelten zu lassen, ist unverkennbar. Wenn daneben doch noch *liūdĭnĭnkas*[6]) gemessen wird, so bedeutet dies nur, dass der Fortschritt nicht zur endgültigen Vollendung geführt hat. Die Absicht des Dichters, kurz gemessenes *-nink-* zu vermeiden

---

[1]) Vgl. das Glossar s. v.

[2]) Ihnen zufolge steht *prówininkas* einmal in der Ueberschrift zu V, ein zweites Mal *prówininkai* in III 16, gekürzte Formen aber in VIII 677, IX 334. 335. 341. 342.

[3]) Abgedruckt bei Schleicher S. 15 und 160, bei Nesselmann S. 19.

[4]) Vgl. Schleichers Ausgabe S. 19.

[5]) Vers 2: *Taip Lietùwninkui Lietùwninks Atrăszą susdams*. Statt *susdams* steht bei Schleicher S. 15 *důda*.

[6]) Vgl. S. 109 Anm. 7.

hatte bereits Schleicher konstatiert. In seinem Glossar s. v. *Lëtùvininkas* schreibt er wörtlich Folgendes: „Lëtùvininkas, fem. -kė, Litauer, Litauerin. Des metrums wegen (um die messung von lëtùvininkas u. lëtùvininkė als – –⏑⏑ — zu vermeiden, wo nink als kürze zu gelten hätte) bei Don. stäts lëtùvninkas -kė.“ [1]) Am Schlusse seiner Bemerkungen zu *provinìnkas* im Glossar sagt er kurz: „Don. betont próvninkas.“ Ganz abgesehen von der willkürlichen Akzentänderung sagt Schleicher überhaupt nichts über die Doppelformen *prówininkas* und *prówninkas* und ihre Verteilung; auch auf das Prosodische wird nicht hingewiesen.[2])

Ein weiterer Hinweis auf die erwähnte metrische Tendenz des Donalitius scheint mir in Folgendem zu bestehen. Das Wort *swódbininkas* „Hochzeitsgast“, das in VII dreimal vorkommt,[3]) ist in VIII, wo eine ziemlich breite Hochzeitsschilderung eingefügt ist, überhaupt nicht anzutreffen. Dies fällt umso mehr auf, als VIII nicht allein das Thema von VII (Hochzeitsschilderung) wieder aufnimmt, sondern die in VII gegebene Darstellung vielfach sogar wörtlich wiederholt.[4]) An die Stelle von *swódbininkas* tritt in VIII *swótas* [5]) bezw. *swotélis*[6]). Ueberall ergibt sich die Bedeutung „Hochzeitsgast“ [7]). Das Wort *swótas* kommt sonst nur noch einmal bei Donalitius vor, und zwar in VII 17, wo es mit „Gevatter“ übersetzt werden muss. Die Sache liegt m. E. ganz klar. Der Dichter musste in VIII so gut wie in VII ein Wort mit der Bedeutung „Hochzeitsgast“ haben. An Stelle des ihm metrisch unbequem gewordenen *swódbininkas* in VII verwendet er das sich dem Vers-

---

[1]) Das „stäts“ ist irreführend. Der Text selbst zeigt, dass man weder die Form auf *-ininkas* noch die auf *-ninkas* verallgemeinern darf.

[2]) Hingegen bietet er Doppelformen, wo sie im Text gar nicht vorkommen. So finden wir im Glossar *pástninkas*, *pástininkas*, obwohl nur die erste Form, und auch diese nur ein einziges Mal im ganzen Text (IX 75 Ness.) auftritt.

[3]) 27. 54. 201.

[4]) Es handelt sich um eine Umdichtung. Vgl. Nesselmanns Vorrede S. X: „Das kleine Idyll No. VII ist zum grossen Theil wörtlich in diese ausführliche Bearbeitung wieder aufgenommen worden.....“.

[5]) 85. 114. 159. 639. 736.

[6]) 183. 242.

[7]) Vgl. Nesselmanns Uebersetzung an den betr. Stellen.

mass leichter fügende *swótąs*, dessen Bedeutungsinhalt jetzt, d. h. in VIII, von dem in VII noch geltenden abweichen musste.

Genau das Gleiche lässt sich auch hinsichtlich der Messung von *-link-* beobachten. Das Adjektiv *dwìlinks* ist zwar nur zweimal zu belegen; aber man bemerkt, dass es II 6, also in den Fabeln, „trochäisch" VIII 323 hingegen „spondeisch" gemessen wird. Nach solchen Feststellungen wird man geneigt sein, Schleichers Behauptung[1]), für die Hexameter des Donalitius käme die prosodische Beschaffenheit der Silben meist gar nicht in Betracht, einer Revision zu unterziehen.

Franz Brender.

SMULKMENOS.

X.

Arch. Phil. II, 14 aš esu mėginęs prūsų etwinūt „entschuldigen" jungti su sen. liet. vinoti „züchtigen, strafen", juo labiau dėl to, kad tas žodis yra vartojamas Bretkūno, gyvenusio toj žemėj, kur seniau yra buvę prūsai; plg. dar balgnas BrB. 1 Mos. XXII, 3: pr. balgnan „balnas". Bet čia sunku yra išaiškinti **ū** po **n**, nes tam įrodyti turime permaža prūsų kalbos pavyzdžių; o esamieji pavyzdžiai rodo **ā**: gennāmans, posinnat ir kt. Todėl J. Endzelynas FBR. II, 12 ir XII, 7 mano, kad etwinūt galėjęs susidaryti pagal esamojo laiko kamieną *vinūja-, lygiai kaip liet. (tarmės) šalia būtojo laiko formos pačestūjā galinti būti ir bendratis *čestūt. Tai yra iš tikrųjų galimas dalykas, ir aš tos nuomonės neginčiju; bet tikėtina, man rodos, ir ta nuomonė, kad prūsų *winūt = sen. liet. vinoti: viena, dėl nedaugelio prūsų kalbos pavyzdžių sunku tvirtinti, kad čia junginy -**nū**- negali būti -**ū**- po **n**; antra, rodos, tai nuomonei neprieštarauja ir kaikurie pačių prūsų kalbos pavyzdžiai (plg. limatz I: limuczt II ir kt.), juo labiau dėl to, kad ǫ virtimas į **ū** dar nebuvo visur pasibaigęs, pav., pirmame katekizme.

Pr. Skardžius.

---

[1]) In seiner Ausgabe S. 5: „Jeder leser Donaleitischer hexameter siht sofort, dass dise nach dem wortaccente gebaut sind, und dass die prosodische beschaffenheit der silben erst in zweiter linie, meist aber sogar gar nicht in betracht kommt".

Zum ursprünglichen Charakter der altarabischen Fahnen.

Die Sitte, Feldzeichen in den Krieg zu führen, scheint bei den Arabern alt und schon in verhältnismässig früher Zeit allgemein und stark verbreitet gewesen zu sein. Man findet sie sowohl in Süd- als auch in Nordarabien und zwar hatte nicht nur das Heer als ganzes, sondern auch jeder Stamm seine Feldzeichen, welche sich durch Farbe, on denen der anderen Stämme unterschieden[1]. Die Kuraischiten z. B. führten ursprünglich weisse, später aber schwarze Fahnen[2]. Von weissen Fahnen spricht auch Amr ibn Kulthum (Mu' allq. v. 21). Die Hawazin hatten schwarze und rote Fahnen[3]. Jemen soll gelbe Fahnen gehabt haben. (Freytag, a. a. o.). Die Form der Feldzeichen aus der vorislamischen Zeit geht aus Stellen wie folgt hervor:

بانّا نورد الرايات. بيضا ونصدرهنّ حمرا قد روينا [4]

انّ على اهل اللواء حقّا ان يخضب الصعدة او تندقّا [5]

Man sieht, die Fahne besteht aus einem Stück Stoff, welches an der Spitze einer Lanze, mit der gekämpft wurde, befestigt war. Sonst bliebe es doch unverständlich wie man die Fahne bezw. den Schaft derselben mit Blut rot färben bezw. zersplittern kann. Ob darauf irgend welche Symbole oder Sprüche waren, lässt sich nicht feststellen. Sehr belehrend ist in dieser

[1] Vgl. Alharith bei Lyall, a comm. of ten ancient arabic poems S. 139, Z. 80 Encycl. d. Islams, art. Alam.

[2] Vgl. Freytag, Einl. i. d. Stud. d. arab. Sprache, S. 262.

[3] Vgl. Ibn-Hišam ed. Wüstenfeld, S. 745.

[4] Amr ibn Kultum, a. a. o.;

[5] Kitab al Maghazi ed. Kremer, S. 224;

Hinsicht die Erzählung bei Wakidi[1]), dass Abu Sufjan vor dem Kampf von Uhud die Abdariten aufforderte, die Fahne recht tapfer zu verteidigen oder sie anderen tapferen und rachedurstigen Leuten zu überlassen. Die Abdariten beriefen sich aber auf ihr Vorrecht und wollten davon nichts hören. Als Abu Sufjan noch eine Fahne machen wollte, stimmten sie nur unter der Bedingung, dass sie auch diese tragen sollten, zu[2]). Aus der Tatsache, dass Abu Sufjan auf dem Schlachtfelde noch eine Fahne machen will wird man wohl schliessen dürfen, dass jeder Stoff ohne jegliche Bedingung als geeignet erachtet wurde, nur musste natürlich die Farbe die entsprechende sein. Kurzum, die Feldzeichen der vorislamischen Zeit (und dahin gehören auch noch die heidnischen Araber, die bereits mit Mohamed gekämpft haben) waren schon simple Fahnen, die den gegenwärtigen Fahnen vollkommen ähnelten. Dasselbe gilt auch von den ersten islamischen Feldzeichen.

Über die erste Fahne im Islam, wie über den ersten muslimischen Fahnenträger, gibt es bekanntlich verschiedene Versionen. Ibn-Hišan (a. a. O.S. 416f.) behauptet, dass Ubeid J. Alharith die erste Fahne bekommen habe. Nach anderen wiederum (Ibn-Hišam, a.a. O.S. 419) soll Hamza der erste Fahnenträger gewesen sein. Die Sendung Hamza's soll nämlich gleichzeitig mit der Ubeid's stattgefunden haben, so dass man sie miteinander verwechselt hat. Doch geht die Meinuug der Gelehrten nach Ibn-Hišam dahin, dass Ubeid die erste Fahne bekommen habe. Eine andere Version dagegen behauptet, dass es Boreìda, der Feldherr des Propheten, war, der die erste muslimische Fahne aufgebunden habe und zwar so, dass er seinen aufgelösten Turban an eine Stange befestigte. Boreida soll nämlich den Propheten während seiner Flucht nach Medina verfolgt haben. Durch die ersten Worte des Propheten zum Islam bekehrt, wurde er einer seiner eifrigsten Anhänger. In seiner übergrossen Freude, löste er seinen Turban auf, band ihn an eine Lanze und weihte die auf diese Art entstandene Fahne dem Ruhme des Propheten. So

---

[1]) I. Wellhausen, Muhamed in Medina, d. i Vakidis Kitab al Maghazi in verk. deut. Wiedergabe Berlin 1882 S. 219.

[2]) Vgl. Ibn Hišam, a.a. O.S. 962.

soll die erste Fahne des Islams, die aller Wachrscheinlichkeit nach weiss gewesen sein wird, entstanden sein [1]). Eine weitere Version führt der osmanische Reichsistoriograph Wassif Efendi (ZDMG. XI S. 549) an. Nach ihr soll der Prophet im ersten Jahre der Higra, angesichts eines geplanten Überfals auf eine kuraischitische Karavane, eigenhändig ein Stück weisser Leinwand an die Spitze einer Lanze gebunden und sie dem Abu Mersed anvertraut haben. Diese soll die erste Fahne des Islams und Abu Mersed der erste Fahnenträger gewesen sein.

Aus all diesem zusammengenommen ist wohl zu entnehmen: a) dass die erste muslimische Fahne ihrem wesentlichen Charakter nach mit denen der heidnischen Araber übereinstimmte, b) dass sie, was sehr wahrscheinlich ist, weisser Farbe war. Überlegt man, dass die Fahne der Kuraischiten zur Zeit Muhammed's schwarz war, so ist es doch wohl einleuchtend, dass Muhammed, von ihnen verfolgt, nicht ihre Fahne führen wird. Andererseits ist er aber selbst Kuraischit. Als Ausweg könnte er auf die alte Stammesfarbe des Kussei, die weisse, zurückgegriffen haben. Gestützt wird diese Annahme noch durch die Überlieferung [2]), nach der Muhammed während der ersten Jahre in Medina sich immer weiss gekleidet haben soll.

Diese erste Fahne des Propheten, die Liwa hiess und wohl weisser Farbe gewesen sein wird [3]), soll die Muslime während ihrer verschiedenen Kriegszüge bis zu dem von Chaibar begleitet haben. Bei Chaibar soll eine neue Fahne, die Ra'ja hiess und schwarz war, aufgekommen sein. Dieselbe soll aus einem Tuche der Aische verfertigt worden sein und den Namen al Ukab getragen haben. (W-Wakidi, S. 269). Nach Ibn-Hišam dagegen [4]) führten die Muslime schon bei Badr zwei schwarze Ra'jas, deren eine Ukab hiess.

Die Überlieferung schreibt Muhammed noch andere Fahnen zu. So soll er auch dunkelgrüne und gelbe, mitunter sogar mehr-

---

1) Vgl. Zaki Pascha, a.a. O.
2) Vgl. Zaki Pascha, a.a. O.
3) Vgl. W-Wakidi, a.a. O.S. 269.
4) d. a. O.S. 433.

farbige Fahnen gehabt haben [1]). Doch werden wir es vielleicht so zu verstehen haben, dass in seinem Heer auch andere Farben, die aber nicht Muhammed selbst, sondern seinen Leuten angehörten, vorkamen. So führten die Mediner auch als Muslime grüne une rote Ra'jas. (Vgl. W-Wakidi, S. 357, Note 3). Dagegen wird wohl Muhammed selbst nur die zwei Farben, weiss und schwarz, die eigentlich seine Stammfarben waren, gehabt haben, zumal ihm diese durchwegs zugeschrieben werden.

Auch im Islam hatte jeder Stamm, ja sogar jedes Geschlecht eine besondere Fahne. (W. Wakidi S. 396; Ibn-Hišam, S. 714). Im W-Wakidi S. 357, wird von den Ra'jas der Unterabteilungen gesprochen. Diese Unterabteilungen werden doch wohl militärische Formationen gewesen sein, deren Zusammensetzung den jeweiligen Verhältnissen der verschiedenen Kriege angepasst wurde. In der Tat mögen wohl Unterabteilung und Stamm zusammengefallen sein, d. h. jeder Stamm war eben eine Unterabteilung. Ihre Fahne wird also demnach die des Stammes gewesen sein. Im Gegensatz zu diesen heissen die anderen Fahnen, die dem ganzen Heere galten (im gegebenen Falle wohl die Liwa und Ra'ja Muhammeds) die Hauptfahnen. So ist bei W-Wakid S. 333 von einer Hauptfahne und S. 593 von einer Hauptliwa und einer Hauptra'ja die Rede.

Was für eine Form das Fahnentuch gehabt hat, wissen wir nicht. Wahrscheinlich wird die Form überhaupt nicht massgebend gewesen sein. Die Überlieferung weiss allerdings auch von viereckigen Fahnen zu erzählen [2]). So bringt auch Freytag a. a. O. eine Notiz von einer schwarzen viereckigen Fahne aus einem Parder. Der Ausdruck „min namiratin", fügt Freytag hinzu, ist unklar. An ein Parderfell alls Fahne ist wohl kaum zu denken. Vielleicht ist es nur ein bildlicher Ausdruck für „gestreift". So soll nach Zeki Pascha a.a. O. das Tuch der Aischa, aus dem die Uqab-Fahne verfertigt wurde, verschiedene Figuren, etwa Kamelsättel oder menschliche Gestalten, aufgewiesen haben.

Die Feldzeichen der ersten muslimischen Zeit unterschieden sich also wohl kaum von denen der vorislamischen. Wir finden

---

1) Vgl. Sarre, Klio III, S. 361. Dictionary of Islam art. Standarts.

2) Vgl. Dict. of Islam art. Standarts.

auch bei Muhammed hauptsächlich dieselben zwei Farben, weiss und schwarz, die wir bei den Kuraischiten schon angetroffen haben. Die Fahnen bestehen ebenso aus Stoffstücken, die an der Lanze befestigt waren. Desgleichen sind es auch hier die Abdariten, die ihr Recht, die Fahne zu tragen, auch im Islam inne haben. (Vgl. W-Wakidi, S. 114 Note 1). Diese Tatsache ist um so weniger verwunderlich, als Muhammed überhaupt die heidnischen Fahnenträger auch im Islam in ihrem Rechte beliess. So wird W-Wakidi, S. 330, erzählt, dass die Sulaim in voller Rüstung, aber ohne Fahne, ausgezogen waren, weil sie die Verteilung derselben dem Propheten überlassen wollten. Muhammed aber sagte ihnen: Wer eure Fahnen im Heidentum getragen hat, soll sie auch jetzt tragen.

Eine besondere Besprechung verdient die eine Ra'ja Muhammeds, die Uqab (Adler) hiess. Dies deshalb, weil man dabei an einen Adler, den die Fahne Muhammeds aufgewiesen und daher ihren Namen bekommen haben soll, denken könnte[1]). Mir scheint es aber unwahrscheinlich, dass Muhammed überhaupt irgend ein Symbol auf seiner Fahne gehabt haben sollte, da er ja bekanntlich ein ausgesprochener Gegner von Bildern und Symbolen war. Am wenigsten könnte es aber ein Adler gewesen sein, da der südarabische Gott Nasr, der im Koran, Sure 71, V. 23, erwähnt wird, die Gestalt eines Adlers gehabt haben soll. (Vgl. Osiander, ZDMG. 7., S. 473) Noch unwahrscheinlicher erscheint dies durch folgenden Umstand. Die Verehrung des Gottes Nasr wird übereinstimmend den Himjariten zugeschrieben. Was hätten dieselben aber, zum Islam bekehrt[2]), von ihrer neuen Religion denken müssen, wenn sie auf der Fahne des Propheten selbst einen Adler, also das Kultobjekt ihrer heidnischen Vergangenheit, wiedergefunden hätten? Obendrein gab es noch, wie wir gesehen haben, eine heidnische Standarte mit einem Adler. Wir werden also für Uqab eine andere Erklärung suchen müssen. Nun kommt in den Liedern, die die Kriegszüge Muhammeds besingen,

---

[1]) Vgl. Freytag a.a. O.; Zeki Pascha. a.a. O. Sarre, a.a. O.S. 361.

[2]) So bringt Osiander a.a. O. die Kunde von einem himjaritischen Fürsten, der sich dem Islam anschloss und die syrischen Kriege mitmachte.

sehr häufig der bildliche Vergleich der Fahne mit einem Adler vor. (Vgl. Ibn-Hisam, a.a. O.S. 622, 761, 854) Entweder flattert sie wie die Flügel eines Adlers oder wird überhaupt mit einem Adler (S. 854 direkt Uqab nicht nasr) verglichen. In diesem übertragenen Sinne werden wir wohl den Namen Uqab der Fahne Muhammed's zu verstehen haben.

Fassen wir nun alles das, was wir von den arabischen Fahnen sowohl der vorislamischen als auch der nachislamischen Zeit, erfahren haben, zusammen, so wird man, wie bereits oben bemerkt, nicht umhin können, dieselben als einfache taktische Mittel des Kriegführens zu erklären. Allein, die ursprüngliche Form der arabischen Feldzeichen ist es keineswegs, schon deshalb nicht, weil die arabischen Feldzeichen doch wohl kaum anders als alle anderen Feldzeichen der semitischen wie der altorientalischen Völker überhaupt entstanden sein können. Die Feldzeichen der alten orientalischen Völker verraten aber ganz deutlich ihren ursprünglichen kultischen Charakter[1]). Goetterfiguren oder Goettersymbole bildeten ihre Hauptbestandteile. Ihre Bestimmung war, das Heer der Anwesenheit Gottes und seines Schutzes zu versichern. Und in der Tat liegen noch auch bei den arabischen Feldzeichen Spuren vor, die uns bezeugen, dass auch sie keine Ausnahme von dem allgemeinen Werdegabg der Feldzeichen und ihrer ursprünglichen Heiligkeit bildeten. So führt Jaqut vom Gott Jagghuth, wie folgt an: „Ibn Alkalbi sagt: die Madhig und die Bewohner von Gurasch nahmen sich Jaghuth (zum Gott); in einem Verse heisst es: Jaghuth zog mit uns gegen die Murad, und wir schritten zum Angriff, ehe sie einen Überfall machten“[2]). Allerdings wird hier um das Gottesbild selbst gekämpft, aber deshalb würde man doch eher, des umbestimmten Ausganges wegen, die Gottheit in Sicherheit gebracht haben, wenn man sich nicht gerade von ihrer Anwesenheit auf dem Schlachtfelde Hilfe gegen die Feinde versprochen hätte. Es handelt sich also um ein Analogon zu der allgemein bei den alten orientalischen Völkern (und nicht nur bei ihnen) verbreiteten Sitte, Götter mit in den Krieg zu nehmen, einer Sitte, der,

---

1) Vgl. u.o. Schwally, Sem. Kriegsalt., erstes Heft, S. 15 st. Sarre, Klio III. S. 333 sf.; Schäfer, Klio IV S. 322 sf.

2) Wellhausen, Reste S. 20.

wie oben bemerkt, die Feldzeichen hervorgegangen sind[1]). Dass diese Sitte in Arabien tatsächlich lebendig war, ist auch daraus zu entnehmen, dass Abu Sufjan, wie berichtet wird, bei sich die Idole beider Gottheiten, Allat und Uzza, in der Schlacht trug[2]). So werden wohl auch die Worte des Nabigha (IV, 7) zu erklären sein. Es handelt sich wohl um den südarabischen Gott Nasr, den der Stamm Murra auf einer Stanger oder Lanze als Standarte im Kriege vorantrugen[3]). Eine Andeutung in dieser Hinsicht ist vielleicht noch darin zu erblicken, dass vor dem minäischen Mondgott Vadd, ausser Bogen und Speer, sich auch noch eine Fahne befand[4]). Dem ursprünglichen kultischen Charakter der arabischen Feldzeichen wird wohl auch, wie schon Schwally hervorhebt, der Umstand zuzuscrheiben sein, dass die Engel, die Allah seinen Getreuen zu Hilfe schickte, sich gerne unter ihnen aufhielten[5]). Der ursprüngliche Charakter wird auch die Rolle der Fahne, die sie noch jetzt im religiösen Leben der Muslime spielt, erklären. So werden z. B. noch heute beim Gottesdienst am Freitag zwei Fahnen an der Kanzel, und zwar je eine von jeder Seite, aufgestellt[6]). Sämtliche angeführte Tatsachen sprechen ganz deutlich für den ursprünglichen kultischen Charakter der altarabischen Feldzeichen. Ist dem sc, und daran ist nicht zu zweifeln, so müssen auch die stofflichen Fahnen ihren kultischen Ursprung irgendwie verraten.

Um dies aber nachzuweisen, müssen wir einen kleinen Umweg machen. „Eine Fahne von weisser Seide an die Lanze zu binden" — bemerkt Freytag, Einleitung i. d. Studium der arabischen Sprache S. 262 — „wenn sie in den Krieg ging, soll zuerst vor dem Cosai, der nach der Vertreibung der Chosaiten zuerst die Herrschaft auf die Kuraischiten übertrug, erfunden sein". Sollte diese Behauptung auch zutreffen, so ist damit die ursprüng-

---

1) Vgl. Schwally, Sarre und Schäfer a.a. O.

2) Vgl. ZDMG. VII, S. 480.

3) So Schwally, a.a. O.

4) Vgl. Wellhausen, a.a. O.S. 16 f; Krehl, Ueber die Religion der vorislamischen Araber S. 16.

5) Ibn-Hišam, a. O.S. 517.

6 Vgl. Encycl. d. -lams. art. 'Alam.

liche Form der arabischen Feldzeichen keineswegs festgestellt, schon deshalb nicht, weil Feldzeichen aus Stoff nicht die ursprünglichen sein können. Da die Feldzeichen der Sitte, Götter in den Krieg zu nehmen, entspringen, eine Tatsache, die auch bei den Arabern bezeugt ist, so wird auch hier die ursprüngliche Form eine Gottheit auf einer Lanze oder Stange, den ägyptischen und babylonisch-assyrischen ähnlich, gewesen sein. Die obenerwähnte Mitteilung von Kussei werden wir also vielmehr als eine Reform der Feldzeichen, die in der Einführung des Stoffes statt der Symbole bestand, betrachten dürfen. Was ihn dazu bewogen haben mag, lässt sich natürlich nicht feststellen. Vermutlich eine Verbesserung und Erleichterung des Kriegführens, die natürlich dazu führen musste, dass die Feldzeichen ihren ursprünglichen Charakter einbüssen und das werden mussten, was sie noch heutigen Tages sind: ein taktisches Mittel des Kriegführens· Zu diesem Zwecke musste er natürlich eine Farbe wählen. Dass er aber die weisse Farbe gerade wählte, die doch eigentlich dem praktischen Zwecke (da die Äraber gewöhnlich ihre Angriffe erst mit dem Tagesanbruch unternahmen, eine Zeit also, die der weissen Farbe am wenigsten günstig ist) sehr wenig entsprach muss einen besonderen Grund gehabt haben. Gehen wir also darauf ein.

Die erste Frage, die wir uns vorzulegen haben, ist, ob das reformierte Feldzeichen noch irgend welche Spuren ihrer früheren Rolle aufweise, da es doch unwahrscheinlich ist, dass man mit einem Mal alles vollkommen verwischt habe. Da es aber am Stoffe selbst nicht liegen kann, so werden wir in der Farbe eventuell einen Rest der ursprünglichen Heiligkeit zu suchen haben und zwar nicht in der Tatsache, dass man überhaupt eine Farbe wählte, sondern darin, dass man sich eine bestimmte Farbe zulegte. Zu diesem Zwecke werden wir gut tun, über Kussei, den vermutlichen Reformator der Fahne, uns näher zu unterrichten.

„Kussei" — lesen wir bei Ibn-Hišam, S. 75[1]) — „war der erste der Söhne Kaab's, welchem die Herrschaft (von Mecca) zu Teil ward, und der die Huldigung von seinem Stamm (Kuraischi-

---

[1]) Nach der Uebersetzung von Weil.

ten) empfing. Er hatte das Recht den Tempel zu bewachen, die Pilger zu speisen und zu tränken, die Fahne zum Kriege zu schwingen... Jede Fahne, zum Kriege gegen Fremde, wurde von einem seiner Söhne in seinem Hause umwunden".

Wir sehen schon daraus, dass Kussei, dem das Bewachen des Tempels und andere religiöse Rechte übertragen wurden und von dem es an anderer Stelle[1]) heisst, dass er würdiger sei als Chuzaa, Mekka und dem Tempel zu beherrschen, nicht sämtliche Spuren der früheren Heiligkeit auslöschen würde. Des weiteren ist daraus noch zu entnehmen, dass zwischen dem Kult und der Fahne noch zur Zeit Kussei's ein Zusammenhang bestand, da er beide Vorrechte inne hatte. Die Annahme wird durch folgenden Umstand noch bekräftigt. Als Kussei alt und schwach wurde, übertrug er seine Rechte auf seinen Erstgeborenen Abd Eddar (Ibn-Hišam, S. 73). Die anderen Brüder liessen sich dies auf die Dauer nicht gefallen. Man rüstete sich schon zum Kampfe, als im letzten Augenblicke ein Kompromiss zu Stande kam: die Benu Abd-Eddar behielten die Fahne, das Rathaus und das Pförtneramt, das Tränken und Speisen der Pilger dagegen wurde den Benu Abd-Menaf überlassen (ib. S. 74). Wir sehen also, dass auch jetzt Fahne und Pförtneramt nicht voneinander getrennt werden.

Nun wollen wir zu der Farbenfrage zurückkehren. Die Farbe, die Kussei eingeführt haben sollte, war wie wir schon wissen, weiss. Dazu stimmt aber merkwürdigerweise die Mitteilung, dass auch die Kaaba ursprünglich weiss gewesen sein soll[2]). Die Tatsache, dass die Kaaba als Kultumobjekt eine bestimmte Farbe hatte, steht in Arabien nicht vereinzelt da. So soll die Gottheit AlLat als ein viereckiger weisser Steinblock in Taif verehrt worden sein. (Vgl. Krehl, a.a. O.S. 72) Ebenfalls Dhulchalaca in Tabola, südlich von Mekka. (Vgl. Wellhausen, Reste, S. 45). Dagegen war das Idol der Dusarer in Petra ein schwarzer, viereckiger, unbehauener Stein; Al-Falz ein roter Vorsprung ir der Mitte des Berges Aga. Al Galsad, der Götze von Hadramaut, soll wie

---

[1]) Weil, I, S. 30.

[2]) Vgl. Krehl, die Religion der vorislamischen Araber, S. 65.

ein sehr grosser Mannesrumpf, von weissem Stein, mit einem Kopf, der schwarz war, ausgesehen haben. (ib. S. 53). Das Idol Manat soll ein schwarzer Stein gewesen sein. (Krehl, a.a. O. S. 73). Hobal, ein Götze der Kaaba, soll aus rotem Karneol verfertigt worden sein (Freytag a.a. O. S. 344).

Die Tatsache aber, dass die arabischen Kultobjekte bestimmte Farben haben, zeigt auf Gestirndienst. In der Astralreligion hat nämlich jede von den sieben planetarischen Gottheiten ihre bestimmte Farbe, die den Kultus beeinflusste und beherrschte. So stand z. B. im harranischen Mondtempel ein Gottesbild aus weissem Silber. Die Priester beim Gottesdienst mussten weiss gekleidet sein. Die Opfer, die dort dargebracht wurden und die dazu wie zum Kultus überhaupt gehörenden Geräte mussten von weisser Farbe sein. Anders dagegen der Saturntempel, dem die schwarze Farbe eigen war. Dementsprechend war das Gebäude aus schwarzem Stein gebaut umd mit schwarzen Vorhängen behangen, das Gottesbild aus schwarzem Blei oder Stein verfertigt, die Priester bei Gottesdienst schwarz gekleidet u s.w. (Vgl. Nielsen. Altarabische Mondreligion, S. 104). Demnach werden wir wohl die Kaaba ursprünglich als Tempel eines astralen Gottes ansehen dürfen. Dies um so mehr, als der Gestirndienst in Arabien ziemlich verbreitet war[1]). Und in der Tat ist uns eine aus gelehrten arabischen Kreisen stammende Äusserung, der wohl eine alte Überlieferung zu Grunde liegen wird, aufbewahrt geblieben, nach der die Kaaba ursprünglich ein Saturntempel gewesen sein soll[2]). Trifft diese Mitteilung zu, so liegt die Erklärung der schwarzen Farbe der Kaaba auf der Hand. Dem Saturn ist nämlich in der Astralreligion, wie wir eben gesehen haben, die schwarze Farbe eigen (Vgl. Jeremias, Handb. d. altorient. Geisteskultur, S. 84). Wie erklärt sich aber die ursprüngliche weisse Farbe der Kaaba, denn weiss ist doch die Farbe des Mondes? So wird in Babylonien dem Monde eine weisse Gazelle dargebracht und in Harran ein weisser Mann (Vgl. Nielsen a.a. O). Die Araber op-

---

[1]) Vgl. u. a. Freytag, a.a. O. S. 365; Osiander ZDMG. VII S. 468 ff.; Nielsen, Altarab. Mondreligion; Hommel, der Gestirndienst der alten Araber.

[2]) Krehl, a.a. O. S. 71.

ferten ihrem Gott ein weissfarbenes Kameel (Wellhausen, Reste S. 119). Wir werden also demnach die Kaaba auch als einen Mondtempel betrachten müssen, was eigentlich nach den Behauptungen Osianders (ZDMG. VII, S. 491 und auch anderer), die Hauptgottheitt von Higaz sei der Mond gewesen, gar nicht so fernliegend erscheint. Dazu noch folgendes: wie wir oben schon bemerkt haben, trug Abu Sufjan die Idole beider Gottheiten, Allat und Uzza, bei sich in der Schlacht. Nach Osiander a.a. O. S. 483 ist ein unter dem Namen Allat verehrtes Wesen der Mond. Nach Krehl a.a. O. S. 74 f. ist Uzza die Mondgöttin. Zieht man noch in Betracht, dass die Gründung der Kaaba Abraham, der aus der Mondstadt Ur kommt, zugeschrieben wird, so erscheint unsere Vermutung nicht ganz unwahrscheinlich. Allerdings ist auf diese Abraham- Tradition nicht viel zu geben, trotzdem können sich hier alte Erinnerungen an den Mondkult niedergeschlagen haben. Wie lassen sich aber Saturn und Mondtempel in Einklang bringen? Der Gegensatz ist, wie ich glaube, nicht allzu gross, ja im gewissen Sinne gar nicht vorhanden, wenn man überlegt, dass der Saturn häufig als der abnehmende Mond auftritt. (Vgl. Hommel, Grundr. I, S. 85). Damit ist der Zusammenhang gegeben. Wir haben die Kaaba als Tempel des zu- und abnehmenden Mondes zu betrachten. Dem zunehmenden Monde wird die weisse, dem abnehmenden Monde die schwarze Farbe entsprechen. Zur Zeit Kussei's wird wohl der Mond als zunehmender im Vordergrunde der Verehrung gestanden und demnach eine weisse Farbe gehabt haben. Dagegen wird er später wohl vom Saturn, d. h. dem abnehmenden Monde, verdrängt worden sein. Deshalb seine spätere schwarze Farbe.

Nun finden wir aber diese zwei Farben, weiss und schwarz, der Reihe nach auch auf den Feldzeichen der Kuraischiten. Es wird wohl jetzt einleuchten, wenn wir die Behauptung aufstellen, dass die Farben der Feldzeichen mit dem Kult zusammenhängen. Kussei hatt eben eine weisse Farbe der Feldzeichen eingeführt, weil die Kaaba noch damals als Tempel des zunehmenden Mondes weiss war. Dagegen haben die Kuraischiten später eine schwarze Farbe aufkommen lassen, weil der Saturn allmählich in den Vordergrund kam nnd damit die schwarze Farbe der Kaaba.

Durch diese Erwägungen werden aber nicht nur die Farben der kuraischitischen Fahnen, sondern auch die Muhammeds erklärt. Auch seine zwei Farben, weiss und schwarz, sind kultischen Ursprungs und zwar gehen sie, wie die kuraischitischen überhaupt, auf die Astralreligion der alten Araber zurück. Diese zwei Farben haben sich, dank ihrem ursprünglichen kultischen Charakter, auch im weiteren Verlauf der arabischen Geschichte, ungeachtet der mannigfaltigen Formen, die die Fahnen angenommen haben, behauptet: die Omajjaden haben sich die weisse, die Abbasiden die schwarze Farbe zu eigen gemacht.

Nachman Schapiro.

Lietuvių sodiečių technikos žodyno mėginimas.

Šitą žodyną parašyti esu sumanęs jau senokai, dar a.a. K. Būgai begyvenant, kai jisai pradėjo leisti lietuvių kalbos žodyną. Buvau tuomet ir dabar tebėsu tos nuomonės, kad kiekvienas kuo galėdami turėtume ateiti žodyno leidėjams talkon su tikslu lietuvių kalbos turtus visiems: ir saviems, ir svetimiems parodyt. Maniau ir tebemanau, kad minėtas talkos darbas reikėtų didesniam žmonių būreliui apsimti dirbti: kiekvienas talkininkų turėtų parinkti ir atatinkamai sutvarkyti kalbos medžiagą iš kurios nors vienos, jam artimos, srities: gamtos mokslų, etnografijos, technikos ir kt. Ką-ne-ką nurodyta prasme jau anksčiau paruošęs ir išspausdinęs, technikos žodynui megžiagą buvau pradėjęs rinkti dar Panevėžyje bemokytojaudamas. Bet didžiajam mūsų kalbininkui mirus ir lietuvių kalbos žodyno leidimo darbui kartu su tuo kuriam laikui sustojus, nebebuvo kas paragina mane pradėtąjį darbą baigti: net visai buvau jį bepamirštąs. Galop, vienas kitas kalbininkų, pamatę mano nebaigtą darbą, paragino galutinai jo neužmiršti. Paklausiau ir, atsikraustęs skirto man darbo jau Kėdainiuose dirbtų, tariamąjį lietuvių sodiečių technikos žodyno mėginimą baigiau ruošti spaudai.

Kaip Panevėžyje, taip ir Kėdainiuose (tiedvi sriti labiausiai ir nušviestos mano rinkinyje) daugiausia medžiagos gavau per savuosius mokinius; ką-ne-ką gavau ir iš buvusio Dotnuvos Žemės Ūkio Technikumo Gimtajam Kraštui Tirti Būrelio archyvo, kuriuo pasinaudoti man leido st. Vl. Tiškus; reikalingų žodynui piešinių parūpino pn. J. Zikaro mokiniai panevėžiečiai: B. Bučas, J. Morkevičius ir K. Urbas; vienas kitas piešinys padarytas mokinio kėdainiečio, B. Kaklausko. Naudodamasis proga visiems savo mokiniams, pn. J. Zikarui ir pn. Vl. Tiškui už suteiktą man pagalbą šį darbą paruošti reiškiu padėkos žodį.

Savaime suprantama, kad čionai spausdinamasis žodynas turi nemaža trūkumų ir klaidų, o taip pat nepakankamai sutvarkytas kalbamu klausimu ir kokybės ir kiekybės atžvilgiais: pasiteiravę gyvoje kalboje surastume jam gausybę papildymų. Tiems papildymams patogiau rinkti ir įdėta žodynan keliolika piešinių, taip pat duota vietomis ir platesnių kaikurių įrankių aprašymų. Be to, papildymus renkant, reikėtų daryti didesnių ekskursijų į praeitį ir detaliau įsigilinti į pavienes lietuvių sodiečių technikos šakas: trobesių statyba, žemės ūkio padargai, kalvė, siuvėjų amatas, žuvininkystė ir kt. Daugiausia čionai papildomos medžiagos galėtų parinkti įvairių mūsų mokyklų, ypatingai pradžios mokyklų, mokytojai, kurie turi nuolatinės progos patys ir per savo mokinius su kasdieniu sodžiaus gyvenimu susidurti. Naujos medžiagos renkant arba šio žodyno papildymų darant, reikėtų kuo daugiau parūpinti iliustracijų: fotografinių nuotraukų, piešinių ir kt.

Baigdamas trumpą spausdinamam čionai žodynui savo įžangos žodį, norėčiau pasisakyti: jei kam nors, ypatingai technikams ir kalbininkams, būtų reikalo mano surinktąja medžiaga pasinaudoti, tai tenka turėti galvoje, kad tai yra tiktai kraštotyros darbų mylėtojo mėginimas paduoti skaitytojui medžiagos iš tos mūsų sodiečių gyvenimo srities, kuri, rodos, bene pirmą kartą čionai ir mėginama kiek plačiau paliesti.

J. Elisonas.

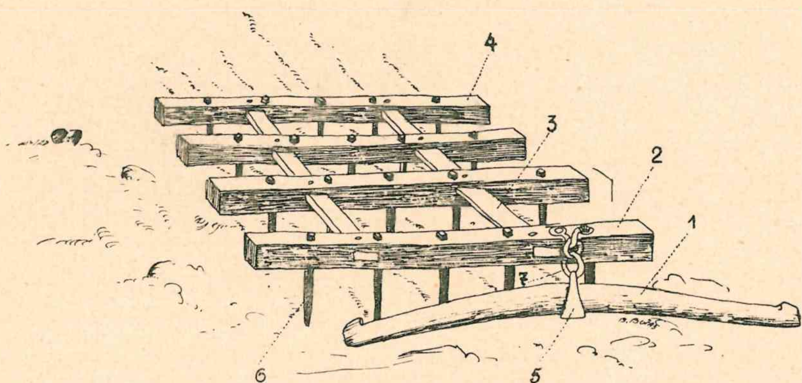
TRUMPINAMIEJI ŽENKLAI.

Al. = Alunta
An. = Antašava
Ar. = Ariogala
Aš. = Anykščiai
Av. = Antanavas
Bs. = Baisogala
Bt. = Betygala
Dg. = Daugeliškis
Dt. = Dotnuva
Gd. = Gudžiūnai
Gl. = Gelažiai
Gr. = Grinkiškis
Gs. = Gustonys
Gv. = Gelvonys
gv. kl. = gyvoje kalboje
In. = Indrioniškis
Jn. = Joniškėlis
Js. = Josvainiai
Kd. = Kėdainiai
Kk. = Krakės
Kn. = Krekenava
Kr. = Karsakiškis
Krn. = Kruonis
Lb. = Labanoras
Lnk. = Linkmenys
Lp. = Leipalingis
Ml. = Moliūnai
Ms. = Mosėdis
Mt. = Meteliai
Mž. = Miežiškiai
Nm. = Naujamiestis
Pg. = Pagiriai
Pin. = Piniava
Pl. = Palėvenis
Plg. = Palanga
Pm. = Pumpėnai
Pn. = Panevėžys
Pnm. = Panemunėlis
Pr. = Pernarava
Ps. = Paistris
Pš. = Pušalotas
Pv. = Pasvalys
Rg. = Raguva
Rk. = Rokiškis
Rm. = Ramygala
Rs. = Raseiniai
Rv. = Raguvėlė
Rz. = Rozalimas
Sb. = Subačius
Sm. = Smilgiai
Sr. = Surviliškis
St. = Skrebotiškis
Šd. = Šeduva
Šl. = Šiaulėnai
Šm. = Šimonys
Št. = Šėta
Tr. = Truskava
Tt. = Tytavėnai
Ul. = Uliūnai
Ut. = Utena
Vb. = Vabalninkas
Vd. = Viduklė
Vl. = Velžis
Vp. = Vepriai
Zr. = Zarasai
Žm. = Žeimiai.

Adyklis, Ar. — geležinis virbalas, kuriuo, adydami vyžas, praduria skylę.

Adomukas, Št. — įrankis vyžų virvutėms (= apyvara, -os, Ar.; apyvaras, -o, Pl.) įverti.

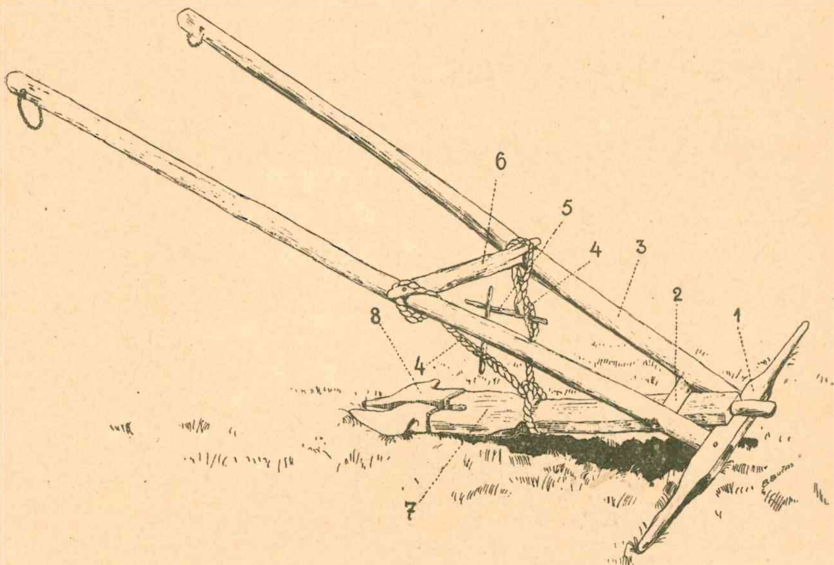
Akėčios, visur vartojamas žemės ūkio įrankis (1 pieš.). Dalys: 1 — b r a n k t a s, Ul.; b r a n k t i s, Gd.; 2, 4 — b a l ž i e n a i, Sr.; s k e r s i n i a i, Ul.; 3 — s k i e t i n i a i, Sr.; i š i l g i n i a i, Ul.; 5,

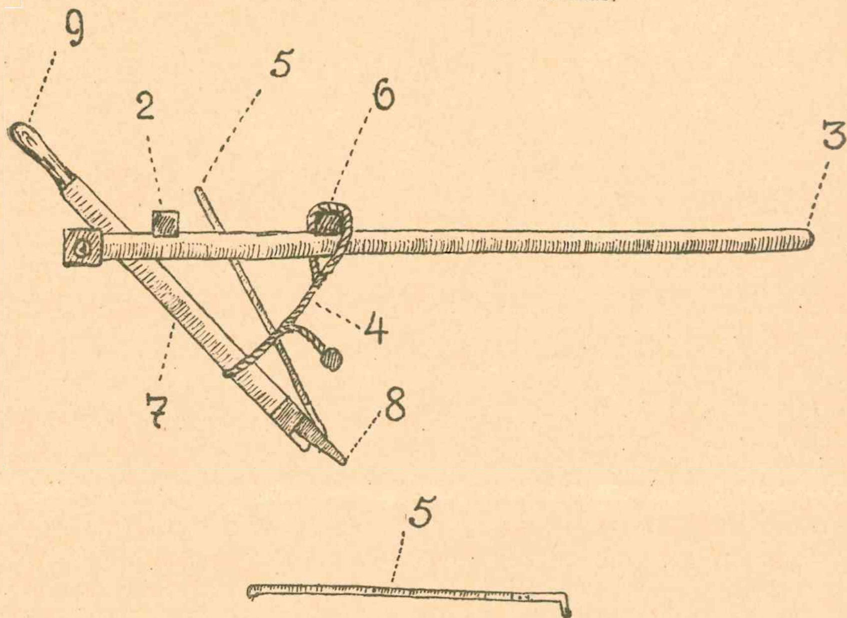
1 pieš. Akėčios.

7 — g r i n d ė s, Pn.; 6 — k u o l a i, Pl.; a k ė č k u o l i a i, Ul.; a k ė č k u l i a i, Dg. Be to, akėčios daromos labai įvairiai, pav., balžienai ir skietiniai per kertes suneriami, ir turima reikalo su akėčių: r ė m a i s, Ps.; r o m a i s, Gd.; r o m o m i s, Pn. Kad akėčios patogiau būtų namo parvilkti, ištrižai jų rėmų, iš viršaus prikalamos: č i ū ž ė s, Pn.; p a č i ū ž ė s, Pn.; p a v a ž o s, Ps.

Arklas, Pn.; ž u o b r i s, Pr. — daugelyje vietų tebevartojamas senovinis žemės ūkio įrankis žemei arti, bulvėms apvarinėti ir kt. (2 pieš. — bendras vaizdas, 3a, b, c, d pieš.— detaliai). Dalys: 1 — a r k l y g a l a, Pn.; a r k l u g a l i s, Pn.; a r k l u g a l y s, Pnm.; a r k l ū g a l a, Gs.; r a n k a v i e t i s, Pn.; r a n k t ū r i s, Pn.; 2— s k e r s i n i s, Pn.; 3 — i e n o s, Pn.; 4 — į t v a r a, Pn.; 5 — p a l y č i a, Pn.; p e l y č i a, Pn.; p a l y č i a i, Kk. — detaliuose; b r u z d u k l i s, Pn.; b r u z d o k l i s, Pn. — bendrame vaizde;

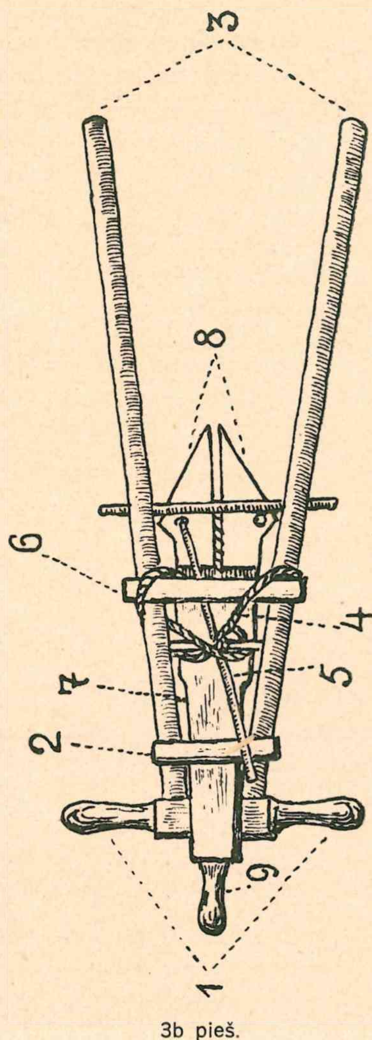

2 pieš. Arklas. Bendras vaizdas.

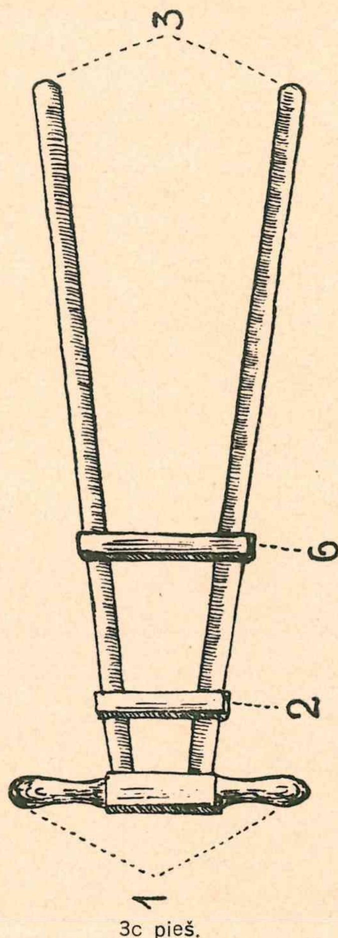

3a pieš. Arklo delaliai.

7 — išara, Vb.; žagrė, Pnm.; 8 — žagrė, Pn.; nuoragai, Pl.; 9 — rankena, Vb.; rankinė, Kr.; rankavietis, Pn.

3b pieš.

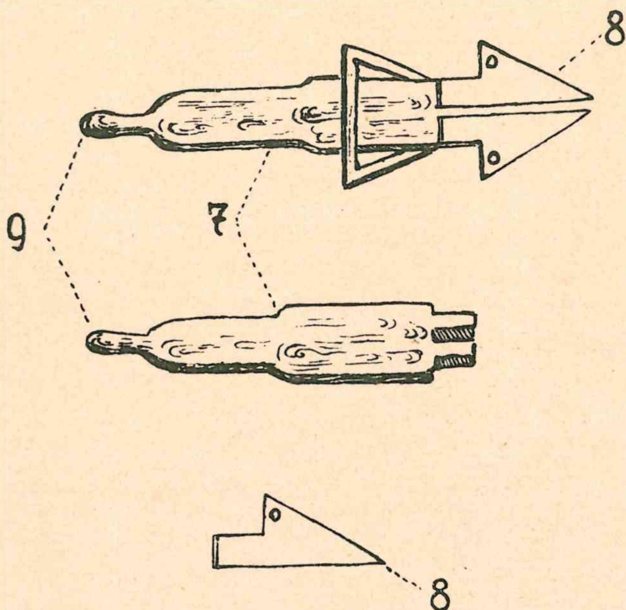

3c pieš.

Arklo detaliai.

Arklų padarymas kaikuriose apylinkėse kitoks, negu tas, kuris parodytas piešinyje; priklausomai nuo to ir atskirų dalių pavadinimai kinta. Pav., arklo aprašyme, p. J. Lazausko Kruonio apy-

linkės sudarytame, kurį buvau gavęs iš st. Vl. Tiškaus, arklo dalys taip minimos: r a g o č i u s — skelta arklo dalis, ž a g r ė — įdedama į ragočių, p a l y č i o s (dvi plonos lentelės) — verčia žemę vienon pusėn, n u o r a g a i — užmaunami ant žagrės ir palyčios galų, i e n e l ė s — tarp jų įkinkomas arklys, b r u n k t a s — prikabinamas už kukio ienelių gale ir prie jo galų prikabinamos pastaronkos.

3d pieš. Arklo detaliai.

Aukšlas, Js.; a u k š l i s, Kn., a u k š l y s, Gd.; a u š l y s, Sr.; g a r n e l i s, Ul.; r a u k š l i s, Pg.; r a u k š l y s, Kd.; v a u k š l ė, Ar.; v a u k š l y s, Bt. — maišelis, kuris padaromas iš nuluptos medžio (dažniausiai alksnio) žievės uogoms miške susipilti.

Avilys, Pl.; i n k i l a s, Dt.; k e l m a s, Sr.; l u o b a s, Sr. — daromas bitėms gyventi. Dalys: l a n d a, Ar.; l a n d ė, Kn.; l a n d i s, Šl. — a n g e l ė, pro kurią bitės sulenda avilin; l ą s t a, Ar. — l e n t e l ė, ant kurios bitės atsitupia. Avilys ir kelmas paprastai statomi žemėje, o inkilas ir luobas — įkeliami medin.

Bačka, visur vartojamas ąžuolinis indas alui ir kt. skystimams laikyti. Dalys: š u l a i, l a n k a i, d u g n a s ir d a n g t i s; be to,

sodiečiai skiria ir tas skyles bei pastarosioms užkišti kamščius, kurių padaroma bačkoje. Paprastai daroma trys skylės: 1) iš galo alui supilti ir išleisti, 2) iš šono (didesnė) bačkai išplauti ir 3) taip pat iš šono, arti 2-sios, mažutė, kad leidžiamas alus geriau bėgtų. Mano turėtoje medžiagoje buvo žymus skirtumas, kas gyvosios kalbos pavadinimuose turima galvoje: bačkos skylės ar joms užkišti kamščiai, nes vienais variantais skylės turi atskirus pavadinimus, būtent: 1 — v o l ė, Pr.; u o l a, Dt.; 2 — š p u n k a, Dt.; 3 — d u š n i k a s, Gd.; ž v i k ė, Sm. (kamščiams atskirų pavadinimų minėtose vietose neturį); kitais variantais atskirus pavadinimus teturį kamščiai, būtent: 1 — o l a, Sr.; v o l ė, Rm.; 2 — š p u n k a, Rz.; š p u n t a, Js.; š p u n t a s, Rm.; 3 — v e k ė, Rz.; ž v i k e l ė, Sr.

Balieja, Pl.; b a l i j a, Krn. (mažesnė: b a l e i k a, Kn.; b a l e i k ė l ė, Rz,) — apskritas, platus ir pėdos augštumo, medinis indas skalbiniams skalbti; kitur tame inde, kuris tuomet padaromas mažesnis, prausiasi žmonės.

Barbarka, Sr.; k ū l ė, Al.; š l ė g a, Js. — įrankis, kuriuo, malkas skaldant, suduodama per kirvį, kad geriau skiltų, arba, kalant kuolus, pavaroma kuolas ir kt.

Baronas, Pl. — didelis oblius, kuriuo, traukiant jį iš abiejų galų, dirbama dviese.

Bendzė, Kk. — trumpas botagas.

Bigė, Pl. — ilgas peilis, kuriuo kiaulės skerdžiamos.

Bindosas, Pg. — panašus į kirvį įrankis, kuriuo dirbama geldos ir loviai.

Blyžė, Plg. — jaučio jungas.

Botagas, visur vartojamas rambiam arkliui paraginti, galvijams ganyti ir kt. Dalys: b o t k o t y s, Ar.; b o t k u t y s, Bs.; p a n a r a, Ar.; p a n a r a s, Bs.; p a n ė r a l a s, Sb.

Brauktuvė, Ar.; b r u k t u v ė, Kn.; p l ū k t u v ė, Šl. — įrankis linams brukti (plukti). Dalys: k a l a d ė, k a l a d ž i u k ė, Šm. k o j a, Gd. (= apatlnė įrankio dalis); b o b e l ė, Krn.; k o t a s, Gd.; p r i e b r a u k a s, Šm.; p r i e b r u k a s, Ar.; p r i e p l u k a s, Šl. (= įstatyta kaladėn lenta; ant jos deda linų saują brukdami); b r a u k t u v ė, Šm.; b r u k t u v ė, Kn.; p l u k t u v ė, Šl.; r a n k b r u k t ė, Gd. (= didelio peilio pavidalo lentelė; jąja šerdami ir bruka linus). Kaikuriose apylinkėse visas įrankis vadi-

namas priebrauku (Vb.), priepluku (Gs.), o įstatoma jo dalis, kuri reikalinga linams pasidėti, — lenta, Gs.

Bučius, Tt. — pintinis įrankis žuvims gaudyti.

Budė, Šl. — uolinis galąstuvas skustuvui pagaląsti; pustas, Pr.; pustyklis, Gr.; papustas, Sb. — šikšninis tam pačiam reikalui galąstuvas.

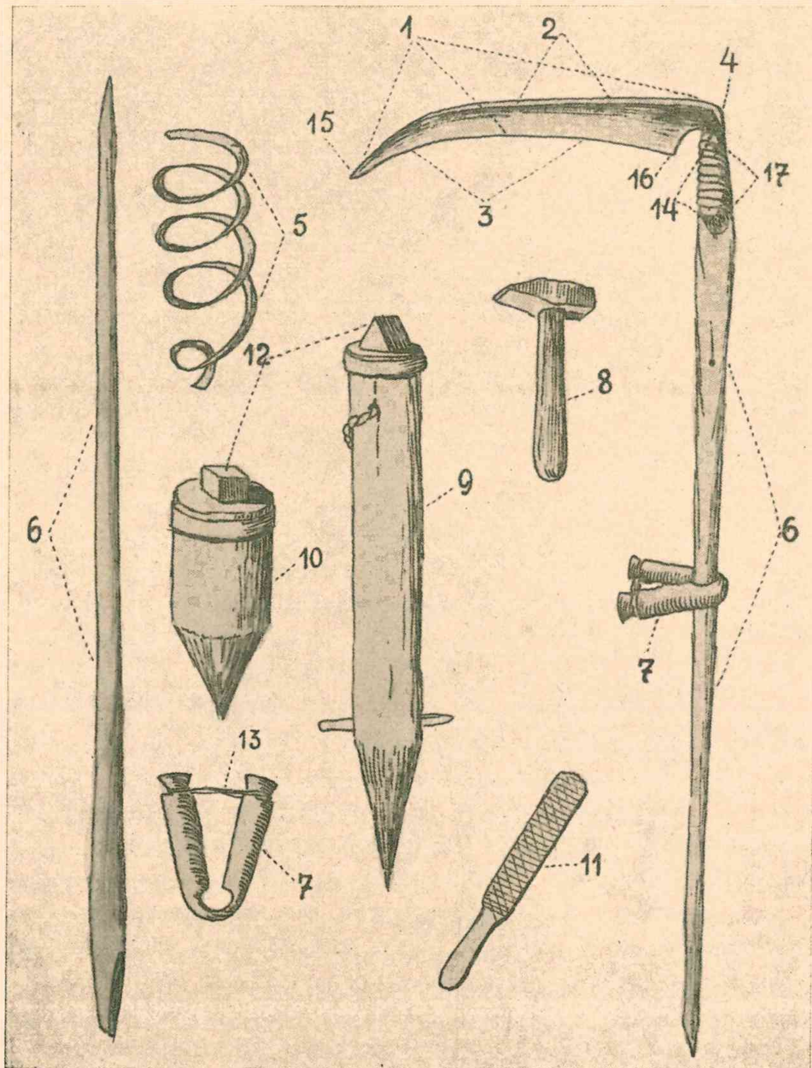
Butoklis, Ut.; durklas, Gr.; spurgas, Zr.; varyklis, Rz. — lazda žuvims, kai jas gaudo rėbu, tuliniu ir kt., iš pakraščių ir po krūmų pabaidyti.

Cebras, Krn. — medinis indas, apie metrą augščio ir pločio turįs, dviem ilgesniais šulais, kurie sudaro jo ausis; vartojamas gyvuliams akseliui paduoti, šarmui daryti ir kt.

Čipcai, Ar., ščipcai, Sb. — geležinis įrankis anglims iš ugnies paimti.

Dalgė, Kr.; dalgis, Ar. — visur vartojamas įrankis šienui, javams ir kt. pjauti. Skiriamos: dalgės ilgakotės (Pl.) — jomis šienas, vasarojus pjaunama, ir dalgės trumpakotės (Pn.), dalgelės (Pl.) — jomis rugiai kertami (4 pieš.). Dalys: 1 — dalgė, Kr.; dalgis, Ar.; galva, Gl.; 2 — virkščia, Nm.; virkštas, Al.; virkštė, Pin.; nugara, Nm.; viršus, Gs.; 3 — ašmenys, Nm.; 4 — koja, kojelė, Rm.; pakojė, Gd.; pentis, Krn.; 5 — įtvara, Nm.; įtvaras, Sr.; įtvėrimas, Gs.; mašinėlė, Pg.; sluogsna, Kr.; varžas, Kd.; veržlys, Bs.; 6 — dalgakotis, Ar.; dalgiakotis, Rm.; dalgiakotė, Rk.; dalgikotis, Ps.; dalgikutis, Bs.; kotas, Pg.; 7 — kojelis, Ps.; kurčiukas, Nm.; kursiukas, Sr.; kūjelis, Kr.; laurukas, Gd.; rankavėtas, Pn.; rankavietas, Al.; rankavietė, Pn.; rankelė, Nm.; rankena, Kd.; sienkojas, Sr.; šinkojas, Bs.; šinkojis, Bs.; šunkojai, Ar. (= jei padaroma, rankavіečio vieton, dvi rankeli); 8 — plaktukas, kūjelis, Bs.; 9 — bobelė, Ar.; pentelė, Gr.; pupkelė, Al.; verstinė, Js.; 10 — bobelė, Js., verstinė, Ar.; 11 — pustas, Al. (be to, dalgiams pagaląsti vartojami: sidoklis, Dt.; sudoklis, Pl. = gipsinis galąstuvas, ir švikštė, Pr. = medinė lentelė); 12 — pentelė, Bs.; 13 — raikštelė, Krn.; ryšys, Bs.; 14 — klynelis, Krn.; pakalė, Ps.; 15 — viršūnė, Pg.; 16 — pašaknė. Kad pjaunami javai geriau virstų, prie dalgio pritaisomas: lan-

k e l i s, Ar.; v e r s t i n i s, Nm. Atplaktą dalgio vietą vadina: k l a p a t ė, Pg.

4. pieš. Dalgė.

Dareška, Kn. — įrankis žuvims gaudyti.

Dėčka, Krn.; d u o n k e p ė, Pl.; d u o n k u b i l y s, Gr. — neaugšta, ir nedidelė, ąžuolinė arba kitokio medžio, rėčka duonai prieš kepant įmaišyti ir išrūgti. Kitur duonkubilyje (Rz.) laikomi duoniniai miltai.

Diedas, Krn.; d i e d u k a s, Al.; k a l p o k a s, Sr.; ž i b i n č i u s, Šl.; ž i b i n k š t i s, Ar.; ž i b i n t a s, Pr.; ž i b i n t u v a s, Kd. — įrankis žibinamoms balanoms įsmeigt. Paprastai taip padaromas: vidutinio augščio lazda įsodinama kaladėlėn, viršutiniame lazdos gale pritaisomos geležinės „lūpos", kuriosna ir įsmeigiama balana; seniau žibintuvus darydavę net iš trijų lentelių, kurių dvi būdavusios įleidžiamos į kaladėlę (lazdos vieton), o trečioji žemyn—augštyn vaikščiodavusi ir būdavusi pakeliama norimu augštumu balanai laikyti.

Doklas, Pl.; d u o k l a s, Šl.; k a r b a s, Bs. — juo gyvuliams šieno iš daržinės atneša.

Druskinė, Rz.; d r u s k i n y č i a, Js. — medinis indas druskai supilti. Dalys: d u g n e l i s, š o n a i, v i r š e l i s, Rz.

Gaubtukas, Ar. — įrankis bulvėms rankom apgaubti.

Gegetės, Lb. — du subedamu ežeran kuolu traukiamam tinklui sulaikyti.

Geimeris, Gd.; g e i n i s, Rm.; k e i n y s, Ar.; k i e l n i k a s, Tr.; k i l n i k a s, Kn.; k u c a s, Js.; k u c i n a s, Kk.; k u i n a s, Dt.; k u i n i s, Sr.; k u t i n i s, Js. — įrankis, kuriuo žaisdami muša arba suturi ripką.

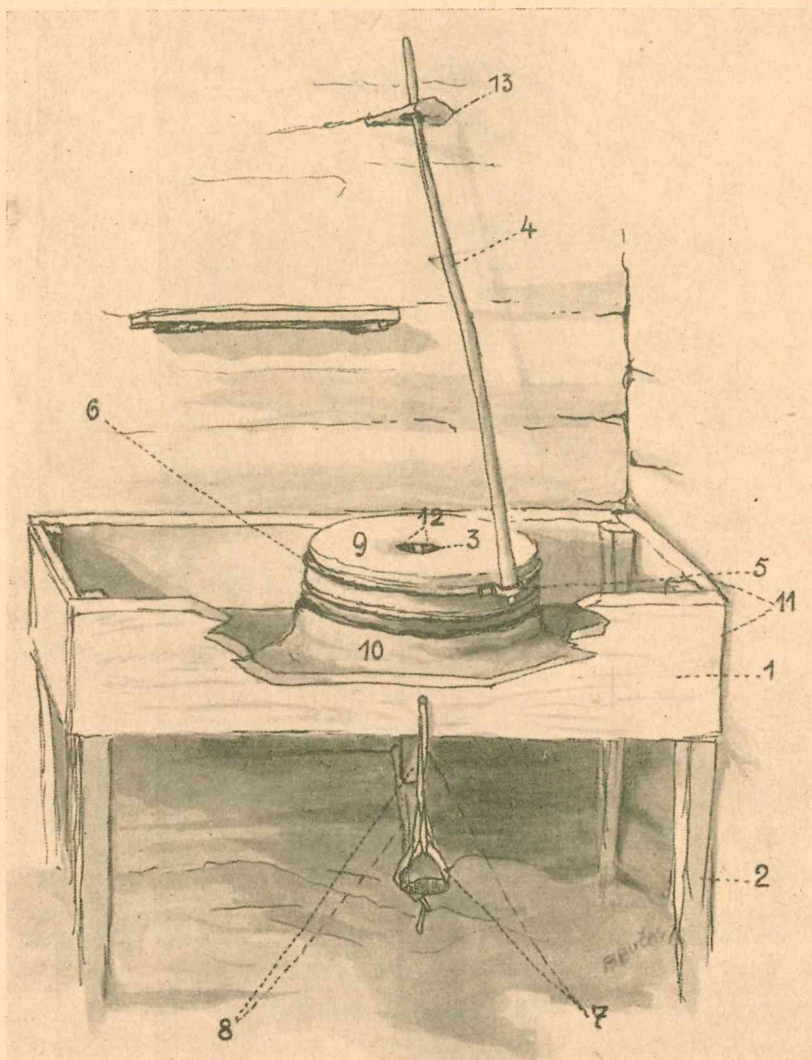
Gelda, Pl.; n i e k o t ė, Rg. — visur vartojama tešlai minkyti, skalbiniams trinti ir kt.

Geležė (gv. kl. g e l a ž ė), Pn.; g e l e ž i s, Rm.; peilis visur; paprastai skiriami: p e i l i s b a l a n s k e l i s, Ar.; p e i l i s l e n k t i n i s, p e i l i s m e š k o t i s, Ar., arba m e d i n a k o t i s (Pl.), p e i l i s b r i e d k r i a u n i s ir kt. Dalys: a š m e n y s, g e l e ž ė l ė, g e l e ž i u k ė, Kk.; g e l e ž t ė, Ar.; k r i a u n o s, visur.

Girnakalys, Ar. — metalinis įrankis girnoms plakti.

Girnos, visur — jomis kiek senėliau visi sodžiaus gyventojai namie miltų prasimaldavo; dabartiniu metu po truputį pradeda nykti (5 pieš.). Dalys: 1 — k r a b a, Kd.; s k r y n i a, Gs.; g i r n a l e n t ė, Krn.; 2 — k o j o s, Gs.; 3 — p u m p u r ė (= ji laiko viršu-

tinę girnapusę), Pn.; (= ąžuolinis skersinėlis, kuris įtaisytas girnų stukėje), Pnm.; 4 — g i r n a t r a u k i s, Kk.; k o č i u l ė l i s, Pr.; m i l i n i s, Pm.; m i l i n y s, Pnm.; 5 — k l a p a t ė, Pn.; (k l e b e t ė = medinė, stataus, trikampio pavidalo, lentelė, kurion įsta-

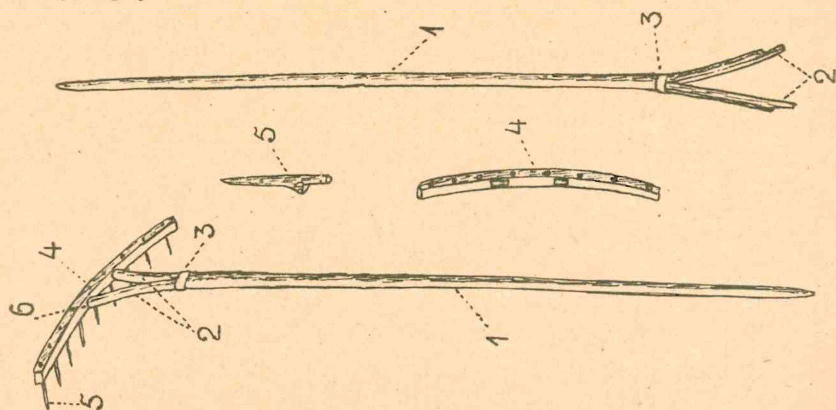
5 pieš. Girnos.

toma viršutinė milinio dalis, 13, Pnm.); 6 — girnų lankas, Pn.; 7 — meška, Pn.; sukutis, Kk.; spruduklis, Pr.; veržtukas, Kk.; 8 — spyruoklis, Kk.; varpstė (= įkalta apatinėse girnose ir įstatoma pumpurės skylutėn girnoms pakelti), Pn.; verpstė (= smailas ąžuolinis kuoliukas, kuriuo nuleidžiama ir pakeliama viršutinė girnapusė), Pnm.; 9, 10 — viršutinė ir apatinė girnapusė, Pn.; 11 — skrynutės kraštai, Pn.; 12 — kašė, Kk.; prapiestė, Pn. (= anga, kuria bemaldami grūdus supilia); 13 — klapokas, Kk.; klebetė, Pnm.

Gnyplės, Pn. replės, Kd.; žnyplės, Kn. — įrankis vynims traukti ir kt. atatinkamiems darbams dirbti.

Grabukas, Ar.; griebtukas, Ar. — juo skrylius iš puodo išgriebia.

Grąžtas, Ar.; granžtas, Šl.; gręžtas, Js., — juo skyles medyje gręžia.

6 pieš. Grėblys.

Grėblys, visur vartojamas šienui, javams ir kt. grėbti (6 pieš.). Dalys: 1 — grėblakotis, Kk„; grėbliakotis, Ps.; kotas, Pv.; 2 — žiotys, Sm.; šakumas, Pn.; 3 — žiedas, Sm.; lankelis, An.; 4 — galva, Ps.; kačka, Krn.; šiekštas, Rk.; šiekšta, Vb.; šiekštas, Kr.; 5 — dantys, Sm.; dančiai, Pg.; grėbliadantys, Pn.; pirštai, Kk.; virbalai, Krn.; 6 — pleitas, Kr.; pakalėlė, Pv. Be to, jei grėblio galva esti be žiočių, tai į ją įtveriamas grėblalankis, Kk.

Grustuvas, Šd.; grustuvė, Pš.; laistas, Pv., piestelė, Pš. — įrankis kietoms medžiagoms ir kt. grūsti.

Ildeginis, Ar. — įrankis, kuriuo skylutės medyje išdeginamos arba, nagines lopant, skylutės praplatinamos, Kn.

Jasiklis, Ar. — pagaliukas, kuris kišamas į nupintų vyžų ąsas, kad pastarosios geriau išsitemptų.

Kabliukas, Ar. — medinis įrankis pirštinėms megsti.

Kablys, visur vartojamas įrankis, mediniu kotu ir užlenktu geležiniu galu, kam nors užkabinti.

Kačerga, visur vartojamas įrankis, kuriuo iškūrentos krosnies žarijas sustumia.

Kaišena, Krn. — pusapskritų ašmenų peilis, kuriuo drožiamas geldų, lovių ir kt. dugnas.

Kaltas, visur vartojamas įrankis skylėms iškalti.

Kaplys, Bs. — senas atšipintas kirvis, kuriuo tekapojamos žemės.

Karbas, Ar.; kãšė, Krn.; kašikas, Al.; keselys, Pl. — pinamas iš vytelių arba karnų ir vartojamas bulvėms, vaisiams ir kt. atsinešti arba supilti, vilnoms laikyti ir t.t. Dalys: lankas, spyreliai ir šonai, Pn.

Karštuvai, Gs. — vartojami vilnoms karšti.

Karukai, Ar. — vartojami žiemą rąstams iš miško vežti. Dalys: skersinis, pavažos, stipinai, paduška, padriezai, Ar.

Kastuvas, Gr. (retai tesakoma), lopeta, Pn.; špatas, Js. — visur vartojamas įrankis žemėms kasti. Dalys: 1) galva, Gd.; lyžė, Ar.; 2) kotas, Gd.; 3) kursiukas, Nm.; naurelis, Šl.; rankena, Gd.; rankinėlė, Kk.

Kaškos, Pn. — šeši surišti pagaliai, kuriais vežama šienas iš kluono daržinėn.

Kątilas, visur vartojamas vandeniui sušildyti. Dalys: ausys, lankas, šonai, dugnas, Js.

Katinas, Ar. — oblius, kuriuo obliuoja vienas žmogus.

Kauptukas, Gr., koplė, Sb. — įrankis bulvėms apkaupti.

Kaušas, Sm.; samtis, Pl. — medinis, ilgu kotu įrankis vandeniui atsigerti; kitur kaušu ėdalas kiaulėms krečiamas.

Kazlai, Pl.; ožys, Gr. — įrankis malkoms, kai jas pjausto, pasidėti.

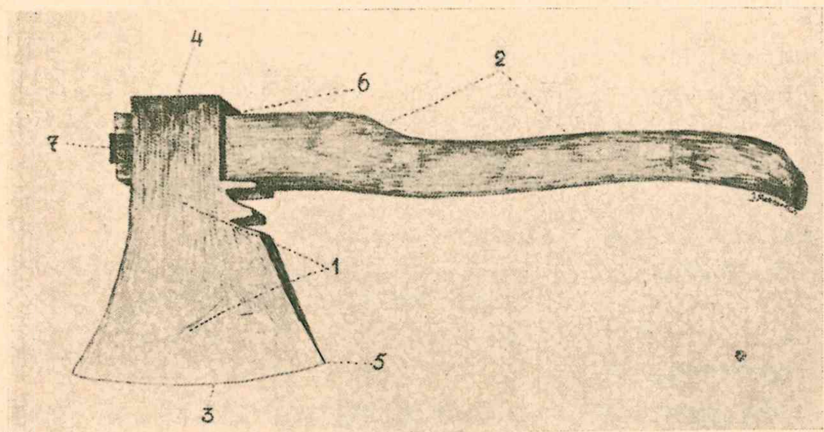
Kẽdė, Pr. — pailgas suolelis be jokios atramos.

Keptuvė, Gr.; keptuvas, Aš.; patelnia, Ar.; spirgintuvas, Rs. — joje visur lašinius spirgina, blynus kepina ir kt. Keptuvė, Gr. — dažniau esanti minima už petelnę.

Kerėbla, Kk. — ant jos pastato įminkytą duonkubilyje duoną.

Kesčiai, Ar.; kesčiukai, Ar. — dvi karteli, kuriom šiaudų arba šieno atsineša.

Kibiras (mano klausinėti asmenys gyvoje kalboje šio žodžio negirdėję, nes visur esą sakoma „viedras") — visur vartojamas vandeniui pasisemti ir kt. Dalys: šulai (šuleliai), Pl.; utarai, Pl.; dugnas, Pl.; lankai, Pl.: lankelis, Pr. (= juo nešama kibiras); loškaris, Gs.; pasaitas, Rm.; paseitas, Už.; vanškaris, Šl.; vaškaras, Bs.; vaškaris, Rm.; vaškarys, Sr. (= visais nešama kibiras). Dviem kibiram vienu metu nešti imami: keščiai, Šl.; naščiai, Al.; naštuvai, Pr.; neščiai, Rm.; neštuvai, Šd.; nėščiai, Pl.

7 pieš. Kirvis.

Kirvis, visur vartojamas kam nors kapoti, nukirsti ir kt. (7 pieš.). Dalys: 1 — galva, Pv.; 2 -- kirvakotis, Pn.; kotas, Už.; 3 — ašmenys, Pn.; ašmenai, Nm.; ašmens, Pv.; 4 — kirvapentė, Gd.; kirvapentis, Bs.; pentė, Bs.; pentis, Pn.; 5 — žumbas, Pv.; 6 — skylė, Už.; 7 — pakala, Nm.

Kylys, Pš.; k l ỹ n a s, Pl.; p l e i š k a s, Pš.; p l e i š t a s, Sb. – visur vartojamas pasmailintas medžio gabalėlis sienojams ir kt. skelti arba kam nors pakalti, kad tvirčiau laikytųsi.

Knablius, Krn. — įrankis trimis nagais bulvėms kasti.

Kočėlas, Pl.; k o č i o l a s, Ar.; k u č ė l a, Rm.; k u č i l a s, Gv. k u č i o l a s, Ar. — įrankis, kuriuo virėjas tešlą kočioja. Daugelyje vietų „kočėlu" vadina ir tuodu įrankiu, kuriais lyginami (= kočiojami) skalbiniai, tačiau kitose apylinkėse pastaruoju atsitikimu apskritąjį įrankį, aplink kurį vyniojama lyginamieji skalbiniai, vadina: „kočėlu", o rumbuoto paviršiaus dalį, kuria skalbiniai lyginami, — r u m b e, Šd. Abudu įrankiu skalbiniams lyginti kartu vadina: v a l k a u n y č i a, Ar.; v o l k a s, Pg.; v u l k o n a s, Št.

Kopėčios, Pl. — visur vartojamos augštesnėn vieton palypėti.

Korba, Ar. — visur vartojamas įrankis skylutėms išgręžti.

Kratilas, Ar. — didelis rėtis, javus kulus, virkščioms nuo grūdų atskirti.

Krepšas, Gr. — įrankis žuvims gaudyti.

Krėslas, Gs. — kedė su atsilošimu nugarai.

Krijas, Ar.; k a š ė, Pr.; r e d u l a s, Ar.; s k r y l e k a s, Ar. — vytelinė arba lazdyninė pintuvė, lentelės pavidalo, kuri vartojama išgriebtiems iš puodo valgiams (skryliams ir kt.) padėti.

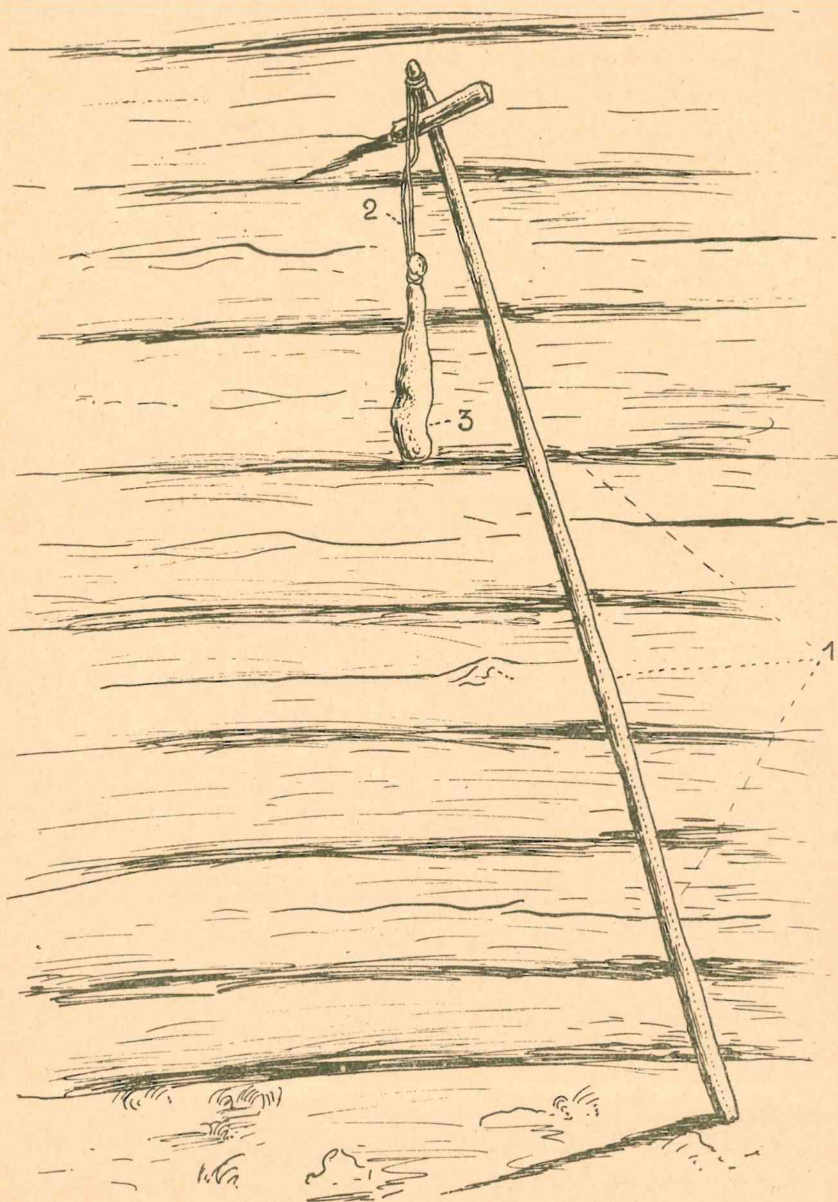
Krijelis, Kn. — įrankis siūlams suvyti.

Krytė, Tt. — įrankis žuvims gaudyti.

Kryvuliai, Pg. — jais vasarą sienojus ir lentas veža. Dalys: r y š y s; k r i v u l k o s; p a d u š k a; s t e b u l ė; š e r d e š n i k a s; r a t a s; s t i p i n a i; š p l ĩ n t e l i s; a š i s; b u k s v a; l e n t a (žiūr. ratų piešinį).

Kubilas, visur vartojamas medinis padaras vandeniui ir kt. skystimams supilti, grūdams arba miltams laikyti, kraičiams sudėti r kt., užtat ir skiriami: d u o n k u b i l i s, Kk.; k r a i č k u b i l i s, Sm. ir kt.

Kultuvas, Pl.; s p r a g i l a s, Gr. — seniau visur vartotas ir šiandien daugelyje vietų tebevartojamas įrankis javams kulti (8 pieš.). Dalys: 1 — k a r t e l ė, Gd.; k o t a s, Nm.; s i a u s t u v a s, Pv.; s i a u s t u v ė, Vb.; s p r a g i l y č i a, Krn.; s p r a g i l k u t i s, Ar.; 2 — j a u k š t a s, Rk.; j u n g ą s, Pg. p a n a r a, Gd.; pa-

8 pieš. Kultuvas.

naras, Sr.; panėralas, Sb.; paraišalas, Krn.; pasaitas, Bs.; pasetas, Gr.; riščius, Rm.; ryšys, Ps.; 3 — buoželė, Gr.; buožė, In.; galva, Gl.; spragėla, In.; spragila, Ps.; spragilas, Rm. Jei ryšys esti virvelinis, tai jį vadina „ryšiu", o jei odinis — „jungu", Mž. Be to, kaikuriose apylinkėse buožės galas apsiuvamas „suktos" odos gabalu ir prie to galo pririšama jungas; tą odos gabalą tuomet vadina „apsiuva", Krn.

Kultuvė, visur vartojama žlugtui velėti.

Kūjelis, Šl.; plaktukas, Pl. — visur vartojamas nedidelis įrankis, koteliu aprūpintas, kam nors pakalti ir kt.

Kūjis, Kd.; kūjus, Js. — sunkus geležinis įrankis, kuris aprūpintas kotu; juo skaldo akmenis ir kt. darbus dirba.

Laidykla, Pg.; laidynė, Ar.; mėtyklė, Pl.; palaidinė, Bs. panara, Pr.; papusčalka, Gd.; svilinyčia, Rk.; virvintas, Pl. — piemenų virvelinis įrankis akmenims svaidyti.

Laistuvas, Krn.; leistuvas, Ar. — vieno valdomas ilgas oblius, kuriuo obliuojama lenta sulyginama (= nuleidžiama).

Lakasas, Gd.; lakasiukas, Gd. — vartojamas linų galvutėms daužyti, kai norima iškulti iš jų sėmenys.

Lanktis(čio), Ar. — įrankis siūlams iš špulės į sruogas išvynioti Dalys: striučkė, rageliai, kojos, Krn. Be to, skiria: kryžavą ir skeltą lanktį.

Latakas, Mž. — lovys grūdams įpilti. Dažniausiai „lataku", „latakėliu" vadina sulai leisti lovelį, kuris įkalamas į pragręžtą medyje skylę, Kk.

Lentynos, visur vartojamos kam nors padėti arba susidėti: puodynėms, dubenims, šaukštams ir kt.

Ližė, visur vartojama kepamai duonai krosnin šauti.

Lopšys, jame visur vaikus supa; kartį, ant kurios lopšys pakabinamas, vadina: lingė, Pn.; linginė, Ar.

Lova, joje visur žmonės guli. Dalys: galvūgalis, Gr.; kojūgalis, Gr.; šonai, Pl.; lentos, Gs.; kojos, Pl.

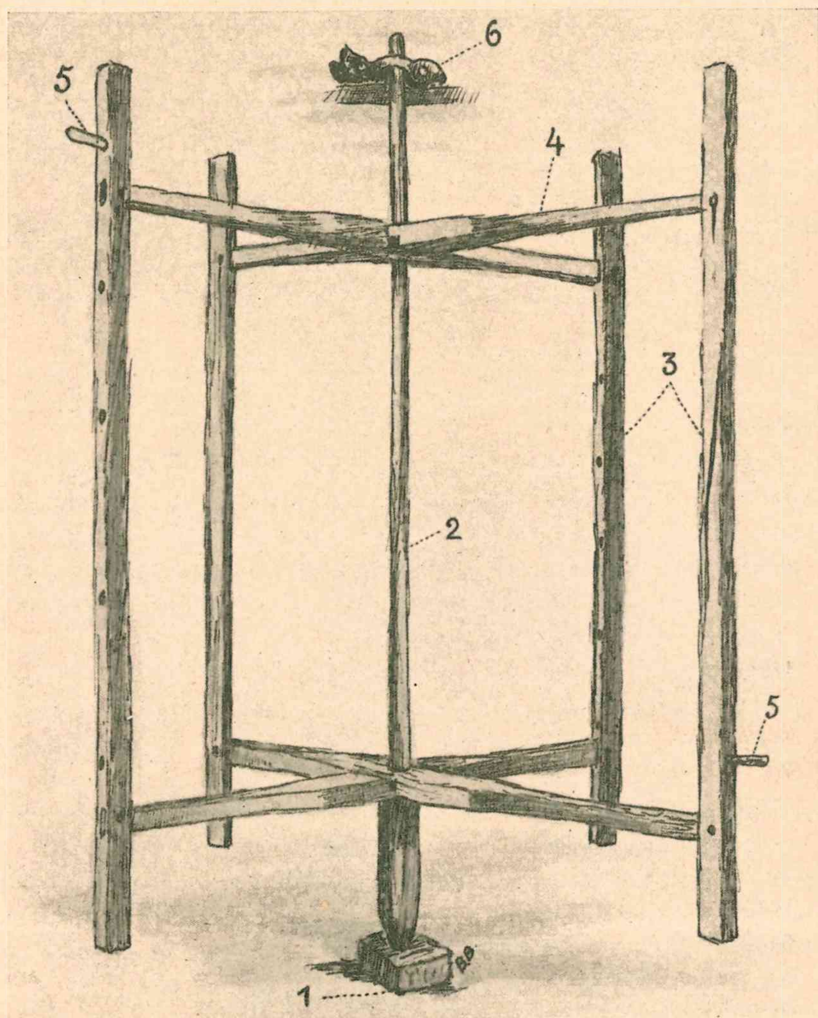
Lovis, Gs.; lovys, Pl. — visur vartojamas kiaulėms ir kt. naminiams gyvuliams šerti.

Maišė, Rg. — nupintas iš virvučių maišas, kurian prisikišama kelionei šieno ir kt. pašaro arkliams šerti.

Malkinykas, Šd. -- nedidelis puodelis pienui gerti.

Marška, Kk. — žuvims gaudyti įrankis. Dalys: n y t a i, Kk.; s v a r s č i a i, Kk.

Matikas, Krn. — ištisas, be nagų, įrankis bulvėms kaupti ir kasti.

9 pieš. Mestuvai.

Mentė, Sm. — medinis, nedidelės lopetėlės pavidalo, įrankis, kuriuo duoną įmaišo arba, alų darydami, salyklą varto. Be to, kaikuriose vietose „mente" vadina ilgakotę medinę lopetą, Sr.

Menturis, Ar. — pirštuotas įrankis verdamai košei sukti.

Mestuvai, Krn. — įrankis, kuriuo, prieš audeklą ausdami, siūlus nuo krijelių sumeta (9 pieš.). Dalys: 1 — kaladė, Vb.; kaladėlė, Ps.; 2 — kartis, Pn.; 3 — šonai, Pn.; 4 — skersiniai, Ar.; 5 — kuoleliai, Vb.; 6 — ropė, Vb.

Meškerė, Kn.; meškerys, Pl. — visur vartojamas įrankis žuvims gaudyti. Dalys: meškerykotis, žilka, kamštis, kablelis, Rm.

Mintuvai, visur vartojamas įrankis linams minti (10 pieš.). Dalys: 1 — kazlas, Gs.; 2 — raitas, Pn.; raitelis, Gs.; 3 — rankena, Vl.; 4 — žiotys; 5 — kojos, Vb.; 6 — velkė, Pn.

Muklė (gv. kl. mukla), Ut.; akis, Sr.; nerkla, Al.; panerkla, Al. — ašutinė kilpa, kurią pririša ant ilgos kartelės ir gaudo lydekas.

Muštokė, Pl.; baikelė, Krn.; kalatauka, Gr.; muščiokė, Kn.; muščiolkė, Sm.; muštauka, Gd.; muštaukė, Št.; muštukė, Ar.; muštuvas, Ar.; muštuvė, Gd. — visur vartojamas įrankis sviestui mušti (11 pieš.). Dalys: 1 — statinė, Gs.; 2 — viršelis, Gs.; viršiukas, Pn.; 3 — lankai, Vb.; 4 — kryžiokėlis, Krn.; lazdelė, Gs.; medelis, Nm.; menturėlis, Pn.; menturys, Vb.; 5 — galva, Vb.; muštukai, Gs.; sparniukai, Rz.; 6 — skylutė, Vb.; 7 — kotas, Vb.; kotelis, Gs.; 8 — dugnas, Vb.; 9 — šuleliai, Pn.

Napilnikas, Ar.; nupielnikas, Kr. — plieninis, šiurkštaus paviršiaus, įrankis peiliams ir kt. galąsti.

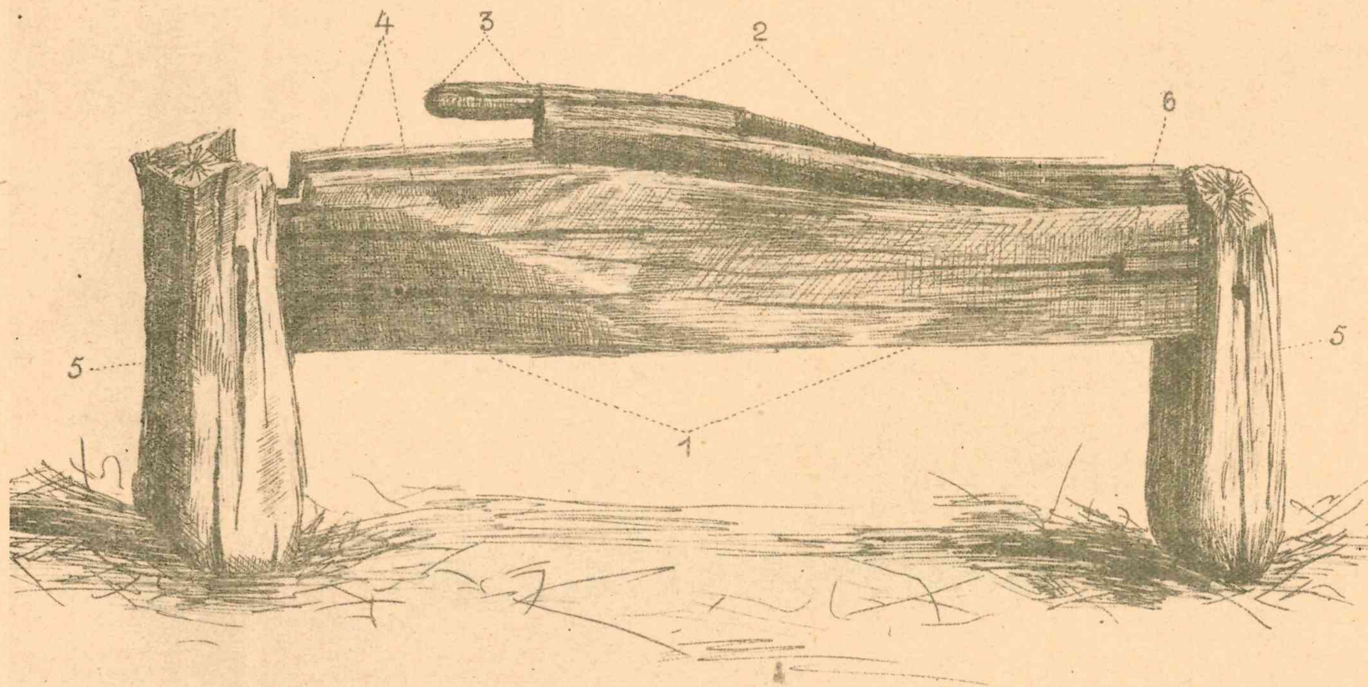
Oblis, Ar.; voblius (gv. kl. vablius), Krn. — visur vartojamas įrankis lentoms obliuoti.

Padielkas, Krn. — apskritas pagalys, kuris padedamas ant priežados (krosnyje): kai kepa duoną, tai per jį stumia ližę.

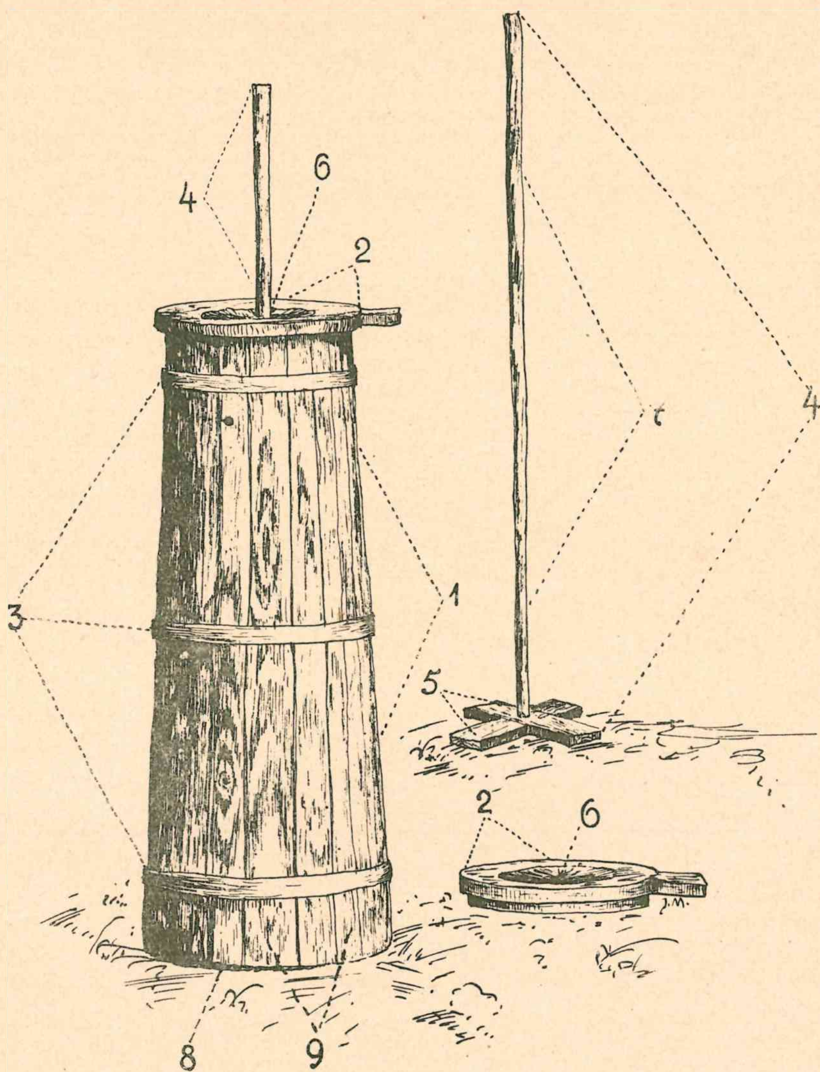
Padvalakas, Pl. — tinklas žuvims gaudyti.

Pagaikštis, Kk. — šluota iškūrentai krosniai šluostyti.

Pakinktai, visur vartojami arkliams prieš važiavimą pakinkyti. Dalys: aivos, Krn.; ievos, Pl. — šikšnos, pavalkų šonuose pritaisy-

10 pieš. Mintuvai

11 pieš. Muštokė.

tos, kurios kabinamos už ienų galų; a p i n o s, Krn.; a p i n a s r i a i, Pr.; a p i n a s r i s, Ar.; a p i n a s t r i s, Krn. — kanapinė arba lininė juosta, kuri taip susiūta, kad ją galima būtų pamauti arklio galvą; b a l n e l i s, Pl. — dedamas arkliui ant nugaros

diržas, Krn.; paprūga, Pr. — juosta, kuri eina arklio krūtinės apačia ir priveržia balnelį; kaklininkai, Kk. = našilninkai; kamanos, Ar. — šikšninis apinasris be pavadžio; kamontai, Sm.; kamantai, Pl. — medinės pavalkų dalys; kantaras, Krn.; kantoras, Kk. — geresnės rūšies kamanos; kinkamasis lankas, Pn.; kryžaukas, Kk.; pakartis, Gd. — pavalkų dalis; pakeliama, Pl.; padpinčius, padpinka, Krn. — šikšninis diržas, kuriuo pakeliamos ienos; permetamas per balnelį; pakunktys, Pv.; pastaronkos, Pl.; viržiai, Js. — storos kanapių virvės, kurios įvertamos į pavalkus; pavadys, Js.; pavadis, Sb. — lininė arba kanapinė raikštelė, kuri pririšama prie apinasrio; pavalkai, visur maunami arkliui ant kaklo; pynės, Gd.; kopos, Krn. — šiaudinės pavalkų dalys; rūdylai, ūdylai, Krn.; žąslai, Ar.; žąslos, Ar.; cūgliai, Sr. — geležinės kamanų dalys, kuriomis įžabojamas arklys; sąsprąstė, Gd.; zasprąstė, Bs.; sąmatas, Kn.; sumata, Pl. — lininė virvelė arba ilga šikšnelė pavalkams suveržti; šlajai, Pl.; šlejai, Krn.; šleikos, Js. — dedami arkliui ant nugaros; vadžios, Ar.; vadelės, Kd. — jomis valdomas pakinkytas arklys; žaptai, Ar. — apinasrio dalis, prie kurios grandelės pririšamas pavadis; žibrikė, Gr.; abrakinė, Sb. — maišelis arkliui avižų paduoti.

Pakopos, Šl. — rąstagalys, užkirstu paviršiumi, kuriuo lipa ant šieno.

Palaidinys, Pl.; palaidinė, Tt; užlaistinis, Sr. — žuvims (lydekoms) gaudyti įrankis, kuris paleidziamas vandenin su prikabinta prie jo kabliuko žuvele.

Pamina, Jn. — suolas, kuriame pritaisyta vieta kojoms pasidėti.

Pečius, visur mūrijamas trobai apšildyti. „Krosnies" mano klausinėti asmenys gyvoje kalboje sakosi negirdėję. Dalys: gobtūras, Kk.; koptūras, Rm; juška, visur; kąkta, Kk.; kaktinė, Pg., kaktinis, Kk. — priešakinė pečiaus dalis; papečėlis, Pl.; kapečėlis, Sb.; papečkys, Bt.; papelučkis, Št.; pečelis, Pg.; pečka, Kk.; pečionė (gv. kl. pečiona), Pl.; pečiurka, Kn.; pečiurkas, Sr.; priežda, Pg.; priežieda, Sr.; priežiedis, Šd.; prižeda, Kk.; papriežde, Pg.; pečdangtė, Pl.; pegždantė, Šd.; pregždan-

tė, Kk.; priekšdangtė, Sr. — skardos gabalas pečiui uždengti; šalipečius, Gr. Dūmus senovės trobose išleisdavo pro augštinį, Pl.; dabar jie išleidžiami pro kaminą.

Perkalas, Pl.; perkulas, Kn. — žabinė tvora, kuri tveriama skersai upės žuvims gaudyti.

Piela, visur vartojamas įrankis medžiams pjaustyti. Skiriama: didžiulė piela, Pn. arba išilginė piela, Gd.; mažylė piela, Pn. arba pielelė (gv. kl. pielala), Pl.; pjukliukas, Ar.; skerspjūvė piela, Gd. Dalys: piela, Pl. arba pjūklas, Gs.; pjūklė, Jn.; rėmai, Gs. arba romai, Jn.; rankena, Jn. arba rankelė, Nm.; ragelis, St.; veržtuvas, Nm., virvelė, St.; bruzduklis, St.; dančiai, St.

Pielčius, Js. — įrankis kailiams džiovinti.

Piesta, visur vartojama kanapėms, sėmenims ir kt. grūsti.

Pipirnyčia, Ar.; muravikas, Šl. — įrankis pipirams grūsti ir juos sugrūstus laikyti.

Plūgas, visur vartojamas naujoviškas žemės ūkio įrankis žemei arti. Dalys: rankenos, Krn.; ienelės, Krn.; dišlius, Ar.; lenta, Ar. arba palyčia, Krn.; pavažėlė (ant jos šliaužia visas plūgas), Krn.; šenės, Ar.; kelmas, Ar.; nuoragas, Ar.; peilis, Ar. Dišliaus gale: kukis, Krn. ir štelvegos su branktais, Ar.

Poska, Rz. — joje laikomi taukai.

Pundulė, Ps. — joje laikomos supiltos paukščių plunksnos.

Puodas, puodukas — visur vartojami vandeniui kaisti arba viralui virti.

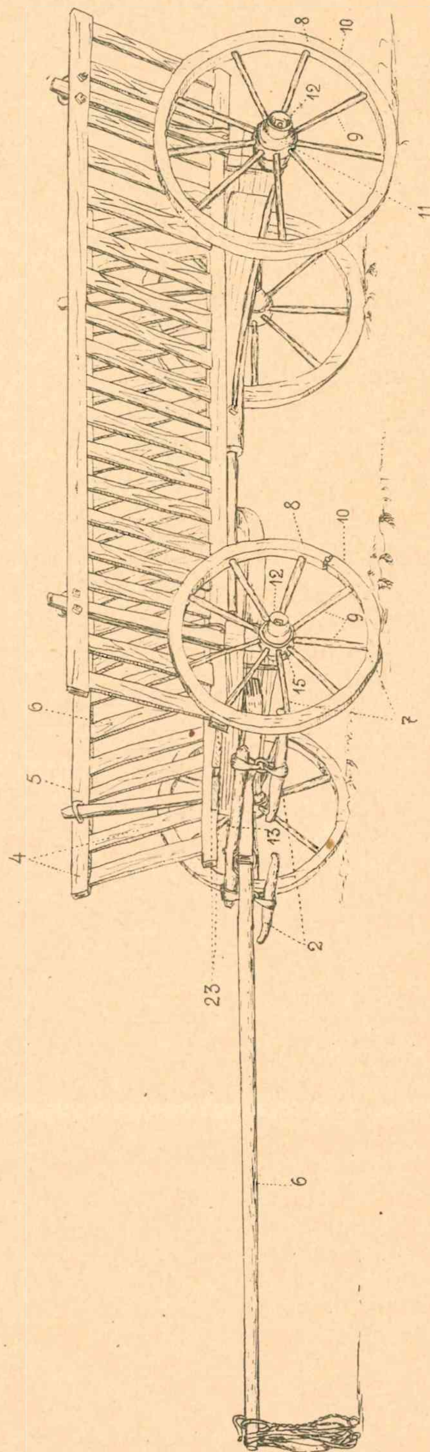
Puodynė, joje visur laikomas pienas ir kt.

Račpilis, Ar.; rašpeilis, Sb. — geležinis įrankis medžiui trinti, kad pastarasis pasidarytų lygus.

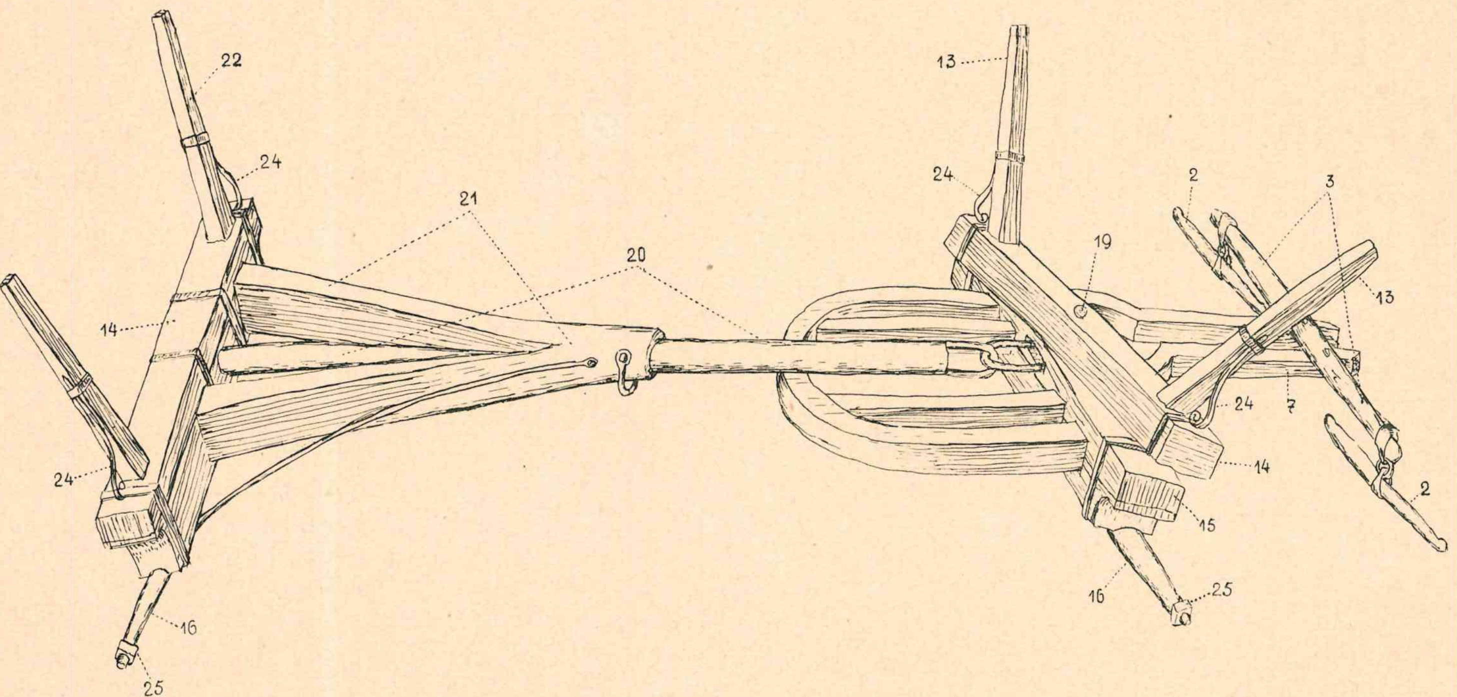
Rakietukai, Gr.; reketukai, Pn. — įrankis siūlams sukti.

Ratai, visur vartojami toliau pavažiuoti arba kam nors vežti. Visų ratų konstrukcijos skirtumų plačiai neminint, tenka pasakyt, kad ratai vartojami vienkinkiai ir poriniai (Pl.), medinašiai ir geležinašiai (Ar.). Vienkinkiuose ratuose (tie patys santykiai ir poriniuose) skiriame ienas su atasėjomis (Pl.), vežėčias (Pl.) ir tekinius (Ar.) arba ratus (Pl.). Dalys (12, 13 ir 14 pieš.): 1 — dišlius, Sr.; dišlys, Rz.; ielakštis, Sb.; 2 — branktai, Sr.; štelvoga, Sr.; štelvogas, Ar.;

4 — drabynos, Nm.; drubinos, Pr.; dranyčios, Pnm.; dronyčios, Pn.; varteliai, Krn.; 5 — drangos, Ar.; drungos, Pnm.; 6 — drobinlentė, Ar.; lentelė, Sr.; 7 tekinis, Ar.; ratas, Pl.; 8 — latrankis, Pnm.; ratlankis, Ar.; uratlankis, Bs.; 9 — stipinai, Bs.; špikiai, Kk.; 10 — karna (= ja apkaustomas ratas), Kk.; 11 — stebulė, Sr., Bs.; 12 — buksva, Ar.; jei ratlankis esti sudarytas iš atskirų gabalų, tai pastaruosius vadina „stukais“, Ar.; rekvá, Krn. = geležinis lankelis, kuriuo suveržiama stebulė abiem stipinų šonais; kad tekiniai nenusmuktų, medinašiuose ratuose jie užkišami: kaiščiu, Pl.; kalioniku, Sr.; lioniku, Js.; vageliu, Krn.; 13 – rungas, Ar; rūčka, Sr. (dažniausiai sakoma daugiskaitoje: rūčkos); 14 — krėslas, Krn., paduškėlė, Js.; poduška, Sr.; skersaplautis, Pnm.; kartais rungu arba rūčka vadinama 13 ir 14 kartu, tuomet 13 vadinamas „podporu“, Ar., o 14 — „poduška“, Ar.; 15 — skersininkas, Js.; 16 — ašys (priešakinė ir užpakalinė); 17

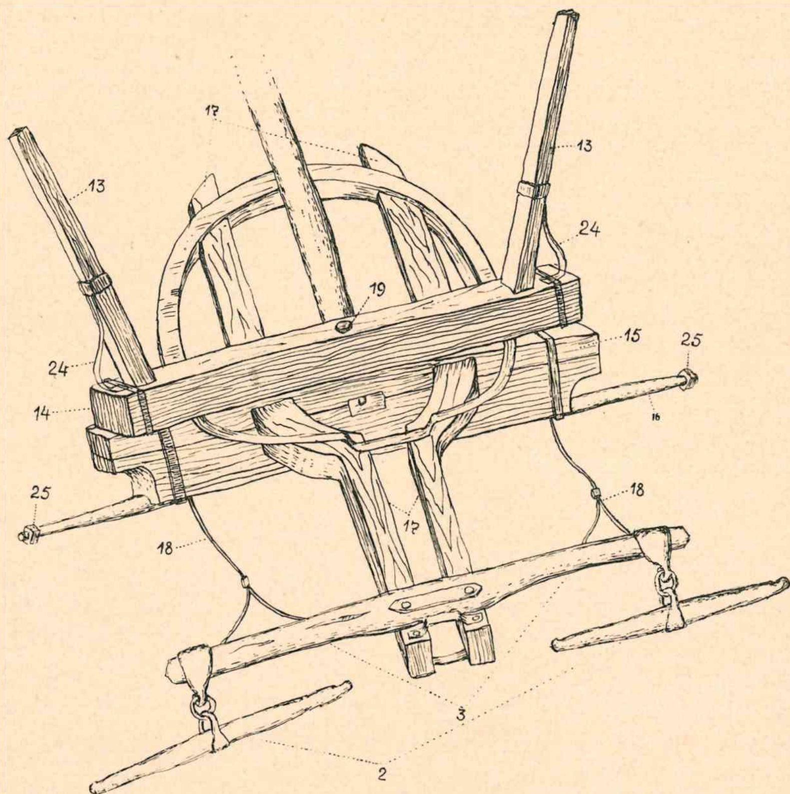

12 pieš. Ratai.

13 pieš. Ratų dalys

— š n i c a s, Sr.; š l a u n y s, Js.; 18 — a t a s ė j o s, Pn.; a t s a j o s, Js.; a c a i, Sr.; 19 — š e r d e k š n i k a s, Krn.; š e r d e š n i k a s, Js.; š e r e d e č n i k a s, Pl.; š i r d e č n i k a s, Bt.; 20 — l e m b o n a s, Krn.; p e r t r a u k t i s, Js.; z a v a r a s, Sr.; 21 — t r a i n i n i s,

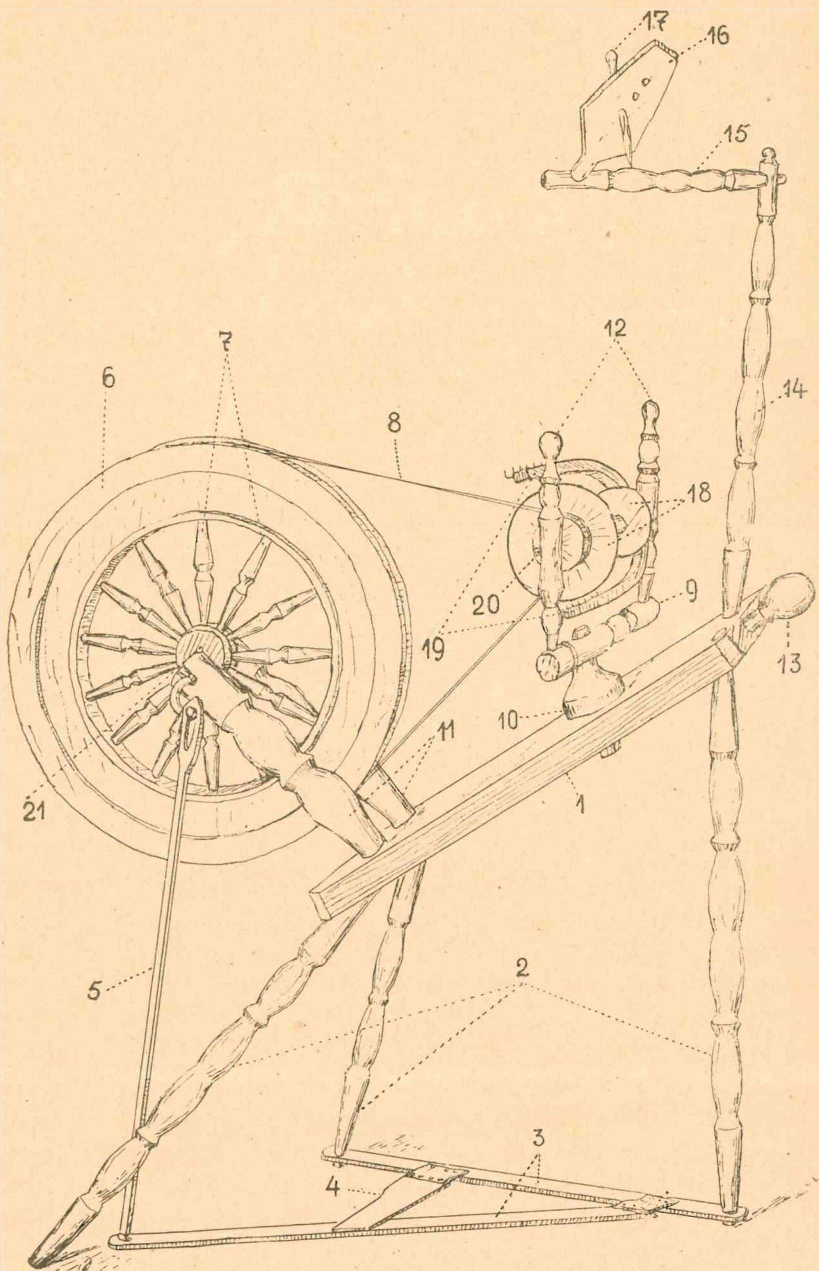
14 pieš. Ratų dalys.

Sr.; t r e i n i n i s, Rz.; 22 — l ū š n ė s, Js.; 23 — d u g n i n i s, Kd.; 24 — s p y r i a i, Js.; 25 — m u t e r k a, Ar. Be to, tenka paminėti, kad poriniuose ratuose skiriama: p i r m a g a l y s, Pl. ir a n t r a g a l y s, Kd., arba p a s k u i g a l y s, Pl. Kitų ratų dalių, kurios piešiniuose nepažymėtos arba kurios šio žodyno autoriui nevisai aiškios, minima šių:

a t r a m a, Kd. — sėdynės nugara; d r o t l i n g ė, Ar.; u b a n c a i, Ar.; — ?; g o n g's, Sm. — visi keturi neapkaustyti ratai; k a č k o s, Rm. — pagaliai, kuriais apkaišomas vežimas, kad ne-

išvirstų vežamas šienas; *karosai*, Js. = ašių apmušalas; = geležinės plokštys, kurios saugo ašis nuo dylimo, Krn.; viršutinis *puskarosis* ir apatinis *karosas*, Ar.; *kriukas*, Ar.; *kablys*, Pl. — dišliaus dalis, prie kurios užkabinami našilninkai, kaklininkai, Ar.; *liušnė*, Sr.; *lušnios*, Krn.; *lušns*, Sm. = lenkto medžio gabalas, kurio vienas aprūpintas grandimi, užmaunamas ant ašies ir pritvirtinamas kolioniku, o kitas — kartu su dranga pritvirtinamas liušpančiu prie *rūčko* (22, Sr.); = medinės dalys, prie paskutinių ratų, kurios vienu galų lušpančio jungiamas su rūčku, o kitu — smailu įeina į *tunę* (Krn.); = atremia ratų drabyną (Sm.); *liūšpančiai*, Sr.; *lušnapančiai*, Ar.; *lušpančiai*, Js. — pritvirtina liūšnę prie rūčko; *sėdynė*, Kr. — važiuojančiam atsisėsti; *skersaplaučiai*, Pnm. — jame laikosi vežėčių rūčka; *tunė*, Krn. — geležinė neìlga dalis, kuri vienu galu įeina į ašies galą ir neleidžia nusmukti ratui, o kitu — vamzdelio pavidalo — sunaudojama lušniai įstatyti; *vinės*, Pš. — grindys užkaltos ant ašies drauge su skersaplaučiu.

Ratelis, Sr.; *kalvartas*, Pl. — visur varlojamas siūlams verpti. Dalys (15 pieš.): 1 — *krėslas*, Pš.; 2 — *kojos*, Ul.; 3 — *pakojėlė*, Js.; *pakoja*, Ps.; *pakojis*, Vb.; *pamina*, Pš.; *paminėlė*, Ul.; 5 — *kojelė*, Pv.; *kalelė* (gv. kl. *kalala*), Sb.; *lapelė* (gv. kl. *lopełė*), Krn.; 6 — *ratas*, Ul.; *tekinis*, Js.; 7 — *šniurkas*, Ul.; *šniūras*, Pv.; *šniūrelis*, Js.; 9 — *skersinis*, Pv.; 10 — *ropė*, Pv.; *ropia*, Pv.: 11 — *iena*, Pš.; *ienelė* (gv. kl. *ienala*). Sb.; *šlaunelė* (gv. kl. *šlaunela*), Pn.; 12 — *panelės*, Pn.; *sargai*, Krn.; *sparnastulpiai*, Sb.; 13 — *šriubas*, Ul.; 14 — *prievarpstėlis*, Js.; *statinis*, Pš.; *statinėlis*, Pn.; *varpstas*, Ps.; *verpščiukas*, Vb.; vietomis: varpstu, Ps., varpsteliu, Pš.; verpščioku, Krn., vadina 14—15 kartu; 15 — *skersinis*, Pš.; 16 — *lenčiukė*, Js.; *lentelė*, Pš.; *lopeta*, Ul.; *varpstelis*, Pn.; *verpstė*, Krn.; 17 — *virbalas*, Ul., 18 — *špulė*, Js.; *špulia*, Ul.; 19 — *sparnai*, Ul.; *žirklės*, Krn.; 20 — *strička*, Pn.; *stričkė*, Kd.; *striučkė*, Krn.; *skremelys* (?), Sb.; 21 — *stebulė*. Smulkìas ratelio dalis: 9, 12, 18, 19, 20 kartu vadina „krūmu“, Krn.; žirklių puses vadina „ragais“, Krn., — jie aprūpinti „dantukais“, Krn.

15 pieš. Ratelis.

Ražas, Ar. — nubirėjusi, be lapų, šluota.

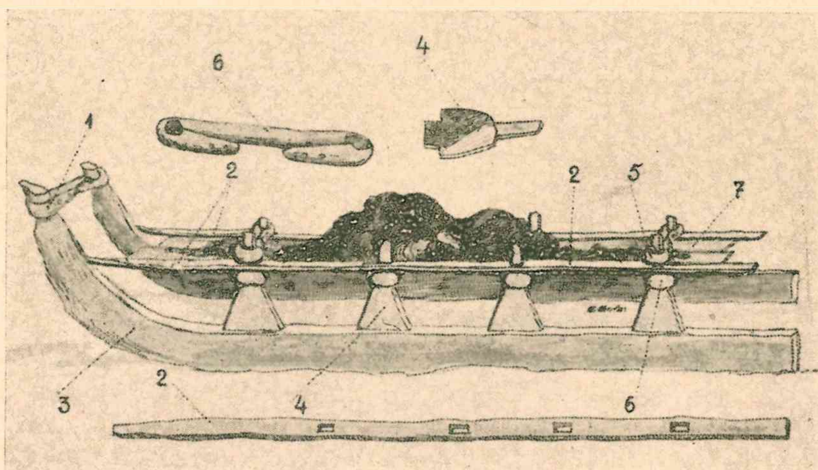
Rezginės, Ar. — du virvelėmis išpintu ir vienas su kitu sukabintu lanku, kuriuodu visur vartojamu pašarui atsinešti.

Rėba, Rm. — įrankis žuvims gaudyti.

Rėčka (gv. kl. račka), Pl.; rėčkelė (gv. kl. raškełė), Krn. — mažas medinis indas, kuriame, pav., paduoda šunims lakti.

Rėkštis, Jš.; rėtininkas, Ar. — vytelinė lentelė išgriebtiems iš puodo virtiniams ir skryliams padėti.

Rėtis, Krn.; sietas, Pl. — visur vartojamas miltams sijoti ir kt. Aplinkui dugną padarytas liepinis „abriečkas“, Krn.

16 pieš. Rogės.

Rogės. jomis visur žiemą važinėja. Dalys (16 pieš.): 1 — gakta, Pnm.; gaktinis, St.; kaktinis, Pn.; 2 — užkala, Pn.; užkalė, Pm.; 3 — gužai, Vd. (girdėjau: skardūs, staigiai užriesti gužai); lonkės, Pm.; lunkės, Ps.; pašliūžos, Js.; pavažos, Gs.; 4 — stipinai, Pn.; kulbės, Krn.; 5 — vinkšnos, Pnm.; 6 — balžienai, Ps.; balžienos, Gs.; kampos, Ar.; užvinkšnės, Pnm. (= pagalėliai, kurie apriečia rogių stipinus ir ant kurių padėtos lentos); skersiniai, Krn. Kur nors važiuojant ant rogių kartais uždedamos „ablažinos“, Gd.; „karabonai“, Js. Jei rogės esti porinės, tai į „kampas“

įdedami „rungai", Ar.; „stučiai", Krn. (= ilgi kuolai, kurie įdedami į roges malkas vežant).

Rulys, Pš.; valkočius, Ar.,; valkaunykas, Ar.; volkas. Pl. — visur vartojamas įrankis dirvai lyginti. Dalys: 1 — kaladė, Nm.; liemuo, Gs.; rulys, Pš.; velenas, Pv.; volkas, Rk.; 2 — reštavonės, Pš.; rėmai, Pn.; 3 — kulokai, Pš.; kuolai, Pš.; 4 — jungas, Pš.; 5 — branktas, Pš.; 6 — ašis, Pv.; šerdešnikas, Pš.

Samtis (gv. kl. sumtis), Pl.; kaušas, Rm.; tulinys, Gr. — įrankis žuvims gaudyti. Kaušais ir samčiais tose pat vietose vadinami mediniai įrankiai vandeniui atsigerti.

Sėtuvė, Ar.; siekas, Šl.; račkelė, Ar.; underė, Rg. — šiaudinė kraitė javus sėjant grūdams įsipilti; girdėjau sakant ir „atnešk underę šieno", Rv.

Skaptas, Ar.; skaptukas, Gr. — juo nutašytus klumpes, samčius ir šaukštus skaptuoja.

Sketeris, Gd. — pagaliukas praskeltu galu akmenims laidyti.

Skląstai, Ar.; sląsnos, Bs.; sląstai, Pn.; spąslai, Sr.; spąstai, Ar. — jais visur peles ir kt. žvėrelius gaudo.

Skliutas, Krn. — platus kirvis, kuriuo medžius, namus statydami, tašo.

Skrynia, Krn.; kuparas, Ar.; kupras, Šl. — joje visur drapanas laiko.

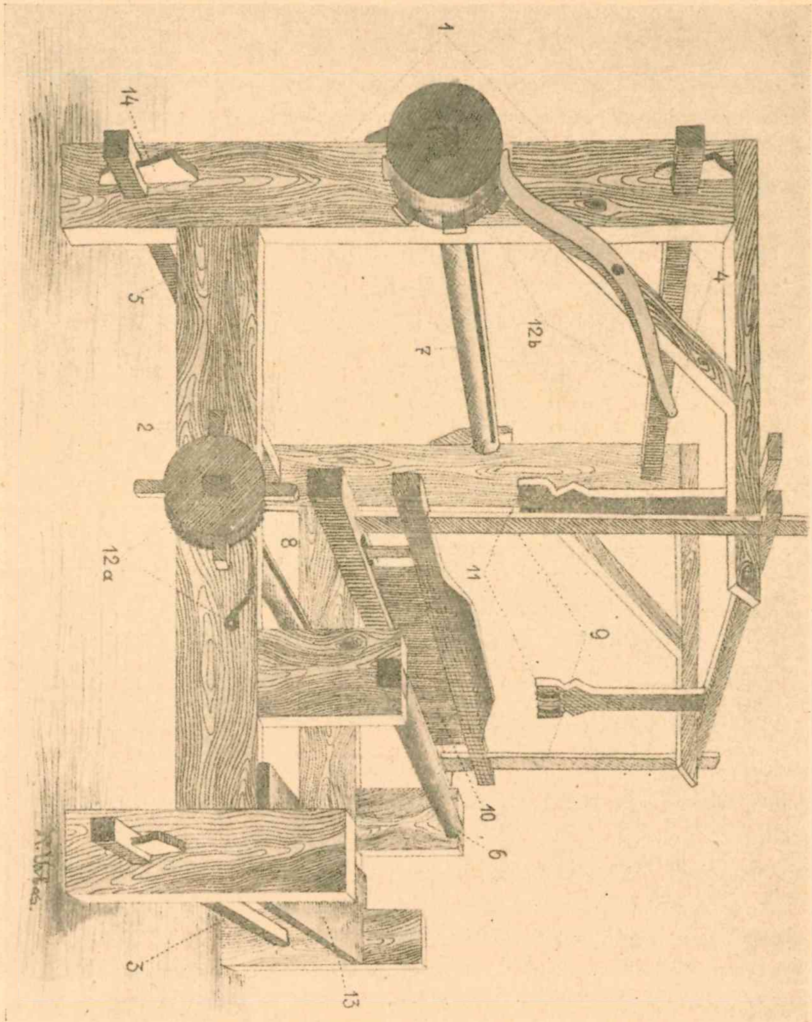
Skučia, Js.; čerpė, Ar.; terlė, Krn. — joje aguonas virėjos trina.

Stajokas, Js.; stajoklis, Kk.; stajūnas, Kk.; staklà, Sr.; staklės, Js.; staliūnas, Ar.; statinė, Ar.; statinyčia, Kk.; stojalka, Sr.; stovynė, Pl; stovynėlė, Kk.; piesta(!), Js. — padaromas mažiems vaikams pripratinti stovėti; turi pavidalą nedidelio staliuko, kuris apverstas augštyn kojomis ir aplinkui aptvertas.

Stãkė, Ar.; žeberkla, Gr.; žeberklas, Tt. — įrankis žuvims badyti.

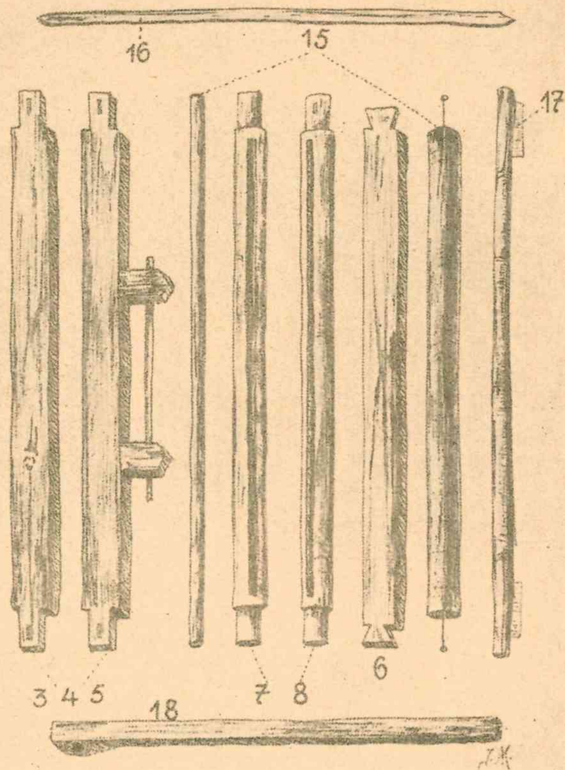
Staklės, Pl.; varstotas, Krn.; audžiamas varstotas, Kn. — jomis visur namie audeklus audžia. Dalys (17, 18, 19 pieš.): 1 — gembė, St.; 2 — šlaunis, Pn.; 3, 4, 5 — skersiniai, Pn.; sunėrimai, Gs.; 4 — augštutinis skersinis, Ar.; 5 — galutinis skersinis, Ar.; 6 — pakala, Pn.; pakalas, Ps.; 7, 8 —

velanas, Ps.; velenas, Pn.; 7 — augštutinis velenas, Ar.; 8 — žemutinis velenas, Ar.; 9 — muštuvai, Pn.; 10 — skie-

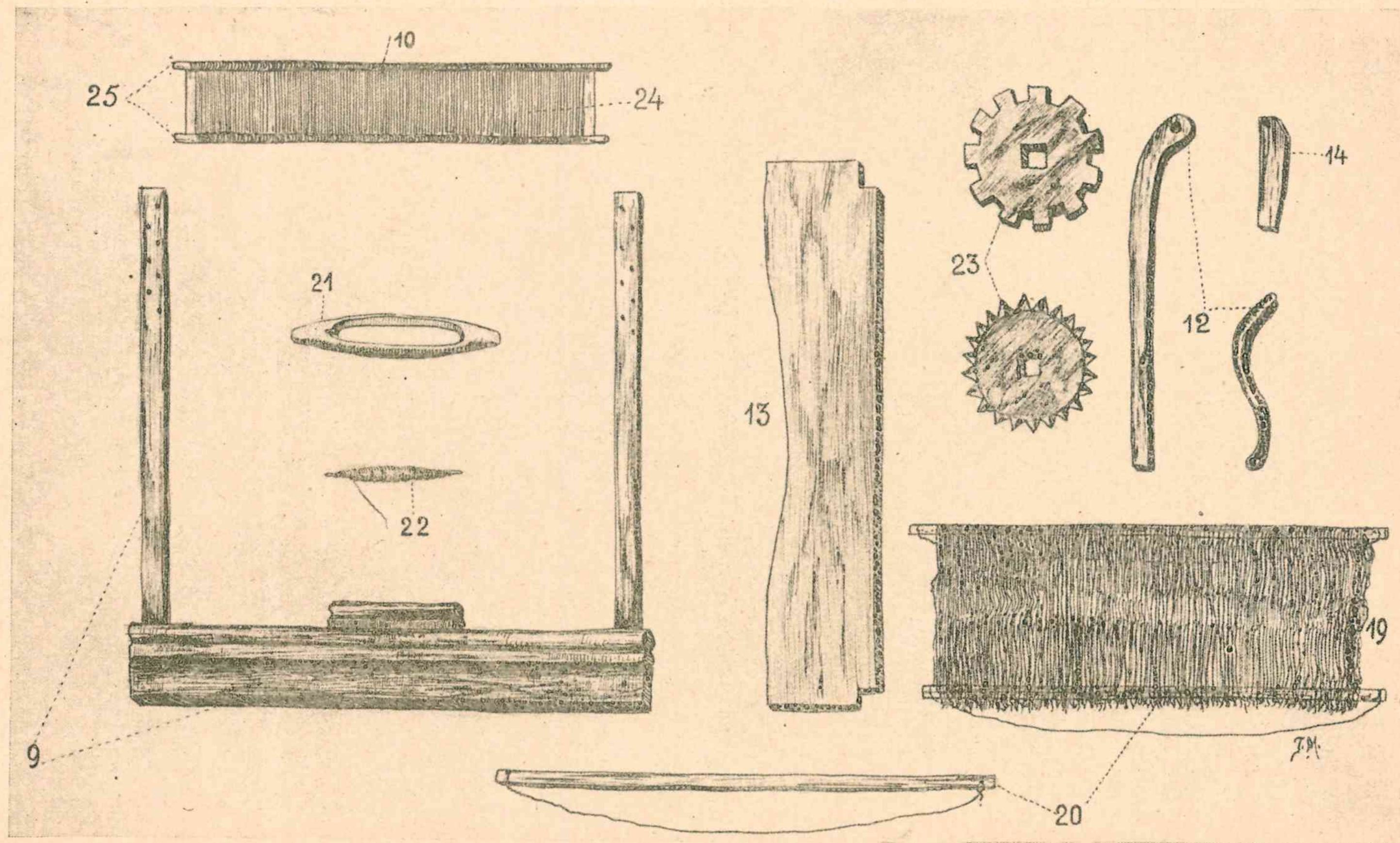

17 pieš. Staklės.

tas, Pn.; skydas, Vd.; 11 — rateliai, Pn.; skričkai, Kn.; stričkai, Vd.; skriduliukai, Ar.; 12 — branktas, Pn.; 12a — kebeklis, Vd.; rietkas, Kn.; 12b — lapė, Krn.; 13

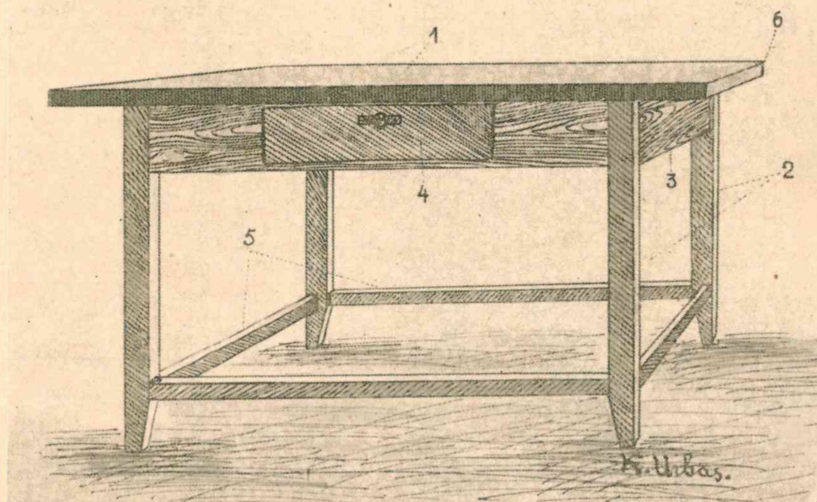

18 pieš. Staklių dalys

19 pieš. Staklių dalys.

— pasostė, Vd.; suolelis, Pn.; 14 — kylis, St.; 15 — kartelės nytims pakabinti; 16 — balana, Pn.; 17 — kartelė skietui pakabinti; 18 — pakoja, Ar.; 19 — nytys, Pn.; nytės, Ar.; 20 — rykštelė, Pn.; rykštė, Ar.; 21 — šaudyklė, Pn.; šiaudyklė, Ar.; 22 — šeiva, Ar.; 23 — veleno skridulys, Ar.; 24 — skieto dančiai, Pn.; 25 — skieto kraštai, Pn. Be to, Viduklėje visas staklių dalis vadina „buldais“, o atskirą dalį — „balžienu“; įrankį audeklui ištempti tenai pat vadina „spyriais“.

20 pieš Stalas.

Stalas, visur vartojamas valgymo metu valgiams pasidėti ir kt. Dalys (20 pieš.): 1 — lenta, Kk.; viršutinė lenta, Sm.; skomija, Pn.; viršus, Kd.; 2 — kojos, Rg.; 3 — šonai, Pš.; šoninė lenta, Sm.; šonų lenta, Kk.; 4 — stalnyčia, Pš.; stalčius, Kk.; 5 — pakojos, Rg.; paminos, Pš.; pastoliai, Rg.; pastolis, Pl.; 6 — kertė, kertis, Pn.; žam̃bas, Sp.

Stalinyčia, Ar.; stalnyčia, Kn. — lentelė tešlai kočioti ir kt.

Statinė, Gr. — bačka kopūstams raugti

Stotkas, Gr. — indas.

Striūgas, Krn. — visur vartojamas ilgas peilis su dviem rankenom medžiui drožti.

Stuopka, Kn. - indas plunksnoms supilti.

Suolas, visur vartojamas žmonėms atsisėsti. Dalys: a t r a m a, l e n t a, k o j o s, Gs.

Šakės, š a k e l ė s, visur vartojamos šiaudams nešti, vežimui krauti, mėšlui kratyti ir kt. Skiriame medines ir geležines šakes. Dalys: 1 — l a u r u k a s, Bs.; r a n k e n a, Kk.; 2 - k o t a s, Pl.; 3 — g a l v a, Gs.; d a n t y s, Gd.; n a g a i (geležinių šakių), Krn.; p i r š t a i, Kk.; r a g a i (medinių šakių), Krn.

Šaragai, Kk. — visur vartojamas kepurėms ir drabužiams sukabinti.

Šaringa, Gr.; š ė r i n g ė, Ar. — augštas, nuo žemės ligi lubų, įrankis siūlams vynioti.

Šaukštai, visur vartojami sriubai srėbti ir kt.

Šepetys, visur vartojamas plaukams, linams ir kt. šukuoti; plaukai paprastai šukuojami šeriniais šepečiais, o linai — mediniais arba geležiniais šepečiais, kurių virbalai esti iš medžio arba geležies.

Šiaudinė, Gr. — iš šiaudų nupintas indas miltams laikyti.

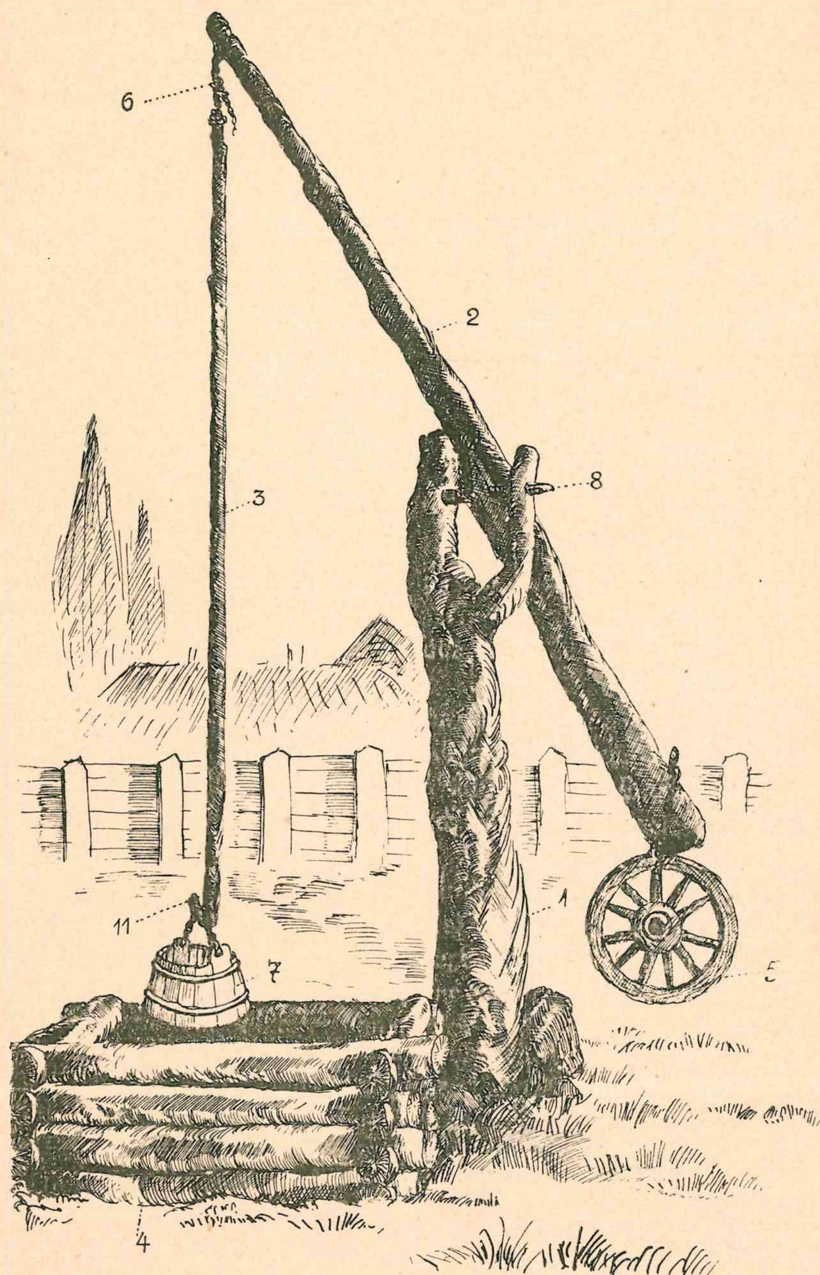
Šiupelis, Sm, — panašus į vėtyklę įrankis, turįs tiktai ilgą kotą.

Šluota, visur vartojama grindims ir kt. šluoti. Dalys: k o t a s ir g a l v a, Krn.

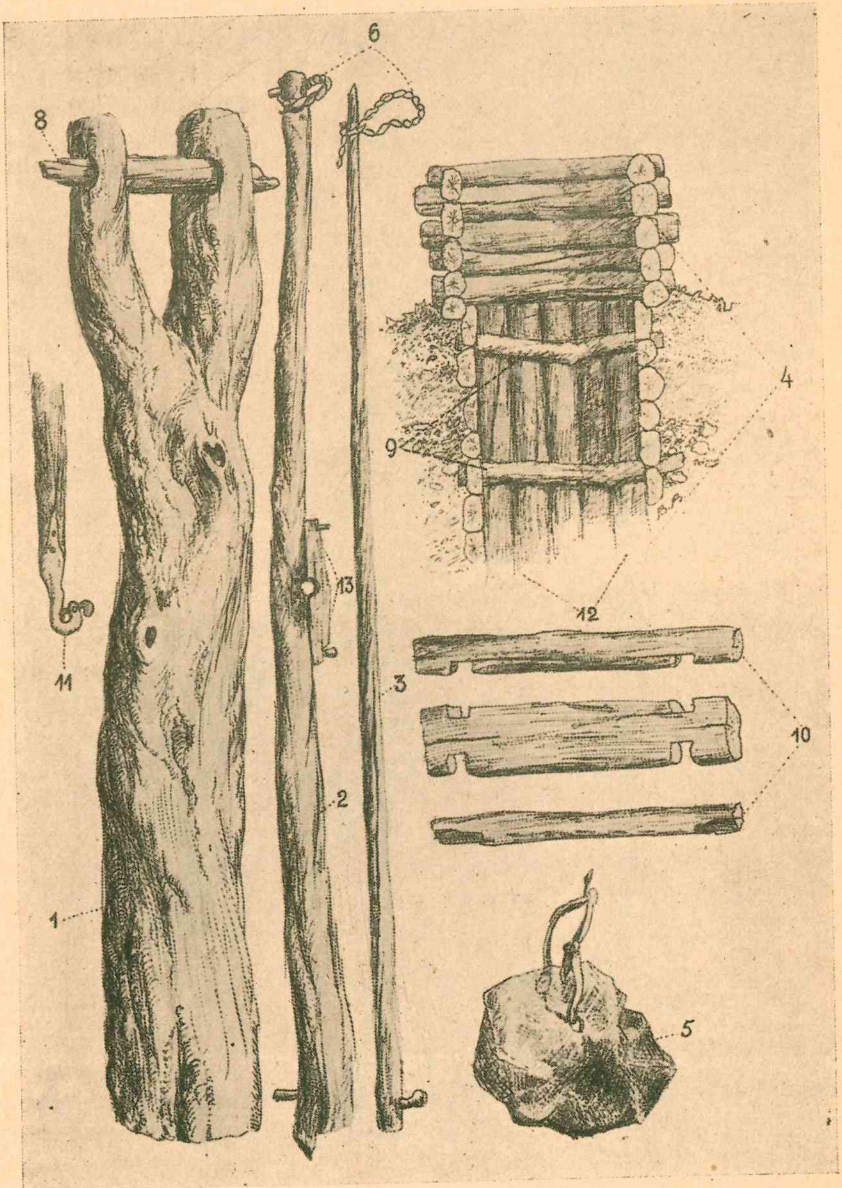
Šulinys, Rm.; š u l n y s, Kd. — visur kasamas vandeniui žemėse pasiekti. Dalys (21, 22 pieš): 1 — b ė d ž i a, Pl.; p ė d ė, Sr.; p ė d i s, Sr.; p ė d ž i, Rm.; p ė d ž i a, Pn.; p ė d ž i u s, Pn.; s p u n d a s, Gd.; s t i e b a s, Pn.; s t u l p a s, Pš.; 2 — s v i r t i s, Rm.; s k e r s i n i s, Mž.; v i n d a s, Sr.; 3 — g e r v ė, Pn.; k a r t ė, Mž.; k a r t i s, Rk.; s v i r t i s(!), Krn.; 4 — r e n t i n i s, Pm.; r e n t i n y s, Šl.; r i n t i n y s, Pn.; r i t i n i s, Mž.; r i t i n y s, Al.; 5 — a k m u o, r a t a s, v o g a s, Mž.; p a k a b a s, Kd.; v i n d a s, Sr.; 6 — p a n e r k l a s, Rk.; g r į ž t ė, Pn.; 7 — v i e d r a s; 8 — k r y ž a v o n ė s k u o l a s, Pn.; 9 — p a k o p a, Rm. (šulinin įlipti); 10 — r i m t i n i o s i e n o j ė l i a i, Pn.; r i m t i n i a i, Pn.; r i n t i n i a i, Gs.; r i n t i n i n i a i, Sm.; 11 — k a b l y s, Mž.; k l e n g ė, Pn.; k r i u k a s, Ar.; k u o l a s, Mž.; v ą š k a r a s, Ar.; 12 — d i l i a i, Rm.; 13 — l i č t v a, Pn.

Tačka, Gd. — įrankis siūlams sukti.

Tarka, Ar. — įrankis bulvėms ir kt. torkuoti.

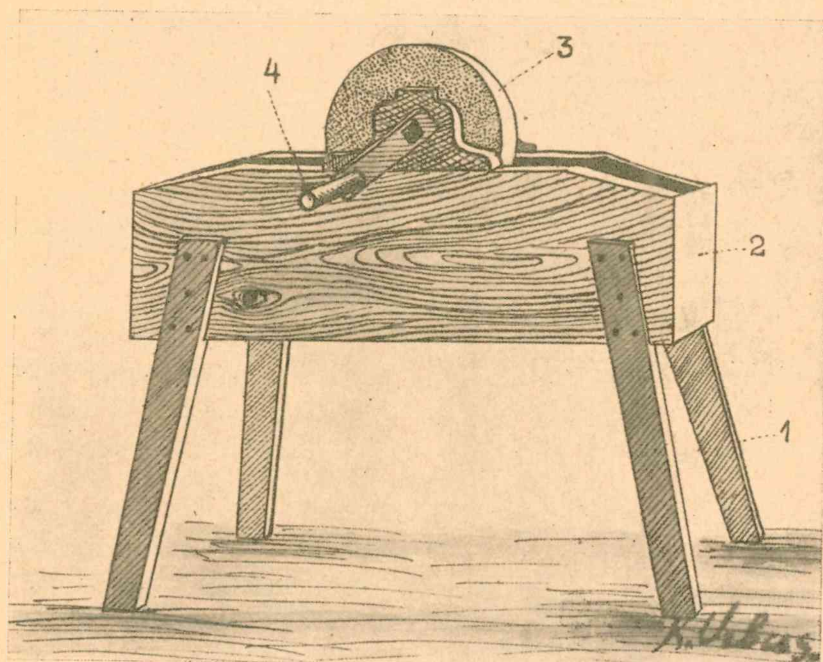

21 pieš. Šulinys.

22 pieš. Šulinio dalys.

Teblis, Ar.; t e b l i u s, Kk.; — didelis grąžtas taip pat didelėms skylėms gręžti.

23 pieš. Tekilas.

Tekilas, visur vartojamas peiliams, kirviams ir kt. galąsti. Dalys (23 pieš.): 1 — k o j o s, Gr.; 2 — s k r y n i a, Gs.; 3 — g a l ą s t u v a s, Gs.; 4 — r a n k e n a, Gs.

Trobesių klausimo šiame žodyne prideramai nušviesti man neteko. Tačiau ką-ne-ką atatinkamos medžiagos apie kaikuriuos sodžiaus trobesius parinkęs, toliau ir dedu truputį pavadinimų iš trobebesių statybos ir tvarkymo srities.

a t š l a i m a s, Lnk. — kiemas;

k l u o n i e n a, Dg. — nedidelė pievelė šalia klojimo, kurioje baigia šieną džiovinti;

d i e n i k a s, Lnk. — diendaržis (gv. kl. dienodaržis), Pl.

k r e k l a i, Lnk., Šm. — daržinės gegnės;

l a p ė s, Pš. — stulpai, kurie sudaro statomų daržinių grobus; kaikuriose apylinkėse „lapėmis“ vadina nedidelius rąstelius, kuriais atstatoma ir sutvirtinama pasvyrusios namų sienos (Sr.).

Gyvenamame trobesyje, grįčios namuose skiriami:

b a l k i a i grindims ir luboms, Gr.; kaikuriose apylinkėse lubų balkiai vadinami „verdėmis“, pav., „mūsų namuose nebus matyt verdžių iš vidaus“, Rv.;

b a m b l y s, Sr.; b i b l i s, Sm.; b a m b l ė, Sb. — kraštinė, iš šiaudų supinta, stogo dalis, stogo kraštas;

g e g n ė s, Gs. — rąsteliai, kuriais laikosi stogas;

g r e b ė s t a i, Gs.; b o t a i, Gr. — kartys, kurios prikalamos prie gegnių;

v e r p s t e l ė s, Sr. — plonos kartelės, kuriomis, dengiant stogą, prispaudžiami šiaudai;

g e g n i n i s, Sr.; g u n g i s, Sm. — viršutiniai sienos rąstai, ant kurių padedamos gegnės;

p a l ė p ė, Pl.; p a l ė p i s, Kd. — pastogės pakraštys;

s k l i a u t a i, Sr. — viršutinė namo galo siena.

Durų dalys: a t v e r i j o s, Pn.; k l e m k a, Kk.; v e l k ė, Pl.; v i l k ė, Sm. (= medinis prietaisas durims užstumti); s l e n k s t i s, Pn.; u š o k a s (daromas vieton adverijų), Kk.

Lango dalys: l a n g i n ė s, Pn.; l a n g e n y č i o s, Pl.; l e m p e r i j a, Js.; t a b l e t ū r a i, Kd.; p a l a n g ė s, Vb.; p e l č i a i, Gl.; r ė m a i, Kk.; s t i k l a i, š i b o s, Js.;

j a u j o s, Pl.; r ė j o s, Pn. dalys: a r d a i, Nm. — daromi iš pušinių sienojų ir karčių linams džiauti;

k l ė t i e s dalys: p r i e k l ė t i s, Pl. — priešakinė klėties dalis; u ž l o s, Rv. — klėties lubos; girdėjau vadinant užlomis ir viršutinę prieklėčio dalį (Sr.); m e i g a s, Plg. — aruodas;

k l o j i m o dalys: p á s t a n d e l s, Sm. — žemai nuleistas klojimo stogas; p a v i e n i s, Pš. — prie klojimo galo užleista didelė pastogė; p a v a r t ė, Sr. — po klojimo durimis padėta lenta; p r ė s a s, Sr.; p r ė s m a s, Pn.; p r ė s l a s, Pl. — javai klojime prėsmais kraunami; s t r ė k i s, Pš. — klojimo galan sukrauti javai;

t v a r t ų dalys: ž l i o b o s, Šd.; ž l o b o s, Žm. — tam tikros ėdžios, kurios statomos karvių tvarto viduryje;

m a l k i n y č i a, Pš. — daržinėlė malkoms sukrauti;

pastarblė, Sm. — pastogė ratams pavažiuoti;
vaguzė, Rz. — daržinė ratams pastatyti.

Trubica, Tt. — įrankis žuvims gaudyti.

Tvoros, visur tveriamos įvairios, būtent: kaladnikų, Ar.; tuinų, Pl.; tuininė, Pl.; zogradinė, Sr.; karčių, Sr.; kartinė, Gd.; štankietų, Sr.; štankietinė, Gd.; vielų (gv. kl. dratų), Sr.; vielinė; žabų, Sr.; žagarų, Gr.; žagarinė, Gd.

Ušėtkas, Ar.; ceberys, Ar. — žemas kubilas su ąsomis, kuris vartojamas galvijams girdyt.

Vagonė, Pl.; abrinas, Ms.; dočkelė, Sb.; jaščikas, Kn.; ješčikas, Št; kubilkė, Rm.; retužėlė, Pn.; rėčkutė, Gd.; uogonė, Gd.; vugonė, Ps. — medinis indas, sviestinyčia, kurion įdedama piemenims sviesto arba varškės.

Vansiukas, Vd.; vąšelis, Ar. — įrankis pančiams ir virvėms vyti.

Varpstas, Rm.; varpstė, Pn.; verpstas, Rg. — senobinis įrankis vilnoms verpti.

Vedega, Pš.; vedegė, Ar. — įrankis loviams kapoti.

Vedėja, Gr. — tinklas žuvims gaudyti.

Venteris, Kn. — įrankis žuvims gaudyti.

Vėtyklė, Gr. — įrankis grūdams vėtyti.

Vijurkas, Sr. — įrankis siūlams iš sruogos į kamuolį arba šeivas vynioti.

Vikiliukas, Vd. — įrankis šniūrams vyti.

Vilksnys, Tt; vilktinis, Gr. — tinklas žuvims gaudyti.

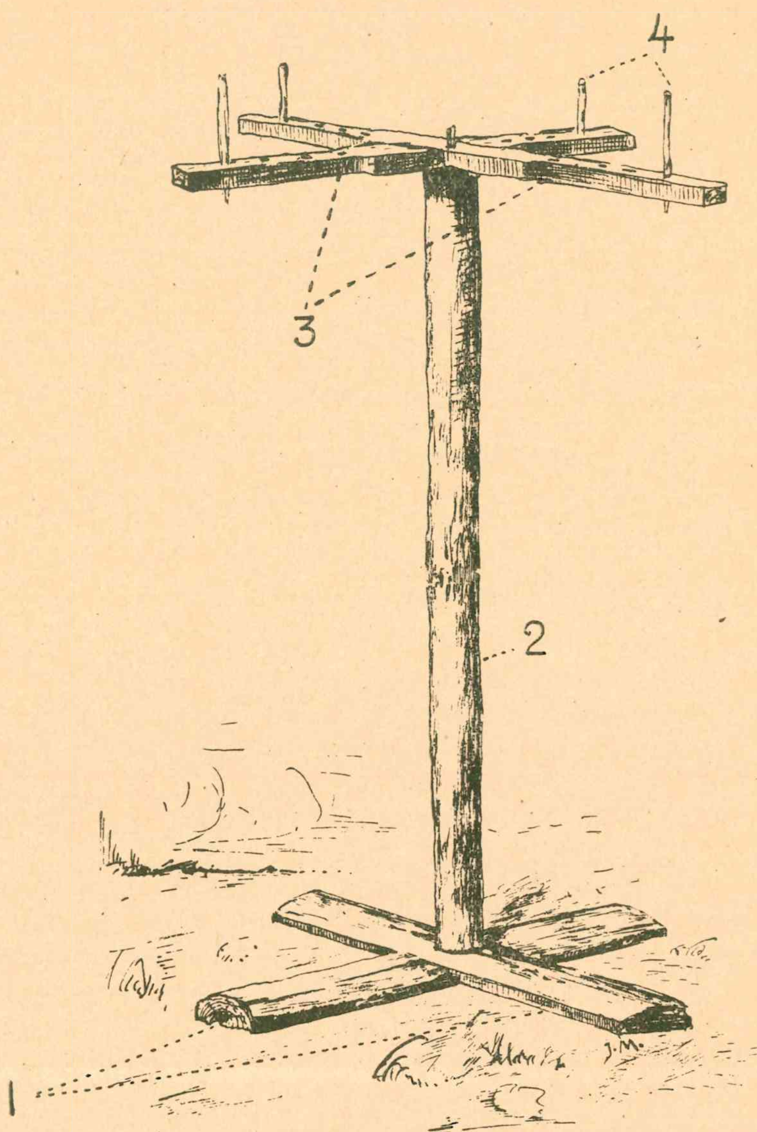
Vindelis, Ar. — įrankis virvėms, iš kurių šlejus veja, sukti.

Vitrikas, Sm.; velniakia, Sm. — įrankis namams užrakinti.

Vituškos, Vb.; vituškėliai, Šd.; vėtuškos, Ar. — įrankis siūlams iš sruogų išvynioti. Dalys (24 pieš.): 1 — kryžavonė, Vb.; kryžiavonė, Ps.; jei ištiso gabalo, tai bobelė, Ar.; kaladė, Pn.; 2 — kotas, Vb.; lazda, Pn.; statinis, Pš.; stiebas, Pn.; 3 — kryžavonė, Pn.; sparnai, Gs.; 4 — kaiščiai, Ar.; kuoleliai, Pš.; šakaliukai, Pn.; virbalai, Vb.; 5 — skylutės, Vb.; 6 — kuolas, Vb.

Vokas, Js. — šiaudinis kubilas.

Vokelė, Krn. — šiaudinis indas grūdams pasisemti.

24 pieš. Vituškos.

Zoslanas, Pl.; z u s l a n a s, Kn.; u s l a n a s, Gr. — ilgas per visą kambarį suolas.

Žabangai, Ar. — iš medinės lentelės ir šerinių arba vielinių kilpų įrankis paukščiams gaudyt.

Žalabas, Krn. — ilgas lentų lovys arkliams šerti.

Žardas, visur vartojamas linų galvenoms džiovinti. Dalys: 1 — pėdžios, Pm.; r a š y t i n i n i a i, Rm.; 2 — k u o l a i, Pm.; 3 — k a r t y s, Pm.; ž a r d a k a r t ė s, Nm.; 4 — p a ž a r d ė, Pm.; p ė d e l ė s, Nm.; k a r t e l ė s, Pm.

Žebriukas, Ar. — lova, kurioje visos keturios kojos sujungtos drobe.

Žlugtas, Krn.; ž l u g t i n ė, Js. — kubilas, kuriame skalbia rūbus, su skyle apačioje vandeniui išleisti.

Augštaičių tarmės okuojančiosios pašnektės sienos.

1. Dėl pašnektės vardo.

Trumpas vardas visados ekonomiška, praktiška ir patogu. Taip pat tenka pagalvot ir dėl aprašomosios pašnektės vardo, kad jis būtų kuo patogiausias ir kuo reikšmingiausias.

Yra Lietuvoje provincijų: *augštaičiai* ir *žemaičiai;* smulkesni vienetai: *Vilnija, Kaunija, Suvalkija* (taip bent dabar kartais nusakoma); dar smulkesni — *apskričiai;* dar sakoma: *panemuniai, pamūšis, padubysiai, pavenčiai, Zarasų kraštas, palatvė, dzūkai, cieksai* ir t.t. Vis, matom, vardai, betgi netinką čia aprašomai pašnektei vadinti. Tąja pašnekte kal̃ba vis dėlto keliasdešimt parapijų. Betgi jos sienos su administracinėmis, geologinėmis ar kitokiomis sienomis nesusitaiko ir negali sutikti. Teisybė, parapijų sienos dažnai kuo-ne-kuo ir pačią kalbą skiria, skirsto, bet šiam mūsų reikalui jos nieko nepasako. Be to, jei pažvelgtumėm gerokai į praeitį, tai pamatytumėm, kad šių dienų dialektologinės kalbos sienos labai dažnai susieina su gyvenusiųjų aisčių tautų plotų sienomis. Tik ir tai daug ko mums mūsų reikalui čia nepasakys, o tokios įdomios bylos tardymą nusiskirsim kitam laikui. Taigi matom, kad vienu kitu žodžiu pašnektės vardas net sunku trumpai, tiksliai ir aiškiai nusakyti. Jei pašnektė augštaičių ir yra augštaičių žiemiuose, tad jai lyg ir tiktų vardas *„augštaičių žiemių pašnektė“*. Bet juk tuokart to pašnektės vardo sąvokos būtų apimta visa Lietuvos palatvė, visa augštaičių šiaurė, suimant ir tai, kas į vakarus ir į rytus nuo aprašomosios šnektos. Tad matom, dėl savo sąvokos platumo tas vardas netinka, bent nepilnas. Kitaip niekaip irgi negalima. Parapijų ar valsčių vardais pašnektė krikštyti nėra jokio reikalo — čia ne kokios administracijos dalykas. Sakysim, tiktų *„Mūšos vidurio upyno pašnektė“*. Bet juk tos upės vidury, kaip matysim, nuo vidurinės šnektelės į rytus ir į vakarus eina dar dviejų šnektelių plotai. Be to, svar-

biausia, aprašomoji pašnektė su savo plotais nusitempia net ligi Nevėžio, pereina ties Panevėžio baru per Nevėžį ir gerokai dar nuo tos upės prasineša į pietų pusę. Tad, suprantama, reiktų ir „Nevėžio“, ne tik „Mūšos“ sąvokos ieškomame varde turėti. Taigi ir tas vardas netinka, bent dėl savo ilgumo. Belieka tik toks vardas pašnektei surasti, kuris parodytų ir pašnektės fonetikos dvasios. Kalbiškoji pašnektės ypatybė — tam tikro garso vyravimas belyginant kuriuo ypatingesniu atžvilgiu pašnektę su kitomis pašnektėmis. Toks tos pašnektės charakteringas garsas yra ō, kilęs iš nosinio garso ą, arba randamas dvibalsiuose **an** (> **on**) ir **am** (> **om**). Ir todėl tikrai augštaičių tarmės pašnektei vadinti praverstų „o*kuojančiosios*“ vardas. Ir todėl tą pašnektę teko galop šiuo vardu pakrikštyti: „o k u o j a n č i o j i a u g š t a i č i ų t a r m ė s p a š n e k t ė“.

2. Rašyba.

Kopenhagos rašybos čia tuo tarpu nebuvo progos pritaikinti. Taigi tarmiškai žodžiai bus transkribuojami tais pačiais rašmenimis (šriftu), kokie yra mūsų spaustuvėse, stengiantis kiek galint tiksliau garsine rašyba pasinaudoti.

1. Tarmiškuosiuose teksteliuose, kad skaitytojui lengviau būtų orientuotis dėl žodžio formos, skliauteliuose spausdinamas toks pat ir rašomosios kalbos žodis.
2. Nors kimografas dar galėtų žodžiams galūnių liekanas kartais pažymėti, bet jos žmogaus ausiai beveik nebežymios, ir todėl, kur reikia, žodžiai be galūnių transkribuojami.
3. Priegaidės žodžiams tokios pat, kaip ir rašomosios kalbos: ´ — tvirtapradė prieg., ~ — tvirtagalė prieg. ir ` — abiejų priegaidžių trumpiesiems kirčiuotiems skiemenims žymėti.
4. **ą** > **ō** (po kirčiu *ṓžals*) ir **ą** > **o** (be kirčio *ožalẽľ’ś*).
5. **ę** > **e** (ilgasis atvirasis: *ǵŕẽšť’*) arba **ę** > **a** (**e** bevirstąs į **a**: *ǵãst*, prieš kietuosius skiemenis ar kietąją galūnę).
6. **an** > **an** (*áńť’ś*), > **on** (*óńť’ś, oñť’ś*).
7. **am** > **am** (*sáḿť’ś*), > **om** (*sóḿť’ś, skom̃b*).
8. **en** > **en** (*g’ėv́ẽńť’*), > **ėn** (*žˊėñḱť’*), > **’on** (*žˊoñkəls*).
9. **em** > **em** (*śéḿť’*), > **ėm** (*śėḿśť’ėńẽť’*).

10. ī ir ū — ilgieji ir tik savo visą ilgumą išlaiko atsidūrę po kirčiu, o šiaip tai trumpėja į trumpuosius **i** ir **u**, o daugiausia į **ė** ir **o** trumpuosius (*v́írs, ṕėŕt'ī, dūmė, rũkst*; *ṕĩńėgs, kũkol's, ṕėńėǵẽl's, kokol'òk*).
11. **i** ir **u** be kirčio trumpi ir net išvirsta, kaip matėm, į trumpuosius **ė** ir o, o po kirčiu pusilgiai ir žymimi: ī, ū (*ĩžgośt's, raškũčė*).
12. Jei kirtis šoksta nuo žodžio galo (ir tuo būdu žodis sutrumpėja iš galūnės), tai garsai **i** ir **u**, gavę kirtį, pavirsta į trumpuosius **ė** ar **o** (*oav́èj', l'el'ẽj', końògė, ṕėńògė, kokol'òk, vaiḱòk*).
13. ə — (apverstas **e**) garsas panašus į **ė** atsiranda žodyje vietoj, išnykusio kurio skiemens prieš išnykusį skiemenį (*ar̃kəl's loñgəvs, kũśəńś, króśəńś*).
14. Visi ilgieji balsiai be kirčio trumpėja, bet sveiki išlieka, be **y** ir ū, kurie pavirsta į **ė** ir **o** (*v́ĩrs-v́ėŕẽl's, dũmė-domũčė*).
15. Kietieji priebalsiai yra žymimi: **b, d, m, p**... (*bãds, mãna*), o minkštieji priebalsiai: b́, ď, ḱ, ľ, ḿ, ṕ, ť... (*ḱẽľś, ḿalúať, ťeťėŕv́ėńẽľś*).

3. Rytiečiai Antrieji.

Vysk. A. Baranauskas, plačiai tyrinėjęs lietuvių kalbos tarmes ir šnektas, tų šnektų yra suradęs net 11. Vieną tų šnektų jis pavadino „Rytiečiais Antraisiais"*). Tai šnekta, kuri išplitusi b. Panevėžio apskričio (ujiezdo) žiemių vakarų dalyje ir nueinanti į rytų pusę ligi Mūšos ir Lėvens upių.

Baranauskas tekstų duoda iš šių parapijų: 1) Joniškių (Joniškėlio), 2) Klovainių, 3) Kriukų, 4) Linkuvos, 5) Pakruojo, 6) Pasvalio, 7) Pašvitinio, 8) Pumpėnų, 9) Pušaloto, 10) Rozalimo, 11) Šeduvos ir 12) Vaškų.

Taigi tie *Rytiečiai Antrieji* visi įeina į *augštaičių okuojančiosios tarmės pašnektės sienas.*

Fr. Specht'as A. Baranausko to veikalo II-je dalyje tuo reikalu 251 psl. rašo: „Die Bezeichnung R. 2 ist nur bedingt rich-

---

*) A. Baranowski (bearbeitet von Dr. Fr. Specht) „Litauische Mundarten": *Mundart R. 2* (= Rytiečiai Antrieji).

tig; denn um eine ostlitauische Mundart im eigentlichen Sinne handelt es sich nicht. Richtiger ist die Benennung nordlitauisch, die bereits Leskien (I.A. 13, 91) gewählt hat. Trotz einer Reihe von Abweichungen im einzelnen hat die Mundart ein stark einheitliches Gepräge.

„In den Briefen findet sich über diesen Dialekt sehr wenig Material. Weber hat ihm seine Aufmerksamkeit nicht mehr geschenkt, obwohl Baranowski schon in einem Briefe aus dem Jahre 1881 eine Probe davon gibt (s. Band I S. 154). Alle übrigen Texte gehören der grossen Sammlung an und sind zum grössten Teile am 26. April 1891 von Kowno aus an Weber gesandt. Sonstige umfangreichere Aufzeichnungen aus dieser Mundart kenne ich nicht.(...)

„Als Dialektgrenze gibt Bar. Br. S. 8 an: „Pánewėżio pawëtė, atskýrus rýtu pákrasztį (Bìrżiu, Pabìrżiu, Wabalnįko parápijas)". Bar. Gr. S. 55 sagt er: „R. 2 Pãnewėżio walstĩjos wakarũ pũsė nẽt lỹg ũpėms Mûszai (Aa) ir Łẽweniai". Im Osten grenzt der Dialekt also an den nördlichsten Ausläufer der Mundart R. 3, im Westen und zumeist auch im Süden geht er in die Mundart R. 1 ż. über. Das ist für seine sprachliche Stellung nicht ganz ohne Bedeutung, ist aber vor allem für die Beurteilung der Mundart R. 1 ż. sehr wichtig".

Daug metų vėliau A. Baranausko tarmių tekstus tikrino prof. J. Gerulis ir savo „Litauische Dialektstudien", 1930 m. 54 psl., šitaip *Rytiečių Antrųjų* šnektos įvadėly sienų reikalu rašo:

„Aus dem zweiten ostlitauischen Dialekt Baranowskis, den *rytiẽčiai antríeji*, möge die Mundart von Joniškẽlis als Muster dienen.(...) Die Mundarten des Mūšabassins, d. h. im grossen und ganzen Baranowskis R. 2, pflegte Bezzenberger in seinen Vorlesungen wie auch Leskien I F. Anz. XIII 91 und Litauisches Lesebuch 148 als „Nordlitauisch" zusammenzufassen. Leskien stützt sich hierbei offenbar auf Baranowskis Замѣтки 56: Сѣверное поднарѣчіе, образовавшееся изъ литовкаго западнаго нарѣчія, съ однимъ говоромъ R 2 und auf die Arbeit von Jaunius Поневѣжскіе говоры литовскаго языка in K. Гуковскій, Поневѣжскій уѣздъ, Kowno 1898 (vgl. I F. Anz. 13, 93 ff.). Wie weit das auch bei Bezzenberger der Fall ist, wissen wir nicht, da er die Gegend

selbst bereist hat. Jedenfalls ist kein Zweifel, dass diese Gruppe gegenüber den Ostlitauischen (R 3, 4, 5, 6) und dem Mittellitauischen (Wż, Wp und R1) eine Einheit bildet".

4. **Pirminiai darbai.**

Apie kalbamąją pašnektę, tarp ko kita, duoda kiek žinių šie ankstyvesni darbai:

1. *Litauische Mundarten* gesammelt von A. Baranowski. Band I: Texte aus dem weberschen Nachlass, 1920 ir Band II grammatische Einleitung mit lexikalischem Anhang; herausgegeben von dr. Franz Specht.

2. А. Барановскій, *Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарѣ* (Сборн. о. р. яз. и сл. ИАН. т. LXV, №9, С.-Петерб. 1898). A. Baranausko dialektologinis darbas yra, be abejo, vienas iš svarbiausių, kur jis lemčiausiai, nors ir ne galutinai, suskirstė ir aprašė tam tikrais tekstais lietuvių kalbos tarmes ir šnektas.

3. A. Bezzenberger *„Zur litauischen Dialektforschung"* B. B. VIII (1884 m.) III-ji stp. dalis apie Biržų srities šnektas.

4. K. Būgos *Lietuvių kalbos žodynas.* 1 sąsiuvinis. 1924 m.

5. G. Gerullis *Litauische Dialektstudien*, 1930 m. Tai darbas, kurs naujai kontroliuoja A. Baranausko tarmių tekstus.

6. Geitler *„Beiträge zur litauischen Dialektologie"*, Wien, 1885 m. 70 psl. Iš „Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kais. Akademie des Wissenschaften" CVIII. Bd. I Heft., 339 psl., 1884 m.

7. Kun. K. Jauniaus „Поневѣжскіе говоры литовскаго языка" strp., buvęs knygoje „Памятная книжка Ковенской губерніи" 1898 m. Tą dalyką vokiškai referavo Leskien'as. Apie kitas (Ukmergės, Reseinių, Zarasų, Kvėdarnos, Andriejavo) šnektas to paties autoriaus tose pačiose knygose buvo rašoma. Ir K. Jauniaus gramatika tarmėmokslio neužmiršta.

8. A. Senn'o *Lietuvių kalbos dialektologija*, 73 psl. šapirografuotinis Vytauto D. universitete kursas, kur viskas trumpai pakartota iš jau minėtųjų darbų. O to leidinėlio gale (67—72 psl.) mano vardu įdėtosios *Mūšos upyno šnektos* aprašymas — be mano žinios įdėtas ir net labai suniokotas. P. S. Tai buvo mano se-

minarinis darbas, padirbtas ir atiduotas tikrinti velioniui prof. Kazimierui Būgai 1924 m., bet jau dėl mirties nebesuspėtas.

9. „Aus litauischen Mundarten" — *Die Mūša-Mundarten* „Tautos ir Žodžio" IV knygose, 1926, 232—239 psl. yra A. Senn'o (žiūr. ir plg. 8-jį) pasisavintas. Šio straipsnio reikalu prof. J. Gerulis savo „Litauische Dialektstudien" 54 psl. šitaip rašo: „Was über die Sprache jener Gegend und die Mūša-bassins überhaupt in Tauta ir Žodis IV 232 ff. von A. Senn geschrieben wird, stammt einschliesslich der Transkriptionsmethode, der Karte und den Versehen von Būtėnas, der heute in manchen Punkten anders denkt, als seinerzeit als Student. Da Senn das Dialektgebiet nicht kennt, übernimmt er die Aufstellungen von Būtėnas kritiklos".

5. Pašnektės trilypiškumas.

Lietuvių kalbos tarmių sienos apgraibomis jau nustatytos, svarbesniosios tarmių sienų gairės jau suvaikytos (žiūr. K. Būgos Lietuvių kalbos žcdyno 1 sąs. LVIII psl. 24 §). Kiekviena mūsų kalbos tarmė dar turi keletą šnektų. Žemaičių tarmė, pavyzdžiui, dar skyla trim šnektom. Tai žemaičiai, vadinamieji: 1) *svīstininkai* — *dūn-ininkai*, arba *raseiniškiai*, 2) *svẹist-ininkai—dọun-ininkai*, arba *telšiškiai* ir 3) *svėst-ininkai—dọn-ininkai*, arba *klaipėdiškiai* (ten pat žiūr. LVIII psl. 25, 26, 27 ir 28 §§). Tos žemaičių tarmės šnektos dar turi pašnekčių, vadinasi, dar smulkesnių pasidalijimų. Bet jau, kad ir konspektiškai, jų nebeliesiu, nes *aprašomoji pašnektė ne žemaičių, bet augštaičių tarmės narys*.

Augštaičių tarmė taip pat suskilusi į keletą šnektų ir daugybę pašnekčių.

(1) Dėl priebalsio **l** tarimo prieš balsius **e** ir **ė** augštaičių tarmė skirstoma *vakarė* ir *rytų* šnekta. Jom yra ir siena surasta (žiūr. K. Būgos liet. kl. ž. 1 sąs. LVIII psl. 30 ir 31 §§). *Aprašomoji pašnektė yra rytiečių augštaičių šnektos narys*, vadinasi, tų augštaičių, kurie priebalsį **l** prieš balsius **e** ir **ė** ištaria kietai (**l** tampa kietas, arba velaris): lãḱ (lẽkia) lẽḱe (lẽkė), lái (léi), lãs (lẽsa), ḿeŕǵãla, saọlãla, vaȓla, varlãla, vaŕńãla, vėŕv́alẽla.

(2) Dėl galinio skiemens balsių ilgio augštaičius irgi galima į dvi dalis perskelti — *žiemių* vakariečius ir *pietų* vakariečius (žiūr. K. Būgos liet. kl. ž. 1 sąs. LIX psl. 32 §) bei *žiemvakarių*

rytiečius ir *žiemryčių* rytiečius. Jom ir sienos suvaikytos, nors kartais dar kur kas neaiškios. Kadangi aprašomoji pašnektė yra rytiečių augštaičių narys, tai *šiuo ətžvilgiu ji būtų žiemvakarių rytiečių plote.*

Aprašomoji pašnektė dėl priebalsio **l** prieš **e** ir **ė** tarimo, turint galvoje žodžio galūnės tarimą, yra tik dalis tų rytiečių augštaičių, kurie tą patį žodžio galą kiek kitaip ištaria ir tik tesutinka su žodžio viduriu. Šios pašnektės žodžio galas dažnai visai dingsta, o tuo tarpu kitų kaimynių pašnekčių žodžio galas teturi tendencijos tik trumpėti. Kad pašnektės žodžių galūnės trumpėja, turi tendencijos visai išnykti ir net kaikuriais atvejais visai nutrupėjusios, tai tas faktas leistų dar tąją pašnektę ir *„nusigalūnėjančia"*, arba žodžio galūnės netenkančia pašnekte vadinti. Kitos kokios mūsų kalbos pašnektės, šiuo atveju aprašomąją pralenkiančios, nėra.

(3) Dar galim rytiečius augštaičius skirstyt tam tikrais būriais ir dėl nosinių balsių **ą**, **ę** ir dvibalsių **an, en, am, em** tarimo (žiūr. K. Būgos liet. kl. ž. 1 sąs. LIX psl. 34 ir 35 §§). Dėl šio dalyko ir ėmiau aprašomosios pašnektės sienas, jas plačiau tirdamas. Imant plotą aprašomoji pašnektė tik dėl šių dalykų ir susiaurėja. Žiūrėkim.

Augštaičių tarmės okuojančioji pašnektė priebalsį **l** prieš balsius **e** ir **ė** tam tikrais atvejais taria kietai (**l** velaris). Bet juk ir visi augštaičiai rytiečiai (toji jų šnekta) tą garsą **l** ne kitaip taria. Ir aprašomosios pašnektės kaimynės iš rytų ir net iš dalies vakarų taip pat tą garsą taria. Vadinasi, pašnektės sienoms nustatyti dar reikia koks kitoks kalbos nesutikimas arba nevienoda kokių garsų tarimo priežastis turėti.

Tad imam kitą kalbos atskyrio faktą, — galūninio žodžių skiemens balsių ilgį. Nors šiuo atveju gal didžioji rytiečių augštaičių šnektos dalis pasižymi tuo, kad (dažnai) galūninio žodžių skiemens balsių ilgis trumpėja, bet okuojančiosios pašnektės kaimynės pašnektės iš vakarų ir rytų, nors ir neplačiu ruožu, turi irgi tokias pat nutrupėjėles žodžių galūnes, kaip ir aprašomoji pašnektė. Tad suprantama, kad okuojančiosios pašnektės sienoms nustatyti ir jai kaip reikiant nusakyti šitokio fakto taip pat dar nepakanka.

(4) Žinom, kad rytiečiai augštaičiai, nors nevisi, mėgsta žodžiams kirtį atstumti (kuo toliausiai) nuo galūnės, arba jų žodžio

pradžios balsio e· likimas, balsių kiekio ir kokio kitimas irgi krinta į akis. Juk ir okuojančiosios pašnektės artimosios rytų ir vakarų kaimynės pašnektės šiais atvejais visiškai sutinka. Jei taip, tai ir šioji aplinkybė netinka aprašomosios pašnektės esencingumui ir jos sienoms apibrėžti.

Tiktai nosinių balsių ą, ę ir taip pat dvibalsių **an** (**en**), **am** (**em**) likimas okuojančiojoje pašnektėje leidžia tokį dialektologinį vienetą kaip reikiant apibrėžt ir jam sienas nustatyt. Tie nosiniai ir dvibalsiai nėra vienodai tariami visame rytiečių augštaičių pasaulyje. Imu okuojančiosios pašnektės vakarų ir rytų pusių šnekteles. Skirtumas toks.

Okuojančiosios pašnektės v a k a r ų p u s ė s šnektelė dėl nosinių balsių **ą** ir **ę** ir dvibalsių **en** ir **em** tarimo niekuo nesiskiria nuo aprašomosios pašnektės vidurio, ar jie būtų tvirtapradės ar tvirtagalės priegaidės, ar kirtį turėtų ar ne, ar žodžio vidury ar gale, pav.:

a) ṓžals (ąžuolas), ėśėgṓśť (išsigąsti), kṓśť (kąsti), kṓśəńś (kąsnis), sṓnańś (sąnaris), sṓmats (sąmatas);

b) ožalẽľś (ąžuolẽlis), ȉžgośťś (ìšgąstis), sonańẽľś (sąnarẽlis), somaťẽľś (sąmatẽlis);

c) bõl (bą̃la), grõšts (grą̃žtas), lõsto (lą̃stą), rõsts (rą̃stas), šõl (šą̃la), žõś (žą̃sį);

d) g'rośťẽľś (grąžtẽlis), lõst (ląstà), rośčũks (rąsčiùkas), žośãla (žąsẽlė);

e) eśeŕẽšť (įsirę̃žti);

f) ǵãst (gę̃sta), ǩẽśť (kę̃sti), ťãšt (tę̃žta);

g) mãťėś (mãtęs), rãďėś (rãdęs), vańvẽjėś (varvẽjęs), vańvẽjė (varvẽję);

h) ǵėvéńť (gyvénti), ľánks (lénkas), ḿėǩėǩéńť (mikikénti), paśéńť (pasénti), žánts (žéntas), [žoñkəls (žénklas)];

i) lėnkũťś (lenkùtis), žeńťẽľś (žentẽlis);

k) ǩėñťe (keñtė), loñto (leñtą), ľėñǩť, loñǩť (leñkti), loñgəvs (leñgvas), ḿoñks (meñkas), ṕoñkts (peñktas), ṕėñǩats (peñketas), ŕañk (reñka), sakraḿoñts (sakrameñtas), śañk (seňka);

l) lońťãla (lentẽlė), lėńǵvẽśəńś ir lońǵvẽśəńś (lengvèsnis), ḿėńḱẽśəńś (menkèsnis), ḿėńťãla (mentẽlė), ṕėnktàsė (penktasaĩ), sakraḿėńťẽľś (sakramentẽlis);

m) ǵŕėḿšť (grémžti), ṕėḿṕe (pémpė), śėḿṕť (sémti), śėḿśťėť (sémstyti), ťámst (témsta), ťėḿ(p)ť (témti), v́ėḿ(ṕ)ť (vémti);

n) ǵŕeḿžėńẽť (gremžinẽti), ṕeḿṕãla (pempẽlė), śeḿśťėńẽť (semstinẽti).

V a k a r ė ir v i d u r i o dalys vienodai taria ir dvibalsius **añ** ir **am̃** tiek žodžio galūnėje, tiek žodžio vidury, tiek ir žodžio pradžioje, po kirčiu ir be kirčio, jei tik jie, po kirčiu būdami, yra *tvirtagalės* priegaidės, pav.:

a) oñkšts (añkštas), broñkts (brañktas), doñgs (dangùs), doñḱťś (dañgtis), loñks (lañkas), loñda (lañdo), pakoñk (pakañka), voñdva (vanduõ);

b) ońḱśťẽśəńś (ankštèsnis), brońḱťẽľś (branktẽlis), dońḱťẽľś (dangtẽlis), końťŕẽśəńś (kantrèsnis), lońḱẽľś (lankẽlis), lońďīť (landýti);

c) skom̃b (skam̃ba), šlom̃p (šlam̃pa), žom̃bs (žam̃bas);

d) kośṕẽľś (kampẽlis), kośšīť (kamšýti), skośb́ẽť (skambẽti).

Taip pat ir *tvirtapradės* priegaidės dvibalsiai **án** ir **ám** (žinoma, kai jie turi kirtį: ántis > áńťś, óńťś, sámtis > sáḿťś, sóḿťś) tariami vienodai, jei tie dvibalsiai kuriame žody nebegauna kirčio; tuokart jie virsta į: **on, om**, pav.:

a) lońǵẽľś (langẽlis), pońčũks (pančiùkas), vońťãla (vantẽlė), vońďeńẽľś (vandenẽlis);

b) loḿďėńẽť (lamdinẽti), soḿťẽľś (samtẽlis).

Tik viena lig šiol pastebėta ir susekta priežastis griežtai *skiria* v a k a r ė s ir v i d u r i o pašnektės dalis, tai kad „vidurys" dvibalsius **án** ir **ám** tvirtapradės priegaidės ir žodžiuose turinčius kirtį taria, kaip **ón**, **óm**, o jo vakarų kaimynė „dalis" — tuos garsų junginius palieka sveikus, kaip buvusius, t. y. **án**, **ám**, pav.:

a) ónḱšťś ‖ áńḱšťś (ánkštis), óńťś ‖ áńťś (ántis), grónda ‖ gránda (grándo), kónd ‖ ? („kánda" čia vakarėj daly jau irgi — „kónd"), lóngs ‖ lángs (lángas), lóńďėť ‖ láńďėť, láńďžėť (*lándyti, lándžioti), póńťś ‖ páńťś (pántis), vónt ‖ vánt (vánta), vóńďeńe ‖ váńďeńe (vándenio, vandeñs);

b) ómžś || ámžś (ámžius), lómďėť || lámďėť (lámdyti), sómťś || sámťś (sámtis), sómśťėť || sámśťėť (sámstyti).

Okuojančiosios pašnektės r y t i n ė dalis nosinius balsius ą ir ę ir dvibalsius **an**, **en**, **am**, **em** be kirčio ištaria vienodai su „okuojančiuoju viduriu“: **on**, **en**, **om**, **em**, tik retuomečiais įmaišydama po žodelį kitą su **i**, **u** elementais vietoj **ė**, **o** *(un, um, in, im)*, pav.:

ĩžgośťś || ĩžguśťś (ìšgąstis), vońďeńẽľś || uńďeńẽľś (vandenẽlis), vońťãla || vuńťãla, uńťãla (vantẽlė) ir tt.

Daugiau, nosiniai ą ir ę ir dvibalsiai **an**, **en**, **am**, **em**, jei tik turi kirtį, r y t i n i a m e pakrašty pavirsta į: **ū**, **ī**, **un**, **in**, **um**, **im**, pav.:

ū́žals (ą́žuolas), bet: ožalẽľś || užalẽľś;
kū́śť (ką́sti), kū́śəńś (ką́snis), bet: kośńẽľś || kuśńẽľś;
sū́naŕś (są́naris), bet: sonaŕẽľś || sunaŕẽľś;
sū́mats (są́matas), bet: somaťẽľś || sumaťẽľś;
bū̃l (bą̃la), bet: bóľť || ? (bálti);
grū̃šts (grą̃žtas), bet: grošťẽľś || grušťẽľś;
lū̃st (ląstà), bet: lośťãla || luśťãla;
rū̃sts (rą̃stas), bet: rośťẽľś || ruśťẽľś;
šū̃l (šą̃la);
žū̃śś (žąsìs), bet: žośãla || žuśãla;
ėśėrĩšť (įsirę̃žti), ǵŕẽšť (grę̃žti), ḱĩsk (kę̃sk), ťĩšt (tę̃žta);
mãťis (mãtęs), rãďiś (rãdęs), vaŕvẽjiś (varvẽjęs), vaŕvẽji (varvẽję);
lúngs (lángas), bet: lońǵẽľś || luńǵẽľś;
úńťś (ántis), bet: ońťãla || uńťãla;
vúnt (vánta), bet: vońťãla || vuńťala, uńťala;
ruñkos (rañkos) — rońḱãlės || ruńḱãlės;
duñťś (dantìs) — dońťẽľś || duńťẽľś;
ǵėvíńť (gyvénti); žėñkəls (žénklas); píńťś (péntis);
piñkts (peñktas), śvíñtas (šveñtas); ľiñgəvs (leñgvas);
súḿťś (sámtis), bet: soḿťẽľś || suḿťẽľś;
lúḿďėť (lámdyti);
kum̃ša (kam̃šo), bet: koḿšĩť || kuḿšĩť;
rum̃ta (ram̃to), bet roḿťĩť || ruḿťĩť;
skum̃b (skam̃ba), bet: skoḿbẽť || skuḿbẽť;

vím̃ť (vémti); pím̃pe (pémpė);
tim̃(p)ť (tem̃pti);
krim̃sla vs. v. (krem̃slę).

Pereinamasis tarpas iš **o**kuojančiosios pašnektės į vadinamąją **u**kuojančiąją pašnektę rytuose labai platus, pavyzdžiui, ties Vaškaĩs eina net ligi Salotim̃, ligi Mūšà ir ties Joniškiais ligi Pãsvaliu, ligi Svalià ir dar toliau į rytus. Aiškiausias tarpas, žinoma, prasideda nuo Mūšõs (Latvija—Pasvalys tos upės tėkmė) ir Lėveñs į rytų pusę. Tarp aprašomosios pašnektės ir ligi tų upių yra pati ta maišatis, kur susidūrę nori vienas antrą nusigalėti **ō** ir **ū** (kilę iš **ą**) garsai.

Visa tai, kas pasakyta, leidžia šitokią schemą pasidaryti (žr. 179 psl.).

6. Siena su vidurio augštaičiais.

Okuojančiosios pašnektės sienos iš vakarų pusės su vadinamaisiais vidurio augštaičiais (žiūr. Rygiškių Jono lietuvių kalbos gramatikos 1922 m. § 317), žemaičių kaimynais, eina šitokiu traktu. Pradėsim nuo Latvijos sienos šiaurėje Švìtinio upeliu ir tuo būdu atseksim ligi Laumeĩkių sodžiaus (**án, ám***); sodžius kairiajame Švitinio krante). Nuo Latvijos ligi šio tarpo okuojančiosios pašnektės plotas veržiasi į vakarus Kriukų̃ link, persimesdamas per Švitinį. Toliau nuo Laumeikių siena daro linkį į vakarus, maždaug pro Bàčgalius (Pašvitinio parp. sodžius; **o**) lig Vir̃čiuvio upelio; čia pat yra Mišeĩkių s. (Pašvitinio prp.; dešiniajame Virčiuvio šone; **o**), o tuoj antrojoje, kairiojoje Virčiuvio pusėje Skrìbakių s. (Joniškio prp.; **a**), o augščiau jų Meĩnių s. (taip pat Joniškio prp.; **a**). Nuo tų vietų siena eina Vir̃čiuviu augštyn, t. y. stačiai į pietus lig Vitar̃čių s. (Pašvitinio prp.; **o**; sodžius dešinėje upelio pusėje; tuoj čia ir Virčiuvio pradžia), kur ties jais kairėje Virčiuvio pusėje Stoniū́nų s. (Joniškio prp.; **a**). Ties tais traktais į vakarus labai įsikiša Pãšvitinio parapija jau nuo senų laikų, kuri dėl dialekto visai linkùviška (plg.: *áńťś, ožońťś*). Nuo Stoniūnų siena eina žemyn į pietus, kur taip santykiauja: Mẽdginai (Jon. prp.; **a**) — Kivỹliai (Pašv. prp.;

*) Visur, kur bus „**an, am**", „**on, om**" ar „**un, um**" ar ir „**o**" „**a**", reikš vyraujantį ar vyraujančius garsus plote arba toje vietoje.

Vakarų kaimynė	I-ji (vakarų) pašnektėlė	II-ji (vidurio) pašnektėlė	III-ji (rytų) pašnektėlė	Rytų kaimynė
án, ám > án, ám		án, ám, > ón, óm	án, ám > ún, úm	án, ám > ún, úm
an, am > an, am	an, am > on, om			an, am > un, um
añ, am̃ > añ, am̃	añ, am̃ > oñ, om̃		añ, am̃ > uñ, um̃	
an, am > an, am	an, am > on, om			an, am > un, um
én, ém > én, ém			én, ém > ín, úm	
en, em > en, em			en, em > ėn, ėm	en, em > in, im
eñ, em̃ > eñ, em̃	eñ, em̃ > eñ, ’oñ, ėm̃		eñ, em̃ > iñ, im̃	
en, em > en, em	en, em > ėn, ėm			en, em > in, im
ą, ę > a, e	ą, ę > o, e		ą́, ą̃, ę́, ę̃ > ū, ī	
			ą, ę > o, ė	ą, ę > u, i

o), P ù s l o v i s (Pašv. prp.; o) — V e r̃ š k u l i a i (a), D o m a ñ-č i a i (Pašv. prp.; o) — G a š č i ū́ n a i, V e k ó n i a i (Gaščiūnų prp.; a). Gaščiū́nų parapija, susidariusi iš Joniškio parapijos, yra, kaip ir Joniškis, viduriniųjų augštaičių dialekto. Nuo tos vietos siena eina dar žemyn į pietus, kur V a i n i ū́ n ų dv. (Pašv. prp.; o), M i c i ū́ n ų s. (Pašv.; o) (Mūšos kairiajame krante). Apie tą daiktą susiduria Pãšvitinio parapija su Lýgumų parapija, kur jau vidurio augštaičiai (pereinamoji stadija ligi Lygumų). Nuo Miciū́-nų baro siena eina M ū š à žemyn ligi P a l õ s upelio (dešinysis Mūšos intakas, atėjęs iš pietų). Nuo Mūšos, kur įteka Palà, labai miškuotos ir palotos vietos, — tai tuo daiktu siena gali pasįstūmėti vietomis į vakarus. Palos bare D a u k š ì g a l i ų s. (ant Palos) yra siena ne tik dviejų dialektų, bet ir b. Šiaulių̃ ir Pãnevėžio ap-skričių (ujiezdų; dainuška: Daukšigãlių upė Pãlių per pusiau dali-na: vieną Šiaulių, kitą Panevėžio pavietom vadina...). Ties Dauk-šigaliais į vakarus yra V i l ū́ n a i č i ų s. (Lygumų prp.; a), kuris liudija, kad tuoj nuo Palos į vakarus gyvena vadinamieji vidurio augštaičiai. Dabar prieiname K r ú o j ą, skersai tekančią. Nuo Krúojos siena persimeta į O b e l o s upelį ir eina juo ligi V ė̃ z-g o s upelio (Vėzga suteka su Obela maždaug ties Puškóniais). Daugiau riba taikstos Vė̃zga augštyn ligi jos šaltinio ir toliau nusi-suka R a d v ì l i š k i o link (į jo rytinę pusę). Čia perkerta *gele-žinkelį*, kur nuo Radviliškio į rytus, ir L ì n k a i č i ų baru didžio-mis palomis įeina į B é r ž ė s upelę (Šùšvės intakas) ir ją nuei-na ligi J ú o d u p i ų sodžiaus (**án**, **ám**; **o**; į rytus nuo Beržės; Pliuš-kių s. jau kitoj, vakarėj Beržės pusėj, kur jau vidurio augštaičiai). Nuo Júodupių sodžiaus siena metasi stačiai į rytus A u g m ė̃ n ų s. (**an**, **am**; **a**) link į B a i s ó g a l o s sritį (Toliau žiūr. *„pietų sieną“*).

Šios sienos sueinančios parapijos šitokio santykio, — iš va-karų pusės yra parapijos: J õ n i š k i o, G a š č i ū́ n ų, L ý g u m ų, S t a č i ū́ n ų, R a d v ì l i š k i o, Š i a u l ė̃ n ų ir B a i s ó g a l o s, ku-rios beveik visos griežtai kalba skiriasi nuo okuojančiosios pašnek-tės. O tokios P ã š v i t i n i o, P a k r ú o j o, R o z a l ì m o ir Š e-d u v õ s parapijos, sueinančios su anomis visomis sienomis, visos įeina į aprašomąją pašnektę. Norėtum sakyti, kad ir K r i u k ų̃ parapija, bent pusė jos, dialektologiškai panaši.

Augštaičių ir Žemaičių XVI amžiaus siena su šiąja siena vietomis sutinka, vietomis ir skiriasi. Nuo Latvijos ligi Laumeikių (prie Švitinio) ir Stoniūnų (prie Virčiuvio) siena nesutinka: XVI a. siena eina Virčiuviu. Nuo Stoniūnų ligi Mūšos — sienos sutinka. Paskum XVI a. siena eina ant Lygumų, Stačiūnų, labiau ant Radviliškio. Tai čia ji nesutinka, labiau pasinešdama į vakarus nuo okuojančiosios pašnektės sienos. Daugiau nuo Beržės, Berže ligi Juodupių ar Pliuškių, iš čia stačiai į rytus ir ligi Nevėžio abi sienos vėl sutinka (plg. *„Istoriškąsias sienas“*). Turiu pasakyti, kad visai savarankiškai ir pirmiau buvo okuojančiosios pašnektės vakãrė (ir kitos) siena susekta ir tik paskiau, po kelerių metų palyginta su Augštaičių ir Žemaičių XVI a. siena.

7. Am, an || om, on — siena.

Siena tarp okuojančiosios pašnektės tų plotų, kur taria sveikuosius tvirtapradės priegaidės dvibalsius **ám** ir **án** po kirčiu, ir plotų, kur ir po kirčiu tetaria **óm** ir **ón**, nuo L a t v i j o s prasidėjusi, eina P l ó n ė s upe, skirianča Linkuvõs ir Vaškũ parapijas. Sieną Plone atsekam lig S t a š k á u č i a u s sodžiaus (**om, on**) ir paskum pro N o r i ū́ n ų s., J e v i d ó n i ų s., D e g ẽ s i ų s. (**om, on**), D e v y n é r g i ų s. vis balomis, Devynergių kampininkais (**om, on**), Didžiųjų K e l i u õ t i š k i ų s. (**om, on**), Mažųjų Keliuotiškių (K e l i u o t i š k ẽ l i ų) s. (**om, on**), M a š č i ó n i ų s. (**om, on**), D o v ỹ d ų s. (**om, on**), T u r̃ č i n ų s. (**mišrai**), V i e n ž i ñ d ž i ų s. (**om, on**), O n i ū́ n ų s. (**mišrai**), G e d ž i ū́ n ų s. (**mišrai**) (vadinasi, I e ž e s t o upeliu nuo Oniūnų palaukės miško), S t i p i n ų̃ s. (**om, on**), G a i l i ó n i ų s. (**om, on**), P l ù n k i ų s. (**om, on**) ir P l a ũ t u p i u (upeliu) visą laiką balomis ir miškais (upelis eina iš pietų balų ir miškų pro Gailionių s. ir ties Stipinų s. įbėga į Mūšą); toliau pro J ù k i š k i ų s. (**ám, án**), V a l d a ĩ k i ų s. (**óm, ón**), K a p č i ū́ n ų s. (**mišrai**; **o**), K ú o l i n g ų (**am, an**), L a i p ù š k i ų s. (**am, an**), G e t a ũ t ų s. (**am, an**) — B a r v a ĩ n i ų s. (**om, on**), Ž i u r̃ k i ų s. (**am, an**) — G a č i ó n i ų s. (**om, on**), vėl miškais (labai retai čia visur gyvenama), į ten, iš kur M a ž ù p ė prasideda (Mūšõs intakas, tekąs pro J o n i š k i ù s ir prasidedąs kur G e č i o n i ų s. (**om, on**) laukuose). Dabar toliau visą laiką pamažėl siena sukas į vakarus D a u g ý v e n ė s upės ir Š e d u v õ s link;

nuo Tirkšlióni ų s. **(om, on)** riba eina miškuotomis vietomis pro Vaitkū́nų s. **(am, an)** — Tarvýdų s. **(om, on)**, Žvìrblonių s. **(am, an)** — Medinìškių s. **(om, on)**, Čel̃kių s. **(mišrai)**, Vinìkių s. **(om, on)**, Gikónių s. **(am, án)** ir pro juos pasiekia Daugyvenę; upe eina į pietus ligi Pakalnìškių sodžiaus, kur tas sodžius nors ir į rytus nuo upės, bet Šeduvos parapijos su dvibalsiais **am, an**. Toliau siena pro Veliãkiemių s. **(am, an)**, Rukónius **(am, an)** nueina ant Sidabrãvo, Vadaktų̃ ir dar Baibókų s. **(am, an; o)** ir prieina Vadaktiẽs upelę.

Čia dialektologinė siena seka maždaug parapijų sienomis. Iš vakãrės pašnektės dalies **(ám, án)** žinomos šios parapijos: Žeĩmio (Žeimẽlio), Laũksodžio, Linkuvõs, Klóvainių, Rozalìmo, Šeduvõs ir Krekenavõs. Rytinėj pašnektės daly **(óm, ón)** tuojau kaiminystėj su anomis parapijomis randame šias parapijas: Vaškų̃ (prieš Žeimio ir Lauksodžio), Jonìškių (ties Linkuvos), Pùšaloto ir Smil̃gių (ties Rozalimo ir Šeduvos), Sidabrãvo ir Naujãmiesčio (ties Krekenavos). Natūralioji siena turi šitokį vaizdą. Ji eina nuo Latvijos pakraščio ligi Plonẽno dvaro — Plóne, Maščiónmiškis (miškas), Oniū́nų miškas (Oniūnmiškis), Íežestas (upelis) ir į Mū̃šą ties Stipinų̃ sodžium. Nuo čia siena eina Plaũtupiu, balomis ir miškais net ligi už Kapčiū́nų sodžiaus. Daugiau vėl miškai, balos tąja siena tėra ligi tos vietos, iš kur Mažùpė prasideda. Iš čia siena pasisuka į vakarus, į Daugývenę vis miškokšniais. Pasiekusi Daugyvenę ties Gikóniais, eina jąja ligi Pakalnìškių sodžiaus, o nuo jo pro Veliãkiemius perkerta geležìnkelį, nueina į Rukónius, miškais į Sidabrãvą, Vadaktùs ir Vadaktimì žemyn lig Nevėžio.

8. ṓ, õ, o || ū́, ũ, o — siena.

Nuo Latvijos ribos siena tarp okuojančiosios pašnektės vidurinio ploto, kur po kirčiu ir be kirčio tėra **o** arba **om**, **on**, **em**, **en**, ir rytinio ploto, kur be kirčio garsai tokie pat išlieka (betgi kartais vietomis **o** kaitaliojasi jau su **u**), o po kirčiu atsiranda **ū**, **ī** elementai (**ū́**, **ũ**; **un**, **um**; **in**, **im**), eina Ýslykio upe, Puodžiū́nų s. (**ṓ**, **õ**), Ū́siškis (**ū**), Žabỹnė (**ū**), Ratkū́nų s. **(mišrai)**,

Kemẽnų s. (ū), Kibùrių s. (ō), Kemẽnų dv. (ū̃), Kùrmiškio vk. (ū), Groštẽlių s. (ō), Veĩžių s. (ū̃), Manikū́nų s. (**mišrai**, bet vyrauja ū), Žvìrblinių s. (ō), Žìžmių s. (ō), Pur̃vių s. (ū), Mumelẽnų s. (ū), Télžių s. (ū), Nemeikšiū́nų s. (ō), Tetir̃vinų s. (ō), Vitar̃tų dv. (ō), Parval̃kų s. (ō), Ū́stukių s. (ō), Šimónių s. (ō) (kairiajame Mūšõs krante), Migónių s. (ō) (dešiniajame Mūšos krante), Pabéržių s. (ō), Pasvalỹs (**mišrai** su savo apylinke, bet ir nuo jo į rytus dar vyrauja garsas **o**). Nuo Pasvalio baro, galima sakyti, siena eina Svalià augštyn ligi Talačkónių s. (vyrauja **o**). Nuo Talačkonių s., kuris stovi prie Ystros, siena eina Ystra pro Niùrkonių dv. (ō), Tálkonių s. (ō ‖ ū), Pùmpėnus (ō ‖ ū), Sereikónių s. (ō ‖ ū), Pakáušių s. (ō ‖ ū), Gegužýnės s. (ō), Pãystrį (ō), Staniónių s. (ō), Kriaučiū́nų s. (ō); čia labiau į pietus siena išeina iš Ystros vagos ir nusisuka miškuotomis vietomis pietų link į Lėveñs pusę ant Paliū́niškio s. (ō) ir Bernótų s. (ō), kur ir Vil̃kapjūvių s. (ō). Daugiau siena miškais perkerta geležinkelį ir pasiekia Nevėžio intaką Júosta ties Karšináukos s. (ō), paskui eina į pietus miškuotomis vietomis, pasiekdama Pakalnìškių s. (ō), Lydýnės dv. (ō) ir Nevėžį ties Tautkū́nais (ō) ir tuoj čia įeidama į Alantos upelį. Tuo upeliu siena nueina ligi Velýkių (ō) ir eina pro Klepšių̃ s. (ō), Kairių̃ s. (ō), Kúodžių s. (ō), Kvẽteriškių s. (ō), Mažənių̃ s. (ō), Varšáukos vs. (ō) ir įeina į Bìkilio (Bikilỹs) miškus pro Genẽtinių s. (ō), Gelãžių s. (ō), Karvedžių̃ s. (ō), nebeidama į pietus [ties čia vakaruose Domentónių s. (ū), Stum̃brių s. (o ‖ ū)], pasisuka į vakarus Sokẽlių s. (ō) link, nebesiekdama iš pietų pusės Klebõnų s. (a; ramygãliškai).

Iš okuojančiosios pašnektės vidurio ploto dialektologinei sienai kaimynės parapijos yra šios: Vaškų̃, Jonìškių, Pùšaloto, Pãnevėžio, Velýkių, Uliū́nų ir Ramýgalos. Antroj pusėj tos sienos, į rytus, yra šios parapijos (arba ta siena ir eina per kaikurias): Salõčių (ties Vaškų prp.), Pãsvalio (ties Joniškių), Pùmpėnų, Daujẽnų, Krìklinių ir Pãystrio (ties Pušaloto), Kar̃sakiškio ir Miẽžiškių (ties

Panevėžio), Raguvõs ir Vadaktų̃ (ties Velykių ir Uliū́nų) ir dar prieina Ramýgalos parapija iš pietų galo.

Natūralioji siena nepaini. Ji eina nuo Latvijos pasienio didžiai užtvinančiu rudeniais ir pavasariais Ýslykiu. Nuo Velžių miškeliais eina labiau į rytus ir ties Manikū́nais išeina į vieškelį, einantį nuo Bauskės į Pasvalį; daugiau vieškeliu ligi Mūšos ties Parvalkais. Į vakarus nuo tos sienos visame kairiajame Mūšos krante tėra **ō**. Pasvalys yra mišras miestelis, kur vis dėlto vyrauja dar **o** elementas. Nuo Pyvesos į rytus jau griežtai **ū** įsivyravęs. Nuo Pasvalio į pietus siena eina Svaliõs upele, nuo Niurkonių Ystra ligi Kriaučiūnų— Paliūniškio linijos miškais. Pasiekusi Lėvenį, siena vėl eina tiesiai miškais per geležinkelį ant Karšinaukos ties Juoda, nuo čia stačiai miškuotomis vietomis į Nevėžį ties Tautkūnais ir, įėjusi į Alantos upelį, eina per miškus pro tirštai gyvenamą plotą (Klepšiai, Velykiai, Kairiai, Kuodžiai, Mažioniai, Butkūnai, Skurdeniai) ir įsuka vėl į girias, į vadinamąsias Bikilio girias, į Genėtinius arba, jei Genėtinių neminėtum, natūralia siena Aląntos upeliu net ligi Alančių̃ s.*) (Hołonety; **ō->ū**), kol susiduria iš rytų pusės su Vadoklių ir iš vakarų pusės su Ramygalos parapija.

Reikia būtinai pabrėžti, kad elementas **o** kaitaliojasi dar ir su **u** bent tuose žodžiuose, kur elementas **u** neturi kirčio (plg. *ū́žals*, bet *ožalẽľś*, *súm̃ťś*, bet *som̃ťẽľś*, *luñks*, bet *loñkẽľś*). Šitokį reiškinį dažnai galim užtikti nuo čia pažymėtosios sienos eidami į rytus, bet ne toliau kaip Mūšà, Pyvesà (ties Pasvaliu Ragùvių s. **o**, o Ličiū́nų s. **ū**). Elemento **o** justi dar ant Pyvesos Stačiū́nų s. (**o**), ant Karùtės upelio Girsùdų s. (**o**); šalia Pašiliẽčiuose (**o**), Žadeikẽliuose (**o**), Užùsieny (**u**), Baukų s. (**u**), Dirvónuose (**o**; ant Svalios). Ties Daujẽnais elementas **u** braunasi į elemento **o** sritį net ligi Ystros: Stebeĩkiai (**ū**), Dū́diškis (**ū**). Ties Krìklėniais Preĩbiai mišri (**o** || **u**), o patys Kriklėniai (**ū**). Paystrio srity elemento **o** įtaka pasiekia tolesnių rytinių plotų: Jutiškiai (**o** || **u**), Mitabýnė (**o** || **u**), Barõniškiai (**o**), Kareiviškiai (**o**),

---

*) Alantà vadinama vienų **Aluntà**, kitų **Alúontė**; taip pat ir sodžius Alančiaĩ — vienų **Alunčiai**, kitų **Alúončiai**.

Ystryca (o), Jadvinãvas (o), Kašeburiai (o), Marciuškai (o), Vilkapieviai (o), Bernotai (o), Pagiegala (ū), Samanynė (o), Kùlbagaliai (o), Pùčekai (o), Bajõriškiai (o), Miẽžiškiai (ū), Bùkaltiškiai (o || ū), Jasnagùrka (ū; Bikilio miškuose), Genẽtiniai (o), Alančiaĩ (ū), Maceĩkai (o), Domentónys (u), Meškiaĩ (Sliẽsoriai) (u), Stum̃briai (o) ir Klebõnai (a).

Apskritai dėl tos tikrosiosios sienos reikia pasakyti, kad ji kiek išsiraičiusi per savo tolumą. Šiaip ji ne stačiai į pietus iš žiemių eina, bet kiek pasisukdama į pietų rytus. Tuo būdu okuojančiosios pašnektės baras daugiau prasiplečia pietuose.

9. Rytų siena.

Siena tarp okuojančiosios pašnektės ir aiškiai ukuojančiosios (tarp **ō, ē, on, om, en, em** ir **ū, ī, un, um, in, im**) nuo Latvijos eina, galima sakyti, Mūšà ligi Pyvesõs, tąja upe augštyn, arba Pasvalio parapijos sienomis, toliau Daujẽnų parapijos sienomis (maždaug Svalia—Pyvesa), nuo Pumpėnų baro Svalia beveik ant Ystros pradžios (aplink Ystrycą), toliau per Lėvenį ant Vilkapievių (o) — Pagiegalos (ū), Tarùškų (geležinkelio stotis) Miežiškių (ū), Bikilio giriomis ant Genėtinių (o), pro Alančius (ū), pasukdama į vakarus Klebonų (a) link.

Parapijos, kur kiek dar mišrumo yra, šios: Saločių, Pasvalio, Pumpėnų, Paystrio, Panevėžio ir Velykių, o jų kaimynės parapijos iš rytų pusės, kur tevyrauja **ū**, yra: Brùnavos (Latvijoje; vakãrėje parapijos dalyje), Krinčino, Daujėnų, Kriklinių, Kar̃sakiškio, Miežiškių, Raguvos ir Vadoklių.

10. Pietų siena.

Pati neaiškioji siena okuojančiai pašnektei yra pietų siena. Iš vakarų į rytus, pradedant nuo miškuotos ir slėnios vietos, nuo Béržės upelio ties Pliuškės s., arba, geriau sakant, ties Juodupiais (**án, ám; ō**) siena eina Augmėnų s. (**an, am; ā**) šonu, toliau pro šiaurinį Baisogalos pakraštį į Palónos upelį ir eina taip maždaug ligi Palonų sodžiaus. Čia siena persimeta per Paloną į Vadakties upelį ir juo (Pabiržiai **a**, Baibokai **án, ám; o**) ligi Nevėžio (Garšviai **o**) ir nutrunka, persi-

mesdama per Nevėžį į rytus, eina žiemine Mingelė̃nų (a) puse, žiemine Ėriškių puse, miškais lig Ùžkalnių (o || a), Bárklainių s. (o) ir ligi Janiónių s. (o) baru ties Juodos upeliu. Čia taip: Žūdžiai (a || o), Griniūnai (o), o toliau Juoda augštyn į pietus net ligi Jotainė̃lių (o), Karvedžių̃ (o), kur sueina ir rytinė okuojančiosios pašnektės siena.

Čia parapijų susigrupavimas šitoks: okuojančiosios pašnektės: Baisógalos žiemiai, Sidabrãvo, Naujãmiesčio, Upỹtės, Uliū́nų, o kitų jau pašnekčių iš pietų pusės ties anomis parapijomis: Krekenavõs, Ėriškių, Ramýgalos ir Vadoklių.

Su pietų siena iš pietų baigiasi okuojančiosios pašnektės plotas. Akimis apžvelgę pietų sieną, aiškiai pastebėsim, kad ji pasinešusi į pietų rytus, t.y. į pietų rytus ji plačiau siekia. Šis faktas kada nors, rodos, teks istoriškai aiškinti.

11. Latvių siena.

Siena su Latviais aiški — valstybių siena. Latvijoje pasieniais dažnoje vietoje rasim nuo seno lietuvių grupių gyvenant. Jie, žinoma, ties okuojančiosios pašnektės baru ir panašiai kalba.

Dar nuostabiau tas dalykas, kad ir tos srities latvių kalba kaikuriais atvejais susieina su okuojančiąja pašnekte. Tokių faktų tardymas — rytojaus darbas ir be galo interesingas klausimas. Be to, iš baro, stovinčio ties okuojančiąja pašnekte, yra paimtas latvių rašomosios kalbos pagrindas.

12. Istoriškosios sienos.

Pašnektės plotas įeina į žiemgalių gyventąjį plotą. O apie žiemgalių pasirodymą tuose kraštuose pirmosios žinios tokios: „Skandinavijos šaltinių pažintis su kuršiais teprasideda vos tik IX amžiuje (853 m.). Maždaug tuo patim metu pasiekia Baltijos jūrą ir žiemgãliai ties Lielupės žiotimis (Aa) netoli Sluokos, kur vokiečių įsikūrimo gadynėje buvęs portus Semigallorum. Pirmą kartą žiemgalių vardą istorijos šaltiniai pamini 870 metuose“ (K. Būgos „Aisčių praeitis“, 1924 m. §10). Visas Mūšos upynas yra paskutinės žiemgalių sėdybos. Čia jie ir asimiliuoti: Lietuvos srityje — lietuvių, Latvijos — latvių. Nuo žiemgalių į pietus tais laikais buvo lietuvių gyventa. Taigi aprašomosios pašnektės plotas užima

istoriškąją žiemgalių ir iš dalies lietuvių sritį. Tada vakaruose už aprašomosios pašnektės sienos toli į vakarus nueina žiemgaliai ir vakaruose į pietus lietuviai, arba vadinamoji Šiaulių sritis. Rytuose siena Tatula ir į pietus Lėvuo, už kurio į rytus ėjo sėlių gyvenamoji sritis. Tos žinios labai svarbios: reikia tikėtis, kad netrukus dar daugiau paaiškės iš aprašomosios pašnektės ir jos santykių su žiemgalių gyvenamuoju plotu.

Vėliau dar svarbu štai kas suminėti:

Žemaičių ir Augštaičių siena XVI amžiuje ėjo: „Beginnend am Nevėžis nördlich von Vadaktai bis hart südlich von Sidabravas und mit einem kleinen Bogen nach Norden bis zur Beržė nördlich von Pliuškės. Weiter der Beržė folgend bis Radviliškis und östlich an Stačiūnai und westlich an Lygumai vorbei bis zur Mūša, um von hier in einer Geraden die lettische Grenze an der Virčiuva, westlich von Kriukai, zu erreichen". (A. Salys „Die žemaitischen Mundarten". Teil I, 88 psl.). Svarbu pažymėti, kad šioji žemaičių-augštaičių siena labai nuostabiai sutinka su aprašomosios pašnektės siena iš vakarų pusės, pradedant nuo Nevėžio ties Vadaktais ir baigiant Latvijos pasieniu šone Kriukų. Laiko tarpas tarp abiejų sienų — 300 su viršum metų.

Pietuose maždaug nuo Pliuškių s. sukant Sidabravo, Vadaktų ir Nevėžio link — tai žemaičių ir augštaičių sienos dalis. Daugiau, galima sakyti, siena (jau šių dienų pašnekčių) nusimeta stačiai į rytus, ligi susitinka su nauja („žūsies") pašnekte. Tai šita visa linija pietuose ir bus aprašomosios pašnektės šių dienų pietų siena, tik kairiajame Nevėžio krante ją pastumiant dar labiau į pietus Krekenavos, Ėriškių ir Ramygalos link, bet tų vietų vis dėlto nesiekiant.

Rytuose šių dienų siena aprašomajai pašnektei, greičiausiai, eina tomis pačiomis vietomis, kur buvo žinoma paskutinį kartą žiemgalių—sėlių siena, iš žiemių traukiant maždaug Mūšos, paskum Lėvens vagomis ligi Nevėžio ir tiesiai nusukant į pietus ligi pietų krašto sienos.

Dar viena istoriškoji siena šiandie labai svarbi iš XIV amžiaus: „1398 wird im Friedensvertrag zu Sallyn die Ostgrenze des 1384 abgetretenen Gebietes im Süden etwas abgeändert und ausserdem ihr Verlauf nördlich vom Nevėžis noch näher be-

stimmt. Die neue Grenze geht von der Insel Sallyn gerade auf den Nevėžis «under dem heiligen walde im grunde» zu und dem Strome folgend bis Wiswilten (=Vaišvilčiai, 2 Dörfer ö. von Naujamiestis 3,5 bzw. 6 km. vom Nevėžis entfernt; 1368: regio Wysevilte, H. v. Wartberge 92) und in gerader Richtung bis zum Steine Roda (= Ровдисъ, Stein im Felde Помуши an der Mūša, Opis VIII 228, 262, 330, heute *Raudonpamūšis*, Gut an der Mūša 7 km. ö. von Linkuva. Auf der Übersichtskarte von Mitteleuropa 1: 300.000, Blatt Riga, heisst das Gut noch Raden); von Roda geradeaus auf Smarden (= *Smardonė*, der 2,5 km. w. von Pabiržis in die Tatula fallende Bach; 1416: zu dem fliesse Smarden... bis in das flies Tattule, BU[1] V 161), Apeiten-See (= See bei Biržai. Apeiten ist sicher aus der *Apaščia*, welche diesen See durchfliesst, korrupiert), den Brengelischen Weg (wohl = Strasse Radviliškis—Papilys) und von diesem Wege bis zu Nenemiten (= *Nemunėlis*), BU[1] IV 219. Vgl. loc. cit. 205, 224. — Falsch Löwis of Menar, Karte (vgl. jedoch Erläuterungen 10 Anm. 24) und Zajączkowski, Studya 26". (A. Salys „Die žemaitischen Mundarte" Teil I. 83—84 psl.). Ligi tos sienos žemaičiai buvę kuriam laikui atitekę ordenui. Nors ne visai pietuose (Vaišvilčių srityje) atsitinka, betgi žiemiuose ties Mūša atsitinka: 1398-jų metų siena suartėja su aprašomosios pašnektės šių dienų siena, kuri skiria „*lã̃n*go ir *sã̃m*čio, l*õñ*ko ir k*õm̃*po" šnektelę nuo „l*ó̃n*go ir s*ó̃m*čio, l*oñ*ko ir k*om̃*po" šnektelės. Jei iš tikrųjų 1398-jų metų siena sueina ties Raudonpamūšiu, tai ir pašnektės siena, iš pietų atsekusi 1398-jų metų siena, persimeta per Mūšą į žiemių pusę ir, išėjusi Iežesto upeliu, nueina stačiai į žiemius ligi Latvijos. 1398-jų metų siena, nuo Raudonpamūšio nusisukdama stačiai į rytus Biržų link, dialektologinio skirtumo nedaro, nerodo.

13. Miesteliai.

Okuojančiosios pašnektės plote yra šie miesteliai ar bažnytkaimiai: 1) Baisógala m. (dalis prp.) — Baėsógala, 2) Bárklainiai bžk. — Bárklainė, 3) Brunavà m. (Latvijoje dabar palikęs) — Brũnao, kitaip dar Brunavìškiais vadinama, 4) Gaščiū́nai bžk. (prp. dalelė) — Gaśčū́n$_a$i, 5) Grūžiaĩ bžk. — Grũźė, 6) Dambãvas bžk. — Dombãv$_e$s, 7) Ėriškiai bžk.

— Ẽriškei, 8) J o n ì š k i a i m. (valdžios įstaigos klaidingai vadina „Joniškėliù") — Jańĩšk̕ė, 9) J õ n i š k i s m. (prp. dalis) — Jõńėšk̕ᵢś, 10) K a r̃ s a k i š k i s m. (prp. pakraštėliai), 11) K i b ù r i a i bžk. (prp. dalis) — K′ėbũr̕ė, 12) K l ó v a i n i a i m. — Klóvaińė ir Klóvańė (Dovyduose), 13) K r e k e n a v à m. (prp. žiemių pakrašty) — K′r̕ek̕enavà, 14) K r i n č ì n a s m. (prp. vakãriai pakraščiai) — K′r̕ińč̕ĩnₑs, 15) K r ì k l i n i a i bžk. (prp. vakarų kraštelis) — K′r̕ĩk̕l̕ėńė, 16) K r i u k a ĩ m. (prp. dalis) — K′r̕òkė, 17) L a ũ k s o d i s bžk. — Laũksod̕ś, 18) L i n k u v à m. — L′ońkao, 19) L y g u m a ĩ m. (prp. rytų pakraščiai) — Lĩgomė, 20) M i ẽ ž i š k i a i bžk. (prp. vakarų pakraščiai) — Miẽž̕ėšk̕ei, 21) N a u j ã m i e s t i s m. — Naojãm̕iešt̕ś, 22) N i ù r k o n i a i b. bžk. — N′úrkońė, 23) P a y s t r ỹ s m. (prp. rytinė dalis) — Pãistr(i)s (Dovyduose), 24) P a k r ú o j i s m. – Pakrúaiś, 25) P a n e v ė ž ỹ s ar ne per 25.000 gyventojų m. — Pańev̕èž̕ś ir Pãńev̕ež̕ś, 26) P a s v a l ỹ s m. (nuo miestelio į vakarų pusę) — Pasvàl̕ś ir Pãsval̕ś, 27) P a š v i t i n ỹ s m. — Paš̕v̕ėt̕ėń̕ś ir Pãš̕v̕ėt̕ėń̕ś, 28) P ù m p ė n a i m. (Palėvenio pakraščiai) — Pùmp̕enė ir Pómp̕anė (Dovyduose, 29) P ù š a l o t a s m. – Pũšalots, 30) R a d v ì l i š k i s m. (prp. rytinė dalis) — Rad̕v̕ĩl̕ėšk̕(ⁱ)ś, 31) R a g u v à m. (prp. vakarų pakraštėliai) — Raguvà, 32) R a m ý g a l a m. (žiemių rytų pakraštėliai) — Ramýgala, 33) R o z a l ì m a s m. — Razalĩms, Razalĩns, 34) S a l õ č i a i m. (į vakarus nuo Mūšos) — Salõč̕ė ir Salõčₑᵢ, 35) S i d a b r ã v a s bžk. — Śėdabrãvₐs, 36) S k r e b ó t i š k i s bžk. — Śk̕r̕ebót̕ėšk̕ś, 37) S m i l̃ g i a i m. — Śm̕ėl̃′ġė, 38) S p ì r a k i a i bžk. — Śp̕ĩrak̕ė, 39) S t a č i ū n a i bžk. (prp. rytų kraštas) — Stač̕ũnₑᵢ, 40) Š e d u v à m. — Š′àdov, 41) Š v õ b i š k i s bžk. — Švõb̕ėšk̕ś, 42) U l i ū n a i bžk. — Ol̕ũnₑᵢ, 43) U p ỹ t ė bžk. — Opĩt̕e ir Upĩt̕e, 44) V a d a k t a ĩ bžk. (prp. dalis) — Vadaktė̃ ir Vadàktė (Dovyduose ar Panevėžy), 45) V a d ó k l i a i m. (prp. žiemių pakraštys) — Vadók̕l̕ₑᵢ, 46) V a š k a ĩ m. — Vàškė. 47) V e l ý k i a i bžk. — V′el̕ĩk̕ė ir 48) Ž e i m ỹ s m. — Ž′eĩm̕ś (valdžios įstaigos tebevadina klaidingai „Žeimeliù").

14. Plote.

Okuojančiosios pašnektės sužymėtos šešios dialektologinės sienos, kurių iš viso yra per 500 kilometrų. Pati pašnektė turi

per 4500 kvadratinių kilometrų ploto, kur yra 48 miesteliai ir bažnytkaimiai ir 21 parapija, visos įeinančios į pašnektės barą:

1)	Grūžių	*kiemų*	—	*gyventojų*	—
2)	Joniškių	„	956	„	6322
3)	Klovainių	„	676	„	4190
4)	Lauksodžio	„	—	„	—
5)	Linkuvos	„	1404	„	9089
6)	Naujamiesčio	„	1410	„	9311
7)	Pakruojo	„	739	„	4692
8)	Panevėžio-Velžio	„	1291	„	7741
9)	Pašvitinio	„	1104	„	7013
10)	Pušaloto	„	1109	„	5934
11)	Rozalimo	„	854	„	5535
12)	Sidabravo	„	—	„	—
13)	Skrebotiškio	„	—	„	—
14)	Smilgių	„	714	„	5513
15)	Spirakių	„	—	„	—
16)	Šeduvos	„	1019	„	6033
17)	Uliūnų	„	—	„	—
18)	Upytės	„	—	„	—
19)	Vaškų	„	1094	„	6938
20)	Velykių	„	—	„	—
21)	Žeimio	„	740	„	5650
		kiemų	17.110	gyventojų:	83.961

15. Iš A. Baranausko.

Jau turim visas tam tikros pašnektės sienas, kur yra bent 50 miestelių ir bažnytkaimių ir į kurias įeina keliasdešimt parapijų. Lemtai, tik, deja, ne visos Lietuvos, tarmes-šnektas yra skirstęs, nenurodinėdamas sienų, vysk. A. Baranauskas „Litauische Mundarten" 1920 ir 1922. Kad būtų galima palyginti okuojančiosios pašnektės ploto santykiavimas su A. Baranausko šnektų dalijimu, duodu čia jo suskirstymo santvarką.

R y t i e č i a i I-ji, ž i e m i e č i a i gyvena rytinėje b. Šiaulių aps. dalyje ligi linijos, einančios per Joniškį, Radviliškį, Šeduvą, taip pat pietų vakarų Panevėžio apskričio dalyje, pradedant nuo Smilgių ir Panevėžio, ir vakãrėje Ukmergės apskričio dalyje ligi

Pagirio—Šėtos baro. Tekstų ten yra iš: Ančiškės, Grinkiškio, Joniškio, Krãkių, Krekenavos, Kriukų, Naujamiesčio, Pagirio, Panevėžio, Pašvitinio, Šeduvos ir Šiaulių.

R y t i e č i a i I-ji, p i e t i e č i a i gyvena Kauno aps. dalyje, einant nuo Šušvės ir Nevėžio upių ir pietų rytų Ukmergės apskrityje (Upninkai, Vepriai). Šioji šnekta nueina dar ir toliau į Trakų apskritį ir į vakarę Vilniaus aps. dalį ir net į rytinę Suvalkų žemės dalį. Tekstų jai nėra. Su okuojančiąja pašnekte šioji šnekta nesusisiekia.

R y t i e č i a i antrieji gyvena žiemių vakarų b. Panevėžio aps. dalyje lig Mūšos ir Lėvens upės ir net siekiant Latviją. Tekstų yra iš šių vietų: Jonìškių (Joniškẽlio), Klovainių, Kriukų, Linkuvos, Pakruojo, Pasvalio, Pašvitinio, Pumpėnų, Pušaloto, Rozalimo, Šeduvos ir Vaškų parapijų. Tie visi vadinamieji rytiečiai antrieji įeina į okuojančiosios pašnektės plotą.

R y t i e č i a i t r e t i e j i gyvena rytinėje Panevėžio apskričio dalyje, einant nuo Mūšos ir Lėvens upių ligi Papilio miestelio ir vakarėje Ukmergės aps. dalyje ligi Subačiaus—Troškūnų—Kovarsko—Vaikuškio baro. Tekstų yra iš šių parapijų: Biržų, Krinčino, Pabiržės, Papilio, Siesikų, Subačiaus ir Vabalninko.

Kitų, toliau nuo okuojančiosios pašnektės A. Baranausko šnektų čia neberodysiu.

Nepasitenkinęs šitokiu lietuvių kalbos šnektų skirstymu, A. Baranauskas ir kitokiais pagrindais mėgino šnektas skirstyti. Betgi šiokiam ar tokiam jo skirstymui korektyvos prasivers. Prof. kan. K. Jauniaus šnektų skirstymas irgi dar mokslui teks peržiūrėti. Stovime prieš savo kalbos šnektų dalijimo pertvarkymą ir, pirmučiausiai, jų sienų suradimą.

16. Baigiamasis žodis.

Taigi lietuvių kalbos dialektologinių sienų viena grupė čia paskelbta. Tų tarminių sienų ieškojimo darbas pradėtas 1923 metais. Medžiagos sienoms susirinko iš kelionių, atsiklausimų, atsitiktinių žinių ir iš mano mokinių. Tų sienų tikrinimo darbas dar negali pasiliauti, nes vietomis sienos dar negriežtos. Pavyzdžiui, nuo Pušaloto ir Pumpėnų linijos einant į pietus, nors visur ta pati okuojančioji pašnektė, atsiranda kiek kitokesnis garsų tarimas; dar griežtesnis skirtumas nuo Panevėžio į pietus palyginus su žiemine

pašnektės dalimi. Jei okuojančiąją pašnektę imsime per vidurį, tai į vakarus eidami sutiksime tempimą į vidurio augštaičių šnektos garsų **ā**, **ē** prigimtį, o į rytus — į rytiečių augštaičių garsų **ū**, **ī** pusę. Tokie dialektologiniai niuansai subtiliški, bet svarbūs. Jei skeltumėm okuojančiąją pašnektę perpus, tai, kaip buvo sakyta, nuo Pušaloto-Pumpėnų baro į rytų pietų kertę vyrauja garsas **a**, o į Latvijos pusę **a** trumpėja, minkštėja, ir jaučiamas kažkoks žodžių tarimo švelnumas. Šiaip ar taip, bet tyrinėjimas nepasibaigęs, ir todėl prašyčiau tam reikalui turinčių žinių siųsti šiuo adresu: *Panevėžys, mok. seminarija.*

Tuo tarpu ir žemėlapių nėra sienoms. Ir kitokiais atvejais patyrinėjus pašnektę ir jos ploto istoriją, po dvejų metų jau būtų galima tą bylą arčiausiai prie galo pristūmėti. Pašnektės tyrinėtojas susiduria su eile klausimų, kurie reikia išspręsti ne tik lietuvių dialektologijos, bet ir, praktiškai imant, Lietuvos istorijos naudai. Tų klausimų keletą suminėsiu: 1) pašnekčių klostymosi priežastis iš rytų pietų pusės į vakarus, 2) **ą**, **o**, **u**, **an**, **am**, **on**, **om**, **un**, **um**, **en**, **em**, **in**, **im** atsiradimo kelias, 3) žemės prakalbėjimas, 4) asmenėvardžių prabilimas, 5) kas kada gyvenę čia ir kokią įtaką palikę, 6) suomių elemento dvasia, 7) žiemgalių likimas ir jų istorija, 8) pirmosios Lietuvos valstybės dienos čia anais laikais, 9) baudžiavos gadynė, 10) geografijos sričių įtaka, 11) okuojančiosios pašnektės santykis su rašomąja latvių kalba ir su lietuvių kalbos pašnekte, einančia Kauno ir Nemuno link, 12) augštaičių-žemaičių XVI a. sienos istorija ir palikimas, 13) vadinamosios „Liaudos“ istorija, 14) kolonizacija, 15) vaivadijų, parapijų, valsčių ir apskričių santykis laiko perspektyvoje ir jų sienų palikimas.

Išsiaiškinę šitokias tezes, atskleistumėm tolimą mūsų istoriją. Bet tai būtų tik s t a t i š k o j i istorija, ne *dinamiškoji,* ne tai, ką kiti vadina *dramatiškąja* istorija. P. Štuopis (N. Romuvos 13 nr., 1932) sako: „Tiksliau nusakyti mūsų istorijos pradžios datos negalėtume: istorija, tarsi kokia misterija, prasideda šešėlių ir siluetų žaismu ir konkretizuojasi tiktai pamažu dešimtmečiais. Nedėstysime čia tų sunkumų, kurie kliudo istorikui pažinti pirminę istoriją: paminėsime čia tik tai, kad istorijos mokslas su savo visais mokslais bendradarbiais įvairių metodologiškai gnoseologinių sunkumų dėliai apie pirminę istoriją kalba atsargiais ir nedrąsiais po-

sakiais". Galima pridurti, kad, jei tiksliai ištirtumėm antropologijos, archeologijos duomenis ir pakreiptumėm dialektologiją ir lyginamąją kalbotyrą (kalbų, žemės kalbos, asmenėvardžių) į istorijos švietimą, tai, atrodo, tūkstantį metų (vietomis mažiau, vietomis daugiau) gilyn į Lietuvos senovę pasistūmėtumėm, pradėję nuo 1201 — Rygos įkūrimo arba Lietuvos valstybės pradžios, nuo dinamiškosios mūsų istorijos pradžios. Ir tada statiškoji Lietuvos, arba lietuvių, istorija turėtų iškilti mums prieš akis apypilniu, mokančiu ir žavinčiu savo vaizdu: turėtumėm, žinoma, ne karų, intrigų, griežtų sutarčių „rūmų" politiškąją istoriją, bet tikrą savo kultūros istoriją.

Prie to prieisime didesnėmis ar mažesnėmis, labiau nusisekusiomis ar ne tiek pavykusiomis atsidėjusių tyrinėtojų monografijomis.

P. Būtėnas.

Kritika ir bibliografija.

Eduard Hermann, *Lautgesetzt und Analogie* (= Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-historische Klasse. Neue Folge Bd. XXIII, 3). Berlin, Weidmansche Buchhandlung, 1931. 204 psl. 14 markių.

Eduardas Hermann'as, Göttingeno universiteto profesorius; savo veikalais gerai ir baltistikai žinomas, ima čia judinti pagrindinius dabartinės kalbotyros dalykus — garsų dėsnius ir analogiją. Šitie dalykai, kad ir buvo įvairiai teoriškai svarstomi, vis dėlto praktikoj buvo, palyginti, labai nuosekliai vykdomi. Jeigu vienas kitas ir yra kada nors mėginęs neigiamai paliesti tų kalbos reiškinių pagrindus, tai daugumas, ilgai negalvodamas, savo darbe laikė tai visai neabejojamu „kategorišku imperatyvu" ir juo vadovavosi. Ir dar daugiau: kaikurie kalbininkai tiesiog net prisispyrę ieškodavo beišimtinių garsų dėsnių ir analoginių proporcijų net ten, kur, rodos, jų visai negali būti. Todėl jie, būtinai norėdami eiti visai tiesiu keliu, būdavo dažnai priversti su kalbine medžiaga elgtis visai mechaniškai, dirbtinai, arba, kaip mes pasakytume, traukti ją ant kurpalio. „Für die Erklärung des Vorgangs selbst..., — sako K. Vossler'is, — macht es innerhalb des grammatischen Verfahrens gar nichts aus, ob man ihn optimistisch oder pessimistisch beurteilt. Erklärt ist er jedenfalls erst dadurch, daß man ihn völlig isoliert, daß man alles Bewußtsein, alle geistige Teilname und Initiative der sprechenden Individuen ausscheidet und den analogischen Wandel als eine Sache betrachtet, die sich ganz nach der Art eines mechanischen Kräftespieles vollzieht. Die Träger der Kräfte sing dabei nicht mehr die Menschen, sondern die Gruppen der Sprachformen" (Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie, 68 psl.).

Bet ilgainiui rados kalbininkų, kurie tos mechanizacijos ir dirbtinumo ėmė nebepakęsti. Ypač prieš tai energingai pradėjo kelti

balsą jau minėtasis K. Vossler'is, Müncheno universiteto romanistas, ir kiti vadinamosios neoidealistinės kalbotyros atstovai. Pernai išleistame veikale „Handbuch der erklärendenden Syntax" (Heidelberg, 1931) W. Havers'as labai gražiai ir vykusiai pritaiko naujesnes mintis sintaksei. Jis aiškiai ir gausingais pavyzdžiais įrodo, kad, norint suprasti kalbos duomenis, reikia visų pirma jie aprašyti ir paskum aiškinti, būtent — pirmiausia reikia, E. Otto žodžiais betariant; „die in der Erfahrung gegebenen Tatsachen zu beschreiben und durch Nachweis der Bedingungen und Triebkräfte zu erklären" (1 psl.).

Šitą aiškią, bet dar nevisų pripažintą tiesą, jau 1920 m. formulavęs šiais žodžiais „In der richtigen Erkenntnis der Bedingungen und treibenden Kräften steckt das Grundproblem aller historischen Sprachwissenschaft", ir Hermann'as ima savo potyrių pagrindu šioje knygoje.

Ir šituo keliu eidamas, jis gauna visai kitokią išvadą, kaip beišimtinių dėsnių šalininkai, būtent: „Die von Leskien allgemein geforderte Ausnahmslosigkeit der Lautgesetze ist weder theoretisch haltbar noch als Arbeitshypothese brauchbar" (47 psl.), ir todėl reikalauja, 1. kad garsų kaitos reiškiniai turi būti visų pirma nuodugniai ištirti gyvose kalbose ir visos ligšiolinės pramanytosios teorijos apie šias atmainas reviduotos; 2. kad istorinio garsomokslio metodas turi būti suderintas su gyvųjų kalbų potyriais, ir todėl istorinis kiekvienos kalbos garsų mokslas turi būti iš naujo perdirbtas; 3. kad bendrieji garsų atmainų dėsniai turi būti pamažu surasti ir neabejojamai konstatuoti, ir 4. kad bendrinamieji ir paskirieji (atomistiškieji) potyriai turi eiti drauge, vieni kitų nenustelbdami.

Didesnėj veikalo daly (72—193 psl.) autorius kalba apie analogiją. Čia, kaip ir pirmoj daly ties beišimtiniais garsų dėsniais, savo dėmesį jis yra daugiausia suspietęs ties analogine proporcija (a: b = c: x; x = ?), kuri nuo H. Paul'iaus ligšiol yra kalbotyroj viešpatavusi ir dar dabar teviešpatauja. Tą formulę daug kas vartoja, visai savęs neklausdamas, ką iš tikrųjų ji reiškia, kaip ir kokiose aplinkybėse ji yra sudaroma, nuo ko tokia toligybė priklauso, ir tt. Ir todėl yra sveikintinas dalykas, kad E. Hermann'as šitą jau kelis dešimtmečius plačiai vartotą „fetišą" ima dabar judinti, nes iš tikrųjų tąja analogine proporcija dabar galime visa išaiškinti, net ir tai, ko kalbos duomenimis negalime paremti arba jos plitimu pateisinti. Juk analogija vienai viena nėra išskirta iš visos kalbos: ją,

kaip ir kitus kalbos reiškinius, veikia įvairios kalbinės sąlygos ir priežastys, todėl ji gali labai įvairiai įvairiais laikais ir įvairiose kalbose atsirasti. Todėl, pav., autorius visai teisingai sako: „Je regelmäßiger eine Sprache ist, umso häufiger dürfen sich die Sprechenden der Analogie bedienen, ohne befürchten zu müssen, vom üblichen Sprachgebrauch abzuweichen; je unregelmäßiger eine Sprache ist, umso seltner können die Sprechenden die Analogie anwenden. Die Größe der Gefahr, beim Sprechen von dem Üblichen abzuweichen, und die Möglichkeit, durch die Analogie die Sprechweise umzugestalten, steht also in jeder Sprache in umgekehrtem Verhältnis zu der Häufigkeit der Anwendung der Analogie beim Sprechen, die mit den vorhandenen Sprachformen in Einklang ist“ (170 psl.).

Analogijų atsiradimas labai daug taip pat priklauso ir nuo to, ar kalbėtojas kalboje pats nori išsireikšti (sich ausdrücken), arba ką kita reikšti; čia jam visai nesvarbu, ar jo kalbėsena yra logiška ar nelogiška. Jis, reikšdamas savo kalba ne tik galvojimą, bet visą sielos gyvenimą, būtent teip pat jausmus ir fantaziją, dažnai nukrypsta nuo proto logikos, ir tuomet jo sudarytos analogijos esti dažnai visai kitokios, nekaip kad mūsų įprastinė analoginė proporcija reikalauja. Bet, atvirkščiai, jeigu tik kur daugiau įsigali proto logika (pav., matematinėj kalboj), tuojau pradedama daugiau vengti neloginių darinių, taip pat, žinoma, ir tokių analogijų. Apie tai Hermann'as visai teisingai sako: „Sobald die Sprechenden das Unlogische herausfühlen, meiden sie die Konstruktion; umgekehrt wird sie nur dann, wenn die Sprechenden an dem Sinnlosen nicht Anstoß nehmen“ (190 pusl.).

Taip pat negincytina yra nuomonė, kad analogijos dažnai atsiranda nuolatiniuose posakiuose. Pav., sen. sl. *dьnijǫ* vietoj *dьnьmь* iš pradžios buvo pradėta vartoti gretiminiam posaky *noštijǫ i dьnijǫ*, o paskum jau ir skyrium. Lenkų kalboje u- kamieno vien. kilmininkas su galūne -u sutapo su o- kamieno vien. kilmininku pirmiausia tokiuose neatskirtiniuose posakiuose, kaip *w imię Ojca i Syna i Ducha* (iš *w imię Ojca i Synu*...). Tą pat rodo ir mūsų *gerių geriausias* (iš *gerų geriausias*), *Ainošius* ir *Kaipošius* (iš sen. *Annošius* ir *Kaipošius*) ir kt. Panašiose aplinkybėse yra atsiradęs ir lot. *grevis* iš *gravis*.

Iš tų suminėtų kelių atvejų jau matyti, kad analogijų kilmė esti labai įvairi, ir todėl viena šablonine analogine proporcija nieku būdu negalima išaiškinti visų analoginių darinių. Ypač rizikinga yra iš kelių žinomųjų, dažnai vartosenoj tarpusavy nesusijusių, vesti vienas nežinomasis. Ir todėl yra visai pamatuotas Hermann'o reikalavimas, kad kalbos psichologija visų pirma turi ištirti kalbėjimo pagrindus ir analogijos veikimą, kad analoginiai dariniai įvairiose kalbose yra iš naujo tirtini ir kad pirma reikia smulkmeniškai (atomistiškai) išnagrinėti kiekvienas analoginis reiškinys skyrium, o jau paskum bendrinamai.

Bet, man rodos, autorius nevisur kaip reikiant pagrįstais atskirų kalbų duomenimis operuoja. Pav., 141 kt. psl. jis mano, kad liet. m o t ẽ drauge su sen. ind. m a t á, germ. *m ō đ é r (iš tc sva. m u o t e r ir kt.) turi pakeistą kirčio vietą, o liet. m ó t ė drauge su sl. m a t i (serb. m ä t i, sen. ček. m á t i, ukr. m á t y ir kt.), gr. μήτ ir kt. turi išlaikę senovinį šakninį kirtį. Ber ar taip iš tikro yra buvę? Tiesa, Kuršaitis savo gramatikos 210 psl. — tuo remiasi ir Hermann'as — rašo m o t ẽ (auch m ó t ė); bet tos pat gramatikos 208 psl. jis jau pažymi: „M o t ẽ N. Sing. Frau, Weib, findet sich nirgend in Gebrauch, dafür immer nur moterìškė"; plg. dar Lit.-deut. Wb. 261: „M ó t ė, -e r̃ s, das Weib, die Ehefrau, der Nom. Sing. m ó t ė kommt wenig mehr vor; dafür mehr m o t e r à, -õ s; m o t e r i š k ė". Taigi jau pats Kuršaitis, mažai tą žodį pažindamas arba visai jo nepažindamas, nevienodai kirčiuoja, kirčio vietą tiesiog betvarkiškai painioja. Antra vertus, patys Maž. Lietuvos augštaičiai šiojpus Nemuno (pav., Vilkyškiuose) ir kitur, pasak J. Gerullio, visai nepažįsta nei m ó t ė, nei m o t ẽ; m ó t ė, -e r s sutartinai rodo Daukša ir kiti kalbos šaltiniai (plg. m ó t e r i s, m ó t i n a...); tai patvirtina ir lat. m ã t e, serb. m ä t i ir kt. Taigi labai sunku tikėti, kad m o t ẽ iš tikro yra ar buvo vartojama gyvojoj kalboj. Ar tik tai nėra Kuršaičio pramonė? Žr. Būga, Arch. phil. I, 39. Veikiausiai, kad taip.

143 kt. psl. Hermann'as rašo, kad lietuviai saką n. sg. fem. d ì d ė ir d i d ž i à, todėl g. pl. nuo d ì d ė turėtų būti *d ì d ž i ų, o nuo d i d ž i à d i d ž i ų̃; vėliau šitas skirtumas dėl analogijos buvęs panaikintas. Bet man rodos kitaip: senesnė forma yra ne d ì d ė, bet d i d ẽ, d i d ẽ j i, kaip kad iš tikrųjų Daukšos ir kaikuriose (pav., Vilkyškių) tarmėse dar šiandien yra tebesakoma; taigi d ì d ė

yra veikiausiai vėlesnis padaras, sudarytas pagal d ì d i s, o šis yra perdirbtas iš senesnio *d i d ỹ s (plg. d i d ỹ s i s). Todėl g. pl. d i-d ž i ų̃, tiek vyr., tiek mot. giminės, gali būti išlikęs su senovine kirčio vieta.

Taip pat neįtikima yra nuomonė (144 psl.), kad seniau g. pl. fem. buvęs *d ì d e l i ų, o g. pl. masc. d i d e l i ų̃, tik vėliau šis skirtumas išnykęs. Bet tai yra nebūtina: kaip dzūkų d i d e l ỹ s, -l ẽ rodo, g. pl. d i d e l i ų̃ gali būti senas abiejų giminių palikuonis, o d ì d e l i s, -l ė analoginiai naujadarai; plg. vak. augšt. d i d e-l ì, -l i ų̃, o ryt. augšt. d ì d e l i, -l i ų.

132 psl. autorius kalba apie Salio sudarytąją t a r y b ą ortofonijos reikšmę (žr. Kalba I, 28 ir kt.). Jis neabejoja, kad šis žodis galįs būti sudarytas pagal r a š y b ą: „Zweifellos kann hier die Proportion r a š y t i: r a š y b a = t a r y t i: x, x = t a r y b a gewirkt hat“ (ib.). Bet šis žodis esąs sąmoningas naujadaras (eine bewußte Neubildung). sudarytas visai neatsižvelgiant į senąją t a r y-b ą „Ratsversammlung“. „Sie kommt zum erstenmal in dem Satz vier: dėl to visos kultūros kalbos, be visuotinių žodyno ir morfologijos dėsnių ir be vienos r a š y b o s, turi dar savo t a r y b ą. Die Neubildung ist nicht so sehr auf Grund der Proportion zustandgekommen; ausschlaggebend ist dabei, daß das Muster r a-š y b a nur ein paar Wörter vorausgeht“ (ib.). Ir toliau (133 psl.) jis dar priduria: „Ohne Brenders dankenswerte Feststellung würde die neue Bedeutung bei t a r y b a sicherlich als eine Umbildung gegolten haben, während sie eine Neubildung ist. Worauf es mir aber ankommt, ist, daß in diesem Fall, wo die Wirkung der Proportion auf der Hand zu liegen scheint, doch das Muster im Satzzusammenhang eine Rolle spielt“. Bet man vis delto rodos, šitokiu galvojimu dar nėr kaip reikiant išaiškinama t a r y b o s (ortofonijos) ir kitų panašių sąmoningų naujadarų kilmė. Visų pirma čia iš pradžios yra nebūtinas tokių žodžių vartojimas sakiny, kada jie yra sudaromi; dažniausiai jie yra formaliai iš analogijos sudaromi visai abstrakčiai (r a š y t i: r a š y b a = t a r y t i: t a r y b a) ir jau paskum yra įspraudžiami į sakinių junginį. Juk, prieš tokius terminus sudarant, turima galvoj aiškus tikslas — tam tikra sąvoka, kuriai reikšti paskum jau ieškoma tam tikro atotykio, vis tiek, ar kalboj vartojamo, kad ir kartais su kitokia reikšme, ar iš naujo „nukalamo“. Pav., man kartą berašant prisireikė termino

reikšt tam, kas yra nusakoma vok. žodžiu Gemeinsprache ir aš, nenorėdamas tam reikalui visai naujo žodžio „kalti", pirmiau ieškojau atitikmens gyvojoj kalboj. Ir suradęs Kuršaičio bendrinė bala „ein Bruch, der auf der Grenze zweier Dorfschaftsgebiete liegt" (Lit.-deut. Wb. 44), aš paėmiau būdvardį bendrìnis ir „suspecializavau" jo reikšmę; todėl mano pradėtoji vartoti bendrinė kalba, kuri šiandien jau plačiai raštuose yra įsigalėjusi, yra, pasakyčiau, tam tikra reikšminės (tik nieku būdu ne formalinės proporcinės) analogijos reiškinys. Vadinas, kurdamas šį terminą, aš turėjau prieš akis ne tik gatavą to žodžio formą, bet ir tam tikrą reikšmės plitimo linkmę, kuriąja esu sudaręs ir bendrinės kalbos reikšmę, būtent: kaip bendrinė bala yra tokia, kuri priklauso ne vienam sodžiui, bet dviem ar keliems, taip ir bendrinė kalba yra tokia, kuri yra vartojama ne vienoj kurioj tarmėj, bet visam krašte. Plg. 1927 m. Šviet. Darbo IV, 337 ir kt., Archiv. phil. II, 135.

Bet J. Jablonskis būdavo kartais kitokio nusistatymo: jeigu kurios reikšmės skiriasi, tai jis joms žymėti dažnai stengdavosi ir skirtingus žodžius surasti arba sudaryti; reikšmės išplėtimu, nežinau kodėl, paskutiniu laiku nemėgdavo ar nenorėdavo naudotis. Pav., dar Voroneže būdamas, pagal méilė, téisė ir kt. buvo susidaręs dáilė (iš gyvosios kalbos, kaip jis man pats yra aiškinęs, to žodžio nežinojęs), t. y. jis čia visai mechaniškai naudojosi formaline (proporcine) analogija: meilùs (meĩlų): méilė = teisùs (teĩsų): téisė = dailùs (daĩlų): x, x = dáilė; reikšmės kaita ir kiti panašūs tokie dalykai buvo jam nuošaliau. Net ir po to, kai aš 1927 m. Šviet. Darbo XI, 1233 psl., remdamasis gyvąja kalba ir Daukšos raštais, nurodžiau tik esant dailẽ, -ẽs, daĩlę, jis neatsisakė nuo dáilės: „Mūsų kalbos žodynėlio dalykuose" (Kaunas, 1929. 8 psl.), jis mėgino dar skirti dáilė „tam tikras menas" nuo dailẽ (daĩlę) „Werk, gražus rankų darbas"; juo aklai sekdamas, taip mėgino skirti naujadarą dáilė „изящное искусство" nuo dailẽ „произведение искусства" ir B. Sereiskis (Руководство VI). Tada man teko 1929 m. Šviet. Darbo III, 231 ir kt. psl. dar kartą prie to sugrįžti ir plačiau įrodyti, kad reikšmės plitimo atžvilgiu dailẽ (daĩlę) „Arbeit; Werk" be jokios abejonės gali reikšti ir „Kunst". Kad tokia paviršutinė analogija nevisados galima naudotis praktiniuose kalbos

dalykuose, esu ten pat įrodinėjęs ir karbėdamas apie d o r à „Sittlichkeit“, kuria J. Jablonskis norėjo d o r o v e pakeisti, apie k e l i a u n i n k a s ir kt.

Taigi iš tų pavyzdžių matyti[1]), kad sąmoningas analoginių naujadarų kūrimas visų pirma priklauso nuo paties kūrėjo nusistatymo, nuo jo orientavimosi kalbos dalykuose, nuo vartojamų gyvosios kalbos duomenų pajutimo (pav., jei kurie kalbiniai duomenys yra žinomesni, artimesni, tai dažniau jų griebiamasi analoginiams dariniams), ir t.t.

Tačiau šitos kelios pastabos neikiek nesumažina viso veikalo vertės. Pagrindinės autoriaus mintys, ypač jo nepasitenkinimas vadinamuoju garsų dėsnių beišimtinumu ir analoginės proporcijos dirbtinumu, yra didelis žingsnis pirmyn: tai duoda progos giliau pažvelgti į kalbos esmę ir geriau suprasti atskirus kalbos faktus.

Pr. Skardžius.

Lietuviškai vokiškų pasikalbėjimų knygelė. Sudarė **Eduardas Hermann'as**, ordinarinis Göttingen'o universiteto profesorius. Kaunas 1931. „Sakalo“ b-vės leidinys.

Das litauisch-deutsche Gesprächsbüchlein füllt eine bisher schmerzlich empfundene Lücke aus. Der Wissenschaftler begrüsst es nicht weniger als der Laie, der aus rein praktischen Erwägungen heraus litauisch sprechen lernen will oder muss. Denn auch dem Linguisten, dem Baltologen, ist es eine willkommene Einführung in das konkrete Sprechen, in die Umgangssprache. Der als Tourist das Land bereisende Forscher kann ihre Kenntnis nicht entbehren. Senns Sprachlehre bietet ihm für das rein Praktische doch etwas zu wenig.

Die Zusammenstellung des Inhalts, die Auswahl des Gesprächsstoffs wie die Durchführung der Gespräche selbst finde ich glücklich, und zwar vor allem deswegen, weil konsequent auf das Land und seine besonderen Zustände Rücksicht genommen wird. Es bietet dem Benutzer nicht bloss Gesprächsstoff an und für sich, sondern orientiert auch und informiert den Landesunkundigen, soweit dies bei einem derartigen Buch überhaupt möglich ist. Man erfährt also nicht allein z. B., wie man sich mit dem

---

[1]) Dėl kitų pavyzdžių pl. J. Endzelyno to paties veikalo recenziją FBR. XII, 178 ir kt. psl.

Schalterbeamten auf der Post unterhält, sondern auch manches, was es bei der Sendung von Briefen, Paketen, Telegrammen usw. sonst noch zu berücksichtigen gibt.

Es ist darum auch nicht verwunderlich, dass verschiedene Kapitel von nicht unbeträchtlichem Umfang und bis in Einzelheiten ausgearbeitet der litauischen Sprache selbst gewidmet sind. Dass so eingehend vom Akzent, von der Intonation, vom Ursprung des Litauischen und seinen verwandtschaftlichen Beziehungen gehandelt wird, hat seinen Grund nicht in erster Linie darin, dass der Verfasser des Gesprächsbüchleins selbst Sprachforscher ist, sondern in der Wichtigkeit der erwähnten Gegenstände. Akzentstelle und Intonation verdienen darum eine besondere Behandlung, weil sie für das Litauische ähnlich wichtig, wesentlich und charakteristisch sind, wie beispielsweise die Nasale für das Französische. Andererseits ist die Frage nach dem Ursprung der Sprache und ihrer Stellung zu den übrigen, besonders den benachbarten indogermanischen Sprachen nicht eine lediglich wissenschaftliche, sondern sie wird auch von nicht linguistisch geschulten Laien in und ausserhalb Litauens erörtert. Es ist sehr passend, dass der Verfasser im Rahmen der Gespräche die irrigen Auffassungen vorbringen und widerlegen lässt. Aktuell für den Litauer selbst und von grossem Interesse für den Sprachforscher ist das Thema „Schriftsprache“, und es war daher nur am Platze, dass ein ganzer Abschnitt speziell der litauischen Literatursprache gewidmet wurde. Auch das Kapitel über die litauischen Zunamen kann nicht als überflüssig bezeichnet werden.

Wenn man sich nun dem Wortlaut der Gespräche selbst zuwendet, so konstatiert man, dass sich die parallel laufenden litauischen und deutschen Texte im Ganzen so entsprechen, dass man nie recht sagen kann, ob der deutsche Text die Uebersetzung des litauischen darstelle, oder ob das Umgekehrte der Fall sei. Und das ist ganz gut so. Denn nur dadurch, dass der litauische Text gut litauisch, der deutsche Text gut deutsch verfasst ist, kann das Büchlein nicht nur dem litauisch lernenden Deutschen sondern auch bis zu einem gewissen Grade dem deutsch lernenden Litauer als Hilfsmittel dienen, wie der Verfasser selbst im Vorwort S. 4 es wünscht. Indessen sind etliche Unausgeglichenheiten stehen geblieben, die im Folgenden erwähnt werden müssen.

S. 10 müsste *jũs jùk vėliaũ atė̃jote* mit „Sie sind später angekommen" wiedergegeben werden. Die komparativische Wiedergabe wird um so mehr gefordert, als gerade zwei Zeilen weiter oben *Dár nevėlù* — „Es ist noch gar nicht spät" gelesen wird.

S. 12 sind in geringem Abstand voneinander die Sätze *Labaĩ dìdelė kaitrà* und *Labaĩ tvankù*. Beidemal sind sie durch denselben deutschen Ausdruck „Es ist sehr schwül" wiedergegeben. Gewiss kann *kaitrà* gelegentlich passend mit „Schwüle" übersetzt werden. Indessen finde ich, dass in der erwähnten Gesprächspartie die doppelte litauische Fassung auch eine doppelte deutsche verlangt. Wenn *dìdelė kaitrà* etwa mit „Gluthitze" wiedergegeben würde, so müsste dem Lernenden der nicht sehr grosse, aber doch charakteristische Bedeutungsunterschied zwischen *kaitrà* bezw. *kaitrùs* einerseits und *tvankùs* andererseits auffallen und zugleich klar werden.

S. 14. Der Frage *Kaĩp Támsta miegó́jai?* mit der Antwort *Ačiū, labaĩ geraĩ* folgt die Gegenfrage des Mitunterredners *Ir̃ Támsta?* Wäre da statt *ir̃* nicht eher *õ* zu erwarten?

S. 23 befriedigt der deutsche Ausdruck „nach den kleinenl Städtchen", entsprechend *ĩ miestelius*, seiner tautologischen Fassung wegen nicht. „Nach den kleinen Städten" klänge natürlicher.

S. 48 muss *perdaũg privál̃gius* im Paralleltext „Wenn man zuviel gegessen hat" entsprechen. Vgl. S. 52, wo in einem ganz ähnlichen Gedankenzusammenhang *perdaũg* richtig mit „zuviel" übersetzt ist.

S. 61 möchte ich vorschlagen, das litauische *Pavál̃gius dãvė* im Deutschen mit „Nach dem Essen gab man" statt mit „gab es" wiederzugeben, da bei einem sprachlich wenig Geschulten sich leicht die irrige Meinung bilden könnte, dass etwa *dúoda* oder *dãvė* dem Deutschen entsprechend gelegentlich auch *yrà* oder *bùvo* bedeuten könnte; ein solcher Irrtum könnte sich umso leichter einschleichen, als kurz vorher, S. 60/61 gelesen wird *Užkandžių bùvo põ degtìnės*: „Als Vorspeise gab es nach dem Branntwein": Während dieses *bùvo* syntaktisch dem *dãvė* keineswegs entsprechen kann, steht *dãvė* mit dem etwas weiter oben figurierenden *àtnešė* auf einer Stufe. *Põ tõ àtnešė sriubõs* lau-

tet im Deutschen ganz passend: „Darauf wurde Suppe aufgetragen".

S. 63 sollte dem litauischen *peȓ Dainų̃ šveñtę* deutsch „beim Sängerfest" entsprechen. Der abgedruckte Plural „bei Sängerfesten" ist ganz unbegründet. Auch im deutschen Text des unmittelbar darauf folgenden Satzes scheint etwas nicht zu stimmen. Es ist davon die Rede, dass die Volkstracht nur noch bei besonderen Gelegenheiten zur Verwendung komme. Die parallelen Texte lauten:

Tìk ypatìngu metù sẽnos móterys iȓ mergìnos išsìima juõs (scil. *drabužiùs) ìš skrỹnių*....	Nur bei besonderer Gelegenheit ziehen die alten Frauen und Mädchen sie aus dem Kasten..

Mir scheint, dass im litauischen Text *sẽnos* nur auf *móterys* bezogen ist und dass somit „die alten Frauen" den „Mädchen" gegenüberstehen. Wenn dies der Sinn des Satzes ist. dann sollte es im Deutschen doch wohl mit Wiederholung des Artikels heissen: „die alten Frauen und die Mädchen", weil man sonst das Adjektiv „alt" auch auf „Mädchen" mitbeziehen kann.

S. 68/69 entsprechen sich *medžiótojų draugìjai* und „Jagdstaffel" deswegen nicht, weil der litauische Ausdruck kein terminus technicus ist. Der Fachausdruck lautet: *naikìntojų eskadrìlė*.

S. 97 heisst *dúoda... dovanaĩ* „schenkt... umsonst", was wegen der Tautologie nicht gut klingt.

S. 102 entsprechen sich *Sulìg savivaldỹbių... kalendõriumi* und „Nach dem Regierungskalender" nicht. Es muss doch wohl „Selbstverwaltungskalender" heissen.

Ungewöhnlich gegenüber den sonstigen, üblichen Ausdrükken oder Formen ist Folgendes:

S. 39 *Trýlika minùčių ikì šešių̃* „Dreizehn Minuten vor Sechs". Meist aber hört man: *šẽšios bè trýlikos minùčių*, was genau dem russischen шесть часовъ безъ тринадцати entspricht.

S. 54 wird durch die neuartige Form *gẽrymas* gegenüber sonst anzutreffendem *gėrìmas* bezw. *gẽrimas* „Trinken, Getränk" die Bedeutung „Getränk" hervorgehoben, sodass *gėrimas* nur noch Nomen actionis bliebe.

Neu sind auch *automobìlius* S. 71 und *kanclierius* S. 127 gegenüber üblichem *automòbilis* bezw. *kancleris*. Es zeigt sich, dass die Schriftsprache in der Gestaltung der Fremdwörter in Bezug auf Endung und Betonung noch sehr wandelbar ist. Vorläufig muss man mit beiderlei Formen rechnen und einfach abwarten, welche im Lauf der Zeit die Oberhand gewinnen.

S. 125 liest man zweimal nacheinander *Rõtūšės* für bisher allein verwendetes *Rõtušės*. Wie mir Dr. Skardžius, der ganz wesentlich zur Gestaltung des litauischen Textes beigetragen hat, versichert, ist *Rõtūšė* die einzig berechtigte schriftsprachliche Form.

An Druckfehlern sind mir aufgetallen, und zwar im litauischen Teil:

	Im Text:	Soll heissen:
S. 23	*autobūsais*	*autobùsais*
S. 33	*Žmuĩdziui*	*Žmuĩdzinui*
S. 54	*vieršíeną*	*veršíeną*
S. 104	*aštuñtõj*	*aštuntõj*

Im deutschen Teil:

	Im Text:	Soll heissen:
S. 16	Bufet	Buffet
S. 79	Englich	Englisch
S. 88	Basnavičius	Basanavičius
S. 92	Zunmen	Zunamen
S. 106	Repertoir	Repertoire
S. 111	-kalben	-kallen
S. 145	sind sie... gekommen	sind Sie... gekommen

Nicht zu den Druckfehlern zu rechnen ist die Weglassung des Akzentzeichens bei *sanskritą* S. 86 und *kanclierius* S. 127. Sie geschah absichtlich, aus dem einfachen Grunde, weil niemand sagen kann, wie die genannten Wörter betont werden müssen. Wenn hingegen regelmässig auf grossen Anfangsbuchstaben (Vokalzeichen), also in Formen wie *Ačiū* passim, *Užkandžių* S. 60 u. a. keine Akzente stehen, so ist anzunehmen, dass der Druckerei die entsprechenden Zeichen nicht zur Verfügung standen.

Was den Druck des litauischen Textes selbst im allgemeinen anlangt, so wäre es erwünscht gewesen, wenn akzentuiertes

i mit dem Akzentzeichen allein versehen worden wäre, ohne Beibehaltung des I-Punktes, der besonders bei akutiertem und graviertem *i* störend fürs Auge wirkt.

In der Nachkriegszeit ist man besonders geneigt, in wissenschaftlichen Werken sogar politische Tendenzen zu suchen und zu finden. Man muss gestehen, dass ein solcher Verdacht ab und zu begründet ist. Nun wird auch diesem Gesprächsbüchlein in einer im „Lietuvos Aidas“ (Nr. 70, 30. März 1932) erschienen „Rezension“ vorgeworfen, es beabsichtige, auf Litauen und die Litauer ein ungünstiges Licht zu werfen, das Land und seine Bewohner in den Augen der Ausländer zu erniedrigen usw. Es ist hier nicht der Ort, im Einzelnen auf die gehässigen Beschuldigungen und auf die bedenkliche Art und Weise, in der diese Beschuldigungen gestützt werden sollen, einzugehen. Wer den Verfasser des Gesprächsbüchleins persönlich kennt, weiss, dass er mit der Herausgabe des kleinen Werkes nur die besten Absichten verbinden konnte, und wer imstande ist, das Büchlein ohne Voreingenommenheit durchzulesen, wird feststellen müssen, dass der Verfasser sich durchweg der Objektivität befleissigt hat. Dass er aber über die Objektivität hinaus dem Lande gegenüber warmes Interesse und Sympathie bezeigt, geht u. a. auch aus dem einleitenden Satze zum Kapitel über die litauischen Schulen S. 99 hervor:

Aiškiaũ kaĩp kitur̃ gãlime matýti mokỹklose, kàd Lietuvõj, įgìjus nepriklausomỹbę, vìskas eĩna pirmỹn.	Deutlicher als anderwärts kann man an den Schulen sehen, dass in Litauen seit Erlangung der Unabhängigkeit alles in die Höhe geht.

Fr. Brender.

Die litauische Gemeinsprache als Problem der allgemeinen Sprachwissenschaft. Von **Eduard Hermann.** Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-historische Klasse 1929.

Šituo savo straipsniu prof. Hermann'as siekė dviejų tikslų: pirma, duoti rašomosios ir bendrinės lietuvių kalbos istorijos apžvalgą, antra, nurodyti visas su šia tema susijusias, bet ikišiol dar

neištirtas problemas ir jų reikšmę bendrąjai kalbotyrai. Autorius susipažino su jo dėstomaisiais dalykais ne tik teoriškai, bet ir praktiškai, važinėdamas po Lietuvą ir šiaip susieidamas su kompetentingais lietuviais filologais. Prof. H. yra įsitikinęs, kad 1883 m. kartu su „Aušra" prasidėjo ir bendrinė kalba. Esą svarbu, kad dabar dar gyvena dalis tų žmonių, kurie „Aušrą" kūrė. Bet kaip tik šis tyrinėjimams ypatingai palankus dalykas įpareigojąs dabartinius kalbininkus; jie turėsią kuo greičiausia tardyti tuos dar išlikusius „Aušros" bendradarbius, tinkamiausius bendrinės kalbos atsiradimo liudininkus. Toliau, bendrinė kalba negalinti būti nagrinėjama be rašomosios kalbos, nes jos tarp savęs esančios gana glaudžiai susijusios.

Po šių daugiau bendro pobūdžio pastabų autorius apibūdina senesnę prūsų lietuvių rašomąją kalbą. Jo nuomone, Danielius Klein'as buvo Mažosios Lietuvos rašomosios kalbos kūrėjas. Vėlyvesnieji rašytojai, nors ir kartais žemaičiai būdami, laikęsi sudarytosios bendrinės kalbos. Vis dėlto galimas daiktas, kad jie įterpė tarminių elementų; tai turės įrodyti būsimi filologiniai nagrinėjimai. Didžiojoj Lietuvoje buvusi panaši raida, tik su tuo skirtumu, kad čia atsirado rašomoji kalba ne 17, bet tik 19 amžiuje. Tam priežastis buvusi trijų tarmių, augštaičių, žemaičių ir rytiečių, konkurencija, o tuo tarpu Mažojoj Lietuvoj konkuravusios tik dvi tarmės, būtent, augštaičių ir žemaičių. Prieš spaudos draudimą buvę stengiamasi sukurti rašomąją kalbą remiantis žemaičių tarme (Daukantas, Valančius ir kt.), bet spaudos draudimas sustabdęs šį judėjimą.

Tolesniame skyriuje prof. H. nagrinėja vyskupo A. Baranausko vaidmenį ir įtaką rašomajai kalbai sudaryti. O ši jo įtaka buvusi tik netiesioginė, pasireiškianti per jo mokinius ir ypač per Jaunių, nes pats Baranauskas tik sudaręs ir norėjęs tik sudaryti tam tikrą daugiau teoriniams tikslams normuotą, pagelbinę kalbą; tokia kalba, žinoma, negalėjusi gyvuoti. Taigi tautos ir kalbos atgimimą sukėlusi „Aušra". Todėl, kad pats Basanavičius buvo paprūsės tarmės atstovas, rašomoji ir bendrinė kalba susidariusi laikantis vidurinių augštaičių kalbos normų. Autorius įdomiai sulygina „Aušros" kalbą su dabartine rašomąja kalba, t. y. jis duoda visų pirma vieną puslapį iš Basanavičiaus originalaus teksto (Aušra I 3), po to atspausdina tris trijų šiandieninės kalbos atstovų, Bu-

kotos[1]), Salio ir Skardžiaus, to paties teksto vertimus. Šių vertimų kalba turi bendras nuo Basanavičiaus kalbos nutolimo žymes, iš kurių labiausia krinta į akis slavizmų vengimas. Prof. H. nurodo toliau, kad lietuviui dabartyje bendrai jau nebe tarmė, kaip seniau, bet bendrinė ir rašomoji kalba rūpi. Autorius nagrinėja visa, kas verčia lietuvį kreipti dėmesio jau iš mažens į tą bendrinę kalbą. Tarp tų faktorių esą svarbiausieji: mokykla, seminarijos, universitetas, valdininkai, kariuomenė, spauda ir ypač bažnyčia. Bet ir atskirų asmenų įtaka galinti būti labai didelė, kaip a. a. prof. J. Jablonskio. Tuo tarpu tautinės šventės ar turizmas mažai teprisidedą prie bendrinės kalbos ūgdymo. Tačiau nemažos reikšmės bendrinei kalbai turį kurortai, Birštonas ir Palanga, kuriuose susirenka kas vasara visų Lietuvos dalių žmonės, t. y. visų tarmių atstovai, prie kurių prisideda dar Amerikos lietuvių.

Prof. H. vertina ne tik sąlygas, bet ir jėgas, dėl kurių bendrinė kalba taip nepaprastai greit išplito. Tarp tų jėgų pirmoje eilėje mini kalbančiųjų tikrai patriotiškai nuteiktą norą ir pasiryžimą savosios kalbos vartojime kuo greičiau patobūlėti, „der Wille zur Sprache". Autorius nepamiršta priminti, kad lietuvių kalba dabar yra valstybinė; tai verčia ir piliečius nelietuvius jąja rūpintis. Toliau kalbama apie inteligentų koinę, kurioje esą nemaža verstinių slavizmų (Uebersetzungsslavismen) ir šiaip daug, kas nutolsta nuo scenos ir mokyklos kalbos. Tarp naujadarų esą dar daug, nors visai taisyklingai sudarytų, griozdiškų ir perilgų žodžių, kaip antai *geležinkelių traukinių tvarkraštis*, kurie turėtų būti trumpinami (plg. vok. *Kursbuch*). Paliesdamas Amerikos lietuvių kalbos klausymą, prof. H. tvirtina, kad Šliupo buvimas ir veikimas Amerikoje paveikė jo tautiečių kalbą ta prasme, kad jų rašomoji kalba suvienodėjo. Tolesniame skyriuje nagrinėjamos rašomosios kalbos sąlygos ir perspektyvos Klaipėdos krašte. Nors čia reikią skaitytis su visai kitomis sąlygomis, negalima nekonstatuoti gana aiški Didžiosios Lietuvos rašomosios kalbos įtaka Mažosios Lietuvos kalbai, ypač techninių terminų srity. Prof. H. mano, kad net Rytprūsių lietuvių kaimai nepalieka neliečiami oficijalios Lietuvos respublikos kalbos.

---

[1]) Bukotą autorius vadina „Westlitauer"; o tuo tarpu jis yra gimęs Krosnos parapijoje, Išiandžių sodžiuj.

Baigiamasis prof. H. straipsnio skyrius turi ypatingos reikšmės. Jis pabrėžia, kad nurodomosios lietuvių kalboje glūdinčios problemos vargu galės būti nagrinėjamos nelietuvio kalbininko, ypač jeigu jis negyventų Lietuvoje. Tiesa, jis galėtų ištirti vieną kitą rašomosios kalbos dalyką, bet ir tai tìk Karaliaučiuj arba Leipcigo Baltistikos institute. O kaip tik svarbiausieji ir opiausieji dalykai turėtų būti tyrinėjami ir sprendžiami pačioj Lietuvoje. Be to, reikėtų netrukus pradėti darbą, nes kas metai vienas kítas tų asmenų miršta, kurie gyveno pirmaisiais rašomosios ir bendrinės kalbos laikais. Atliekamas darbas būsiąs ne tik lietuvių filologijai naudingas, bet patarnausiąs ir bendrajam kalbos mokslui. Autorius sako (125 psl.): „Hier liegt, wie ich meine, ein Fall vor, wo die litauische Wissenschaft zeigen muss, ob sie etwas zu bedeuten hat oder nicht“[1]. Tie tyrinėjimai, pasak autoriaus, turi būti skelbiami ne lietuvių, bet viena kita plačiau žinoma kalba, nes tik ta sąlyga pralobsiąs kalbos mokslas.

Čia aš negaliu cituoti ir nurodyti visų tų tyrinėjimo darbų, kurie autoriaus nuomone turėtų būti atliekami; siūlomųjų temų yra apie 50. Iš jų aš čia norėčiau bent keliolika paminėti, nes, man rodos, svarbiausias šio Hermann'o straipsnio uždavinys yra parodyti, kas dar reikia daryti. Pav., dar tirtina:

Daukšos kalba.

Biblijos vertimų kalba.

Kiek Valančius paruoše dirvą bendrajai rašomajai kalbai?

Kokios įtakos yra padariusi praeito amžiaus rašytojams (pav., Ivinskiui) Schleicher'io gramatika?

Baranausko dėstysena.

Ką Baranauskas galėjo pasisavinti iš Jauniaus?

Kaip mokyklose, seminarijose ir tt. įvairiatarmių mokinių kalba normalizėja pamokose ir ne pamokų metu; apie tai ypač mokytojai galėtų pranešti.

Kaip kinta įstojusių į kariuomenę naujokų kalba?

Kalbos dalykų diskusijos dienraščiuose.

Atskirų rašytojų (Krėvės, Tumo, Vidūno ir kitų) kalba, ir kurios jų kalbos ypatybės pateko į bendrinę kalbą.

---

[1]) Tekstas jau paties prof. H. straipsnyje išretintas.

Kuriose parapijose ir iki kuriam laikui pamokslas, išpažintis ir tt. buvo arba tik lenkų, arba ir lenkų ir lietuvių kalba?
Įvairių luomų ir amžių bendrinė kalba.
Techninių terminų transformacija (per lgų formų sutrumpinimas, pav., *greitasis* vietoje ilgesnio *greitasis traukinys,* naujų formų atsiradimas ir tt.).
Kuriuos tarminius žodžius autoriai traukia į savo raštus ir ar juos tyčiomis traukia ar ne (paliktinių žodžių problema, Restwörter)?
Kaip diferencijuojasi bendrinė kalba atskiruose tarmių plotuose, gal būt, šitų tarmių įtakoj?
Amerikos lietuvių bendrinės kalbos istorija.
Bendrinės kalbos įtaka Klaipėdos krašto kalbai.

Pr. Brender'is.
